

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE'DE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA
GENELKURMAY BAŞKANI ORGENERAL CEMAL TURAL'IN
ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ**

Hazırlayan

Berrin Nurcan ÇAKIR

190471105

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Doç. Dr. Alaattin UCA

KARAMAN 2022

ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	27.10.2020
Revizyon No	01
Sayfa No	1/1

TÜRKİYE'DE ORDU-SİYASET İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA GENELKURMAY BAŞKANI ORJENERAL CEMAL TURAL'IN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 24 / 03 / 2022

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 14/03/2022 tarih ve 12/412 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖN SÖZ

Cevdet Sunay'ın 15 Mart 1966 tarihinde kendi isteği ile emekli olması üzerine, aynı tarihte Genelkurmay Başkanlığına atanan Türkiye'nin on üçüncü Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, 44 yıllık askeri yaşamı ve özellikle Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı dönemindeki faaliyetleriyle Türk askeri ve siyasi yaşamında önemli bir rol oynamıştır. Bulunduğu görevler doğrultusundaki askeri ve siyasi faaliyetleri, Türk siyasi hayatına da etki eden Cemal Tural'ı incelemek, Türkiye'de ordu ve siyaset ilişkilerine ışık tutacaktır. Türkiye'nin ilk askeri müdahalesi olan 27 Mayıs Askeri Müdahalesi öncesinde ordu içinde gelişen örgütlenmeler ve faaliyetlerden haberdar olan Tural'ın tutumu, pasif de olsa süreci desteklediğini göstermektedir. Tural, askeri vesayetin ağırlığının siyasi yaşama hâkim olduğu 27 Mayıs sonrasında üstlendiği görevlerle de Türk siyasi yaşamında büyük rol oynamıştır.

Cemal Tural'ın hayatını incelemek demek 27 Mayıs sürecini ve sonrasında oluşan Türk siyasi hayatındaki askeri ağırlığını da incelemek demektir. Bu çalışmanın yapılmasının en önemli nedeni, Cemal Tural'ın Türkiye'nin ilk askeri müdahalesi olan 27 Mayıs Müdahalesi öncesinde ordu içinde gelişen örgütlenmelerle olan ilişkileri ve askeri vesayetin ağırlığının siyasi yaşama hâkim olduğu, 27 Mayıs sonrasında üstlendiği görevlerle de Türk siyasi ve toplumsal yaşamında oynadığı rolleri ele almaktır. Cemal Tural'ın askeri görevlerde geçirdiği uzun yıllarda siyasi yaşamla olan ilişkilerinin yetkin bir şekilde incelenmemiş olması, bu yıllardaki faaliyetlerinin akademik bir üslupla ortaya konmaması bizi böyle bir çalışma yapmaya yönlendirmiştir.

Bu çalışma, Cemal Tural'ın hayatını, askeri ve siyasi faaliyetlerini; arşiv belgeleri, resmi yayınlar, dönemin şahsiyetlerine ait anılar, süreli yayınlar, makale ve tez gibi akademik kaynaklar çerçevesinde, bilimsel bir şekilde ortaya koymayı

amaçlamaktadır. Cemal Tural'ın hayatı esas alınarak Türkiye'de ordu-siyaset ilişkilerinde dönemin biyografik bir panoramasının oluşturulmak istenmesi, konunun daha kapsamlı bilgilerle ifade edilmesine imkân sağlamıştır. Çalışmada karşılaşılan en büyük güçlük; Cemal Tural'ın birinci dereceden yakınlarına ve Tural'ın kendisine ait hatıratına ulaşma imkânının olmamasıdır.

Bu noktada genel olarak bilgilerin sınırlı kalması döneme ait çoğu önemli olaylarda kendisinin fiili ve düşünsel faaliyetlerinin net olarak ortaya çıkarılmasını güçleştirmiştir. Bu sorunlar, olayların değerlendirilmesi noktasında ayrıntılı verilerle hareket edilerek, Sadi Koçaş, Ahmet Yıldız, Dündar Seyhan, Alparslan Türkeş, Talat Aydemir, Mehmet Emin Aytekin gibi dönemin önemli şahsiyetlerine ait anılardan faydalanılarak ve gazete, dergi gibi süreli yayınlara ağırlık verilerek aşılmaya çalışılmıştır. Dönemin hükümet veya diğer siyasi liderlerle kurdukları yakın ilişkilerin sağladığı imkânlar doğrultusunda olayları yakından aktaran Abdi İpekçi, Ömer Sami Coşar, Bedii Faik, Metin Toker, Uğur Mumcu gibi gazetecilerin çalışmalarını da aynı kategoride saymak mümkündür.

Bu çalışma, Türkiye'de ordu- siyaset ilişkisi ekseninde kaleme alınmış ve 1940-1970 yılları arasındaki dönemin siyasi olayları ile ilgili yayınlanmış eserlerin büyük bir çoğunluğuna Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Kütüphanesi, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi Arşivinden ve <https://www.ebsco.com/tr-tr> sunucusunun sağladığı e-kitaplardan, ikinci el kitap satan sahaflardan ulaşmakla birlikte, çalışmaya dönemle ilgili birçok kaynak içerisinden öncelikle basın taraması ile başlama gereği duyulmuştur. Çalışmada, imkânlar ölçüsünde günlük ve süreli basından yararlanılmıştır. Özellikle Hürriyet, Son Havadis, Cumhuriyet, Tercüman, Milliyet, Akşam gibi gazetelerden istifade edilmiştir. Yine Akis, Ant, Meydan başta olmak üzere bazı süreli yayınlar da taranmıştır.

Söz konusu süreli yayınların büyük bir kısmı dijital ortamdan, sahaflardan destek alınarak, bir kısmı da bizzat Milli Kütüphane ve TBMM Kütüphanesi Arşivinde yapılan çalışmalar sonucunda, incelenmiştir.

Basın taraması yapıldıktan sonra Resmî Gazete'nin yanında Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosuna ait Tutanak Dergilerinin, incelenmesi Meclis boyutunda olayların değerlendirilmesine imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda “TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı E-Kaynakları” isimli internet adresi üzerinden erişim sağlanarak, TBMM'nin 1-2-7-9. Dönemleri, Millet Meclisi'nin 1-2 ve 3. Dönemleri ile Cumhuriyet Senatosu'nun 1.Toplantı yılları incelenmiş gerekli olan görüşmelere ulaşılarak çalışmada yer verilmiştir.

Cumhuriyet Arşivi'nde belge taraması da yapıldıktan sonra olaylarda rol alan şahısların, bu olaylara yaklaşımını görmek açısından hatırat, telif ve tetkik eserlerden faydalanılarak tezin yazımına başlanmıştır. Bu çalışma Doç. Dr. Alaattin Uca danışmanlığında hazırlanmıştır. Değerli fikir ve teşvikleri için başta danışman hocam Doç. Dr. Alaattin Uca'ya teşekkürü bir borç bilir, çalışmalarına katkı sağlayan Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi Arşivi ve çalışanlarına, her türlü desteği için sevgili eşime, kendilerinden çaldığım zaman karşısında gösterdikleri sabırdan dolayı kızlarım Doğa ve Rana'ya, aileme ve çalışmamda birçok katkısı bulunan arkadaşım Osman Nazım Kara'ya sonsuz teşekkür ederim.

Karaman 2022

ÖZET

Ordu, Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıl itibariyle modernleşme sürecinin temel kurumlarından ve koruyucularından biri haline gelirken bu durum müdahaleci ve militarist siyasi-askeri anlayışın egemen olmasına neden olmuştur. Bu geleneğin Cumhuriyet döneminde de devam etmesi nedeniyle ordunun siyasi yaşam ve sivil toplum üzerinde üstlendiği rol sıkça ele alınan bir konu olmuştur. Bu süreçte yaşanan askeri müdahaleler veya müdahale teşebbüslerinin yakın tarihimize kadar uzanan siyasi, sosyal ve ekonomik hayatı da etkilemiştir. Orgeneral Cemal Tural'ın siyasi ve askeri faaliyetleri çalışmanın merkezine alınarak Türkiye'de ordu siyaset ilişkisi 27 Mayıs Askeri Müdahalesi öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler doğrultusunda incelenmiştir. Bu doğrultuda Cumhuriyet Tarihi'nde ordu içinde ilk örgütlenmelerin İnönü döneminde başladığı, Kurmay Binbaşı Cemal Tural'ın da 1943'te kendi grubunu oluşturduğu görülmüştür. Zamanla CHP'den yönetimi devralan DP iktidarına karşı da birtakım cuntacılar türemiş, bu doğrultuda 1957'nin Aralık ayında 9 Subay Olayı meydana gelmiştir. 9 subayın sorgusunu yürüten Tümgeneral Tural, olaya karışan 8 subayın beraatına karar vererek 27 Mayıs öncesinde ordu içindeki darbe örgütlerinin gizli kalmasında rol oynamıştır. Nihayetinde 27 Mayıs 1960'ta ordu yönetime el koymuş, sıkıyönetim süreçlerinde Korgeneral Tural, İstanbul ve Ankara Örfi İdare Komutanlıkları gibi önemli görevler üstlenmiştir. Orgeneral Tural, 22 Ağustos 1964'te Kara Kuvvetleri Komutanlığına, 16 Mart 1966 tarihinde de Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir. Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde, ülke içindeki sağ-sol çatışmaları ve irticai faaliyetlerin artması gibi nedenlerden dolayı sık sık askeri müdahale söylentileri dolaşmıştır. Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevini dolduracağı sırada hükümete gözdağı vermek amacıyla bir takım resmi ve özel kurumlara yaptığı ziyaretler kamuoyunda ve siyasi çevrelerde tepkiyle karşılanmış, nihayetinde

dönemin Adalet Partisi Hükümetince görev süresi uzatılmayarak emekliye sevk edilmiştir. Tural, emekliye ayrıldıktan sonra Millet Partisi Genel Başkanı olarak atıldığı siyasi yaşamını 1973 Genel Seçimleri sonuna kadar sürdürmüştür. 17 Aralık 1981’de Ankara’da vefat eden Emekli Orgeneral Tural’ın naaşı, İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığı’nda toprağa verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cemal Tural, 9 Subay Olayı, Örfi İdare Komutanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Millet Partisi.

ABSTRACT

While the army became one of the main institutions and protectors of the modernization process in the Ottoman Empire by the XIX century, this situation led to the dominance of interventionist and militarist politico-military mindset. Since this tradition continued in the Republican period, the role of the army on political life and civil society has been a frequently discussed subject. It has been observed that military interventions or attempts to intervene in this process have also affected by the political, social and economic life dating back to our recent history. By taking the political and military activities of General Cemal Tural into the center of the study, the relationship between the army and politics in Turkey was examined in line with the developments before and after the May 27 military intervention. In this way, it has been seen in the History of the Republic that the first organizations within the army started in the period of İnönü, and Staff Major Cemal Tural formed his own group in 1943. In time, some juntaists emerged against the Democrat Party government, which took over the administration from the Republican People's Party, and accordingly, 9 officers incidents occurred in December 1957. Major General Tural, who conducted the interrogation of 9 officers, decided to acquit the 8 officers involved in the incident and played a role in keeping the coup organizations in the army secret before 27 May. Finally, on May 27, 1960, the army took over the administration and Lieutenant General Tural undertook important duties such as the Istanbul and Ankara Customs Administration Commands during the martial law processes. General Tural was appointed as the Commander of the Land Forces on 22 August 1964 and as the Chief of the General Staff on 16 March 1966. During General Tural's term as Chief of Staff, rumors of military intervention frequently circulated due to reasons such as right-left conflicts within the country and the increase in reactionary

activities. When Tural was about to complete his period of service as Chief of General Staff, his visits to a number of public and private institutions in order to intimidate the government were met with public and political reactions, and he was eventually retired by the Justice Party Government of the period without extending his term of office. After his retirement, Tural continued his political life as the Chairman of the Nation Party until the end of the 1973 General Elections. Retired General Tural passed away on December 17, 1981 in Ankara, and was buried in Istanbul Zincirlikuyu Cemetery.

Key Words: Cemal Tural, the Nine Officers Incident, Martial Law Command, General Staff, the Nation Party.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET	vi
ABSTACT	viii
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
GİRİŞ.....	1
G.1. Cumhuriyet Döneminde Ordu- Siyaset İlişkisi.....	4
G.2. Cemal Tural'ın Ailesi, Eğitimi, Askeri Hayatı ve Kişiliği	11
I. BÖLÜM	20
27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ ÖNCESİNDE CEMAL TURAL'IN	
ASKERİ ve SİYASİ FAALİYETLERİ	20
I.1. İnönü Dönemi'nde Ordu İçindeki Örgütlenmeler	20
I.1.1. Cemal Tural'ın Bu Örgütlerle İlişkisi	22
I.2. Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Partinin Kurulması	26
I.2.1. 26 Mayıs 1946 Belediye Seçimleri ve 21 Temmuz 1946 Genel	
Seçimleri.....	33
I.2.2. 1946 Seçimlerinin Ordu İçindeki Örgütlenmelere Etkisi ...	35
I.2.3. 1950 Seçimleri ve İlk Müdahale Fikri'nin Doğması.....	37
I.2.4. Ordunun Demokrat Partiden Beklentileri ve DP Döneminde	
Ordu İçindeki Örgütlenmeler	39

I.2. 5. Demokrat Parti'nin Yüksek Kumanda Heyetine Yönelik Tasfiyeleri.....	41
I.2.6. Ordu İçerisinde Müdahale Fikrinin Doğması ve Teşkilatlanmalar	43
I.2.7. İstanbul'daki Örgütlenme Çalışmaları	46
I.2.8. Tuzla Uçaksavar Okulu Örgütü.....	46
I.2. 9. Harp Akademisi Örgütü	47
I.2.10. Ankara'daki Örgütlenmeler	48
I.2.11. Faruk Güventürk ve Talat Aydemir Grubunun Birleşmesi	51
I.2.12. 1957'de Doğan Darbe Düşüncesi	53
I.2.13. İhbar ve 9 Subay Olayı.....	57
I.2.14. İhbar Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	58
I.2.15. Dokuz Subayın Sorgulanması.....	59
 II. BÖLÜM.....	 63
27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASINDA CEMAL TURAL'IN ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER VE FAALİYETLERİ	63
II.1. 27 Mayıs Askeri Müdahalesine Giden Süreçte Yaşananlar.....	63
II.1.1. 1950- 1954 Arasında Yaşanan Gelişmeler	63
II.1.2. 1954- 1957 Arasında Yaşanan Gelişmeler	64
II.1.3. 1957 Seçimleri ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler	65
II.2. 9 Subay Olayının Ardından Yapılan Darbe Hazırlıkları.....	69
II.2.1. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi.....	73

II.3. Milli Birlik Komitesi Dönemi.....	76
II.3.1. Said Nursi'nin Mezarının Nakledilmesi Olayı	79
II.4. 27 Mayıs Sonrası Silahlı Kuvvetlerde Yapılan Tasfiye ve	
Korgeneral Tural'ın 1. Ordu Komutan Vekilliği'ne ve İstanbul	
Sıkıyönetim Komutanlığı Görevine Atanması	88
II.4.1. İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Olarak Tural'ın Yürüttüğü	
Faaliyetler	90
II.4.2. Türkiye'de Sıkıyönetim Uygulamalarına Kısa Bir Bakış...	92
II.4.3.14'lerin Tasfiyesi ve Korgeneral Tural'ın Tasfiyedeki Rolü..	93
II.4.4. Balmumcu Sanıklarının Tahliye Edilmesi	98
II.5. Silahlı Kuvvetler Birliğinin Siyaset Sahnesine Çıkması.....	100
II.5.1. Silahlı Kuvvetler Birliğinin Kurulması.....	100
II.5. 2. Devlet Başkanı Gürsel'in Birliği Silahlı Kuvvetler Birliğini	
Öğrenmesi ve Tasfiye Etmek İstemesi.....	105
II.5.3. İrfan Tansel Olayı	108
II.5.4. Korgeneral Tural ve Silahlı Kuvvetler Birliği.....	109
II.5.5. Korgeneral Tural'ın Silahlı Kuvvetler Birliğine Fiilen	
Katılması	110
II.5.6. Genelkurmay Başkanı Sunay'ın Silahlı Kuvvetler Birliğine	
Sahip Çıkması.....	114
II.6. 1961 Genel Seçimleri ve Korgeneral Tural'ın Faaliyetleri	115
II.6.1. Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanı Adayı Olmaması	
Yönündeki Girişimler Karşısında Korgeneral Tural'ın Tutumu	
.....	121

II.6.2. 21 Ekim Protokolü	124
II.6.3. Çankaya Protokolü	126
II.7. 9 Şubat Protokolü ve 22 Şubat 1962 Kalkışması	131
II.8. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimi ve Korgeneral Tural'ın Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına Atanması.....	140
II.8.1. Ankara Örfi İdare Komutanı Olarak Faaliyetleri.....	145
 III. BÖLÜM	155
KARAKUVVETLERİ KOMUTANLIĞINDAN GENELKURMAY BAŞKANLIĞINA UZANAN SÜREÇTE ORGENERAL TURAL'IN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ.....	155
III.1. 1965 Genel Seçimleri Öncesinde Türk Siyasi Hayatında Yaşanan Gelişmeler ve Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkanı Olması	155
III.1.1. 1965 Genel Seçimleri ve I. Demirel Hükümeti'nin Kurulması	159
III.2. I. Demirel Hükümeti'nin Genel Af Tasarısı ve Orgeneral Tural'ın Tepkisi.....	161
III.3. Orgeneral Cemal Tural'ın Genel Kurmay Başkanlığı Dönemi	175
III.3.1.Genelkurmay Başkanlığı Görevine Getirilmesi.....	175
III.3.2. Tural'ın Adalet Partisi Hükümetiyle İlişkileri	177
III.3.3. Çankaya Köşküne Yapılacak Lojman Tartışmaları ve Tural	180

III.3.4. Tural’ın Türkiye Petrol Boru Hatlarının Özelleştirilmesi	
Konusundaki Muhalefeti	184
III.3.5. “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” Tasarısı ve	
Orgeneral Tural’ın Tutumu.....	187
III.3.6. Adalet Partisi Döneminde Ortaya Çıkan İrticai Faaliyetler	
Karşısındaki Tutumu.....	191
III.3.7. Milli Savunma Sanayisi Konularındaki Faaliyetleri.....	196
III.4. Orgeneral Tural ve Sol Akımlar	200
III.4.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Sola Karşı Genel Tutum	
.....	201
III.4.2. I. Demirel Hükümetinin Sol Akımlara Karşı Yaklaşımı..	202
III.4.3. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural’ın Türkiye’deki Sol	
Akımlara Karşı Gösterdiği Tutum ve Faaliyetler	204
III.4.3.1. Komünizm Konusunda Tural’ın Orduya Verdiği Emir ve	
Sonrasında Yaşanan Tartışmalar	208
III.5. Kıbrıs Meselesi Kapsamında Orgeneral Tural’ın Faaliyetleri	
.....	213
III.6. Orgeneral Tural’ın Genelkurmay Başkanlığı Döneminde Ordu-	
Politika İlişkisi ve Askeri Müdahale Söylentileri.....	223
III.6.1. “Dickson Raporu” ve Orgeneral Tural’ın Yaklaşımı	226
III.6.2. Muhalefet Lideri İnönü’nün Konuyla İlgili Meclis Konuşması	
.....	230
III.7.Dış Ülkelere Yaptığı Ziyaretler	237
III.8. Genel Kurmay Başkanlığının Sona Ermesi	240

III.8.1. Görev Süresi Tartışmaları ve Basına Yansımaları.....	240
III.8.2. Orgeneral Tural'ın YAŞ Üyeliğine Atanması.....	245
III.8.3. Tural'ın YAŞ Üyeliğinden Resen Emekliye Sevk Edilmesi	253
IV. BÖLÜM	259
EMEKLİ ORGENERAL TURAL'IN AKTİF SİYASET HAYATI ..	259
IV.1. Türk Siyasi Hayatında Millet Partisi.....	259
IV. 1.1. Millet Partisine Girmesi	262
IV.2. Fatma Suna Tural'ın Meclis Konuşmaları	265
IV.3. Tural'ın Millet Partisi Genel Başkanlığına Seçilmesi	273
IV.3.1. Millet Partisi Genel Başkanı Cemal Tural'ın Seçim Gezileri ve Söylemleri.....	276
IV.3.2. Cemal Tural'ın Millet Partisini Sola Kaydırdığı İddiaları	279
IV.4. 1973 Genel Seçimleri	283
IV.4.1. Seçim Öncesi Gelişmeler ve 12 Mart Muhtırası	284
IV.4.2. Seçim Süreci	285
IV.5. Cemal Tural'ın Siyasi Yaşamının Sona Ermesi	287
SONUÇ	<u>289</u>
KAYNAKÇA	303
EKLER.....	328

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AP: Adalet Partisi

Akt.: Aktaran

BCA: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

Bkz.: Bakınız

C: Cilt

CENTO: Merkezi Antlaşma Teşkilatı

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

CSTD: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Çev.: Çeviren

D: Dönem

Dev-Genç: Türkiye Devrimci Gençlik Federasyonu

DİSK: Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

Dr.: Doktor

Edt.: Editör

EGMAIZV: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi Isparta Zabıt Varakası

EGMAUZV: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi Urfa Zabıt Varakası

Em.: Emekli

EMİNSU: Emekli İnkılap Subayları

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MİT: Millî İstihbarat Teşkilâtı

MNP: Milli Nizam Partisi

MMTD: Millet Meclisi Tutanak Dergisi

MSP: Milli Selamet Partisi

MP: Millet Partisi

MTTB: Millî Türk Talebe Birliği

NATO: Kuzey Atlantik Paktı

O: Oturum

OYAK: Ordu Yardımlaşma Kurumu

Prof.: Profesör

PTT: Posta ve Telgraf Teşkilatı

s.: sayfa

S.: sayı

SKB: Silahlı Kuvvetler Birliği

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMKD: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi

TBMMTD: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi

TBMMZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TKP: Türkiye Köylü Partisi

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TUSAŞ: Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı

Türk-İş: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

YAŞ: Yüksek Askerî Şûra

YTP: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

“Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi Bağlamında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural’ın Askeri ve Siyasi Faaliyetleri” adlı bu çalışmada Cemal Tural’ın hayatı odak noktası kabul edilerek 27 Mayıs öncesinden 12 Mart Muhtırası sonrasında yapılan 1973 genel seçimlerine kadar geçen zaman zarfında Türkiye’de ordu- siyaset ilişkilerine ışık tutulmak istenmiştir. Tespitlerimize göre günümüze dek Orgeneral Cemal Tural hakkında akademik bir çalışma yapılmamıştır. Nitekim dönemin Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu, Cevdet Sunay gibi diğer önemli şahsiyetlerine yönelik benzer çalışmalar bulunmakla birlikte bu çalışmaların söz konusu şahsiyetler hakkında bilgi verdikleri görülmüştür.

Türk tarihinde ordu, devletin en önemli unsurlarından birini oluştururken, Türklere özgü kullanılan “Ordu Millet” kavramının siyasi yaşam ile askeri yaşamı kaynaştırdığı, ordunun siyasi yaşama olan müdahalesinin ise daha çok XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti’nde ortaya çıktığı görülmüştür.¹

Ordunun Türk siyasi hayatındaki yeri sıkça ele alınan bir konu olup bu durum tarihi süreçte yaşanan askeri darbeler veya darbe teşebbüslerinin yakın tarihimize kadar uzanan siyasi, sosyal ve ekonomik etkileri olmuştur. Bu nedenle ordu Türk siyasi tarihine etki eden en önemli kurumlardan biri haline gelmiştir. Bu durumun nedeni ordunun dinamik yapısından kaynaklandığı gibi merkezi otoritenin yitirilmesine bağlı olarak, ordunun siyasi alan içinde yer alarak klasik dönemdeki devlet otoritesinin emrinden ve kontrolünden sıyrılmasıyla ifade edilmektedir.² Tarihsel süreçte öncelikle savaşlarda alınan yenilgilere bağlı olarak ilk modernleşme hareketleri orduya yönelik uygulanmıştır.

¹Keskin (2011: 36).

²Burak (2011: 46); Keskin (2011: 37).

Devamında ise ordunun faaliyetleri sadece savaş meydanlarında kalmamış, zamanla farklı alanlara doğru yayılmıştır.³

Bu bahisle Osmanlı Klasik Dönemi'ne göre ordu-siyaset ilişkilerindeki değişimin ortaya konulabilmesi için ayaklanma ya da isyan olarak tanımlanan Yeniçeri eylemlerine değinmek gerekmektedir. Yeniçeriler bazen çıkarlarını gözeten Ocak ağalarının kışkırtmaları bazen de dışarıdan gelen kışkırtmalar sonucu ayaklanmışlardır. Ulema desteğinin de olduğu bu hareketler çoğu zaman birçok kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır.⁴ Savaşlardan alınan yenilgilerle ocağın bu disiplin dışı hareketleri de eklenince devlet modernleşmeyi, askeri kurumlardan başlatmak zorunda kalmıştır.⁵

Yeniçerilerin giderek artan reform karşıtlığı sonucunda II. Mahmut 1826 yılında Ocağı lağvederek yeniliklerin önündeki en büyük engeli kaldırmak istemiştir. Bu durum klasik dönem askeri kurumlarının yerini yeni askeri kurumların almasına yol açmıştır. Bundan sonraki süreçte ise ordu siyaset ilişkisinin seyri farklılaşmaya başlamış ve ordunun yapısındaki değişiklikler isyan kavramının düşünce yapısını da değiştirmiştir. Ordudaki modernleşmeyle birlikte askerler arasında ideolojik ayrışmalar ve rejime karşı muhalifler de oluşmaya başlamıştır. Harp okulları gibi yeni tarz okulların açılmasıyla ordu Osmanlı Devleti'nde burjuvazinin de eksikliğiyle bu yeri doldurarak, siyaseti yönlendirmede öncül bir kurum rolüyle Kanuni Esasi ve Meşrutiyet'in ilanında etkili olmuştur. Meşrutiyet'in ilanında rol alan grup Jön Türkler olsa da iki Meşrutiyet arasındaki dönemde ordu siyasi yaşamdaki etkin gücünü oluşturmaya başlamıştır. Çünkü bu dönemde subayların desteği olmadan siyasi otoriteye muhalefet etmenin zor olduğu anlaşılarak, 19.

³Şen (2019: 11).

⁴Maraşlı (2015: 17); Dağcı (2006: 13).

⁵Uca-Çakır (2020: 3124).

yüzyılda ordudaki modernleşmenin hız kazanmasıyla modern askeri okullar kanalıyla devlet baskısının gücü kırılmaya çalışılmıştır.⁶

Böylece ordu gelenekçilerle karşı karşıya gelirken modernleşme sürecinin temel kurumlarından ve koruyucularından biri haline gelmiştir. Bu durum müdahaleci ve militarist siyasi-askeri anlayışın egemen olmasına neden olurken,⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin özellikle Selanik'te, çoğunluğu askerlerden oluşan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" ile birleşmesi ordunun siyasi alandaki faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Öyle ki bu yükseliş Enver Paşa'nın da aralarında bulunduğu Cemiyet üyesi subayların isyanıyla, ordunun rejim değişikliğinde aktif rol almasına neden olmuş ve Meşrutiyet'in yeniden ilanıyla sonuçlanmıştır. Meşrutiyet, reformların ve modernleşmenin ulaştığı iyi bir nokta olarak görünse de subayların kontrolündeki İttihat ve Terakki'nin tek partili baskıcı yönetimi ve nihayetinde girilen I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti yıkıma doğru sürüklenmiştir.⁸ 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla İttihat ve Terakki'nin ileri gelenleri ülkeyi terk etmişler ancak Mecliste, ordu ve bürokraside İttihatçılar etkin rol oynamaya devam etmişlerdir. Çoğunluğu İttihatçılardan oluşan askeri kadronun Mütareke hükümlerine karşı gelerek bölgesel kongrelerle direniş hareketlerini örgütlemesi sonucunda "Kuvayı Milliye Ruhu" ile işgalcilere karşı mücadele edilerek ülke kurtarılmıştır. Bu kadronun aynı zamanda Yeni Türk Devleti'nin temellerini atan kadro olması, Osmanlı'dan alınan bürokrasi kültürünün yanında tek parti ideolojisiyle Cumhuriyet döneminde de müdahaleci kültürün ve çok partili yaşama geçildikten sonra dahi askeri müdahaleleri siyasi hayatın bir parçası olarak gören anlayışın sürdürülmesine

⁶Burak (2011: 48).

⁷Şen (2019: 11); Karaosmanoğlu (2011: 2).

⁸Eriş (2012: 60,95).

neden olmuştur.⁹ Bu doğrultuda Cumhuriyetin kurucularının çoğunun asker kökenli olmaları durumu da Cumhuriyet ideolojisinin asker mantığına dayandırılmasında meşrulaştırıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Şüphesiz ki yukarıda değinilen süreçle birlikte ordu-siyaset ilişkisinin devamlılığında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulma süreci ve sonrasında TSK'da gerçekleştirilen bir takım yapısal düzenlemelerin orduyu farklı bir konuma taşıdığı da görülmektedir. Merkezileşme ve özerkleşme¹¹ olarak tanımlanan bu yeni konum ordunun siyasi yaşam ve sivil toplum üzerinde üstlendiği rolü arttırmıştır.¹² Bu doğrultuda Orgeneral Cemal Tural'ın askeri ve siyasi faaliyetleri çalışmamızın merkezine alınmış olup, ilgisi dâhilinde makale, tezler ve telif eserler, arşiv belgeleri ve süreli yayınlardan istifade edilerek araştırılmıştır. İnönü döneminde ordu içinde başlayan örgütlenmelerden 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına kadar uzanan süreçte Orgeneral Tural'ın faaliyetleri dönemin önemli siyasi gelişmeleriyle birlikte Türkiye'de ordu siyaset ilişkisi doğrultusunda ele alınarak incelenmiştir.

G.1. Cumhuriyet Döneminde Ordu- Siyaset İlişkisi

Osmanlı Devleti Döneminde Genelkurmay, Harbiye Nezareti'ne bağlı iken Millî Mücadele döneminde ise Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâleti adını alarak Millî Müdafaa Vekâletiyle birlikte İcrâ Vekilleri Heyeti'ne dâhil edilmiştir.¹³ Savaş şartları nedeniyle oluşturulan bu sıra dışı uygulamayla Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay'a tabi askeri bir karargâh merkezine dönüşmüştür. Bu cümleden olarak Genelkurmay Başkanlığı aynı alanda çalışan diğer kurumlara görece üstünlük sağlarken, 1921'de

⁹Karaosmanoğlu (2011: 2,3).

¹⁰Çavdar (2019: 368); Işık (2003: 82).

¹¹Bayramoğlu (2010:11,12).

¹²Uca-Çakır (2020: 3125).

¹³Koçak (2015, C.4: 15).

uygulanan Başkomutanlık Kanunu ile Genelkurmay'ın yetki alanı derinleşmiştir. Bayramoğlu, Mustafa Kemal'in 9 Ocak 1922 tarihli Meclis konuşmasında Genelkurmay'ın görevini tanımlarken, Genelkurmay'ın askeri yetkileri dışında fikir üretmesi gerektiğini savunmasını, Silahlı Kuvvetlere doğrudan iç ve dış politika kararlarına müdahil olma meşruiyeti kazandığını ifade etmektedir. Savaş yıllarında olağan karşılanan bu durum ne var ki savaş sonrasında da devam ettirilmiş, hatta savaş yılları ordu siyaset ilişkisinin meşruiyet dayanağını oluşturmuştur.¹⁴ Mustafa Kemal'in aşağıdaki meclis konuşması ortaya çıkan durum hakkındaki düşüncesini açıkça ortaya koymaktadır:

*Erkân-ı Harbiye Reisi olan zatın vazifesi aslıyesi yalnız vaziyatı askeriyeyi tetkik değil, tefekkürle iştigal etmesidir, şayanı arzu olan budur. Fakat Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi olan Paşa Hazretlerinin aynı zamanda Heyeti Vekile Riyasetini işgal etmesi bir zaruretin neticesidir...*¹⁵

Millî Mücadele için oluşturulan direnişçi kadro Cumhuriyet Dönemi'nin yönetici seçkinleri olarak ayrılmış ancak ordunun kuvvetli ve teşkilatlı yapısı Cumhuriyet Dönemi'nde de devam etmiştir.¹⁶ Böylece bu süreç devlet işleri ile ilgili meselelerde askeri vesayeti egemen kıldığı gibi devlet işlerinin askeri denetime tabi tutulmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin günümüze kadar uzanan bir durum olarak görülmesinde ise yapılan üç düzenlemenin etkili olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki 5 Ağustos 1923 tarihli düzenleme ile oluşturulan ordu müfettişliği uygulamasıdır. Bu düzenlemeyle Millî Mücadele'deki komutanlıklar kaldırılmış, yerine ordu müfettişliği uygulaması getirilmiştir. Böylece Silahlı Kuvvetler içinde etkili olabilecek Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Cevat Paşalar gibi muhalif kumandanların yetkileri bir nevi kısıtlanmıştır.¹⁷ Bu uygulamayla

¹⁴Bayramoğlu (2004: 61-63).

¹⁵TBMM GCZ (09.01.1922, D: 1, C:2: 610).

¹⁶Danış (2019: 52).

¹⁷Işık (2003: 81); Bayramoğlu (2004: 65).

ordunun siyasi araç olarak kullanılmasını önlemek amaçlanmışsa da uygulama emir-komuta yetkisinin tek kişide toplanmasına neden olmuştur.¹⁸

19 Aralık 1923'te kabul edilen bir yasa ile gelecek seçimlerde milletvekili seçilebilmek için askerlik görevinin bırakılması şartı getirilmiştir.¹⁹ Bu değişiklik temelde ordu üzerinde denetim kurarak siyasi arenada güçlü bir muhalefet duruşu elde etmeyi planlayan komutanların ordudan tasfiye edilerek söz konusu muhalif komutanların güç kaybetmelerini sağlamak amacıyla yapılmıştır. Ancak bu düzenleme aynı zamanda ordunun siyaset dışı tutulma çabasının da bir sonucudur.²⁰

Ordu ve siyasetin ayrışması için öncelikle subayların hem Mecliste hem de orduda görev yapmaları önlenmiş ve Genelkurmay işlerinin politik bir mevki olan “Bakanlık” vaziyetinden çıkarılması planlanmıştır.²¹ Bu doğrultuda 3 Mart 1924'te çıkarılan bir kanunla Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti kaldırılmış, yerine en yüksek askeri makam olarak çalışacak Genelkurmay Başkanlığı kurulmuştur. Bu düzenleme yukarıda bahsedilen ordunun Cumhuriyet Dönemi'ndeki kuvvetli ve teşkilatlı yapılanmasındaki ikinci düzenlemeyi teşkil etmiştir. Kanun doğrultusunda Genelkurmay Başkanı Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanacaktır. Aynı zamanda Genelkurmay Başkanı yetki ve sorumluluklarında bağımsız olacaktır. Milli Savunma Bakanı ise Askeri bütçeden sorumlu tutulmuştur.²² Yasadaki hükümler kapsamında Genelkurmay Başkanlığı'nın doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olduğu açıkça görülmemekle birlikte Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti herhangi bir makama da bağlı kılınmamıştır. Ayrıca yasada Genelkurmay'ın herhangi bir kuruma karşı sorumluluğundan

¹⁸Uca-Çakır (2020: 3125).

¹⁹Tunçay (2005: 119).

²⁰Uca-Çakır (2020: 3125).

²¹Goloğlu (2017: 23-26).

²²TBMM KD (03.03.1924, D:2, C:2, Kanun No: 429: 241).

da söz edilmediği için mevcut durum TSK'yı bağımsız ve sorumsuz bir duruma taşımıştır.²³ Bu düzenleme ile ordu, politikadan soyutlanmıştır. Söz konusu sorumluluktan muaf yapı ordu ile Millî Savunma Bakanlığı arasındaki ilişkide de görülmektedir. 1924 Anayasası'nın başkomutanlık ile ilgili maddesi görüşülürken Millî Savunma Bakanlığı ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti arasındaki ilişki Mecliste sert tartışmalara neden olmuştur.²⁴ Millî Savunma Bakanlığı'nın Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlı duruma gelmesi aynı sahada çalışan iki kurumdan Millî Savunma Bakanlığı'nın önemini azaltırken Genelkurmay Başkanlığı'nı bağımsız bürokratik bir kuruma dönüştürmüştür. Bu esnada uygulama ile ilgili kanun hükmü bulunmayıp durum sadece fiili olarak uygulanmış ancak 1928'de Millî Savunma Bakanlığının durumu yasal hale getirilmiştir.²⁵ Bu durum dönemin siyasi koşullarına paralel olarak ordunun doğrudan Cumhurbaşkanı'na bağlı olmasının istenildiğini göstermektedir.²⁶ Bu da inkılâpların hayata geçirilmesini kolaylaştıran bir etken olmuştur. Sonuç itibariyle ordunun yapısıyla ilgili Millî Mücadele yıllarında oluşturulan model devam ettirildiği gibi pekiştirilmiştir.²⁷ Bayramoğlu ve Koçak Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nin kurulmasını ve kanun gereği Riyasetin sahip olduğu konumu ordunun merkezileşme sürecine temel dayanak olarak göstermişlerdir. Ancak Atatürk döneminde ordunun doğrudan siyasete müdahil olduğu bir durum söz konusu değildir.²⁸

Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili yapılan düzenlemeleri takiben ordunun gücünü pekiştirecek üçüncü etken 22 Nisan 1925'te kabul edilen Askeri Şura Kanunu olmuştur. Kanun, Şura'ya geniş bir görev alanı tanıyarak savunma konularında tüm

²³Koçak (2015: 16,17); Bayramoğlu (2004: 67); Işık (2003: 86).

²⁴TBMM ZC (29.01.1925, D:2, C:12: 382).

²⁵Koçak (2015: 16,17); Bayramoğlu (2004: 67,68).

²⁶Koçak (2015: 17).

²⁷Ağaoğlu (1972: 135 Akt. Bayramoğlu, 2004: 70).

²⁸Uca-Çakır (2020: 3126).

unsurları görüşme ve karara bağlama yetkisi vermiştir.²⁹ Kanunla birlikte Genelkurmay'ın merkezileşme süreci pekişmiştir. 16 üyeye sahip YAŞ üyelerinin büyük kısmı askerdir. Şura'nın çalışma sisteminde Genelkurmay Başkanlığı'nın Şura'yı yönlendirerek oluşturduğu savunma doktrinleri ve stratejilerini onaylatma geleneği yer almıştır. Riyaset güdümündeki Şura'nın sahip olduğu geniş yetkiler, barış zamanında da sivil kaynakları ordunun emrine seferber etmesini sağlamıştır. Kısacası sivil, kültürel ve ekonomik kararların savunma yönünden ele alınarak YAŞ alanına dâhil edilmesi, doğal olarak asker siyaset kaynaşmasına neden olacaktır.³⁰ Nihayetinde bu düzenlemeler savaş yıllarında benimsenen askeri otorite sivil otorite anlayışını genel bir modele dönüştürerek, TSK'yı siyasi dış etkiye kapatmıştır. Söz konusu düzenlemeler ilerleyen süreçte askeri otoritenin fiili dayanağını savaş yıllarından, fikri dayanağını Kemalizm'in yeni toplum düzeninden alarak gücünü pekiştirmesine olanak sağlayarak ordunun siyasi karar ve uygulamaları denetleyen bir güç mekanizması olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır.³¹ Ancak Atatürk döneminde yapılan bahsi geçen bu yasal düzenlemeler temelde orduyu siyasetten ayırma amacıyla yapılmış olsa da ordunun siyaset üstü bir güç olarak şekillenmesine de katkı sunmuştur. Buna rağmen Atatürk ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemlerinde herhangi bir darbe girişimi yaşanmamıştır. Bu durumun her iki ismin de ordu nezdinde sahip oldukları saygınlıktan kaynaklandığı söylenebilir.³²

İlerleyen yıllarda ise ordunun siyasi kararlara müdahil olması 1944-1960 yılları hariç yoğun ve artan bir şekilde devam etmiştir. Sadece 1944-1960 yılları arasında tek parti yönetimindeki liderlik çekişmeleri ve dış politik gelişmeleri nedenlerinden 1944' te Fevzi Çakmak'ın emekliye ayrılmasıyla Genelkurmay Başkanlığı'nın Başbakanlığa sorumlu

²⁹TBMM KD (22.03.1925, D:2, C:3: 240).

³⁰Bayramoğlu (2004: 71,72).

³¹Bayramoğlu (2004: 73).

³²Uca-Çakır (2020: 3127).

kılınması istisnai bir durum oluşturur.³³ Bu istisnai durum üzerindeki bir diğerk etken ise 1949'da NATO standartları gereği Genelkurmay Başkanlığı'nın Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmasıdır.³⁴ Bu yasal düzenlemeler ordunun özerkliğini sınırlamakla birlikte diğerk taraftan 1950'li yıllarda ordu içinde gizli örgütlenmeler oluşmaya başlamıştır.³⁵

Bayramoğlu'nun tezi kısmen doğru olmakla birlikte bu sadece ordu yüksek komuta heyeti açısından istisnai bir dönem olarak kabul edilebilir. Çünkü Türkiye'de siyasi alanda her zaman önemli bir yere sahip olan ordunun siyasette belirleyici bir unsur haline gelmesi de yine Demokrat Partinin kurulmasıyla başlayan çok partili yıllara rastlamaktadır. DP'nin kurulduğu ve muhalefette bulunduğu yıllarda, askerle ilişkisi genel olarak ılımlı olmuş, hatta ordu DP'nin iktidara gelmesini kısmen desteklemiştir. Ancak bu durum fazla uzun sürmemiş, DP'nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra askeri çevrelerle arasında sorunlar başlamıştır.³⁶ Nedenlerine çalışmanın sonraki bölümlerinde ayrıntılı olarak değinilecek olan DP iktidarıyla ordu arasındaki sorunların neticesinde önce ordu içinde örgütlenmeler başlamış ardından da 27 Mayıs Askeri Müdahalesi gerçekleşmiştir.

Sonuç itibariyle söz konusu istisnai dönemde atılan adımlar orduyu siyasetten uzak tutmaya yetmemiştir. Başta ABD olmak üzere bazı küresel aktörlerin 1945'ten sonra Türkiye'nin içişlerine daha çok müdahale etmeye çalışmaları, çok partili yaşamın getirdiği tartışmalı ortam, DP Hükümetinin antidemokratik uygulamaları muhalefet ve iktidar arasındaki gerginliğin sokağa taşması ve ekonomik sorunlar Silahlı Kuvvetlerin doğrudan siyasete müdahale etmesine meşru zemin oluşturmuş ve 27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi

³³Erdođan (2003: 127 Akt. Keskin, 2011: 39).

³⁴Bayramođlu (2004: 73).

³⁵Burak (2011: 50,51).

³⁶Uca-akır (2020: 3127).

yaşanmıştır. Gerekçe ne olursa olsun darbelerin çözüm olmadığı da zamanla anlaşılmıştır.³⁷

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nin ardından 1961 Anayasası ile ordu, kaybettiği statüsünü geri kazanmak için merkezi yapısında birtakım düzenlemeler yaparak Genelkurmay'ın konumunu yeniden belirlemiştir.³⁸ Ayrıca MGK'nın³⁹ kurulması da ordunun özerkleşme ve siyasallaşma sürecine bilahare katkıda bulunmuştur. Başlangıçta 1961 Anayasası'na göre MGK bir danışma kurulu olarak tanımlanmış ancak sonraki dönemlerde askerin siyasi hayata yön vermesindeki temel araçlardan biri olarak çalışmaya başlamıştır.⁴⁰ Yukarıda sözü edilen gelişmeler doğrultusunda ordu 1960'tan itibaren merkeziyetçi yapısını yeniden kazanmıştır. Ve bu durumdan beslenen Silahlı Kuvvetlerin AP Hükümeti döneminde de siyasete müdahil bir konumda olması nedeniyle ordu-siyaset gerginliği yaşanmıştır.⁴¹

Bu cümleden olarak ordunun Türk siyasi yaşamında bir güç mekanizması haline gelmesinde yukarıda bahsedilen yasal düzenlemelerin yanında dış gelişmelere bağlı olarak II. Dünya Savaşı'nın ve devamında Soğuk Savaş sürecinin Türkiye üzerinde oluşturduğu baskı ortamı ve Türkiye'ye yönelik tehditler de ordunun devlet unsurları içindeki önemini ön plana çıkararak siyasi arenadaki etkinliğini arttırmasında rol oynamıştır. Belirtilen bu meşru zeminle birlikte başta 27 Mayıs Askeri müdahalesi olmak üzere her askeri darbe sonrasında Silahlı Kuvvetler toplum ve siyaset üzerindeki vesayet gücünü pekiştirerek düzenleyici rolünü yakın tarihe kadar devam ettirmiştir. TSK toplum üzerindeki denetimini meşrulaştırmak için ülke içinde meydana gelen gerginlikler ve

³⁷Uca-Çakır (2020: 3127).

³⁸İpekçi-Coşar (1965: 332,333).

³⁹MGK'nın oluşturulması Batı orduları örnek alınarak NATO çerçevesinde atılan bir adımdır. MGK'nın kuruluş amacı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz; Bayramoğlu (2004: 79).

⁴⁰Keskin (2011: 318).

⁴¹Uca-Çakır (2020: 3127).

çatışmaları, ekonomik krizleri ve rejimi tehlikeye sokacağı düşünülen irticai hareketleri bir vasıta olarak kullanmıştır.⁴²

G.2. Cemal Tural'ın Ailesi, Eğitimi, Askeri Hayatı ve Kişiliği

Cemal Tural 1 Temmuz 1905'te Erzincan'ın Kırabağ Mahallesi'nde doğmuştur. Babası Piyade Binbaşı Ahmet Refik Bey,⁴³ Annesi Asiye Hanımdır.⁴⁴ Kadriye adında bilinen bir kız kardeşi vardır.⁴⁵

Tural ilk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra babası gibi asker olmak istemiş ve öğrenimine Kuleli Askerî Lisesinde devam etmiştir. Kuleli Askerî Lisesi'ni 1923 yılında bitiren Cemal Tural, Kara Harp Okulundan da 1925 yılında piyade teğmeni olarak mezun olmuştur.⁴⁶

Cemal Tural, 1958 yılında bir ortak dostlarının evinde karşılaşarak tanıştığı İzmirli bir ailenin kızı olan Fatma Suna Hanım ile evlenmiştir.⁴⁷ Fatma Suna Tural, 1927 yılında İzmir-Karşıyaka'da dünyaya gelmiştir. Babası Mehmet Zeki Bey Annesi Emine Mübeccel Hanımdır. Edebiyat Öğretmeni olan Fatma Suna Tural İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü mezunudur. İyi derecede Fransızca Eğitimi olan Bayan Tural çeşitli devlet liseleri ve Özel liselerde, Özel Yüksekokullarda, İstanbul Şişli Koleji'nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmıştır.⁴⁸ Kadıköy Mimarlık ve Mühendislik Özel Yüksekokulu'nda görev yaptıktan sonra milletvekili adayı olarak 1969 genel seçimlerine girmiştir. Bu seçim sonucunda Millet Partisi III. (XIV) Dönem Ankara Milletvekili olarak Meclise girmiştir. Milletvekilliği nedeniyle öğretmenlik

⁴²Uca-Çakır (2020: 3127).

⁴³BCA, (4123.3/63-030.11.1/300.25.15).

⁴⁴Akis (07.08.1961, C:22, S: 371, s.19).

⁴⁵Kadriye Tural 11 Kasım 1980'de vefat etmiştir. *Milliyet* (12.11.1980).

⁴⁶tr.wikipedia.org., (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

⁴⁷*Cumhuriyet* (29.08.1969).

⁴⁸*TBMM Albümü* 1950- 1980 (2010: 907).

mesleğine bir süre ara veren Fatma Suna Tural daha sonra yeniden çeşitli okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra son olarak Ankara Fen Lisesi'nde öğretmenlik yaptığı sırada 1981 yılında Milli Eğitim Bakanı Hasan Sağlam döneminde Millî Eğitim Bakanlığı Müşavirliği'ne atanmıştır.⁴⁹ Fatma Suna Tural 19 Mayıs 2005 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁰

Cemal- Fatma Suna Tural çiftinin bu evlilikten çocukları olmamıştır. Bayan Tural'ın vasiyeti üzerine vefatından sonra, Cemal Tural'a ait tüm eşyalar ve fotoğraflar mirasçıları tarafından Genel Kurmay Başkanlığı'na devredilmiştir. Tural'ın bazı eşyaları günümüzde Harbiye Orduevi'nde sergilenmektedir.⁵¹

Tural, ilk görev yeri olan İstanbul'daki 4. Ağır Makineli Tüfek Bölüğü'nde I. Takım Kumandanı olarak çalışmıştır. Cemal Tural, 1930 yılına kadar Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı çeşitli birliklerde Takım Komutanlığı görevini yürütmüştür.⁵² Bunlardan biri de teğmen olarak 1925 yılında Çankaya'da, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı bünyesinde takım komutanlığı yapmasıdır. Tural bu vazife sayesinde Mustafa Kemal ile tanışma ve çalışma fırsatı yakalamıştır.⁵³ 1930 yılından itibaren Meclis Muhafız Takım Komutanlığı yapmıştır.⁵⁴ 1930 yılında girdiği Kara Harp Akademisi'nden Yüksek Komuta Akademisi Eğitimi alarak, 1933 yılında kurmay subay olarak mezun olmuştur.⁵⁵ 1954 yılına kadar çeşitli karargâh ve birliklerde görev yapmıştır. Bu görevleri: 39'uncu Piyade Alayında Takım Komutanlığı, Genelkurmay Karargâhında Proje Subaylığı, 5'inci Tümen Personel Şube Müdürlüğü, Harp Akademilerinde Öğretim Üyeliği, Müstahkem Mevki Komutanlığında Bölük Komutanlığı, Erzurum'daki 3'üncü Orduda İkmal Şube Müdürlüğü,

⁴⁹BCA, (333/03458, 030.11.1/553.63.5).

⁵⁰TBMM Albümü 1950- 1980 (2010: 907).

⁵¹Suna Tural'ın yeğeni Mehmet Burak Gerçek ile yapılan 28 Ocak 2021 tarihli görüşmeden.

⁵²tr.wikipedia.org., (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

⁵³Cumhuriyet (10.04.1966).

⁵⁴tr.wikipedia.org., (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

⁵⁵BCA, (333/03354, 035.11.1/553.60.16); Harp Akademilerinin 132. Yılı, (1980: 70).

Kara Harp Okulunda Öğrenci Tabur Komutanlığı, Genelkurmay Karargâhında Şube Müdürlüğü, 221'inci Piyade Alay Komutanlığı ve 12'nci Tümen Komutan Yardımcılığı şeklinde sıralanmaktadır.⁵⁶

Cemal Tural 1954 yılında Tuğgeneral rütbesine ulaşarak, bu rütbeyle 57'nci Tümen⁵⁷ Komutanlığı ve 1'inci Ordu Kurmay Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir. 1956 yılında tümgeneralliğe terfi ederek,⁵⁸ tümgeneral rütbesi ile Genelkurmay Harekât Başkan Yardımcılığı, 31 Ocak 1958'e kadar Genelkurmay Plan Harekât Daire Başkanlığı görevini yürütmüş ve bu tarihten itibaren 66'ncı Tümen⁵⁹ Komutanlığı'na atanmıştır.⁶⁰ 29 Ağustos 1959 tarihinde de Cemal Tural, korgeneral rütbesi ile 2. ardından da 7'nci Kolordu⁶¹ Kumandan Vekillikleri görevlerinde bulunmuştur.⁶² Ve 27 Mayıs 1961 Askeri Müdahalesi'nin ardından getirildiği 1'inci Ordu⁶³ Komutan Vekilliği görevini İstanbul Örfi İdare Komutanlığı göreviyle birlikte yürütmüştür.⁶⁴ Daha sonra 1.Ordu komutanlığından korgeneral rütbesiyle merkezi Konya'da bulunan 2'nci Ordu⁶⁵ Komutanlığı görevine

⁵⁶www.tsk.tr., (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

⁵⁷Merkezi İstanbul olan 1'nci orduya bağlı Çanakkale'de bulunan 1'nci Kolorduya bağlı Piyade Tümenidir. Tunçay (1986:41).

⁵⁸www.tsk.tr., (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

⁵⁹ 66. Tümen yine merkezi İstanbul olan 1'nci Orduya bağlı Gelibolu 2. Kolordu'nun Piyade Tümenlerinden biridir. Tunçay (1986: 41).

⁶⁰BCA, (4031.I-9/58, 030.11.1./268.5.16).

⁶¹ Türk Kara kuvvetlerine bağlı Şark Bölgesi birliklerinden olan 3. Ordu'nun kolordularından biridir. 3. Ordunun müstahkem mevki Erzurum'dur. Tunçay (1986: 41); 7. Kolordu Komutanlığının merkezi ise Diyarbakır Yenişehir'de bulunmaktadır. 7. Kolordu'nun asli görevi Kuzey Irak'tan gelebilecek tehditlere karşı Hakkâri, Şırnak, Şanlıurfa ve Siirt'i korumaktır. tr.wikipedia.org., (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

⁶²BCA, (4031.I-59).

⁶³1. Ordu Türk Kara kuvvetlerine bağlı 4 ordudan biri olup komutanlığı İstanbul'daki Selimiye kışlasındadır. Mekanize ve zırhlı birliklerden müteşekkil Birinci Ordu Komutanlığının başlıca görevi; Trakya, Boğazlar, İstanbul ve Marmara Bölgesi'nin güvenliğini sağlamaktır. Tunçay (1986: 41); Tural'dan önce bu görevde Muzaffer Alankuş vardır. Tural'dan sonra ise Ahmet Refik Yılmaz görevi devralmıştır. tr.wikipedia.org., (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

⁶⁴Yine TSK resmî web sitesinde, Tural'ın 1961 yılında orgeneralliğe terfi ettiği yazmaktadır. Ancak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivlerinde elde edilen kaynaklara göre Tural'ın 29 Ağustos 1963'te orgeneralliğe terfi ettiği tespit edilmiştir. BCA, (4123.3/63-030.11.1/300.25.15).

⁶⁵2'nci Ordu Türkiye'yi Suriye, İran ve Irak'tan gelebilecek tehdit unsurlarına karşı korumakla görevlidir. Temelleri 1921'de atılmış olan bu orduda Yakup Şevki Paşa (1921-1923), Ali Fuat Paşa (1923- 1924), Fahrettin Paşa (1924-1933), İzzettin Çalışlar (1933 -1939), Abdurrahman Nafiz Gürman (1939 1944) gibi ünlü şahsiyetler de komutanlık etmişlerdir. Tural'dan önce bu görevde Refik Tulga vardır. Sonrasında ise Kemalettin Gök Akın gelmiştir. tr.wikipedia.org., (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

getirilmiştir.⁶⁶ 21 Mayıs 1963 tarihinde Ankara’da Talat Aydemir ve arkadaşlarının bulunduğu darbe girişiminin ardından sıkıyönetim ilan edilmesi üzerine Tural, korgeneral rütbesiyle Ankara Örfi İdare Komutanlığına atanmıştır.⁶⁷ Bu görevini sürdürürken 30 Ağustos 1963 tarihinde orgeneralliğe terfi etmiştir.⁶⁸ 21 Temmuz 1964 tarihine kadar Ankara Örfi İdare Komutanlığını yürüttükten sonra 22 Ağustos 1964 tarihinde Kara Kuvvetleri Komutanlığına getirilmiştir.⁶⁹ 16 Mart 1966 tarihinde de Genelkurmay Başkanlığı görevini Cevdet Sunay’dan devralarak, bu görevini 16 Mart 1969 tarihine kadar sürdürmüştür.⁷⁰ Cemal Tural 16 Ağustos 1969 tarihinde Yüksek Askerî Şûra üyeliğinden emekli olmuştur.⁷¹ Tural, emekliye sevk edilmesinin ardından Millet Partisi saflarında politikaya atılmış, 1970’de Millet Partisi Genel Başkanı sıfatıyla başladığı siyasi yaşamını aktif bir şekilde 1973 genel seçimleri sonuna kadar devam ettirmiştir.

Ayrıca Tural, Silahlı Kuvvetlerden emekli olduktan sonra aktif iş yaşamına veda etmemiş, 25 Eylül 1978’de getirildiği TUSAŞ⁷² yönetim kurulu üyeliğini yaşamının sonuna kadar devam ettirmiştir.⁷³ 17 Aralık 1981’de Ankara’da vefat eden Emekli Orgeneral Tural’ın naaşı, 18 Aralık günü Genelkurmay Karargâhı’nda yapılan törenin ardından İstanbul’a götürülerek Zincirlikuyu Mezarlığı’nda toprağa verilmiştir.⁷⁴

Cemal Tural, 2. Ordu Komutanlığı sırasında Konya şehri ve halkıyla özel bir bağ kurmayı başarmıştır. Bu bağlamda Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Genelkurmay

⁶⁶BCA, (030.18.01/166.41.14).

⁶⁷BCA, (4031.I-29/63, 030.01.1/298.15.9).

⁶⁸BCA, (030.11.1/300.25.15).

⁶⁹www.tsk.tr., (Erişim Tarihi: 09.04.2021); Türk Kara kuvvetleri komutanlığı görevinde Tural’dan önce Mehmet Ali Keskiner bulunmuştur. Tural’dan sonra bu göreve Ahmet Refik Yılmaz getirilmiştir. tr.wikipedia.org., (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

⁷⁰BCA, (050.18.01.02/193.17.11).

⁷¹www.tsk.tr., (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

⁷²TUSAŞ, 28 Haziran 1973 tarihinde Türkiye’nin savunma sanayiinde dışa bağımlılığını azaltmak amacıyla Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde kurulmuştur. Bkz; <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

⁷³BCA, (333/03354).

⁷⁴Milliyet (18.12.1981: 9)

Başkanlığı dönemlerinde Cemal Tural hakkında çıkan haberlere Konya basınında sıkça yer verildiği görülmüştür. Bunlardan biri de 1965 yılı sonlarında Konya halkının yakından ilgilendiği bir konu olan Konya Astsubay Hazırlama Okulunun, Konya'dan alınarak Çankırı'ya taşınması meselesidir. Konya halkı okulun Konya'dan nakledilmesiyle Konya'nın sosyal kültürel ve en önemlisi ise eğitim alanında doldurulması imkânsız bir boşluk oluşmasından endişe duymuşlardır.⁷⁵ Okulun taşınmasını önlemek amacıyla Konya Valisi Hancıoğlu, Belediye Reisi Nalçacı, Milli Eğitim Müdürü Haydar Çelik, Konya Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Adil Gücüyener, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural ile görüşmüşlerdir.⁷⁶ Tural bu konudaki müracaatı dinlemiş fakat “Konya Astsubay Hazırlama Okulunun binalarının muhkem olmayışı, öğrencilerin genellikle barakalarda kalmasından Çankırı ilçesindeki hazır binalardan yararlanmak üzere okulun oraya naklinin istenildiğini ve programa da böyle alındığı” açıklamasında bulunmuştur. Görüşmeye gelen heyetin okulun taşınmasının Konya için büyük bir kayıp olacağını Konya'nın ekonomik hayatına darbe vuracağını ifade etmelerine rağmen Orgeneral Tural okulun gitmesinde ısrar eder görünmüştür.⁷⁷

Bununla birlikte Konya basınında Konya'nın ağaçlandırılması konusunda Cemal Tural'ın hizmetinin önemine de sıkça değinilmiştir. Konya'da Dutlukıran ve Meram sırtlarındaki ağaçlandırmanın 2. Ordu Komutanlığı sırasında Tural tarafından başlatıldığı ve onun eseri olarak Konya'ya bırakıldığına değinilmiştir.⁷⁸ Tural, Genelkurmay Başkanlığı görevine geldikten sonra dahi sözü edilen Konya'daki ağaçlandırma faaliyetlerini takip etmeye devam etmiştir.⁷⁹

⁷⁵*Yeni Konya* (22.11.1965).

⁷⁶*Yeni Konya* (25.11.1965).

⁷⁷*Yeni Konya* (26.11.1965).

⁷⁸*Yeni Konya* (06.02.1969).

⁷⁹*Cumhuriyet* (12.02.1968).

Tural'ın Konya şehriyle olan kuvvetli bağının başka alanlara da yansıdığı görülmektedir. Konyalılar bu bağa istinaden Cemal Tural'ı fahri hemşerileri ilan ederek Meram'daki bir mahalleye onun adını vererek yine bu mahallede onun adını taşıyan bir okul yaptırmışlardır. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural, 25 Kasım 1965 tarihinde Konya'ya gelerek Meram yolu Tural Mahallesi'nde Silahlı Kuvvetler ve milli eğitim iş birliği ile adına yapılan ilkokul bizzat katıldığı bir törenle açılmıştır. Törenin açılış konuşmasında söz alan Konya Valisi Hancıoğlu "Her okul yarının büyüğünü yetiştirir. Tural okulunun da Tural Paşa gibi büyükler yetiştirmesini temenni ederiz." demiştir. Daha sonra törende konuşma yapan Orgeneral Tural ise *Analar, babalar, yavrular, silah arkadaşlarım diye söze başlamış ben Konya'ya nutuk çekmek için gelmedim. Kadirşinaslık yapıp adımı okula vermişler. Teşekkür etmeye geldim. Yavrular bizden daha iyi yetişeceklerdir. Gözlerine bakınca Atatürkler, Nine Hatunlar, İbni Sinalar ve daha nicelerini görüyorum.* demiştir. Okulun müdür odasında beyaz fon üzerine parola disiplin, işaret eğitim yazılmış ve Tural'ın imzası konulmuştur. Okul idaresinin Tural'ın adını taşıyan okula parola olarak disiplini seçmesi gözden kaçmamıştır.⁸⁰

Cemal Tural, Cumhuriyet Tarihinin en renkli Genelkurmay Başkanlarından biri olarak tanınmıştır. Askerlik mesleğinden sonra en çok ön plana çıktığı alanlardan biri de sporcu kişiliğidir. Gençlik yıllarında çok iyi bir sporcu olarak tanınan Tural, atletizmde Türkiye şampiyonlukları kazanarak, futbolda ise A Millî Futbol Takımı formasıyla önemli başarılarla imza atmıştır.

Atletizme Harbiye'de öğrenci iken başlayan Tural, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı'nın 1924 Paris Olimpiyat Oyunları'na katılacak Türk sporcularını hazırlamak amacıyla Avrupa'dan getirdiği antrenörlerden biri olan Herr Abrahams'dan aldığı eğitimle

⁸⁰Yeni Konya (26.11.1965); Cumhuriyet (06.07.1968:5).

dönemin atletizm dalındaki önemli yıldızları arasında yer almayı başarmıştır.⁸¹ Uzun atlamada 5.72 ve 6 metre ile 1925 ve 1927’de Türkiye Şampiyonu olmuş, üç adımda 12.92 metre ile Türkiye rekoru kırmıştır. Tural atletizm dışında profesyonel olarak futbol ile de ilgilenmiş, Harbiye ve Muhafız Gücü’nde santrafor olarak oynamıştır. Milli takım kadrosuna girerek, 1928 Olimpiyatları için Romanya, Yugoslavya ve Çekoslovakya ile yapılan temsili maçlarda milli kadroda yer almıştır. Ancak görevleri nedeniyle olimpiyatlara katılamasa da dönemin golcü santraforu olarak parlamıştır.⁸² 1933’de bir oyuncu olarak futbolu bırakmışsa da Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde Dünya şampiyonu olan Türk Ordu Milli Futbol Takımı ve Gençlerbirliği gibi futbol kulüplerini sık sık ziyaret etmesi spora olan tutkusunu göstermektedir.⁸³

Cemal Tural aynı zamanda askeri görevleri sırasında "çok gezen çok bilir" prensibine bağlı olarak yurdun her yerini karış karış dolaşarak, yurt dışına da birçok seyahatler yapmıştır. Almanya, Japonya ve Amerika’ya yaptığı seyahatler onun bilgi ve görgüsünün artmasında büyük önem taşımıştır. Aynı zamanda Tural, çok eser veren kurmaylardan biridir. “Ordunun Varması Lazım Gelen Hedefler, Askeri Coğrafya ve Tarih Notları, Ordular İlk Hedefiniz Akdeniz’dir İleri, Kara Orduları ve Hedefleri, Türkiye’nin Emniyet Sahaları ve Harekât Bölgeleri” adlarında, askeri konularda yazılmış beş adet kitabı vardır. Özellikle bunlar arasından "Türkiye’nin Emniyet Sahaları ve Harekât Bölgeleri" adlı kitabı dikkat çekmiştir.⁸⁴

Bununla birlikte Tural, TSK içerisinde daha çok çalışkanlığı ve katı disiplin anlayışıyla tanınmıştır. Askeri birliklere yaptığı denetlemelerle ünlenen Tural’ın özellikle disiplin zafiyeti gördüğü durumlarda sorumlulara cezalarını sırtlarına tebeşirle yazarak

⁸¹Atabeyoğlu (1990: 2263).

⁸²*Milliyet* (19.03.1966: 8); www.atletin.org, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

⁸³*Milliyet* (02.02.1968: 8); *Cumhuriyet* (19.10.1968: 8).

⁸⁴*Akis* (07.08.1961, C:22, S: 371, s.19).

vermesi dilden dile dolaşan bir konu olmuştur.⁸⁵ Tural'ın katı disiplininden, Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Mehmed Kemal'in, Aziz Nesin'in anılarının anlatıldığı "politika ve ötesi" adlı köşe yazısında da bahsedilmiştir. Buna göre Tural'ın 27 Mayıs sonrası İstanbul Örfi İdare Komutanlığı yaptığı dönemde Aziz Nesin ile aralarında bir pasaport hikâyesi geçmiştir. Aziz Nesin, Hıfzı Oğuz Bekata'nın İçişleri Bakanlığı sırasında pasaport almış. Bekata pasaport verilmesini sağlamış ancak Aziz Nesin Yeşilköy'den uçakla ayrılacağı sırada o dönemin Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural çıkmasına izin vermemiş ve pasaportu da almıştır. Aziz Nesin durumu çözmek için Demirtaş Ceyhun'a gitmiş, birlikte Bekata'ya giderek durumu anlatmışlardır. Bekata: *Ben sana pasaport verdim. Sen de niçin sıkıyönetim olmayan bir yerden çıkmadın? Şimdi yapabileceğim hiçbir şey yok. Ancak İsmet Paşa yapar ne yaparsa.* Şeklinde karşılık vermiştir.⁸⁶

Tural disiplini ve çalışkanlığının yanında dürüstlüğü ve yurtseverliği ile de bilinmektedir. Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde askerlik görevini yapan Yazar-Avukat ve Siyasetçi Polat Sabuncu, askerlik anılarıyla ilgili olarak Cemal Tural'dan şu şekilde bahsetmektedir:

*(...)1969 yılında emekliye sevk edilmişti. Emeklilikten sonra onu pasifize etmek amacıyla ünlü bir sermaye grubumuzdan gelen dolgun ücretli "yönetim kurulu üyeliği" önerisini elinin tersiyle reddettiği haber konusu olmuş; Cemal Tural'ın bu tepkisi yurtsever sol basında övgü ile karşılanmıştı. (...) Tural, ülkemiz kamuoyunda yurtsever, dürüst bir kişilik olarak saygınlık kazanmıştı.*⁸⁷

Silahlı Kuvvetler içinde sevilen ve disiplinli bir komutan olarak tanınan

⁸⁵<https://twitter.com/dunyaharptarihi/status/1339634257946423298>, (Erişim Tarihi: 20.10.2021).

⁸⁶Cumhuriyet (01.11.1984).

⁸⁷ www.yenisebinkarahisar.net, (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

Gazeteci ve yazar Mustafa Ekmekçi ise Tural'ın ölümünden kısa bir süre sonra kaleme aldığı "Ankara Notları" adlı yazısında Cemal Tural'ı şu şekilde anlatmıştır.

Cemal Tural bir süreden beri hastaydı. Geçmiş olsun demek için aradım. Tural ile zaman zaman konuşturdum. Aradığımda kırmaz, açıklamak istemediği bir konu olursa bu konuda konuşmak istemiyorum derdi. Dürüsttü, disiplini seviyordu. Ordu'da ağaç sevgisini aşılayanların başında geliyordu. Konya'da Meram'da bir Tural ormanı vardır. Üreticiliği aşılamaaya çalıştı. 1970'li yıllardan birinde bir gün Şevket Süreyya Aydemir ile buluşturulmuş, ondan çok hoşlanmıştı. Atatürk'ü konuşmuşlardı. İkisi de dürüsttü, ikisi de Atatürk'ü seviyordu. Şevket Süreyya Atatürk'ü araştırmış incelemişti. O toplantıda bulunan ev sahibine bir gün Cemal Tural:

-Ben okuyorum biliyor musunuz demişti.

Emekli olduktan sonra yalnız kalmış gibiydi "insanlar yalnızdır" dedi. Köşesine çekilmiş içine dönmüştü. "Tekrar orduya dönebilsem hissettiklerimle bir şeyler yapabilsem" demişti. Emekli olduktan sonra politikaya atılması küçük bir partinin başına geçmesi yanlıştı. Genelkurmay Başkanlığı sırasında İlhami Soysal'ın dövülmesi olayı geniş yankılar yapmıştı ama İlhami'nin sitem ettiğini bile duymadım. Doğan Avcıoğlu'nun "Türkiye'nin Düzeni" kitabını Kara Kuvvetleri Komutanı iken okumuştum. İnce çelebi bir yüreği vardı. Gerçekten efendiydi. Bir gün Genelkurmay Başkanı iken Muhafız Alayı bahçesinde arkasında kalmış bir bayana dönerek: "kusura bakmayın size arkamı döndüm" dedi.⁸⁸

⁸⁸Cumhuriyet (21.12.1981).

I.BÖLÜM

27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ ÖNCESİNDE CEMAL TURAL'IN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

I.1. İnönü Dönemi'nde Ordu İçindeki Örgütlenmeler

Atatürk'ten sonra iktidarı uzun süre elinde tutan İnönü döneminde ordunun siyasi yaşamdaki etkinliği azalmaya başlamıştır. Bu durum üzerinde etkili olan yasal düzenlemelerden biri de 25 Mayıs 1940 tarihinde yürürlüğe giren 3832 sayılı Örfi İdare Kanunu'dur. 3832 sayılı kanun gereği örfi idare komutanlıklarının polise de tanınmış olan genel güvenlik ve asayişe ilişkin yetkileri kullanabilmesi için, Bakanlar Kurulu'nun kullanılacak yetkileri bir kararnameyle belirleyerek aktarması gerekmektedir. Yapılan değişiklikle örfi idare komutanlıkları, alacakları kararları doğrudan uygulama yetkisinden men edilmiştir. Örfi idare tarafından alınan kararlar mahalli zabıta tarafından uygulanmıştır. Böylece sivil otorite TSK'nin bağımsız hareket etmesini büyük oranda engellemiştir.⁸⁹

12 Ocak 1944 tarih ve 4580 sayılı “Genelkurmay Başkanlığı'nın Vazife Salahiyetleri Hakkında Kanun”⁹⁰ uyarınca Genelkurmay Başkanlığı, Başbakana bağlanmış ve Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur.⁹¹ Böylece 1920'de “Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti” adıyla kurulan ve İcra Vekilleri Heyetine bağlı kılınan, 3 Mart 1924 tarihli kanunla “Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti” adını alan ve bakanlık statüsü kaldırılarak özerk bir yapıya kavuşturulan teşkilatın,⁹² 1944 yılında yapılan kanun düzenlemesi ile Genelkurmayın merkeziyetçi yapısında değişikliğe gidilmeksizin, devlet kurumu içindeki

⁸⁹Üskül (1989: 101,102).

⁹⁰*Resmî Gazete* (13.06.1944, No: 5729).

⁹¹Özdağ (2006: 145,146).

⁹²www.tsk.tr., (Erişim Tarihi: 03.01.2021).

özerk konumuna son verilmiştir.⁹³ 30 Mayıs 1949 tarih ve 5396 sayılı “Millî Savunma Bakanlığı’nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Kanun”⁹⁴ ile de Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı’na bağlanmıştır.⁹⁵ Kanun gereği Genelkurmay Başkanı Millî Savunma Bakanının önerisiyle Bakanlar Kurulunca atanacak, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıkları kurulacak, Kuvvet Komutanlıkları ile Ordu Komutanları, Orgeneraller ve Oramiraller, Genelkurmay Başkanı’nın görüşü doğrultusunda, Millî Savunma Bakanı’nın teklifiyle Bakanlar Kurulu’na tayin olunacaktır.⁹⁶ Kanunla TSK’da Genelkurmay Başkanlığı ile Ordu Komutanlıkları arasında kurulan emir-komuta zinciri değiştirilmiş ve Kuvvet Komutanlıkları oluşturulmuştur.⁹⁷ Özdağ, 1944 - 1949 arasında yapılan bu uygulamaların askeri bürokrasinin rejim içindeki ağırlığını kırarak iktidar ortaklığına son verildiği ve sivil idarenin emrine girmesini sağladığını savunmuştur.⁹⁸ Özdemir ise uygulamanın orduda iki başlılığa neden olmasının yanında çok partili yaşama geçiş sürecinde orduyu iç politikadan uzak kalmaya zorlayan bir faktör olarak değerlendirmiştir.⁹⁹ TSK’ya yönelik bu düzenlemelerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB’nin Türkiye’ye yönelik tehditleri karşısında Türkiye’nin ABD’ye yaklaşma ihtiyacı duyması ve ABD isteklerinin yerine getirilmesi sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir.¹⁰⁰ 1877-1878 savaşından sonra Prusya modeline göre şekillenen Türk ordusunun 1942 yılı itibarıyla Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu kapsamında başlayan Amerikan yardımının bir uzantısı olarak, 1943 yılından itibaren Amerikalı uzmanların Türkiye’de

⁹³Özdemir (1989: 72, 73).

⁹⁴TBMM, Millî Savunma Komisyonu Raporu için Bkz: *TBMM TD* (25.05.1949, D: 8, C: 19: 223).

⁹⁵5396 sayılı kanun NATO’nun kuruluşundan iki ay sonra yürürlüğe girmiştir. Resmî Gazete, (03.06.1949, No: 7223); Kanunun hazırlanmasında Alman ve Amerikalı uzmanların görüşleri alınmıştır. Güvenç’e göre kanunun fikir babası, Amerikan Askeri Yardım Kurulu Başkanı Tuğgeneral Mac Bride’dir. Mac Bride, Kanun vasıtasıyla Genelkurmay’ın Kara Kuvvetleri üzerindeki etkisini kırmayı amaçlamaktadır. Güvenç (2010: 278, 279).

⁹⁶Özdemir (1989: 75, 76).

⁹⁷İba (1998: 158, 159); Özdağ (2006: 157).

⁹⁸Özdağ (2006: 168).

⁹⁹Özdemir (1989: 75-81).

¹⁰⁰Bağcı (1990: 7-10).

görevlendirilmesi sonucunda ABD isteklerine göre yeniden yapılandırılması, geleneksel sistemle yetişmiş ordu mensuplarını rahatsız etmiş ve gizli örgütlerin kurulmasının bir diğer sebebini oluşturmuştur.¹⁰¹ Bununla birlikte II. Dünya savaşı süresince subay ihtiyacını giderebilmek için Harp Okulu'nda çift tedrisata geçilerek mezun edilen subaylar nedeniyle ordunun alt kademelerinde yığılmalar yaşanmış, CHP iktidarı ise bu durumu alt ve orta düzey subayların rütbelerinde bekleme süresini uzatarak çözmeye çalışmıştır. Bu uygulama ordu yönetimini yaşlandırırken, genç subayların da yükselmelerinin önünü tıkamıştır. Bu durum genç subaylar arasında yönetime karşı memnuniyetsizlik yaratmıştır.¹⁰²

I.1.1. Cemal Tural'ın Bu Örgütlerle İlişkisi

Yukarıda bahsedildiği üzere İnönü döneminde ordunun siyasi hayattaki etkinliğini azaltmaya yönelik bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Buna rağmen Cumhuriyet döneminde iktidara karşı ordu içindeki ilk örgütlenmeler de yine İnönü döneminde başlamıştır. Ordu içindeki genç subaylar bu dönemde ve II. Dünya Savaşı süresince devletin ve ordunun iyi yönetilmediğini düşünmeye başlamışlardır.¹⁰³ Bu düşüncelerin oluşumunda İnönü döneminde yapılan TSK'ya yönelik kanunlar etkili olduğu gibi,¹⁰⁴ II. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu olumsuzlukların Türkiye'ye yansımalarının ordu mensuplarını da etkilemiş olmasıdır.¹⁰⁵ Ordu içindeki terfilerde genç subaylara fırsat tanınmaması,¹⁰⁶ ordu içinde beklenen modernizasyonun yapılmaması gibi faktörler de

¹⁰¹Güvenç (2010: 255-284).

¹⁰²Özdağ (2004: 21).

¹⁰³Özdağ (2006: 168).

¹⁰⁴Üskül (1989: 101,102).

¹⁰⁵İpekçi-Coşar (1965:15,16).

¹⁰⁶Aydemir (1968b: 24).

subaylar arasında memnuniyetsizliklere yol açmıştır.¹⁰⁷ Bununla birlikte ordu gerçek demokrasinin CHP iktidarının sona ermesiyle ortaya çıkacağına da inanmıştır.¹⁰⁸

Öncelikle bir grup subay 1942 yılında, İnönü iktidarını devirmek amacıyla teşkilatlanmışlar ve General Muzaffer Tuğsavul'la görüşerek örgüte başkanlık yapmasını istemişlerdir. Tuğsavul ülke geleceği açısından bunun bir intihar olacağı gerekçesiyle teklifi reddetmiştir¹⁰⁹. İkinci öneri de Erkânı Harbiye Harekât Dairesi Başkanı General Ahmet Ekrem Türker'e yapılarak Konya müdahalenin planlama merkezi olarak belirlenmiştir. Alparslan Türkeş, bu konuda ülke genelinde örgütlenmelerin tamamlandığını, fakat İkinci Dünya Savaşı'nın oluşturduğu kritik ortamda ülkede kaos yaratmamak için yönetime bir şans daha vermek istediklerinden plandan son anda vazgeçildiğini belirtmiştir.¹¹⁰

Ordu içerisinde 1941-42 yılları arasında kurulan ve 1950'ye kadar faaliyetlerini sürdüren yapılanmalardan birisi de Kurmay Albay Seyfi Kurtbek'in örgütüdür. Kurtbek örgütü 1943'de bölünmüş, Kurtbek örgütünden ayrılan Kurmay Binbaşı Necip San ve Cemal Tural Erzurum'da kendi gruplarını oluşturmaya başlamışlardır.¹¹¹ Tural bu sırada 3. Orduya bağlı olan Erzurum'da Kurmay Binbaşı rütbesiyle Ordu İkmal Şubesi Müdürlüğü görevini yürütmektedir.¹¹²

Ahmet Yıldız da 1943 yılında arkadaşı Teğmen Abdülkadir Meral ile birlikte görev yaptıkları Sarıkamış 9. Topçu A.2. Bataryasında kendileriyle aynı yerde görevli Üsteğmen Muhtar Ataç tarafından Tural ve San'ın örgütüne davet edildiklerini belirtmiştir.

¹⁰⁷Türkeş (1968: 13); Özdağ (2004: 21).

¹⁰⁸Özdağ (2004: 23); Ahmad (1992: 22).

¹⁰⁹Özdağ (2006: 139).

¹¹⁰Türkeş (1977: 13-18).

¹¹¹Özdağ (2006:140); Yıldız (2001: 20).

¹¹²Koçaş (1977: 147).

Yıldız: “inançlarına ve orduda gördükleri olumsuzlukların giderilmesine katkı sağlayabileceği düşüncesiyle” şeklinde ifade ettikleri nedenlerden ötürü bu teklifi kabul ettiklerini, ardından Alayda görevli Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Hakkı Atıl’ın aracılığı ile örgütün Erzurum’daki temsilcileri olan Kurmay Binbaşı Necip San ve Cemal Tural ile görüştürdüklerini ifade etmektedir.¹¹³ Doğu Emniyet Baş Müfettişi Necip San ve Tural, Yıldız’ı karşılarına alarak birtakım sorular sormuşlardır. Bu soruların ardından Kur’an, bayrak ve silah üzerine yemin etmişlerdir. Tural, ordunun içinde bulunduğu durumla ilgili olarak Yıldız’a sorunların baş sorumlusunun kim olduğunu sormuş, Yıldız “kuşkusuz İnönü” yanıtını verince Tural bu durum karşısında ne yapılabileceği sorusuyla devam etmiştir. Yıldız bu sorunun yanıtını ise “kişiliğine, tarihi konumuna saygılı davranarak onu etkisizleştirmeliyiz” şeklinde cevaplamıştır.¹¹⁴ Böylece 1956’da Harp Akademisi Örgütünde, ardından da “Birleşik Örgütte” yer alacak ve 27 Mayıs Müdahalesi’nde etkin rol oynayacak olan Yıldız, Tural ile aynı örgüt çatısı altında buluşmuşlardır.

1944 baharında Sarıkamış’ta bulunan Alay komutanı Albay Nazmi Dora CHP iktidarına karşı orduda beklenen ıslahatların yapılması ve ordunun gençleştirilmesi için yapılacak bir hareket hazırlığı içindedir. Bu amaçla Üsteğmen Sadi Koçaş’ı gerekli malzemelerin temini ve mektubunu Cemal Tural’a ulaştırmak üzere Erzurum’a göndermiştir. Koçaş’ın ifadesine göre Kurmay Binbaşı Tural, genç subaylar tarafından sevilip saygı gördüğü gibi komutanlar tarafından da sevilip takdir gören biridir. Tural, Dora’nın mektubuna büyük bir ilgi göstermiş hemen istediği malzemeleri hazırlatarak Koçaş’tan kıtalarının durumu, komutanlar, eğitim, kışla, silah ve malzeme güçleri hakkında bilgi almaya çalışmıştır.¹¹⁵

¹¹³Yıldız (2001: 19, 20).

¹¹⁴Yıldız (2001: 152).

¹¹⁵Koçaş (1977: 147, 148).

Koçaş Erzurum'dan döndükten sonra Nazmi Dora ile sohbet etmiş, Dora öncelikle yine Tural'dan bahsederek onun hakkındaki övgülerini belirtmiştir. TSK'nın durumu ve örgüt hakkında konuşmuştur. Albay Dora, II. Dünya Savaşı'nın Türkiye ve ordu üzerinde yarattığı olumsuz koşullardan bahsetmiş, Cumhuriyet'in ilk yıllarında girilen kalkınma çabalarının durduğunu söylemiştir. Ardından ülkenin ve ordunun karşı karşıya olduğu sorunların ömrünü doldurmuş insanlar tarafından çözülemeyeceğini belirten Dora, Mareşal Fevzi Çakmak'ın yirmi yıldan beri Genelkurmay Başkanlığı yapmasını eleştirerek bu göreve Cemal Tural ve Necip San gibi genç kurmayların getirilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Sonrasında ise Dora, Koçaş'a örgütlerine dahil olması teklifinde bulunmuştur. Ancak Koçaş kendisini böyle bir davaya hizmet edebilecek kadar yeterli görmediğinden ve teşkilatın daha şimdiden deşifre olduğunu düşündüğünden teklifi kabul etmemiştir.¹¹⁶ Dora'nın o günkü teklifini türlü gerekçelerle reddeden Koçaş, 1954 sonrası Ankara örgütünün kurucuları arasında yer alacak ve 27 Mayıs Müdahalesinin önde gelen isimlerinden biri olacaktır.

1943'ten itibaren ise yüksek kumanda heyetinde gençleştirme amacıyla yapılan değişiklikler ordu üst kademesinde ciddi kadro değişimine neden olmuştur. Bu kapsamda 1 Aralık 1943'te Genelkurmay II. Başkanı Korgeneral Asım Gündüz; 12 Ocak 1944'te I. Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak; 14 Temmuz 1945'te Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay emekliye sevk edilmişlerdir.¹¹⁷ Ordu üst kademesinde yapılan bu değişimin nedenlerinden biri Aralık 1943'te yapılan Kahire Konferansında Müttefiklerin Türkiye'nin savaşa katılması yönünde yaptıkları baskı olmuştur. Savaşa katılmayı ilke olarak kabul eden Türkiye'nin, en önemli gereksinimi Silahlı Kuvvetlerin modernizasyonu olup, yaşlı

¹¹⁶Koçaş (1977: 150- 154).

¹¹⁷Öztuna- Gökdemir (1987: 125).

komutanlar bunun önündeki engel olarak görülmüştür.¹¹⁸ Ancak söz konusu emekliye sevk işlemleri, ordunun sorunlarına çözüm olmadığı gibi ordu içinde sistemin tartışılmasına ve bazı ordu mensuplarının CHP yönetimine karşı DP'yi desteklemesine de neden olacaktır.¹¹⁹

I.2. Çok Partili Hayata Geçiş ve Demokrat Partinin Kurulması

1940'lı yıllarda bir taraftan iktidara karşı ordu içinde örgütlenme faaliyetleri yaşanırken, diğer taraftan çok partili hayata geçiş çalışmalarına da hız verilmiştir. Genç Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, demokrasinin ve cumhuriyet rejiminin gereği olan çok partili yaşama geçiş denemelerinin Atatürk döneminde başlatıldığı bilinmektedir. Bu doğrultuda Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Cumhuriyet Fırkalarının kurulması demokrasi yolunda atılan ilk somut adımlar olurken, süreç içerisinde gelişen olaylar örgütlü bir muhalefetin rejim ve inkılapları tehlikeye atacağı endişesini uyandırmıştır. Bunun üzerine söz konusu partiler kapatılarak geri adım atılmıştır.¹²⁰

Atatürk'ün ölümünden sonra ise CHP hükümeti daha otokrat bir niteliğe bürünmüştür. Ancak Atatürk'ün hâkim kişiliğinin eksikliği ve Batının demokratik fikirlerinin etkisi altında kalan yeni bir kuşağın ortaya çıkması otoriter yönetimin kabulünü zayıflatmıştır. Bunlarla birlikte savaş yıllarının oluşturduğu gerginlik ve sıkıntılar güçlü bir hükümet ihtiyacını arttırırken alınan baskıcı önlemlere de haklılık payı çıkarmıştır.¹²¹

Atatürk Dönemi'ndeki girişimlerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Türkiye'de çok partili hayata geçişi hazırlayan faktörler ve CHP'nin parti bünyesinde oluşmaya başlayan muhalefet, İkinci Dünya Savaşı yıllarında belirginleşmeye

¹¹⁸Hale (1996: 123).

¹¹⁹Kayalı (2009: 59); Özdemir (1989: 71,72).

¹²⁰Bakan-Özdemir (2013: 394).

¹²¹Lewis (2000: 303).

başlamıştır.¹²² II. Dünya Savaşı sonrasında 1945 Nisan'ında gerçekleşen San Fransisco Konferansı ile oluşan küresel siyasi gelişmeler ekseninde Türkiye'de bu forma ayak uydurabilmek için birtakım adımlar atmıştır. Birleşmiş Milletler anayasasının II. Dünya Savaşından sonra mevcut otoriter sistemlere son vermesiyle oluşan yeni düzende yerini almak isteyen Türkiye Cumhuriyeti harekete geçmiş, bu durum ülkede çok partili hayata geçişin temellerini oluşturmuştur.

Bu koşullarda zaman ve atmosfer demokrasiye uygun olarak değerlendirilmiş,¹²³ Konferans sırasında Türk Heyeti ülkede çok partili siyasi yaşama yakın bir zamanda geçilebileceğini açıklamıştır.¹²⁴ Bu elverişli ortamın etkisiyle Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmasında: ... *Ülkemiz siyasal yönetimi, cumhuriyetle kurulan halk yönetiminin her yönde ilerlemesi koşullarını geliştirmeyi sürdürecektir... Türkiye dünya savaşı sonunda ortaya çıkan güçlüklerin yok edildiği ölçüde, ilerleme yolunda yürüyecektir. En geniş anlamda demokrasi ilkelerini uygulayacağız.* demiştir.¹²⁵

CHP iktidarı karşısında DP muhalefetini doğuracak siyasi süreç ise 1945 yılı Bütçe Görüşmeleri ile Toprak Reformu Kanun tasarılarının TBMM'deki görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır.¹²⁶ CHP Aydın milletvekili Adnan Menderes Toprak Reformu Kanun tasarısının Meclis görüşmelerinde yaptığı konuşmada...*Bunlar nasyonal sosyalist rejimin iskân, Topraklandırma Kanunu olan Erhhof Kanunundan hemen aynen iktibas*

¹²²Celal Bayar, 1944 yılı Bütçe Kanunu görüşmeleri için yapılan TBMM'nin 22 Mayıs tarihli oturumunda hükümeti sert bir şekilde eleştirmiştir. Bayar, bütçe açığı, enflasyon nedeniyle yoksulluğun giderek artması, ekonomik politikaların başarısızlığı, üretimin düşüklüğü, özellikle devletin köylünün ürettiği malın parasını zamanında ödememesi nedeniyle köylünün yaşadığı mağduriyet gibi önemli konular üzerinde konuşmuştur. Bkz. TBMM ZC (22.05.1944, D: 7, C:10: 146-151).

¹²³Lewis (2000: 303).

¹²⁴Koçak (2008: 175).

¹²⁵Yıldız (2001: 49, 50); Eroğul (2003: 21); Karpaz (2019: 229, 230).

¹²⁶Timur (1991:11).

*olunmuş [aktarılmış] düşünce ve hükümlerdir.*¹²⁷ diyerek kanun taslağını faşist Nazi uygulamalarına benzetmesi Meclis içerisindeki tartışmaları daha da alevlendirmiştir.

Tasarıya yönelik dile getirilen şiddetli eleştiriler sonrasında 29 Mayıs 1945’de yapılan oylamada Recep Peker, Celal Bayar, Hikmet Bayur başta olmak üzere, Adnan Menderes, Fuad Köprülü, Refik Koraltan ve Emin Sazak ret oyu kullanmışlardır.¹²⁸ Aleyhte verilen yedi oy hükümete karşı gittikçe büyüyen örgütlü muhalefetin de başlangıç noktasını oluşturmuştur. Olumsuz oy kullanan Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü sonradan Demokrat Parti’yi kuracak isimlerdir.¹²⁹ Söz konusu isimler yasanın oylanmasından önce CHP Parti Grubu’na “Dörtlü Takrir” olarak adlandırılan önergeyi vermişlerdir.¹³⁰

Dörtlü Takrir, 12 Haziran 1945’te CHP Grup toplantısında görüşülmüştür. İnönü bu önergeyi *Ne yapayım? Bu küçük grubu memnun edemedim.*¹³¹ sözleriyle değerlendirmiştir. Önergenin görüşülmesi esnasında dört vekil söz alarak amaçlarının yeni bir parti kurmak olmadığını, partide bazı demokratik reformların yapılmasını sağlamak olduğunu ifade etmişlerdir.¹³² CHP Meclis Grubunda gizli olarak yaklaşık yedi saate yakın görüşülen önerge yayımlanan bildiriyle usulen bu türlü taleplerin gruba getirilemeyeceği gerekçesi ile reddedilerek, kanun değişikliğine yönelik tekliflerin Meclise, tüzük

¹²⁷TBMM TD (16.05.1945, D:7, C:17: 112-116).

¹²⁸TBMM ZC (29.05.1945, D: 7, C:17: 513).

¹²⁹Karpat (2019: 232).

¹³⁰Bu önergeyle, “*Milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan Büyük Millet Meclisi’nde hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve anayasanın halkçı ruhunu takyit eden bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde de yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını*” teklif etmişlerdir. Eroğul (2003: 27, 28); Takrirde Türk Anayasası’nın demokratik özelliği üzerinde durulurken, meclisin hükümeti gerçekten denetlemesine imkân verilmesi, bazı kanunlardaki ve parti tüzüğündeki antidemokratik hükümlerin değiştirilerek demokratikleştirilmesi ve seçimlerin serbestçe yapılması gibi üç temel noktaya dikkat çekilmiştir. Akandere (2003: 9,10).

¹³¹Turan (1999: 214).

¹³²Albayrak (2004: 45).

değişikliğine yönelik tekliflerinin ise Kurultaya yapılması gerektiği belirtilmiştir.¹³³Fakat Köprülü ve Menderes hükümeti eleştiren yazılarıyla basında yer alarak muhalif tutumlarını açıkça göstermişlerdir.

Parti yönetimi, Menderes ve Köprülü'nün muhalif tavırları konusunda kendilerinden istenilen açıklamaya tatmin edici bir cevap alamayınca bunu partinin ruhuna ve disiplinine aykırı bir durum olarak görmüş, partiden ihraç etmiştir. İhracın ardından Refik Koraltan da Vatan gazetesinde yer alan yazısıyla, partinin arkadaşları hakkında aldığı kararı eleştirdiği için partiden gönderilmiştir.¹³⁴ Bu sırada CHP içerisinde oluşan hizipleşme ekseninde çalkantılar sürerken çok partili yaşama geçiş konusunda gösterilen ılımlı yaklaşım, hemen etkisini göstermiş ve Nuri Demirağ'ın Temmuz ayında Milli Kalkınma Partisini kurmak için çalışmalarına başlamasına neden olmuştur. Bu gelişmeyi Başbakan Şükrü Saraçoğlu'nun 5 Eylül 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisinin kurulmasına izin verildiğine dair yaptığı açıklama takip etmiştir.¹³⁵ Aynı açıklamada, tek dereceli seçim sistemi, üniversitelerin özerkliği, antidemokratik kanunlar gibi konularda gelebilecek taleplere hükümetin ilke olarak karşı çıkmayabileceği de belirtilmiştir.¹³⁶ Böylece Cumhuriyet dönemindeki iki başarısız denemeden sonra Milli Kalkınma Partisi çok partili hayata geçişte kurulan ilk parti olmuştur.

Sonraki süreçte ise henüz CHP'den ayrılmamış olan Celal Bayar ile birlikte Menderes, Köprülü ve Koraltan vakit kaybetmeden yeni bir partinin çalışmalarına başlamışlardır. Bayar'a göre herkes resmi olmasa da yeni bir partinin kurulacağından

¹³³Karpat (2019: 233).

¹³⁴Karpat (2019: 251); Lewis (2000: 304).

¹³⁵Cumhuriyet (06. 09.1945: 2).

¹³⁶Cumhuriyet (06.09.1945: 2).

haberdardır.¹³⁷ Takip eden günlerde Celal Bayar¹³⁸ 26 Eylül'de milletvekilliği görevinden, 3 Aralık'ta da CHP'den istifa ederek arkadaşlarına katılmıştır.¹³⁹

1 Kasım 1945'te Meclisi açış konuşmasında milletvekillerine hitap eden Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, çok partili siyasal hayata geçiş için kesin olarak yeşil ışık yaktığını açık bir şekilde göstermiştir.¹⁴⁰

Prof. Dr. Kemal Karpaz, Cumhurbaşkanı İnönü'nün, 19 Mayıs 1945 ve 1 Kasım 1945 tarihli konuşmalarında ortaya koyduğu tavra rağmen önerenin CHP içerisinde çok sert bir biçimde karşılanması, Halk Partisi ekseriyetinin siyasal hürriyeti birden vermeye karşı aşırı temkinli bir tutum takınmış olabileceğine, ya da CHP ileri gelenlerinin gerçek bir muhalefet partisi kurulması amacıyla önergeyi kasten reddetmiş olabilecekleri şeklinde yorumlamıştır. Karpaz'a göre, bu tutum önerge sahiplerine er geç partiden ayrılmaları için bir sebep oluşturmuştur.¹⁴¹

Türkiye'nin çok partili yaşama geçmesinde, Batı Ülkeleri nazarında totaliter bir rejime sahip olarak görülen Türkiye'nin demokratik değişimini sağlayarak San Fransisco Konferansı'nda taahhüt ettiği siyasal sistemi oluşturması, dış faktörler açısından en belirgin sebep olmuştur.¹⁴² Çok partili yaşama geçişte en etkili faktörün dönemin dış konjonktürü olduğu pek çok yerde yazılmıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren çok partili rejime yönelik politikalar izlendiği de bir gerçektir. Atatürk ve İnönü hiçbir zaman tek parti rejiminden yana olmamış, siyasal anlayışlarında dönemin diktatörlerinin yönelimlerine sahip olmamışlardır. Bu yargıya kanıt olarak ta Atatürk döneminde kurulan

¹³⁷Bayar (1986: 47).

¹³⁸Aydemir (1984: 134).

¹³⁹Lewis (2000: 304, 305).

¹⁴⁰İnönü'nün konuşması için Bkz; *TBMM ZC* (01.11.1945, D: 7, C: 20: 7); *Resmî Gazete* (02.11.1945, No:6147).

¹⁴¹Karpaz (2019: 250).

¹⁴²Ekinci (1997: 150).

Terakkiperver Cumhuriyet ve Serbest Cumhuriyet Fırkaları gösterilebilir. Dolayısıyla bu geçişte İnönü'nün Atatürk gibi demokrasiden yana olan tavrı ve çok partili yaşamı istemesi de büyük rol oynamıştır.¹⁴³

İnönü'nün rejimi serbestleştirme süreci II. Dünya Savaşı'nın çok daha öncesinde başlamıştır. Zira yıllar sonra İnönü bu döneme istinaden “Çevremizde serbest seçimler yapan ülkeler görüyor, çok utanıyordum.”¹⁴⁴ diyecektir. Ayrıca Celal Bayar da yıllar sonra bu konuyla ilgili İnönü için şu sözleri söylemiştir: “İki jandarma gönderebilir ve partiyi kapatabilirlerdi; kimse de bu konuda bir şey yapamazdı. Ama ben İnönü'nün böyle bir niyeti olmadığından emindim.”¹⁴⁵ Her iki ifade de İnönü'nün gerçek demokrasi ve çok partili yaşama geçişle ilgili tavrını açıkça göstermektedir.

Nihayetinde İnönü'nün yaptığı çağrılar yanıtsız kalmamış Dörtlülük Takririn sahipleri 7 Ocak 1946'da Demokrat Partiyi resmen kurmuşlar ve Celal Bayar partinin genel başkanlığına seçilmiştir.¹⁴⁶ Partinin ideolojisinde ise Atatürk'ün altı ilkesi, partinin liberal politika yapısına uygun şekilde yorumlanarak kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Temelde CHP'nin altı okunu benimseyen DP'nin devletçilik¹⁴⁸ ve laiklik ilkelerinde sınırlı bir biçimde CHP'den farklı bir anlayışa sahip olmuştur.¹⁴⁹ CHP'den farklı olarak Demokrat Parti

¹⁴³Akşin (2007: 506); Yıldız (2001: 45); Nalbant (2019: 26).

¹⁴⁴Robinson (1965: 142 Akt. Heper, 2008: 49).

¹⁴⁵Toker (1993a: 93, 94).

¹⁴⁶*Ulus* (09. 01. 1946); Ahmad - Ahmad (1976:16); Timur (1991: 20); Demokrat Partinin temel amacının Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesi olduğu savunulmuştur. *Ulus* (08.01.1946: 2); Ayrıca 7 Ocak 1946 tarihinde yapılan basın toplantısı ile parti programı açıklanmış, Bayar'a partisinin hangi görüşte olduğu sorulduğunda; “*partisinin demokrat olduğunu ve bununda programlarında yer aldığını*” söylemiştir. *Cumhuriyet* (08.01.1946:3).

¹⁴⁷Albayrak, (2004: 65).

¹⁴⁸DP ekonomide özel kesimin güçlendirilmesini benimsemekle birlikte iktidar olduğu dönemde kamu sektörünün ekonomideki ağırlığı azalmak yerine daha da artmıştır. Ancak bu artışın nedeni yeni bir devletçilik anlayışı olmasıdır. DP'nin devletçilik anlayışı kamu yatırımları ve sürekli mal üretimine değil, altyapı ve Celal Bayar 'ın işletmeye açtığı Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları gibi yeni kurulan özel sektör sanayi kuruluşlarına ucuz ara mal üretmek ekseninde gelişecektir. Bkz. Çavdar (1983: 2070).

¹⁴⁹Kayalı (2009: 60); Seyhan (1966: 22).

Programını siyasi alanda demokrasi ve ekonomik alanda liberalizm olmak üzere iki temel prensibe dayandırmıştır.¹⁵⁰

DP Programında, gücünü halktan alan bir kuvvetin tesisiyle hükümet faaliyetlerinin kontrol edileceği üzerinde durulurken,¹⁵¹ Demokrat Parti kurucuları laiklik konusundaki düşüncelerini ise, gerçek laikliğin, devlet siyasetiyle dinin hiçbir ilgisi bulunmaması ve hiçbir din düşüncesinin kanunların tanzim ve tatbikinde müessir olmaması şeklinde anlıyoruz açıklaması ile ortaya koymuşlardır.¹⁵²

Parti kurulduğu andan itibaren halk arasında büyük bir ilgi görmüştür.¹⁵³ DP, bürokrasiye karşı duran tavrı, özel teşebbüs ve serbest ticarete yönelik teşvikleri ile asker, sivil, bürokrat ve tüccar zümrelerin desteğini kazanmaya başlamıştır.¹⁵⁴ DP, iktidarın seçim yoluyla değişmesini bekleyen subay grubunun da desteklediği parti olmuştur. Bu konuda 27 Mayıs'ın önemli isimlerinden olan Cemal Madanoğlu anılarında “*Generallerin dışında, hepimiz DP’yi tutuyoruz.*”¹⁵⁵ “*Savaş bitmişti. Umutlar Demokrat Parti’ye ve başındaki adama bağlanıyordu; O dönemde hemen bütün ordu İnönü’ye karşıydı.*”¹⁵⁶ sözleri DP’nin ordu tabanından gördüğü desteği açık bir şekilde göstermektedir.

¹⁵⁰Çavdar (1983: 2065); Ancak DP kuruluşundan itibaren hem dördü takirde hem parti kurultaylarında hem de tüzük ve programlarında 1924 Anayasası’nın Türkiye’de demokratik bir rejim oluşturulmasına imkân sağladığını, bu nedenle öncelikle yasaların Anayasa’ya uygun hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, Cumhurbaşkanının parti başkanlığını bırakmasını, seçimlerin daha muteber, tek dereceli, nisbi temsil ve gizli oyla yapılması gerektiğini savunmuştur. Bunlara ek olarak parti programında meslek kuruluşlarına sendikal faaliyetlerde bulunma, işçilere hafta tatili ve ücretli izin haklarının tanınması, sosyal adalet ve sosyal güvence, vergi indirimi, milli gelirin arttırılması, hukuk ve ekonomi alanlarında ıslahatlar, kırsal kesime daha fazla hizmet götürülmesi, karayolları ulaşım ağının yaygınlaştırılması, üniversitelere özerklik verilmesi de gündeme getirilmiş, temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve dernek kurma özgürlüğünün önemi vurgulanmıştır. Bunlarla birlikte DP, devletçilik ve laiklik konularında da CHP’den farklı bir görüşe sahip olmuştur. Uzun (2013: 143).

¹⁵¹*Cumhuriyet* (09.01. 1946).

¹⁵²Çavdar (2008: 25).

¹⁵³Akşin (2004: 226).

¹⁵⁴Cem (1975: 241).

¹⁵⁵Madanoğlu (1983: 323).

¹⁵⁶Madanoğlu (1983: 330, 331).

Halk, CHP iktidarına karşı tepkisini seçimler öncesinde ve seçimler sırasında pek açığa vurmasa da CHP iktidarının geleceği pek ümit verici değildir. Ancak CHP bu belirtileri pek değerlendiremediği gibi, parti içerisinde de yeni bir parti kurulmasını İnönü'den başka içtenlikle destekleyen de olmamıştır.¹⁵⁷

I.2.1. 26 Mayıs 1946 Belediye Seçimleri ve 21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri

7 Ocak 1946'da DP'nin kurulmasıyla İnönü'nün muhalefet isteği gerçekleşirken yeni parti demokratik muhalefet rolüne bürünerek iktidara geçmek için hazırlıklara başlamıştır. Ne var ki bu yeni partiye karşı iktidar partisi tarafından gerekli kolaylık gösterilmemiş, Cumhurbaşkanı İnönü'nün Kasım söylevinde gelecek seçimlerin 1947 de yapılacağını söylemesine rağmen yeni patinin seçime hazırlıksız yakalanması maksadıyla Halk Partisi, belediye seçimlerinin Eylül 1946'dan Mayıs 1946'ya alınması konularında Meclis Genel Kurulu'nu 1946 Nisan'ında toplantıya çağırmıştır.¹⁵⁸

Halk Partisi seçimleri kaybedecek olursa İnönü, Parti Başkanlığını bırakıp muhalefete geçecektir. İnönü Parti Başkanlığı'nı bırakmak niyetinde olmadığı için geniş halk kitleleri tarafından büyük bir ilgiyle karşılanan Demokrat Parti'ye karşı birtakım önlemler alınması gerektiğini düşünmüştür. Menderes bu kanunun Meclisteki görüşmeleri sırasında yapmış olduğu konuşmada DP'nin henüz teşkilatlanmasını tamamlayamadığını, belediye seçimlerinin öne alınması durumunda bu kararın milli iradeyle bağdaşmayacağına dikkat çekmiştir.¹⁵⁹

¹⁵⁷Aydemir (1973: 165).

¹⁵⁸Lewis (2000: 305).

¹⁵⁹Menderes, ayrıca İnönü'nün Kasım 1945'te Meclis'te yaptığı konuşmayı da hatırlatarak “*Memlekette gerçek ve ileri demokratik hayata Devlet Başkanının açılış nutkundaki sözleri ile geçildi ve siyasî partiler kuruldu. Fakat tasarı ile gidilen yolun bunun aksi olduğunu görmekten müteessiriz*” sözleriyle seçimlerin erkene alınmasının yanlış bir karar olacağına vurgu yapmıştır. TBMM TD (29.04.1946, D: 7, C:22: 216-217).

CHP iktidarındaki Meclis, Demokrat Parti henüz örgütlenmesini tamamlayamadan, tek dereceli seçim kanununu ve seçimlerin 21 Temmuz 1946'da yenilenmesini kabul ederek kendini feshetmiştir.¹⁶⁰ Seçimlerin erkene alınması Halk Partisi'nin bazı hesaplar içinde olduğunu göstermektedir. Onlara göre erken bir genel seçim hem Halk Partisi'nin iktidarda kalmasını sağlayabilecek hem de muhalefetin iktidarı çabuk ele geçirme heyecanını azaltacaktır.¹⁶¹

Bu karar başlangıçta Demokrat Parti için sarsıcı bir etki yaratmıştır. Çünkü gerekli örgütlenme yapılmadan seçimlere gidilmesi, DP'nin arzu etmediği bir durumdur. DP içinde bu seçimlere girilip girilmemesi enine boyuna tartışıldıktan sonra partinin yasal anlamda kamuoyuna mal edilebilmesi için, seçimlere girilmesine karar verilmiştir. 1946 seçimleri II. Meşrutiyet döneminin ünlü 1912 seçimleri gibi dürüstlüğünden şüphe duyulan ve çok tartışılan bir seçim olmuştur. Mevcut seçim yasasının beklenen güvenceleri sağlayamaması, iktidar partisinin birçok hilelere başvurmasına neden olmuştur. Yapılan yolsuzlukların boyutu iktidarın baskıcı tutumu nedeniyle ortaya çıkarılamadığı gibi 1946 seçimleri CHP açısından bir zaferden çok bir yenilginin ezikliğini taşımıştır. Demokrat Parti ise bu durumun ortaya çıkardığı fırsatları kullanmasını bilecektir.¹⁶²

CHP'li devlet görevlilerinin büyük baskısı altında yapıldığı iddia edilen 21 Temmuz 1946 seçimlerinde CHP 395, DP 64, bağımsızlar ise 4 milletvekili çıkarabilmiştir.¹⁶³ 1946 seçimleri Cumhuriyet tarihindeki tek dereceli olma özelliğine sahip ilk seçimdir. Ayrıca seçimde “açık oy ve gizli tasnif” yönteminin kullanılması çokça

¹⁶⁰Çavdar (1983: 2065).

¹⁶¹Karpat (2019: 242).

¹⁶²Çavdar (1983: 2065).

¹⁶³Turan (1999: 230); *Cumhuriyet* (24.07.1946); *Akşam Gazetesi* kazanan bağımsız vekil sayısını 12 olarak duyurmuştur. Bkz: *Akşam* (24.07.1946)

eleştirilmiştir.¹⁶⁴ 1946 seçimlerinde baskı ve hile yapıldığını iddia eden DP'liler birçok yerde müşahitlerini geri çekerek seçimleri protesto etmeye çalışmıştır.¹⁶⁵ Seçim sonuçlarını eleştiren gazeteler ise İnönü'nün emriyle susturulmuştur.¹⁶⁶ Kamuoyunda 1946 Seçimlerinin baskı ve korku ortamında yapıldığı konusunda genel bir kanı oluşmuş, bu da doğal olarak iki parti arasındaki ilişkilerin geleceğe yönelik büyük bir yara almasına neden olmuştur.¹⁶⁷

I.2.2. 1946 Seçimlerinin Ordu İçindeki Örgütlenmelere Etkisi

1946 seçimlerinde CHP'nin seçimlere hile karıştırdığı yönündeki iddialar genç subaylar arasında aynı durumun 1950 seçimlerinde de yaşanması ihtimaline karşı tedirginlik yaratmıştır. Aynı fikir etrafında toplanan bazı genç subaylar seçimlerin demokratik yöntemlerle yapılmaması durumunda müdahale gerekebileceği düşüncesiyle yukarıda da bahsedildiği gibi örgütlenmelere başlamışlardır. Özellikle alt ve orta dereceli subayların siyasi iktidara karşı güveni büyük oranda sarsılmış ve DP'nin iktidara getirilmemesi durumunda yönetime el koymayı düşünmüşlerdir.

1950 seçimleri öncesinde bir dizi örgütlenme içinde olan subaylar, Atatürk ilkeleri doğrultusunda yetişmiş ilk subaylardır. Kendi ifadeleriyle düşünceleri, O'nun fikirlerinden beslenmiştir. Bu nedenle Atatürk'ün fikriyatı dışındaki bütün yargı ve düşünceler söz konusu kuşağa ters düşmektedir. Ülkeye yarar sağlamayan her hareket gereksizdir. Zararlı olan bütün eylemler ise ihanettir.¹⁶⁸ Hatta Yıldız CHP'ye karşı DP'nin desteklenmesi noktasında DP'ye güven duymayan bazı generallerin bu güvensizliğine karşı *DP'nin başında Atatürk'ün başbakanlığını yapan biri, içinde de Mareşal Çakmak ve*

¹⁶⁴Goloğlu (1982: 69).

¹⁶⁵*Cumhuriyet* (23. 07. 1946).

¹⁶⁶Goloğlu (1982: 69).

¹⁶⁷Ahmad (1995: 153).

¹⁶⁸Nalbant (2019: 37).

*birçok değerli insan var. Neden güvenilmesin madem demokrasiye geçiliyor, CHP'nin iktidarından inmesi doğal sayılmalı bence.*¹⁶⁹ sözleriyle karşılık verdiğini belirtmektedir.

Bu doğrultuda aynı düşünceye sahip subaylar Ankara'da bir araya gelerek, sık sık görüşmüşler ve memleket meseleleri üzerine fikir üretmeye başlamışlardır.¹⁷⁰ Gerçek demokrasiye inanan bu subaylar yeni bir seçim rezaletine göz yummamaktan yana oldukları için zamanla sohbetten ileri giderek bazı kararlar almaya başlamışlar, öncelikle ordunun dürüst ve güvenilir ellerde olmasını sağlamak, ordunun siyasilerin elinde oyuncak olmasını önlemek amacıyla kilit noktalara güvendikleri isimleri getirmek için çaba sarf etmek istemişlerdir.¹⁷¹

1947 Mayıs'ında yapılan tayinler sonucunda Cemal Yıldırım İstanbul Harp Akademisi'ne öğretmen olarak atanmıştır. Yıldırım öğrencileri arasında Ankara'daki arkadaşlarıyla hemfikir olanların olduğunu fark ederek bu kişilerle temasa geçmiştir. Harp Akademisi'ndeki grubun liderliğini Kurmay Albay Cavit Çevik yapmaktadır.¹⁷² Talat Aydemir'in ifadesine göre Cemal Tural'da Seyfi Kurtbek, Necip San, ve Faruk Ateşdağı gibi isimlerle birlikte Cemal Yıldırım'ın örgütüne bağlı bir zincir olarak çalışmışlardır.¹⁷³

¹⁶⁹Yıldız (2001: 22).

¹⁷⁰Subaylar genellikle Kurmay Binbaşı Şefik Erensü'nün evinde toplanmışlardır. Bu toplantılara katılanlar: Kurmay Albay Şeref Konuralp, Kurmay Albay Seyfi Kurtbek, Kurmay Yarbay Necip San, Kurmay Binbaşı Şefik Erensü, Kurmay Binbaşı Cemal Yıldırım, Kurmay Binbaşı Pertev Gökçe, Kurmay Binbaşı Kenan Esengin, Kurmay Binbaşı Mehmet Ali Aytaç, Kurmay Yarbay Celal Erikan ve Kurmay Binbaşı Hakkı Atıl'dır. İpekçi-Coşar (1965:15,16).

¹⁷¹İpekçi-Coşar (1965:16).

¹⁷²Cavit Çevik'in grubundaki diğer isimler ise şunlardır; Kurmay Albay Kami Akman, Kurmay Binbaşı Naci Aşkun, Kurmay Yarbay Memduh Tağmaç, Kurmay Yarbay Tevfik Doğantan, Kurmay Binbaşı Nazım Akın, Kurmay Binbaşı Fuat Pulak, Kurmay Yarbay Ethem Baransü, Hava Kurmay Binbaşı Nevzat Gökeri, Hava Kurmay Binbaşı Zeki Zarakol, Kurmay Yarbay Kami Gürtan, Ahmet Baş. Komitacıların İstanbul grubu giderek güçlenmiş ve aralarına Harp Akademisi Kurmay Başkanı Albay Kadri Erkmen ve henüz genç bir general olan Cevdet Sunay da katılmışlardır. İpekçi-Coşar (1965: 16, 17).

¹⁷³Örtülü (1977: 281).

I.2.3. 1950 Seçimleri ve İlk Müdahale Fikri'nin Doğması

Yukarıda anlatıldığı şekilde ordu içindeki örgütlenmeler hızlanırken, ülkede yaşanan gelişmeler askeri müdahale fikrinin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu doğrultuda müdahaleyi gerektirecek ilk sebep olarak 1950 seçimleri gösterilmektedir. Ordu içinde kurulan örgütler başlangıçta bir darbe girişimini düşünmezken, zamanla 1950 seçimlerinin dürüstlük içinde yürütülebilmesi için bir müdahale gerekebilir fikrine yönelmişlerdir. Bu şekilde genç subaylar arasında darbe fikri kabul görürken yine de seçimlere kadar bekleyip olağandışı bir durum oluşursa eyleme geçmeyi uygun görmüşlerdir.¹⁷⁴

Seçimlere bir yıl kala Ankara ve İstanbul'daki subaylar hazırlıklarını hızlandırarak Demokrat Parti yöneticileri ile irtibat kurmuşlar ve seçimlere rahat hazırlanmaları için çok fazla detaya girmeden oluşturdukları teşkilatı Demokrat Parti idarecilerine hissettirmişlerdir. Seçim yılına girildiğinde ise komitacılar arasında güvendikleri bazı ordu mensuplarının Demokrat Parti listesinde yer almaları fikri yayılmaya başlamıştır. Böylece DP'nin iktidara gelmesi durumunda söz konusu subayların fikirleri mecliste temsil edilecek ve hayata geçirilebilecektir. Bu fikir Kurmay Binbaşı Cemal Yıldırım aracılığıyla Fahri Belen'e iletilmiştir. Yıldırım ve Belen görüşmesinin ardından Celal Bayar ve Korgeneral Fahri Belen görüşmesi gerçekleşmiş ve Fahri Belen Bayar'a seçimlerde oluşabilecek bir baskı karşısında ordunun desteğini sağlayabileceklerini iletmıştır. Görüşmeden kısa bir müddet sonra ise Korgeneral Fahri Belen ve 1943 öncesinde Kurmay Binbaşı Cemal Tural ile aynı örgütte yer alan Kurmay Albay Seyfi Kurtbek Demokrat Parti aday listesine girmek üzere ordudan istifa etmişlerdir.

¹⁷⁴İpekçi-Coşar (1965: 17, 18).

Böylece teşkilat güvendiği iki isim sayesinde siyasi alanda ordu mensuplarının çıkarlarını gözetecek temsilci elde etme fırsatı yakalamıştır.¹⁷⁵

Sıtkı Ulay, Cemal Yıldırım'ın Bayar ile bir şekilde temas kurarak 1950 seçimlerinde ordunun kendilerine gereken her türlü desteği vereceği konusunda bir mesaj ulaştırdığını belirtmektedir. Yine Ulay'ın ifadesine göre Bayar bu destek sözü üzerine olası bir darbe girişiminde kendisinin de orduya her türlü desteği vereceği şeklinde karşılık verdiğini ifade etmiştir.¹⁷⁶ Ancak Ulayın bahsettiği teklif olup olmadığı kesin olmamakla birlikte¹⁷⁷ Samet Ağaoğlu, 1950 seçimleri öncesinde bazı subayların İnönü'yü darbe yoluyla iktidardan uzaklaştırma teklifinde bulunduklarını, Bayar ve Menderes'in ise “*Bizim için iktidar ancak seçim yoluyla geldiği zaman meşrudur.*” diyerek kabul etmediklerini belirtmiştir.¹⁷⁸

Bu bağlamda, ordunun demokrasiye bakışına değinecek olursak, pek olumlu bir yanıt bulmamızın mümkün olmadığı görülmektedir. Zira bu dönemde ordu içerisinde önemli olanın, demokrasinin kendisindense, CHP'nin iktidardan gitmesi, ordu mensuplarının ve halkın sorunlarıyla daha fazla ilgilenen bir yönetimin iş başına gelmesi olarak görülebilir. Cemal Madanoğlu'nun: “İnönü'den *kopma durumunda hepimiz demokrattık*” şeklindeki ifadesi bu görüşe verilebilecek bir örnektir.¹⁷⁹

¹⁷⁵İpekçi-Coşar (1965: 20-22); Hikmet Özdemir, 1950 seçimleri öncesinde iktidara karşı örgütlenen subaylar ve generaller içerisinde, bu konuda liderlik görevi de üstlenen Emekli General Fahri Belen ve Emekli Albay Seyfi Kurtbek'in, ordudaki görevlerinden ayrılarak DP listesinden meclise girmeleri ve I. Menderes kabinesinde Bakan olarak görev almalarını, müdahaleden vazgeçen subayların sivil muhalefete kanalize olmaları şeklinde değerlendirmiştir. Özdemir (1989: 35).

¹⁷⁶Ulay (1968:13).

¹⁷⁷Erkanlı ve Yıldız da bir grup subayın CHP iktidarının darbe yoluyla uzaklaştırılması konusunda Menderes ve Bayar ile temas kurarak, Kristal Gazinosunda görüştiklerini belirtmektedir. Bkz. Erkanlı, (1972: 5); Yıldız (2001: 68).

¹⁷⁸Ağaoğlu, (1967: 50).

¹⁷⁹Özdağ (2004: 22).

Nihayetinde 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerde ordu içindeki örgütlerin öngördüğü müdahale ortamı oluşmamış, seçimler meşru bir şekilde yürütülmüş ve CHP iktidarı Demokrat Partiye devretmiştir.¹⁸⁰ Bu iktidar değişimi kurmay subayların istedikleri ıslahatların gerçekleşmesi yönünde ümitlenmelerine neden olurken,¹⁸¹ silahlı kuvvetler içindeki örgütler de kendiliğinden dağılmıştır.

I.2.4. Ordunun Demokrat Partiden Beklentileri ve DP Döneminde Ordu İçindeki Örgütlenmeler

Yukarıda bahsedildiği üzere gösterilen uzun uğraşlar sonucunda Türkiye 1946 yılında çok partili hayata geçebilmiştir. Uzun süre ülkeyi yöneten CHP iktidarı ise 1950 seçimlerinin ardından yönetimi Demokrat Partiye devretmiştir. DP, seçimlerde toplam geçerli oyların %53, 59'unu alarak TBMM'deki milletvekilliği sandalyesinin 408'ini; CHP ise oyların %39,98'ini alarak 69 milletvekili çıkarmışlardır. Oyların %3,03'ünü alan MP 1 milletvekili çıkarırken, bağımsız adaylardan ise %3,40 oy oranıyla 9 milletvekili meclise girebilmiştir.¹⁸²

Bu süreçte DP, halkın desteğiyle birlikte ordunun da desteğini almıştır. 1950 seçimleri öncesinde ise Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi Atatürk'ün silah arkadaşlarının DP ye katılması bu desteğin açık örnekleridir.¹⁸³ Bununla birlikte 1950 seçimlerinde DP aday listesinde Ali Fuat Cebesoy'la birlikte 14 general ve 23 subay aday olmuştur.¹⁸⁴ Kara Harp Okulu Komutanı olarak 27 Mayıs Müdahalesi'nde fiilen yer alan Sıtkı Ulay 1950 seçimlerinde TSK'nın üçte ikisine yakın bir bölümünün Demokrat Parti'yi

¹⁸⁰Cumhuriyet (15.05. 1950).

¹⁸¹İpekçi-Coşar (1965: 22).

¹⁸²Akşam (26.05.1950).

¹⁸³Özdemir (1989: 34).

¹⁸⁴Yirmibeşoğlu (1999: 83).

desteklediklerini ifade ederken,¹⁸⁵ Feroz Ahmad bazı ordu mensuplarının DP tarafından aday gösterilmesini, devletten gelebilecek bir harekete karşı yeni parti tarafından kazanılan bir zafer olarak değerlendirmiştir.¹⁸⁶

Ordunun DP'yi desteklemesinde ise birtakım unsurlar göze çarpmaktadır. Bu unsurlardan biri II. Dünya Savaşı'nın oluşturduğu olumsuzlukların Türkiye'ye yansımalarının ordu mensuplarını da etkilemiş olmasıdır. Özellikle savaş öncesinde ekonomik düzeyi orta sınıf kabul edilen subay sınıfının gelir seviyeleri savaşın yarattığı etki ile gerilemiş bu durum da ordu içinde yönetime karşı memnuniyetsizliklerin oluşmasına neden olmuştur¹⁸⁷. Diğer unsurlar ise CHP döneminde ordu içindeki terfilerde genç subaylara fırsat tanınmaması, ordu içinde beklenen modernizasyonun yapılmaması, iktidarın değişmesiyle birlikte ordudaki yüksek kumanda kadrosunun da değişecek olmasıdır. Böylece orduda beklenen bir takım yeni reformlar hayata geçirilebilecektir.¹⁸⁸

Yukarıda da bahsedildiği gibi bu reformların Bolu Milletvekili olarak meclise giren Korgeneral Fahri Belen ve Ankara Milletvekili olarak meclise giren Seyfi Kurtbek'in vasıtasıyla gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Belen I. Menderes Hükümeti'nde Bayındırlık Bakanı olarak görev alacaktır.¹⁸⁹ Kurtbek ise I. Menderes Hükümetinde 9 Mart 1952 'ye kadar Ulaştırma Bakanı, II. Menderes Hükümeti döneminde 10 Kasım 1952'den 1 Kasım 1953 tarihine kadar Milli Savunma Bakanı olarak görev yapacaktır.¹⁹⁰

¹⁸⁵Ulay (1968: 14).

¹⁸⁶Ahmad (1992: 149).

¹⁸⁷İpekçi-Coşar (1965:15,16).

¹⁸⁸Özdağ (2004: 21).

¹⁸⁹Ahmad- Ahmad (1976: 76); (2013:757); *TBMM Albümü 1950- 1980* (2010: 549).

¹⁹⁰*TBMM Albümü 1950-1980* (2010: 544); (2013: 749, 918).

I.2. 5. Demokrat Parti'nin Yüksek Kumanda Heyetine Yönelik Tasfiyeleri

Ülkede DP'nin seçimleri kazanmış olmasının verdiği heyecan henüz sürerken, bazı generallerin İsmet İnönü'yü ziyaret ederek müdahale yoluyla iktidarı Demokrat Parti'ye devretmeme konusunda İnönü'den emir bekledikleri yönünde bilgiler yayılmıştır.¹⁹¹ Bunun üzerine Seyfi Kurtbek ve Belen, Bayar ile görüşerek kendisine herhangi bir müdahale olmayacağı konusunda teminat vermişlerdir. Ardından Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman da son kez bu konuda teminat vererek şunları söylemiştir: "Ordu seçim neticelerini hürmet edecektir seçimler nizami şekilde yapılmıştır ordudan endişe edilmemelidir."¹⁹² Görüldüğü üzere yaşanan bu gelişmeler Ahmad'ın yukarıdaki tezini doğrular niteliktedir.

I. Menderes Hükümeti 2 Haziran 1950'de yapılan meclis oylamasında güvenoyu alarak kurulmuştur.¹⁹³ Ancak yeni hükümet henüz güvenoyu almışken 5 Haziran 1950'de bir Albay, Başbakan Menderes'i ziyaret ederek İnönü'ye bağlı bazı generallerin darbe hazırlığı yaptıklarını iletmiştir.¹⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir bu durumu subay heyetinin DP'yi desteklemesine karşın yüksek komuta heyetindeki bazı üyelerin seçim sonuçlarından memnun kalmamasıyla ilişkilendirirken,¹⁹⁵ Başbakan Menderes'in, güven oylamasının hemen ardından "ezanın Arapça okunması" yönündeki söylemlerinin TSK içinde bir tansiyon yükselmesine neden olduğu da bilinmektedir.¹⁹⁶

¹⁹¹Ahmad (1992: 151,152); Ulay (1968: 14); Yalçın (2007), www.hurriyet.com.tr, (Erişim Tarihi: 18.11.2020).

¹⁹²İpekçi-Coşar (1965: 22-24); Özdağ (2004: 23).

¹⁹³*Yeni İstanbul* (03.06.1950: 1).

¹⁹⁴Özdağ (2004: 23, 24); Ahmet Yıldız İhbarı yapan Albayın adını açıkça belirtmemiştir ancak söz konusu Albayın daha önce Kristal Gazinosunda Bayar ve Menderes ile görüşerek İnönü'ye karşı bir darbe hazırlığı içinde oldukları hakkında bilgi veren Albayın aynı kişi olduğuna işaret etmektedir. Bkz: Yıldız (2001: 68).

¹⁹⁵Aydemir (1973: 47).

¹⁹⁶*Milliyet* (05.06.1950); Yalçın (2007), www.hurriyet.com.tr, (Erişim Tarihi: 18.11.2020).

Bu ihbarın ardından 6 Haziran'da DP adeta bir operasyon havasıyla yüksek komuta heyeti üyelerini emekliye sevk etmiştir.¹⁹⁷ DP Hükümeti aynı zamanda ordu içerisinde birtakım tayin ve terfiler de gerçekleştirerek ordu yüksek komuta heyetinde önemli görev değişiklikleri yapmıştır. Bunun üzerine kamuoyunda yapılan tayin ve emekliye sevk işlemlerinin, bir tasfiye olup olmadığı tartışmaları başlamıştır. Bu tartışmanın başlamasında TSK'daki görev değişikliklerinin Ağustos ayı başında yapılan Askeri Şura toplantısının ardından, bu şurada onaylanan terfilerin ise 30 Ağustos tarihinde yapılması geleneğinin çiğnenmiş olması etkili olmuştur.¹⁹⁸

Yapılan bu tayinler arasında kurmay subaylar teşkilatı içindeki bazı albayların tümen kumandanı olarak atanmaları oldukça dikkat çekmiştir.¹⁹⁹ Söz konusu albaylar İstanbul grubunun lideri²⁰⁰ Cavit Çevik, Kami Akman ve Cemal Tural'dır. Zira Albayların tümen kumandanlıklarına vekâlet etmeleri sıra dışı bir uygulama olarak görülürken²⁰¹ aynı zamanda bu atama Demokrat Parti Hükümeti'nin TSK bünyesinde yapacağı gençleştirme operasyonun ilk işareti olarak yorumlanmıştır.²⁰² 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimlerinin baş aktörü Talat Aydemir de bu doğrultuda bir değerlendirme yaparak, söz konusu tayinleri: *“İnönü döneminde aynı örgüt içinde çalışan Seyfi Kurtbek'in milli müdafaa vekili olmasıyla yakın arkadaşlarına tanıdığı bir ayrıcalık olarak değerlendirirken,* ²⁰³ Özdağ da buna paralel olarak konuya daha açık bir yorum getirerek,

¹⁹⁷Yüksek komuta heyeti içindeki değişiklikler için Bkz: Özdağ (2004: 23, 24).

¹⁹⁸Nalbant (2019: 69, 70).

¹⁹⁹TSK Mevzuatına göre Tümen kumandanları Tümgeneraller arasından atanmaktadır. Bkz; tr.wikipedia.org (Erişim Tarihi: 29.01.2021).

²⁰⁰İpekçi-Coşar (1965: 24).

²⁰¹Yalçın (2007), www.hurriyet.com.tr, (Erişim Tarihi: 22.10.2020).

²⁰²İpekçi-Coşar (1965: 24).

²⁰³Örtülü (1977: 281); İsen (2012: 271).

tasfiye operasyonunu yüksek kumanda heyeti içindeki hizipleşmede CHP'yi destekleyen hizibin ayıklanması şeklinde değerlendirmiştir.²⁰⁴

Ancak beklendiği gibi olmamış kısa bir süre sonra, Çevik, Akman ve Tural gibi albaylar tümen kumandanlıklarından alınarak pasif hizmetlerde görevlendirilmişlerdir. Demokrat Parti Hükümeti'nin bu değişikliği orduda reform bekleyen subayların ümitlerini boşa çıkarmıştır.²⁰⁵

1.2.6. Ordu İçerisinde Müdahale Fikrinin Doğması ve Teşkilatlanmalar

İç siyasette bu durumlar yaşanırken bu süreçte Türk dış siyasetinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan biri Türkiye'nin 25 Temmuz 1950'de Kore Savaşına katılma kararı almasıdır.²⁰⁶ Diğer gelişme ise Kore Savaşına katılımı bağlantılı olarak gelişen Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktına üyeliğinin kabul edilmesidir.²⁰⁷ Türkiye'nin Kore Savaşına katılması ve NATO üyeliği de TSK içerisindeki örgütlenmelerde etkili olmuştur. Türk askerinin Kore savaşında yaşadığı zorluklar 27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nde fiilen yer alan Faruk Gürler, Mehmet Suphi Gürsoytrak gibi subaylarda örgütlenme düşüncelerini ilk kez filizlendirirken,²⁰⁸ Türkiye'nin 18 Şubat 1952'de resmen NATO'ya girmesi²⁰⁹ ile Türkiye'nin, ABD ile yapılan anlaşmalar gereği bu ülkeye sürekli tavizler vermesi, ABD'li uzmanların TSK'ya nüfuz etmeleri orduda gittikçe artan tepkilere yol açmıştır.²¹⁰

²⁰⁴Özdağ (2004: 25).

²⁰⁵İpekçi-Coşar (1965: 24).

²⁰⁶*Milliyet* (26.07.1950); *Doğrusöz* (27.07.1950).

²⁰⁷*Akşam* (21.09.1951); *Hürriyet* (21.09.1951); *Doğrusöz* (21.09.1951).

²⁰⁸Nalbant (2019: 69)

²⁰⁹TBMM 18 Şubat 1952'de NATO üyeliğini onaylanmıştır. Bkz; *TBMM TD* (18.02.1952, D:9, C: 13: 312-346); *Resmî Gazete* (19.02.1952, No: 8038).

²¹⁰Esengin (1978: 10)

Yapılan tayin ve terfiler reformcu subay ve generalleri tatmin etmediği gibi Kurtbek, 31 Temmuz 1952'de Menderes'e "Milli Savunmamızın Durumu ve Reform İhtiyacı" adlı bir rapor vermiştir. Bu rapor Bakanlar Kurulunda desteklenmesine rağmen Fahrettin Belen'in söz konusu raporu yüksek kumanda heyetine bildirmesinin ardından planın uygulanmasından vazgeçilmiştir.²¹¹ Özdağ'a göre bu durum ordunun içişlerine karışılmasını istememesi ve yeni ordu şeflerinin kendi dışlarında hazırlanan ve muhtemelen kendi mevkilerini de tehlikeye atacak reform isteklerini reddetme eğiliminden kaynaklanmıştır. Yüksek kumanda heyetinin bu tutumuna DP'nin, ordunun sorunlarına eğilmede gösterdiği isteksizlik eklenince ordunun beklediği reform rafa kalkmıştır.²¹²

Demokrat Parti Hükümeti'nin partizan tutumu, seçim vaatlerini yerine getirmek uğruna yaptığı politik hatalar Bayındırlık Bakanı Fahrettin Belen'i ve Milli Eğitim Bakanı Avni Başman'ı rahatsız ederek istifalarına neden olmuştur. Ayrıca yapılan yasal düzenlemelerle CHP'ye yakın olan asker, bürokrasi ve basın da cezalandırılmıştır. 1954 seçimleriyle en büyük siyasi zaferini elde eden DP, 1954-1957 döneminde sert ve otoriter, muhalefete karşı tahammülsüz bir tavır benimsemiştir.²¹³ Bu bağlamda DP'ye oy vermeyen Kırşehir'in kazaya dönüştürülmesi gibi birtakım antidemokratik uygulamaları, ekonomideki bozulmalar, enflasyon, vatandaşlar arasındaki uçurumun artması, rüşvet ve iltimas söylentileri,²¹⁴ ordu mensuplarını rahatsız etmeye başlamıştır.

Yukarıda bahsedilen durumların yanında 1954 sonrasında Başbakan Menderes'in "ben istersem orduyu yedek subaylarla da idare ederim", "Battal Gazi ordusu" şeklindeki orduya karşı küçümseyici tavırlar ortaya koyması TSK üyeleri arasında büyük

²¹¹Aydemir (1968a: 53- 55).

²¹²Özdağ (2004: 32).

²¹³Bakan-Özdemir (2013: 395).

²¹⁴İpekçi-Coşar (1965:25,26).

bir tepkiye neden olmuştur.²¹⁵ TSK mensuplarının itibar kaybıyla birlikte ülkedeki ekonomik sıkıntıların subaylara da yansması ordudan toplu halde istifaları başlatmıştır.²¹⁶

1950 seçimlerinin meşru zeminde gerçekleşmesi sonucunda kurmay subaylar teşkilatının mensuplarının dağılmış olmasına rağmen, yaşanan bu gelişmeler üzerine 1954 yılı Kasım ayında genç subaylar sorunları masaya yatırarak durumu müzakere etmeye başlamışlardır. DP iktidarına karşı beslenen ümitlerin boşa çıkmasıyla ordu bu kez tavrını DP iktidarının gitmesi şeklinde ortaya koymuştur. DP iktidarı öncesi ordunun beklediği ıslahatların yapılmaması, Sorunlarına çözüm bulunamayan genç subaylar sorumluluğu biraz da yüksek rütbeli generaller de görmüştür. Genç subaylara göre söz konusu generaller DP hükümetini uyarmak yerine kendi çıkarlarını gözetmektedirler.²¹⁷

Hem hükümetin ordunun sorunlarına eğilmemesi hem de ordu içindeki yüksek kumanda heyetinin söz konusu tutumları sonucunda genç subaylar yeniden harekete geçerek orduda reform yapılmasını isteyen gizli örgütlenmeler baş göstermiştir. Ordu içerisinde 1950 öncesinde olduğu gibi yeniden birtakım faaliyetlerin başlamasına karşılık çalışmanın temel konusu olan Tural hakkında bu dönemle ilgili yeterli kaynağa ulaşılamadığından bu konuda kendisinin düşünce ve faaliyetleri tam olarak ortaya çıkarılamamıştır.

²¹⁵Koçaş (1977: 334); Özdağ (2004: 52).

²¹⁶İpekçi-Coşar (1965: 27).

²¹⁷İpekçi-Coşar (1965: 27).

I.2.7. İstanbul'daki Örgütlenme Çalışmaları

TSK içinde yönetimi devirmek amacıyla gizli darbe örgütlerinin ilk olarak hangi tarihte ve kimler tarafından kurulduğu tam olarak bilinmemekle birlikte bu konuda belirlenen ilk teşebbüs Kurmay Yarbay Ateşdağlı'nın 1951 yılındaki teşebbüsüdür.²¹⁸

Harp okulu öğrencisi Muzaffer Özdağ'ın 1951 yılında kurduğu örgüt ise DP yönetimine karşı bir örgüt olmayıp uzun vadede sivil iktidara karşı yönetimi ele geçirme amacıyla kurulmuş bir örgüttür. Özdağ'ın örgütü 1960 Darbesi'ne bu amaçla katılmıştır. Ancak 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni gerçekleştirecek ekibin temelleri Kasım 1954'te Yüzbaşı Dünder Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay tarafından Tuzla uçaksavar okulunda atılmıştır.²¹⁹ Ayrıca 1956 Eylül ayında Talat Aydemir ve Osman Köksal bir görüşme yaparak yurt sorunlarını ve DP yönetimini masaya yatırarak Anayasada belirtilen Türk ordusunun “Cumhuriyeti koruma ve kollama görevi” uyarınca harekete geçmeyi planlamışlardır.²²⁰

I.2.8. Tuzla Uçaksavar Okulu Örgütü

Yüzbaşı Dünder Seyhan ve Yüzbaşı Orhan Kabibay, DP'nin 1954 seçimlerini yeniden kazanması üzerine Kasım 1954'te bir teşkilat kurarak ordunun ıslahı ve ülke sorunlarının çözülmesi için örgütlenmeye karar vermişlerdir.²²¹ Tuzla Uçaksavar Okulu örgütü olarak adlandırılan bu örgüte Seyhan ve Kabibay'ın meseleyi kendileri gibi düşünen diğer arkadaşlarına da açmaları sonucunda Yüzbaşı Süreyya Yüksel, Yüzbaşı Turan Orkan,

²¹⁸Özdağ (2004: 75).

²¹⁹Özdağ (2004: 75).

²²⁰ Mumcu (1996: 11-13); Türk Cumhuriyetini koruma ve kollama görevi 1935 yılında çıkarılan bir yasa ile TSK'ye verilmiştir. Osman Köksal'a göre bu yasa olmasa dahi “Türk Milletinin kutsal saydığı ve tutkulu olduğu yurt ve cumhuriyeti kollama ve koruma görevlerini üstlenmeyi varlığının bir nedeni sayar” cümlesiyle koruma ve kollama görevinin TSK'nın doğasında olduğunu ifade etmektedir. Bkz: Mumcu (1996: 15, 16).

²²¹Seyhan (1966: 43,44); İpekçi-Coşar (1965:27,28).

Kurmay Yüzbaşı Nejad Kumuşcuoğlu örgüte katılmışlardır. Yapılan ilk toplantıda Seyhan örgütün genel sekreteri olarak seçilmiştir.²²² Daha sonra Uçaksavar Okulu'nda yapılan faaliyetlere Yüzbaşı Necati Ünsalan Yüzbaşı Galip Yiğitgüden Yüzbaşı Suat Çöteli de katılmışlardır.²²³ Böylece 27 Mayıs öncesi ve sonrasında faaliyet gösterecek Tuzla Uçaksavar Okulu örgütünün temelleri atılmıştır.

1.2. 9. Harp Akademisi Örgütü

Çalışmanın giriş bölümünde de bahsedildiği üzere Harp Akademisi eskiden olduğu gibi ülke sorunlarının en çok irdelendiği siyasetin koşullarının en iyi takip edildiği ortam olmuştur. Dündar Seyhan'ın 1955 yılında Harp Akademisine geçmesi ile örgütlenme düşüncesi ivme kazanmış, Akademi'de bir araya gelen genç subaylar ülke sorunlarını irdelemeye başlamışlardır.²²⁴ Seyhan müdahale fikrini Kore'den yeni dönen Faruk Güventürk'e açmış, Güventürk'ün olumlu görüş bildirmesi üzerine örgütlenme çalışmaları başlatılmıştır.²²⁵ Böylece iki isim kurulacak teşkilatı genişletmek için harekete geçmiştir.²²⁶

Teşkilatın toplantılarında temel mesele orduda yapılacak reformlar olmakla birlikte, siyasi konular da ele alınmıştır. İktidarın uygulamalarının yanlış olduğu ve bir gün TSK'nın bu duruma engel olması gerektiği yönünde fikirler ortaya atılırken, TSK'da bir ıslahatın gereği üzerinde de durulmuştur. Grubun gerçek bir teşkilat mahiyeti kazanması için ise yapılan bir seçimle başkanlığa Faruk Güventürk'ü, genel sekreterliğe de Dündar

²²²Seyhan (1966: 46,47).

²²³Seyhan (1966: 46,47).

²²⁴İpekçi-Coşar (1965:29).

²²⁵Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020); Seyhan (1966: 51); Ilıcak (1975: 190).

²²⁶Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020); Güventürk'ün örgütünde Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Suphi Gürsoytrak, , Nuri Hazer, , Şükrü İlkin, , Necati Ünsalan, Rauf Gökçe, Kemal Güner, Mükerrrem Erensü, Necmi Bek ve Rıza Akaydın gibi Akademi öğrencileri katılırken, Akademi'de öğretmenlik yapan albaylar Faruk Ateşdağlı ve Naci Asutay'da Seyhan ve Güventürk'ün grubunda yer almışlardır. İpekçi-Coşar (1965:30, 31); Seyhan (1966: 51-53); Erkanlı (1972: 1). Akademi dışında ise aynı yıl örgüte Birinci Orduda görevli Binbaşı İhsan Gürkan, Yüzbaşı Rıfat Baykal katılmışlardır. Seyhan (1966: 53).

Seyhan'ı seçmişlerdir. Aralarındaki en kıdemli subay olan Faruk Ateşdağlı ise fahri başkan olarak belirlenmiştir.²²⁷

Böylece Kabibay ve Seyhan yürüttükleri faaliyetler neticesinde ilk örgütlerini gizleyerek, Harp Akademisinde yeni bir örgüt kurmayı başarmışlardır.²²⁸ 1956 yılında Kabibay da Harp Akademisinde eğitime başlarken aynı yıl örgüte Binbaşı Necdet Üruğ ve Ateşdağlı'nın referansı ile Yüzbaşı Ahmet Yıldız da katılmışlardır.²²⁹

Ahmet Yıldız Harp Akademisi örgütüne katılmadan önce 1950 öncesinde aynı örgütte yer aldıkları Tümgeneral Cemal Tural ile yeniden örgütlenmek için görüştüğünü ifade etmektedir. Ancak Tümgenerel Tural'ın böyle bir faaliyetin olumlu sonuç doğurması konusunda ümitsiz olduğunu belirtmesi üzerine Yıldız, Albay Ateşdağlı ile temas kurmuştur. Ateşdağlı yeni bir örgüt konusunda Yıldız'a olumsuz yanıt vermişse de Yıldız'ın Güventürk ile temas kurmasını sağlamıştır. Yıldız bu temas neticesinde Harp Akademisi örgütünde yer almıştır.²³⁰

Bu doğrultuda Tümgeneral Tural'ın II. Menderes Hükümeti döneminde ordu içindeki örgütlenmelerin farkında olduğu kendisinin de hükümetin politikalarını tasvip etmediği ve bir müdahale fikrine açık olduğu, ancak mevcut şartları bu fikri hayata geçirmede yetersiz bulduğu görülmektedir.

I.2.10. Ankara'daki Örgütlenmeler

İstanbul'da Seyhan ve Kabibay örgüt faaliyetlerini devam ettirirken Ankara'da ise 1956 sonbaharında Kurmay Binbaşı Talat Aydemir, Kurmay Yarbay Osman Köksal ile ülkenin içinde bulunduğu koşulları değerlendirerek işi fiiliyata dökmek için bir araya

²²⁷Erkanlı (1972:17); İpekçi-Coşar (1965:33).

²²⁸Seyhan (1966: 52); Ilıcak (1975: 190).

²²⁹İpekçi-Coşar (1965: 38).

²³⁰Yıldız (2001: 154).

gelmişlerdir. Bu görüşmenin ardından Köksal'ın referansıylâ Kurmay Binbaşı Sezai Okan, Kurmay Binbaşı Çelikoğlu ile temas kurmuşlardır.²³¹ Bu grubun da fikriyatı ve aldıkları kararlar harp akademisi öğrencileri ile aynı doğrultudadır.²³² Ankara'da kurulan yeni örgütün amacı rejimi, demokratik yaşamı ve Atatürk ilkelerini korumaktır. Fakat örgüt faaliyet çalışmalarını geliştirirken bu amacı orduda iyileştirme amacıyla gizlemiştir. Örgüt hücreler halinde çalışmayı sivilleri örgüte dahil etmemeyi subaylarda belli özellikler aramayı prensip olarak kabul etmiştir, örgütün kurucu kadrosunda oluşturan Aydemir Okan Köksal ve Çelikoğlu'nun tüm konularda veto hakkı bulunacaktır.²³³

Ankara'daki bir diğer grup ise o sıralar Bükreş'ten ataşe olarak dönmüş ve protokol müdürü olarak tayin edilmiş olan Kurmay Binbaşı Sadi Koçaş'ın da yer aldığı bir gruptur. Bu gruba 1949-1950 yıllarındaki kurmay subaylar teşkilatının Ankara grubu üyelerinden Kenan Esengin ve Baha Vefa Karatay da dahil olacaktır.²³⁴ Koçaş ve Esengin başka örgütle birleşme taraftarı değillerdir ancak İstanbul'da bir başka örgütle çalıştığını bildikleri Albay Faruk Ateşdağı ile onların ismini diğer örgüte ve diğer örgütün isimlerini Koçaş ve Esengin'e vermemesi hususunda anlaşarak örgüte alınması yönünde anlaşmışlardır.²³⁵

Koçaş grubunun ilk amacı Genelkurmay Personel Dairesi Başkanlığını ele geçirmektir. Kilit noktadaki bu kurum ele geçirilirse kurmayların tayinleri kontrol edilebilecek böylece TSK'daki kilit mevkilere istedikleri kişilerin atanmasını sağlayıp bir lider koordinesinde ordu gerektiğinde siyasete müdahale edebilecek duruma gelecektir.²³⁶

²³¹Mumcu (1996: 17).

²³²İpekçi-Coşar (1965:34,36).

²³³Mumcu (1996: 17, 18).

²³⁴İpekçi-Coşar (1965: 35,36).

²³⁵Koçaş (1977: 349).

²³⁶Koçaş (1977: 346, 347).

Bu doğrultuda Baha Vefa Karatay'ı, bu makam için uygun görmüşler ancak bu konudaki girişimleri başarısız olmuştur.²³⁷

1956 yılında Kenan Esengin örgüte liderlik etmeleri için Tümgeneral Cavit Çevik ve Cemal Tural ile görüşmüştür. Çevik bu öneriyi "Bu kuşağa güvenim yok" gerekçesiyle Tural ise "Bu davaya inanıyorum bir er olarak bile çalışırım ama tam tanımadığım bir kadronun organizatörü olamam" diyerek kabul etmemişlerdir.²³⁸ Cemal Tural bu sırada Ankara'da Genelkurmay Karargâhında Harekât Dairesi Başkanı olarak görev yapmaktadır ve orduda iyi tanınan bir isimdir. Esengin'in bu teklifine karşılık ne Çevik 'in ne de Tural'ın Esengin'i ihbar etmemesi Özdağ tarafından durumun generallerin kişisel özelliklerinden çok orduda almış oldukları eğitimle ilişkilendirmektedir.²³⁹ Özdağ'ın konuyla ilgili görüşü Çevik açısından bakıldığında doğru bir tespit şeklinde değerlendirilse de Tural'ın DP yönetimine karşı ordu içinde oluşturulan örgütlenmelerde yer almasından çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmiştir. Dolayısıyla Tural'ın Esengin'i ihbar edip tutuklattırmamasının temel nedeni içinde bulundukları genel eğitimden ziyade, daha çok hükümetin politikalarını tasvip etmemesi ve bu yönde oluşturulan örgütlenmeleri olağan karşılaması ile ilgilidir.

Aydemir grubunun ilk dört üyesinden biri olan Osman Köksal, Sadi Koçaş ile yakınlaşmanın neticesinde Koçaş grubuna sızmıştır. Bu sızmanın ortaya çıkmasıyla İstanbul'da olduğu gibi birleşme fikri ortaya atılmıştır.²⁴⁰ Ancak Harp Akademisi grubunun üyeleri, Sadi Koçaş'ı Samet Kuşçu ile birlikte çalıştığı düşüncesi ile güven duymadıkları için birleşmeyi kabul etmemişlerdir.²⁴¹ İlerleyen süreçte Koçaş örgütü hiçbir faaliyet

²³⁷İpekçi-Coşar (1965:34,36).

²³⁸Koçaş (1977: 349, 350).

²³⁹Özdağ (2004: 207).

²⁴⁰İpekçi-Coşar (1965: 51-53).

²⁴¹İpekçi-Coşar (1965: 53,54).

göstermeden dağılacak, 9 Subay Olayından sonra ise kurulacak yeni yapılanmalarda yer alacaklardır.²⁴²

I.2.11. Faruk Güventürk ve Talat Aydemir Grubunun Birleşmesi

1956 Ekim ayında İstanbul teşkilatına akademi birinci sınıf öğrencisi olan Orhan Kabibay ve ikinci sınıf öğrencileri olan Necdet Üruğ ile Ahmet Yıldız da katılmışlardır.²⁴³ İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken 1957 yılında Ankara'da kurulan komiteler den birinin 3 üyesi olan Talat Aydemir, Sezai Okan ve Adnan Çelikoğlu Yıldız'daki Yüksek Kumanda Akademisi'ne gelmişlerdir.²⁴⁴ Bu durum teşkilatın gelişmesine zemin hazırlamıştır²⁴⁵. Söz konusu isimler kursa başlar başlamaz Harp Akademisi öğrencilerini inceleme altına alarak guruplarına dahil edebilecekleri kurmay subaylar aramaya başlamışlardır. Talat Aydemir bu niyetle düşüncelerini başka bir komitenin üyesi hatta genel sekreteri olan Dünder Seyhan'a açmıştır. Seyhan teşkilatlanma içinde sadece kendilerinin olmadığını anlayarak bu duruma çok şaşırmıştır ancak Seyhan Aydemir'e kendi komitelerinden bahsetmeyerek ihtiyatlı davranmıştır.²⁴⁶

Seyhan meseleyi düşünceğini belirterek süre istedikten sonra durumdan Orhan Kabibay'a bahsetmiştir. Kabibay ve Seyhan durumu aralarında müzakere ettikten sonra Aydemir'in grubuna girmeye ve kendi teşkilatlarından onlara bahsetmemeye karar vermişlerdir. Aldıkları kararı örgütün diğer üyelerine bir toplantı vasıtasıyla iletmışler ve Aydemir'in Ahmet Yıldız'a da aynı teklifte bulunduğunu öğrenmişlerdir. Diğer örgüt üyeleri de yapılan müzakere sonucunda Aydemir'in örgütüne sızma konusunda fikir

²⁴²Özdağ (2004: 79).

²⁴³İpekçi-Coşar (1965:38-41).

²⁴⁴Mumcu (1996: 20).

²⁴⁵Dünder (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020).

²⁴⁶Seyhan (1966: 55, 56); Aydemir (1968b: 29); İpekçi-Coşar (1965: 42).

birliğine varmışlardır. Ayrıca Ahmet Yıldız da Kabibay ve Seyhan'dan bağımsız olarak Aydemir'in örgütüne sızacaktır.²⁴⁷

Böylece oluşturulan bu yeni teşkilata yeni bir başkan ve genel sekreter seçimi yapmışlar seçim sonucunda Aydemir komitenin başkanı olurken Ahmet Yıldız genel sekreteri olmuştur.²⁴⁸ Toplantıda örgütün çalışma esasları belirlenirken, iktidarın devrilmesi, otoriter bir yönetim vasıtasıyla ülkenin hızla kalkındırılması ve radikal reformların yapılması hususunda da görüş birliği sağlanmıştır.²⁴⁹ Talat Aydemir bir süre sonra komitenin yeni üyeleri olan bu isimlerden şüphelenmiş ve yaptığı sıkıştırma sonucunda Seyhan ve grubunun ayrı bir komiteye sahip olduklarını öğrenmiştir.²⁵⁰ Ateşdağlı, Aydemir'e iki örgütün birleşmesini önermiş,²⁵¹ nihayetinde bazı prensipler üzerinde anlaşarak birleşmeye karar vermişlerdir.²⁵² Birleşmeden sonra ortak bir idare kurulu oluşturulmuş bu doğrultuda Harp Akademisi grubundan yine Güventürk başkan, Seyhan da genel sekreter seçilmiştir.²⁵³ Böylece 27 Mayıs öncesinde “Birleşik Örgüt” olarak anılacak örgütün oluşumu tamamlanmıştır.

Ancak bütün hedeflere ulaşıldıktan sonra hangi yönde hareket edileceği örgüt üyeleri arasında tartışma yaratmaya başlamıştır. Harp Akademisi grubu, özellikle Faruk Güventürk, DP yönetiminin ortaya koyduğu siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunların ancak darbe yoluyla aşılabileceğini savunmuştur.²⁵⁴ Aydemir, Kabibay, Seyhan, Yıldız, Gürsoytrak, Ünsalan, Erkanlı bu fikre katılırken grubun diğer üyeleri darbeden yana

²⁴⁷Seyhan (1966: 57).

²⁴⁸İpekçi-Coşar (1965: 43,44).

²⁴⁹ Seyhan (1966: 58); Aydemir (1968b: 31).

²⁵⁰İpekçi-Coşar (1965: 44); Mumcu (1996: 26).

²⁵¹Aydemir (1968b: 38).

²⁵²Aydemir (1968b: 40).

²⁵³Seyhan (1966:60); Mumcu (1996: 27).

²⁵⁴Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020).

olmadıklarını belirtmişlerdir.²⁵⁵ Tartışmalar sonucunda genel seçimlerin beklenmesi, DP'nin tekrar iktidar olması ve olumsuz politikalarını sürdürmesi durumunda müdahale edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca bu süreçte örgütün büyüyerek güçleneceği faktörü de göz önünde bulundurulmuştur.²⁵⁶ Çalışmanın önceki bölümlerinde de belirtildiği gibi Tural'a ait bu dönemle ilgili bilgilerin sınırlı olması 27 Mayıs öncesindeki bu önemli gelişmelerde kendisinin düşünsel ve fiili faaliyetlerinin net bir şekilde ortaya çıkarılmasını güçleştirmiştir.

I.2.12. 1957'de Doğan Darbe Düşüncesi

1957 yılı sonlarında Harp Akademisi'nden mezun olan ve Yıldız Kumanda Akademisi'ndeki kursları tamamlanan subaylar çeşitli görevlere tayin olmuşlardır.²⁵⁷ Komitacı subaylar yeni görevlerine başlayıp, bulundukları çevrede tanıştıkları yeni isimlerle örgütlerini genişletirken bu sırada ülkede erken seçim kararı alınarak Ekim ayında seçimlerin yapılacağı duyurulmuştur.²⁵⁸ Seçim kampanyaları iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği tırmandırırken bu durum vatandaşlara da sirayet ederek ülkedeki kutuplaşma giderek düşmanlığa dönüşmeye başlamıştır.²⁵⁹ Genel seçimler yaklaşırken örgüt de faaliyetlerini hızlandırmaya başlamıştır. Daha önce yapılan toplantılarda ortaya

²⁵⁵Özdağ (2004: 85, 86); İpekçi-Coşar (1965: 50).

²⁵⁶Aydemir (1968b: 41); Mumcu (1996: 39); Ilıcak (1975: 191).

²⁵⁷İstanbul grubunun başkanı Güventürk 66. Tümende alay kumandanı yardımcısı olurken, Suphi Gürsoytrak İstanbul'da 3.Kolordu'ya, Dünder Seyhan ve Orhan Erkanlı Davutpaşa'da Zırhlı Tugay'a, Şükrü İlkın Lüleburgaz'daki Tümene, Necati Ünsalan Ankara'daki Topçu Taburuna, Sezai Okan Mamak Zırhlı Tabur Kumandanlığına, Adnan Çelikoğlu Milli Savunma Bakanı Emir Subaylığına, Talat Aydemir Elazığ 10. Tümen Topçu Tabur Kumandanlığına, Faruk Ateşdağlı Elazığ Topçu Kumandanlığına, Necmi Bek Ankara'da Kıt'aya, Fahrettin Ermutlu ve Ahmet Yıldız Ankara'da Genelkurmay'a, Necdet Kuru Sarıkamış'a, Rauf Gökçe İstanbul'a Halil Kayılı İstanbul Ömerli mevkiinde Kıt'aya, Rıza Akaydın Akpınar'da Kıt'aya, Rafet Aksoyoğlu 33. Tümen Topçu tabur kumandanlığına atanırlarken Naci Asutay ise Harp Akademisi'nde öğretmenlik görevine atanmıştır. İpekçi-Coşar (1965: 54,55).

²⁵⁸Seçim haberi ilk kez Menderes tarafından 25 Mayıs 1957'de Sivas gezisi sırasında duyurulmuştur. *Cumhuriyet* (26. 05. 1957: 1).

²⁵⁹11 Eylül 1957 tarihinde kabul edilen 7053 sayılı kanun gereği seçimlerde muhalefet partilerinin iş birliği yapması engellenmiştir. Bu durum 1957 seçimleri öncesi ülkede gerginliği tırmandırmıştır. Bkz; Eroğul (2003: 124, 125).

atılan müdahale fikrini benimseyen bazı subaylar mevcut durumun müdahaleyi gerektirecek meşruiyete ulaştığını düşünmeye başlamışlardır.²⁶⁰

Bu doğrultuda müdahale fikirlerini hayata geçirebilmek için generallerin desteğine ihtiyaç duyan Ateşdağlı ve Aydemir, Genelkurmay Başkanlığında görevli bulunan Tümgeneral Muharrem Kızıloğlu ve Tümgeneral Cemal Tural ve Muhafız Alayı Komutanı Kurmay Albay Bahattin Ertürk ile görüşmeye karar vermişlerdir.²⁶¹ Tümgeneral Tural ile Ateşdağlı kısa bir görüşme yapmışlar ancak Tural yapılacak bir darbeye güvenemediğini belirterek teklifi reddetmiştir. Kızıloğlu ise bir darbede yer alacak kadar gücü olmadığı gerekçesiyle Ateşdağlı'nın teklifine olumlu yanıt vermemiştir. Kurmay Albay Ertürk de Ateşdağlı'nın darbe teklifini reddetmiştir.²⁶²

Ateşdağlı ve Aydemir generallerle görüşerek örgütün kurallarını çiğnedikleri gibi örgütü büyük bir tehlikeye de atmışlardır.²⁶³ Ancak Ateşdağlı'nın temas kurduğu Tural, Kızıloğlu ve Ertürk darbe teklifini geri çevirdikleri halde Ateşdağlı'yı ihbar etmemişlerdir. Bu durum söz konusu isimlerin Demokrat Parti yönetimine karşı pasif bir direniş içinde bulunduklarını göstermektedir.²⁶⁴

1957 yılı içinde örgütün darbe hazırlıkları sürerken darbeye lider arayan bir diğer isim de Ahmet Yıldız olmuştur. Yıldız da darbe öncesi ve sonrası yarar sağlayabileceklerini düşündüğü bazı ordu mensupları ile görüşmüştür. Bu isimlerden biri de Yıldız'la 1950'li öncesinde aynı örgüt içinde yer almış olan Genelkurmay Plan Harekât

²⁶⁰İpekçi-Coşar (1965: 58); Aydemir (1968b: 45,46).

²⁶¹Aydemir (1968b: 47).

²⁶²Aydemir (1968b: 47); Mumcu (1996: 43).

²⁶³Örgüt prensipleri belirlenirken örgüte general alınmaması yönünde karar verilmiştir. Bkz; Aydemir (1968a: 33 -35).

²⁶⁴Özdağ (2004: 90, 91).

Daire Başkanı Tümgeneral Cemal Tural'dır. Yıldız, Tural'a darbeye liderlik etme önerisini Ankara Ordu evinde yaptıkları bir görüşme sırasında yapmıştır.²⁶⁵

Görüşmede Yıldız, durumun 1950 öncesinden çok daha vahim olduğunu, hükümetin büyük yanlış politikalar içinde bulunduğunu, herkesin durumdan şikâyetçi olduğunu, hatta sorsalar Bayar ve Menderes'in dahi memleketin durumundan yakınacaklarından bahsetmiştir. Yıldız sözlerine ülkenin içinde bulunduğu dramatik oyun içerisinde, kendileri de dahil tüm aktörlerin çaresizlikten dert yandıklarını eklemiştir. Son olarak yakınmayı sürdürmeyi hep birlikte bırakıp bu oyuna son vermenin daha iyi olup olmayacağını sorarak, Tural'ın bu yöndeki görüşlerini öğrenmek istemiştir. Yıldız'a göre Tural bu konuşmanın etkisiyle ülkenin içinde bulunduğu duruma karşı bir iç sızıyı geçirdiğini belli ederek kendisine şu yanıtı vermiştir;

*"Haklısın, ama kime güvenerek yola çıkacaksın? Erzurum'da iken konuştuğumuz, iş birliği yaptığımız, ihtilalden söz ederken mangalda kül bırakmayanlarımızın bile azıcık iyi bir görev alınca, ağızları değişiveriyor. Biliyorsun, dış görevlere atanmalardaki kayırmalara karşı çıktığımda, istihbarat başkanı beni çağırarak, ağzımı kapatmak için dış görev önerdi. Ben de yeterince yabancı dil bilmediğinden, başkalarının yardımı ile görev yapanların durumuna düşmek istemem dedim. Gene görüşelim dedi ve ayrıldık. Haksızlıklara karşı susmadığım için de Bingöl'e sürüldüm. İnsanları ihtilale özendirmenin kolay olmadığını bugün de biliyorum. Ne yapalım, oynanan siyasal durum ya da komedinin anlamsız seyircileri olarak kalıyoruz."*²⁶⁶ demiştir. Tural'a ait bu dönemle ilgili bilgilerin sınırlılığından kaynaklı olarak 27 Mayıs'a giden süreçle ilgili kendisinin düşünsel ve fiili faaliyetlerinin net olmadığı belirtilmekle birlikte Tural'ın,

²⁶⁵Yıldız (2001: 164).

²⁶⁶Yıldız (2001: 164, 165).

planlanmakta olan müdahale için kendisine yapılan liderlik teklifine karşılık Ahmet Yıldız'a verdiği yanıt, Tural'ın DP iktidarının politikalarını tasvip etmediğini de açıkça göstermektedir.

Ardından Yıldız, Ekim 1957'de Genelkurmay Başkan Vekili Necati Tacan²⁶⁷ ile görüşmüş, Orgeneral Tacan da darbe fikri konusunda çekimser davranmıştır.²⁶⁸ Aydemir ve Ateşdağlı ise Ankara'daki temaslarının ardından teşkilatın diğer üyelerinin fikrini de almak için İstanbul'a gitmişler ve burada Kabibay ile buluşarak, Güventürk'ün Rami kışlasındaki odasında Dünder Seyhan, Suphi Gürsoytrak, Nuri Hazer, ve Orhan Erkanlı ile görüşmüşlerdir.²⁶⁹ Görüşmede DP'nin seçimleri kaybetmesi halinde dahi iktidarı bırakmayacağı ve bu durumda toplumsal gerginliğin artacağı hususunda ordunun müdahalesi gerektiğine arkadaşlarını ikna etmeye çalışmışlardır. Dünder Seyhan darbe fikrini desteklerken yapılan tartışmalar sonucunda hem ülkedeki psikolojik ortamın henüz darbeyi meşru kılacak mahiyette bulunmaması hem de teşkilatın darbeyi gerçekleştirebilecek yeterli güce ulaşmamış olmasından dolayı Aydemir ve Ateşdağlı grubu ikna edememişlerdir. Yine de olası gelişmeler karşısında hazırlıklı bekleme, çalışmaları hızlandırma kararı almışlardır.²⁷⁰

Bu sırada Köksal isim vermeden Koçuş örgütü ile birleşme fikrini ortaya atmıştır. Toplantıda bulunanlar söz konusu kişinin adını öğrenmek için ısrar etmişler ancak Köksal, Koçuş'ın adını açıklamamıştır. Bunun üzerine örgüt Köksal'ın teklifini kabul

²⁶⁷1958 ortasında Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tacan'la Sadi Koçuş da darbe konusunda bir görüşme yapmıştır. Tacan aynı şekilde örgütlenme ve darbe fikrine temkinli yaklaşırken bu görüşmeden birkaç hafta sonra vefat etmiştir. Koçuş (1977: 406, 407).

²⁶⁸Koçuş (1977: 452-454); İpekçi- Coşar (1965: 106-108); Yıldız (2001: 158).

²⁶⁹Aydemir (1968b: 48).

²⁷⁰İpekçi-Coşar (1965: 59- 61).

etmemiştir. Bir süre sonra Aydemir Koçaş'ın adını Köksal'dan öğrenmiş ve yapılan ikinci toplantıda Köksal'ın gizlediği ismi açıklamıştır. Ayrıca Köksal'ın Kurmay Binbaşı Samet Kuşçu'dan da bahsettiğini belirtmiştir. Ancak Ateşdağlı ve Aydemir her iki isme de güvenmediklerini belirtmişlerdir.²⁷¹

Bu sırada darbeye liderlik yapacak bir isim gerektiğinden İnönü ile görüşme fikri de ortaya atılmıştır.²⁷² İnönü ile görüşmek üzere Güventürk ve Gürsoytrak CHP'den Ekrem Özden ile temas kurmuşlardır. İki isim Özden'e bir grup subayın hazırlık içinde olduğunu ve İnönü ile bu konuda kendilerini görüştürmesi talebinde bulunmuşlardır. Özden talebin İnönü'ye iletileceğini belirtmiştir.²⁷³ İnönü ise subaylarla görüşmeyi kesin olarak reddetmiştir.²⁷⁴

I.2.13. İhbar ve 9 Subay Olayı

Bu gelişmelerle birlikte 1957 seçimleri yapılmış, DP seçimden bu defa güçlükle galip çıkabilmiştir. Çünkü ülkede sorunların artması, yüksek enflasyon, muhalefetin güçlenmesi ve ordu içindeki örgütlenmeler bu durumu etkilemiştir. Buna rağmen iktidarın seçim sonrası aşırı partizan bir politika izlemesi, siyasette sertliğini arttırması seçimler öncesinde darbe fikrine sıcak bakmayan bazı komitacı subayların dahi düşüncelerini değiştirerek darbe için fırsat kollamalarına neden olacaktır.²⁷⁵

Yukarıda bahsi geçen gelişmeler doğrultusunda teşkilat üyeleri 18 Aralık 1957'de Adnan Çelikoğlu'nun Ankara'daki evinde yapılan toplantıda darbe yapmaya karar

²⁷¹Aydemir (1968b: 48, 49).

²⁷²Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020); Ahmet Yıldız, İnönü adının gündemde olmasının nedeni İnönü'nün Atatürk'ten kalan mirası en iyi şekilde koruyan, gericiilere karşı rejimin bekçiliğini üstlenen bir devlet adamı olmasına bağlamıştır. Bkz; Yıldız (2001: 303).

²⁷³İpekçi-Coşar (1965: 62).

²⁷⁴Aydemir (1968b: 50); İpekçi-Coşar (1965: 63); Seyhan (1966: 64).

²⁷⁵Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020).

vermişlerdir. Plana göre darbenin zamanı, hazırlıkların tamamlanması durumunda Şubat ayı olarak belirlenmiştir.²⁷⁶

Hazırlıklar sürerken lider bulma sorunu da devam etmektedir. Bu konuda İnönü'nün temas kurmak istememesi sonucu başka bir isim düşünülmüş ve DP içinden Menderes'in siyasetini tasvip etmeyen Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin ile temas etme fikri ortaya atılmıştır.²⁷⁷ Güventürk, Adnan Çelikoğlu'nun ayarladığı bir randevu sonucu aralık ayının son haftası Şemi Ergin ile görüşmeyi başarmıştır.²⁷⁸ Güventürk görüşmede Ergin'e orduya yönelik tasarladığı ıslahatlarından bahsetmiş sonra da tarihte örneğine az rastlanır bir şekilde Milli Savunma Bakanından kendi hükümetine karşı yapılacak darbeye liderlik yapmasını teklif etmiştir. Ergin ise bu teklife "Ben bir avukatım, bir darbeye liderlik yapabilecek bir kişi değilim. Bu tür işlerle uğraşamam." yanıtını vermiştir.²⁷⁹ Ergin teklifi kabul etmemesine rağmen darbeden bahseden Güventürk'ü tevkif de ettirmemiştir.²⁸⁰ Ancak bu görüşmeden bir gün sonra ihtilal komitelerine sızmaya çalışan Samet Kuşçu, İstanbul'da ihbarda bulunmuş ve aralarında Güventürk'ün de bulunduğu 9 subay hakkında tutuklama kararı alınmıştır.²⁸¹

I.2.14. İhbar Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

İhbarcı Samet Kuşçu sorgulanmak üzere tutuklanmış,²⁸² İstanbul Emniyet Başmüfettişliğindeki soruşturmayı General Arif Onat yürütmüştür.²⁸³ 26 Aralık'ta soruşturmayı tamamen eline alan Namık Gedik'in emriyle Kuşçu'nun adını verdiği 9

²⁷⁶İlcak (1975: 191).

²⁷⁷İpekçi-Coşar (1965: 64); İlcak (1975: 191).

²⁷⁸İpekçi-Coşar (1965: 65).

²⁷⁹Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020); İpekçi-Coşar (1965: 65); İlcak (1975: 191).

²⁸⁰İpekçi-Coşar (1965: 65); Yalman (1970: 355).

²⁸¹Koçuş (1977: 389)

²⁸²Akis (21.10.1960, C:19, S:23, s.26, 27).

²⁸³Yıldız (2001: 156).

subay tevkif edilmeye başlanmıştır. Bu subaylar; Albay Barut, Yüzbaşı Özfırat, Binbaşı Dalkılıç, Yarbay Güventürk, Binbaşı Ural, Albay Aşkun, Binbaşı Tan, Yüzbaşı Sabuncu ve Cemal Yıldırım'dır. Albay Barut, Yüzbaşı Özfırat, Binbaşı Dalkılıç aynı komiteden olup 1957 seçimleri öncesinde Demokrat Parti yönetimine son verilmesi gerektiği düşüncesi ile bir araya gelmişlerdir. Yarbay Güventürk, İstanbul'daki Birleşik Örgütün başkanı konumunda olup Binbaşı Ata Tan, Binbaşı Asım Ural, Yüzbaşı Hasan Sabuncu, Güventürk'ün komitesine bağlıdır. Albay Naci Aşkun da Kuşçu'nun sadece şüphesi ve tahmini üzerine bu gruba dahil edilmiştir. Cemal Yıldırım ise 9 Subay Olayı öncesinde ordudan bağlarını koparmış ve 1957 seçimlerinde CHP'den aday olmuş bir isimdir.²⁸⁴

Bu sırada birleşik örgüt deşifre olduğu için paniklemiş, alt birimlere ihbarın haber verilmesiyle tedbir amaçlı dağılmıştır. Ancak Faruk Güventürk tutuklanarak Polatlı Topçu Okulu'nda askeri hâkim tarafından sorguya alınmıştır.²⁸⁵

I.2.15. Dokuz Subayın Sorgulanması

Dokuz subay olayında ilk soruşturmayı Tuğgeneral Arif Onat yapmıştır.²⁸⁶ Ancak tüm çalışmalara rağmen bu soruşturmada olayın iç yüzü ile ilgili somut bir cevap alınamamıştır. Güventürk'ün verdiği ifade zabıtları Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a gönderilmiş, Bayar bu zabıtlardan ve askeri tecrübelerinden²⁸⁷ yola çıkarak olayın ciddiyetini kavramış ve bu işin sadece dokuz subayla sınırlı olmadığını belirterek olayın iyi araştırılması gerektiği yönünde talimat vermiştir. Cumhurbaşkanı Bayar'ın dokuz subay olayını ciddiye almasına karşılık Başbakan Menderes'in, generallere büyük bir güven

²⁸⁴İpekçi-Coşar (1965: 84-88).

²⁸⁵Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020).

²⁸⁶Yıldız (2001: 156); Özdağ 9 Subay davasına Arif Onat'ın bakmasını askeri muhakeme kanununa uygun bulmamaktadır. Bkz: Özdağ (2004: 213).

²⁸⁷Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar gençlik yıllarında (1907) İttihat ve Terakki'ye bağlı Bursa'da gizli olarak faaliyet gösteren Küme adlı örgüte katılarak İzmir'de İttihat ve Terakki adına çalışmalarda bulunmuştur. bkz; www.tccb.gov.tr (Erişim Tarihi 11.10.2020).

duyması ve ordu ile çatışmaktan kaçınması,²⁸⁸ Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin ve komutanların ayrıntılı bir soruşturmaya gerek olmadığını ileri sürmeleri olayın büyük bir ciddiyetle üzerine gidilmesini engellemiştir.²⁸⁹

İlk tahkikatı yürüten General Arif Onat sorgulanan subaylara karşı türlü taktiklerde bulunmuş ancak yine de hiçbirisi herhangi bir itirafta bulunmamıştır. Bu durum Kuşçu'nun ihbarlarının asılsız olduğu düşüncelerini kuvvetlendirirken DP iktidarı da eline geçen bu çok önemli fırsatı kaçırmıştır. Yapılan tek hamle o sırada Milli Savunma Bakanı olan Şemi Ergin'in bakanlıktan uzaklaştırılması olmuştur. Bu sebeptendir ki Ergin de bu olayın Menderes Bayar ve Gedik tarafından kendisine karşı tertip edildiğini düşünmüştür ve duruşmalarda sanıklar lehine ifade vererek tanıklık etmiştir.²⁹⁰

Arif Onat'ın²⁹¹ yürüttüğü 4 aylık soruşturma aşamasında subayların sekizi de kendilerine isnat edilen suçlamaları kesinlikle reddederek, hükümeti devirmeye yönelik darbe planlarından Samet Kuşçu'nun kendisinin bahsettiğini ifade etmişlerdir.²⁹²

Kesin delillere ulaşılamayan Askeri Hâkim Arif Onat, soruşturmadan bir sonuç alamamıştır. Dokuz subay soruşturması Arif Onat'tan alınarak Tümgeneral Cemal Tural başkanlığındaki muhakeme kuruluna verilmiştir. 9 Subay Olayı ile tutuklananlardan biri olan Faruk Güventürk soruşturma evresiyle ilgili şunları söylemiştir: “Duruşma hâkimi Arif Onat ve Cemal Tural türlü baskı ve tazyike maruz kaldılar ancak şeref ve haysiyetlerini feda etmediler.” Cemal Tural da yapılan bu tazyik ve baskılara karşı “beni emekliye ayırabilirler ama vicdanımı kirletemezler” diye tepki göstermiştir.²⁹³ 6 ay süren

²⁸⁸Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020); Yalman (1970: 355).

²⁸⁹Ahmad (1992: 158); Esengin (1978: 12).

²⁹⁰İpekçi-Coşar (1965: 88).

²⁹¹9 subay soruşturmasını yürüten General Arif Onat, 27 Mayıs günü tutuklananlar arasında yer alacaktır.

Bkz: Yıldız (2001: 176).

²⁹²İpekçi-Coşar (1965: 92).

²⁹³Cumhuriyet (01.08.1960).

bu duruşmaların ardından Tural, 8 subayın beraatına karar verirken, ihbarı yapan Kuşçu "orduyu isyana teşvik" suçundan 2 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁹⁴

İhbar olayı ordu içindeki örgütlenmelerin detayının anlaşılmasını sağlayamamıştır. Ancak örgüt üyelerinin içine düştükleri tedirginlik ve örgüt üyelerinin görev icabı dağılmaları örgütün faaliyetlerinin durmasına neden olmuştur.²⁹⁵ Yine de 27 Mayıs Askeri Darbesi'ni gerçekleştiren kadronun çekirdeği bu teşkilatın içinden çıkmıştır. Zira Cumhur Başkanı Celal Bayar gazeteci Cüneyt Arcayürek'e verdiği bir demeçte "Dokuz subay olayı iyi değerlendirilebilseydi 27 Mayıs yaşanmazdı" diyecektir.²⁹⁶ Seyhan'da 9 Subay Olayının bazı örgüt üyelerini korkutarak gizlenmeye neden olduklarını ama bazı üyelerin ise çöküntüye rağmen yeniden toparlanmak için haberleştiklerini ifade etmiştir.²⁹⁷ Sadi Koçaş tutuklamalar nedeniyle örgüt üyeleri bir bir dağılırken en son Suphi Karaman'la görüşebilmiştir. Karaman'ın Koçaş'a "bundan sonra ne yapacağız" sorusunu sorması üzerine Koçaş; "Faaliyetlere son vereceğiz" yanıtını vermiştir. Suphi Karaman ise bu talimat karşısında; *"Son mu ara mı vereceğiz? Eğer bu ruh bir kez ölürse bir daha toparlanamayız... Zamanı gelince yeniden örgütlenmek üzere irtibatı koparmayalım"* şeklinde karşılık vermiştir.²⁹⁸

Olayın tam olarak aydınlatılamamasında DP iktidarının yeterince konunun üzerine eğilmemesi, konuyu araştırmakla görevlendirilen kişilerin gerekli özeni gösterememeleri etkili olduğu gibi olayın kapatılmasında mahkeme başkanlığına Tümgeneral Cemal Tural'ın atanması da büyük rol oynamıştır.²⁹⁹ Seyhan'da son soruşturmada mahkeme başkanlığına Tural'ın atanmasının örgüt üyeleri arasında genel bir

²⁹⁴Yıldız (2001: 156, 157); İpekçi-Coşar (1965: 94, 100); Mumcu (1996: 40); Ulay (1968: 57).

²⁹⁵Mumcu (1996: 41).

²⁹⁶Dündar (2008), www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi 11.10.2020).

²⁹⁷Seyhan (1966: 66).

²⁹⁸Koçaş (1977: 391, 392).

²⁹⁹Koçaş (1977: 395, 396).

rahatlamaya neden olduğunu ifade etmektedir. Zira Tural, örgüt üyeleri tarafından eski bir ihtilalci ve bu yönde çalışanlara karşı sempati besleyen biri olarak bilinmektedir.³⁰⁰ Bu bağlamda yargılama safhası sona erdiği zaman Mahkeme Başkanı Tümgeneral Tural'ın: “sorun daha çok “biz” ve “onlar” meselesiydi” demesi Başbakan Menderes'in güvendiği generallerin tutumunu doğru bir şekilde yansıtırken,³⁰¹ Tural'ın DP iktidarına karşı ordu içinde oluşturulan yapılanmalara, bakış açısını da açıkça göstermektedir.

³⁰⁰Seyhan (1966:68).

³⁰¹Ahmad (1992: 159).

II. BÖLÜM

27 MAYIS ASKERİ MÜDAHALESİ SONRASINDA CEMAL TURAL'IN ÜSTLENDİĞİ GÖREVLER VE FAALİYETLERİ

II.1. 27 Mayıs Askeri Müdahalesine Giden Süreçte Yaşananlar

Çalışmanın yukarıdaki bölümünde de görüldüğü gibi 27 Mayıs öncesi kurulan bütün örgütlerin bir araya gelme nedenleri ordunun içinde bulunduğu çağın gerisinde kalmışlık olarak gösterilmektedir. Özdağ bu konuda DP hükümeti eğer orduyu modernize etmiş olsaydı da darbenin yine de gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Özdağ'a göre Demokrat Parti- ordu ilişkileri göz önüne alındığında darbenin dolaylı nedenlerinden biri de ordunun DP iktidarı tarafından aşağılanmasıdır. Bununla birlikte 27 Mayıs son 3 ayda yükselen siyasi gerginlikle birlikte 10 yıllık bir birikimin sonucu olarak değerlendirilmektedir.³⁰² Yine de darbelerin siyasi bunalımların çözümünde veya ordu sivil otorite ilişkilerinin dengede tutulmasında meşru bir yol olmadığını hatırlatmakta yarar vardır. Buna karşılık 27 Mayıs 1960 Darbesini meşru zemine oturtmak isteyenler ülke siyasetindeki birtakım aksaklıkları ve DP yönetiminin bazı antidemokratik uygulamalarını 27 Mayıs'ı hazırlayan faktörler olarak göstermektedirler.

II.1.1. 1950- 1954 Arasında Yaşanan Gelişmeler

Bu bağlamda söz konusu faktörleri I. Menderes kabinesinin hükümet programına kadar indirmek mümkündür. Adnan Menderes'in hükümet programını okuduğu sırada “*Millete mal olmuş inkılaplarımızı mahfuz tutacağız*” açıklaması tutan devrim tutmayan devrim ayrımını başlatmış, bu sözler kamuoyunda “devrimlerin

³⁰²Özdağ (2004: 55).

doğruluğu mu sorgulanıyor?” tartışmasına neden olmuştur.³⁰³ Yine hükümet programında Atatürk adının hiç geçmemesi³⁰⁴ devrimci çevrelerce Kemalist devrimlerden uzaklaşmaya başlandığı düşüncesini doğurmuştur.³⁰⁵

İktidarın muhaliflere olan baskısı ise 1952'de hissedilmeye başlamışsa da 1954'ten sonra iyice artarak, muhalif partiler ve gazeteciler üzerine gidilmiştir.³⁰⁶ Muhalefete yapılan baskıların artışı ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle ilişkilendirilmiştir.³⁰⁷ Ancak 1954 seçimlerinden sonra Demokrat Parti artan seçmen sayısına güvenerek başlangıçta savunduğu liberal ilkelerden uzaklaşmış ve antidemokratik uygulamalara başlamıştır.

II.1.2. 1954- 1957 Arasında Yaşanan Gelişmeler

1954-1957 arası dönem daha çok iktidar kanadının bürokrasiye yönelik baskılarıyla dikkat çekmiştir.³⁰⁸ Bu döneme damgasını vuran olayların başında ise seçmene yönelik ceza uygulamaları gelmektedir. Seçimlerden 15 gün önce CHP'yi destekleyen Malatya bölünerek Adıyaman il yapılmış,³⁰⁹ Osman Bölükbaşı 'ya oy veren Kırşehir ise 20 Temmuz 1954'te ilçe yapılmıştır.³¹⁰

³⁰³İlıcak (1975: 189)

³⁰⁴Aydemir (1968a: 30).

³⁰⁵Aslında DP Kemalist devrimin kazanımlarına tamamen karşı durmamıştır. Bu konuda 25 Temmuz 1951'de CHP'nin karşı çıktığı “Atatürk'ü Koruma Kanunu” nun kabul edilmesi, Atatürk'ün heykellerine saldıran Ticanilerin faaliyetlerine karşı önlemler alınması İslam Demokrat Partisi Büyük Doğu Cemiyetinin kapatılması bu yöndeki örneklerdir. Bkz: Özdağ (2004: 55, 56).

³⁰⁶Özdağ (2004: 56).

³⁰⁷Sayarı (2008: 84).

³⁰⁸Söz konusu baskılar, 30 Haziran 1954'te çıkarılan 6428 sayılı kanunla, seçimlerde yapılan değişiklik ve 6422 sayılı kanun ile emeklilik süresinin 30' dan 25' e indirilmesinde kanun dışı tutulan subay, asker, memur, öğretim üyesi, Danıştay, Yargıtay üyeleri, hâkim ve savcılara bürokratların da dahil edilmesi sonucunda gösterilmiştir. Giritlioğlu (1965: 16, 17); DP bu şekilde yüksek dereceli memur ve üst düzey yargı mensuplarını baskı yoluyla kendi tarafında tutmayı hedeflemiştir. Yıldız (2001: 89).

³⁰⁹Eroğul (2003: 102).

³¹⁰Karpat (2019: 356); Çavdar (2019: 63); Yıldız (2001: 90).

Söz konusu dönemde İstanbul'da, Türkiye'yi içeride ve dışarıda küçük düşüren “6-7 Eylül olayları” meydana gelmiştir.³¹¹ 6-7 Eylül olayları sırasında Demokrat Parti yönetiminin gerekli tedbirleri almaması, olaya seyirci kalması, DP iktidarının yönetimdeki aksaklıklarını gösteren bir örnek olmuştur.

1954 -1957 döneminde basına karşı baskı yoluyla sindirme politikası izlenmiş Hüseyin Cahit Yalçın, Bedii Faik, Metin Toker gibi gazeteciler cezaevine girmişlerdir.³¹² Siyasi alanda yaşanan çözümlerle birlikte Demokrat Parti ekonomik alanda da darboğaza girmiş, DP koşullar daha da ağırlaşmadan 1958'de yapılması gereken seçimleri öne çekerek Ekim 1957'de yapılmak üzere erken seçim kararı almıştır.³¹³ Ancak Demokrat Parti, Meclisteki çoğunluğunu kullanarak seçim yasasını değiştirme yoluyla muhalefet partilerinin kendisine karşı birleşmesini de engellemiştir.³¹⁴

II.1.3. 1957 Seçimleri ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

1957 genel seçimleri büyük çekişme ve tartışmalara yol açarken seçim sonucunda CHP oyların %40,5'ini alarak 173 milletvekili, DP %47,26 oy oranıyla 419 milletvekili çıkarmışlardır. CMP %7.05 oy alarak 4 milletvekili çıkarırken Hürriyet Partisi

³¹¹Yıldız (2001: 93); Çavdar (2019: 50); Olaylar Dışişleri yetkililerinin Londra'da Kıbrıs sorunu için temas halinde bulunduğu sırada, 6 Eylül 1955 günü radyo yayınıyla, Atatürk'ün Selanik'teki doğduğu eve bomba konulduğu haberi üzerine başlamıştır. Bunun üzerine İstanbul'da örgütlenen gruplar özellikle Rumların işyerlerine, evlerine ve Ortodoks kiliselerine saldırmışlardır. Taşkınlık sonrası İstanbul'da büyük yıkımlar yaşanmıştır. *Zafer* (07.09.1955); 6-7 Eylül olaylarında girişilen tahribat İstanbul'a göç yoluyla gelen fakir tabakalar tarafından yapılmıştır. Bu nedenle Hüseyin Cahit Yalçın, esef verici olayların altında yatan asıl nedeninin Atatürk'ün evini bombalayan Yunanlılar olmadığını, varlıklı bir grup olan Rumların sahip oldukları zenginlik olduğunu, bu nedenle olayların siyasi değil toplumsal bir boyut taşıdığını yazmıştır. *Ulus* (14.09.1955); 6-7 Eylül olaylarının ardında DP liderlerinin olduğuna dair yaygın bir görüş de vardır. O sırada Bayar'ın yaveri olan Refik Tulga'nın, Yassıada duruşmalarında verdiği ifadeler bu kanıyı doğrulasa da Bayar, olaylarla ilgili önceden bir haberinin olmadığını belirtmiştir. *Milliyet* (20.10.1960); *Milliyet* (25.10.1960).

³¹²Karpat (2019: 501); Çavdar (2019: 63); Yıldız (2001: 89).

³¹³Çavdar (2019: 65).

³¹⁴Karpat (2019: 504); *Hürriyet* (12.09.1957); *Ulus* gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın 14 Eylül 1957'de ki yazısında DP yönetimini sert bir dille eleştirirken aynı gazete 1 Ekim 1957'deki yazılarında seçim yasasının değiştirilmesini protesto ederek vatandaşları ne olursa olsun oyunu muhalefete vermeye davet etmiştir. Bkz; *Ulus* (14.09.1957); *Ulus* (01.10.1957).

ise yüzde 3,78 oy alarak 4 milletvekili çıkarmıştır. Bağımsızlardan ise 2 aday meclise girme hakkı elde edebilmiştir. 1957 seçim sonuçları seçmenlerin %50 sinden fazlasının DP'ye karşı oy kullandığını göstermiştir.³¹⁵

1957-1960 dönemi olaylarının ilki seçimlerle birlikte gelmiş, Gaziantep'te seçimleri önce CHP'nin kazandığı duyurulmuş fakat daha sonra DP'nin öne geçtiği bildirilince, şehirde CHP'liler gösterilere başlamıştır. Oylar yeniden sayılacakken oyların bulunduğu hükümet binasının yanması ortamı iyice gerginleştirmiştir.³¹⁶

Bu bağlamda iktidar muhalefet arasındaki ilişkinin sertliği de tırmanırken 6 Eylül 1958 tarihindeki DP İl Kongresinde Başbakan Menderes, ana muhalefet partisi başkanı İnönü'yü darbeye teşvikle suçlayıp idamla tehdit etmiştir.³¹⁷ İnönü, Menderes'in bu çıkışına aynı sertlikle cevap vererek "Bir memlekette idam sehpaları kurulunca, nasıl işleyeceğini kimse bilemez." demiştir.³¹⁸ DP, iktidarın desteklenmesi amacıyla "vatan cephesi" adlı bir sivil örgütlenme kurarak, radyo yayını ile cepheye katılanların isimlerini duyurmuştur. Bu yolla muhalefetin olası bir kalkışmasına karşı kitlesel bir savunma imkânı oluşturulmaya çalışılmıştır.³¹⁹

1959 yılına gelindiğinde ise 17 Şubat'ta Menderes'in uçak kazası yaşanmış, kazanın ardından Kemalist ilkelere pek sahip çıkmayan DP iktidarında, dini duygular daha da ön plana çıkmaya başlamıştır.³²⁰ İsmet İnönü bu duruma karşı tepkisini Metin Toker'e söylediği şu sözlerle göstermiştir:

³¹⁵Çavdar (2019: 69, 70).

³¹⁶Çavdar (2019: 70, 71).

³¹⁷Erer (1965: 343); Aydemir (1984: 273); Aydemir (1968a: 377, 378).

³¹⁸Toker (1993a: 114).

³¹⁹Çavdar (2019: 74); "vatan cephesinin" kurulması için ilk çağrı Başbakan Menderes tarafından 12 Ekim 1958'de Manisa mitingi sırasında yapılmıştır. Bkz. *Hürriyet* (13.10.1958).

³²⁰Başbakanı taşıyan Viscount adlı uçağın Gatwick yakınlarında düşmesi sonucunda uçakta bulunanlardan 14 kişi yaşamını yitirmiştir. Menderes'in sağ kurtulması bazı çevrelerde Tanrının bir lütfu olarak algılanmış,

*Bir başbakan bu yolu dualarla açtı mı, bak istismar nerelere kadar yayılıyor. Ben de bu yolun kenarından geçmeye kalkarsam, Türkiye'de irticayı bir daha tutamazsın. Yol başta kolay ve kârlı görünür. Kısa vadeli faydalar da sağlanır. Ama sonra bir dalga gelir ki adamın akli başından gider...*³²¹

1958 yılının iktidar ile muhalefet arasındaki gerginliği 1959 yılında seçmenlere de yansımış Uşak ve Topkapı olayları yaşanmıştır.³²² Bu gelişmeler İnönü'nün 1 Mayıs 1959'da seçim gezileri için gittiği Uşak'ta, atılan bir taş nedeniyle yaralanmasına,³²³ İstanbul Topkapı'da linç edilmekten son anda kurtulmasına neden olmuştur.³²⁴ Adana'da ortaya çıkan DP ve CHP mensupları arasındaki kavgalar ülkedeki gerilimi Meclise de taşımıştır.³²⁵ Akabinde İnönü'nün, Yeşilhisar olayında³²⁶ Kayseri'ye ulaşmak isterken treninin durdurulması, ertesi gün İnönü'nün Yeşilhisar'a sokulmaması, ordu içinde ve halk arasında tepkileri arttırırken,³²⁷ CHP ile olan ilişkiler de kopma noktasına gelmiştir.³²⁸ Yayın yasakları ve tutuklamalarla olay örtbas edilmeye çalışılmıştır.³²⁹

Bu olayların ardından Demokrat Parti Meclis Grubu, 7 Nisan'da kendisine yönelik yükselen ortak muhalefeti dizginlemek amacıyla toplanmıştır.³³⁰ Grup toplantısı

yüzlerce kurban kesilmiş, hatta Adana ziyareti sırasında bir köylü Başbakan için oğlunu dahi kurban etmeye çalışmıştır. Bkz; Çavdar (2019: 73).

³²¹Çavdar (2019: 73, 74).

³²²Özdağ (2004: 126).

³²³Yassıada tutanaklarında Bayar, bu olaylar nedeniyle suçlanmıştır. *Cumhuriyet* (16.12. 1960); Bayar'ın bu suçlamaları reddetmesine karşın, İnönü'nün Uşak'ta uğradığı saldırıya yönelik emrin Cumhurbaşkanı tarafından verildiğine dair sağlam kanıtlar bulunmaktadır. *Cumhuriyet* (08.10. 1960); Yıldız (2001: 100, 101).

³²⁴Yıldız (2001: 100- 102); İpekçi-Coşar (1965: 111); Demirel (2011: 308); www.ismetinonu.org.tr, (Erişim Tarihi: 19.03.2021).

³²⁵Çavdar (2019: 74, 75); İpekçi-Coşar (1965: 133, 134).

³²⁶Yeşilhisar'da tarım Kredi Kooperatifi'nde yapılan seçimleri CHP'liler kazanınca olaylar başlamış, silahlı demokrat partili gruplar CHP'lilere silahla saldırmış ve yaralananlar oluşmuştur. Bkz. Çavdar (2019: 74); İpekçi-Coşar (1965: 133); Demirel (2011: 316).

³²⁷Çavdar (2019: 74, 75); İpekçi-Coşar (1965: 133, 134).

³²⁸Demir (2010: 390).

³²⁹Çavdar (2019: 74, 75).

³³⁰15 Mart'ta Güney Kore'de öğrencilerin Diktatör Syngman Rhee'ye yönelik başlattığı ayaklanmalardan, CHP'lilerce basında iktidara karşı izlenmesi gereken örnek bir tutum olarak övgüyle bahsediliyordu. Bu

sonrası yayınlanan bildiride "muhalefet ve basın yıkıcı faaliyetlerinin incelenmesi amacıyla tahkikat komisyonunun kurulacağı" açıklanmıştır.³³¹ Komisyon ilk iş olarak o gün TBMM'de yapılan görüşmelere yayın yasağı getirmiştir. Komisyonun hazırlık sürecinde Mecliste yaşanan tartışmalar sonucunda da İnönü'ye meclisten 12 oturum uzaklaştırma cezası verilmiştir. İktidar partisinin aldığı bu karar siyasi ortamı iyice kötüleştirmiştir.³³²

Tahkikat komisyonunun kurulması ve yetkileri birçok basın organı tarafından da eleştirilmiştir.³³³ Askeri darbeye doğru giden bu süreç içerisinde, üniversiteler hükümete karşı oluşturulan sivil muhalefetin merkezi konumuna gelmiş, bazı üniversite öğretim üyelerinin, Tahkikat Komisyonu nedeniyle DP'yi eleştiren demeçler vermesi üzerine³³⁴ öğrenciler sokağa dökülmüşlerdir.³³⁵ Komisyonun yetkilerini arttırmak amacıyla DP'li vekiller tarafından 27 Nisan'da verilen önerenin Mecliste kabul edilmesi üzerine İnönü şu tarihi konuşmayı yapmıştır; "(...) Artık sizi ben bile kurtaramam."³³⁶

İstanbul ve Ankara'da olayların büyümesi, özellikle üniversitelerde öğrenci gösterilerinin artması, hükümetin sıkıyönetim ilan etmesine neden olmuştur.³³⁷ Sıkıyönetim ilanına karşın 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay'da yapılan gösteriler ve 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerinin yaptığı yürüyüş ordu içinde yapılan darbe hazırlıklarını da

durum iktidarla muhalefet arasındaki ilişkilerin tamamen gerginleşmesine yol açmıştır. Bakan-Özdemir (2013: 390); İpekçi-Coşar (1965: 138).

³³¹Bu komisyona çok geniş yetkiler tanıyan 2247 sayılı "CHP ve Bir Kısım Basının Faaliyetlerini Tahkike Memur Meclis Tahkikat Encümeni'nin Kurulması Hakkında Kanun" 18 Nisan 1960'da da kabul edilmiştir. İrvan (2002: 66, 67); İpekçi-Coşar (1965: 135, 137); Tunçay (1990: 1981); Demirel (2011: 321).

³³²Hale (1996: 100).

³³³Konuyla ilgili Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin yazısı duyulan tepkiyi açıkça göstermektedir. Bkz; *Cumhuriyet* (27.04. 1960).

³³⁴Başgil (2008: 117-118).

³³⁵İpekçi-Coşar (1965: 138, 139); *Vatan* (28.04.1960).

³³⁶Çavdar (2019: 75, 76).

³³⁷Çavdar (2019: 76-78); İpekçi-Coşar (1965: 140).

hızlandırmıştır.³³⁸ Sonuç olarak, 10 yıl boyunca Menderes başbakanlığında Türkiye için yeni bir siyasi sayfa açan DP iktidarı, modernleşme, kırsal kalkınma ve köylünün ihtiyaçlarının gözetildiği, özel girişimcinin ekonomide güçlendiği geniş bir siyasi, ekonomik ve toplumsal dönüşüm geçirmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye ABD ile yakınlaşma ve NATO üyeliği sonucunda Batı dünyasına entegre olmayı da başarmıştır. Ancak iktidarda kalabilmek uğruna girilen popülist, otoriter ve antidemokratik uygulamalardan dolayı rejim iflasın eşiğine gelmiştir.³³⁹ Nihayetinde 27 Mayıs günü sabah 4.36 da İstanbul radyosundan yapılan açıklama ile silahlı kuvvetlerin yönetime el koyduğu duyurulacaktır.³⁴⁰

II.2. 9 Subay Olayının Ardından Yapılan Darbe Hazırlıkları

9 Subay Olayının ordu içindeki örgütlenmeleri deşifre etmesi,³⁴¹ yapılan tayinler sonucunda örgüt üyelerinin çeşitli yerlere dağılmış olmaları örgütlerin faaliyetlerine bir süre ara vermelerine neden olmuştur.³⁴² Ancak 1958 yazında örgüt üyelerinin bazıları harekete geçmeye başlamıştır. Bunlardan biri de “Birleşik Örgüte” alınmayan Sadi Koçaş’tır.³⁴³ Koçaş, Bükreş’ten döndükten sonra Genelkurmay Neşriyat Müdürü olarak çalışmaya başlayınca kendine yakın bulduğu bazı arkadaşları ile irtibat halinde olmuştur. Böylece 27 Mayıs Darbesi’ni gerçekleştiren örgüt 1958 senesinde kurulmuş ve Sezai Okan, Orhan Kabibay, Sadi Koçaş ve Alparslan Türkeş’in fikirleri ile şekillenmiştir.³⁴⁴

³³⁸Çavdar (2019: 79).

³³⁹Sayarı (2008: 77).

³⁴⁰Çavdar (2019: 79); İpekçi-Coşar (1965: 213).

³⁴¹İpekçi-Coşar (1965: 94, 101).

³⁴²Mumcu (1996: 41).

³⁴³İpekçi-Coşar (1965: 102). Özdağ (2004: 109).

³⁴⁴Özdağ (2004: 111, 112).

Koçaş darbeyi orta ve alt rütbeli subaylarla değil, üst kademedekilerle gerçekleştirmeyi düşünmüştür. Ancak bunun gerçekleşebilmesi için örgütün başında kilit noktalara gerekli tayinleri yapabilecek bir general bulunması gerekmiştir.³⁴⁵ 3. Ordu komutanı (sonradan Kara Kuvvetleri Komutanı) Necati Tacan'ı bu liderliğe uygun gören Koçaş, 1958 Haziran'ında bu konuda kendisiyle görüşmüştür.³⁴⁶ Koçaş, Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atanan Tacan'a düşüncesini açmış, Tacan'ın ılımlı yaklaşması üzerine, Erkân Şubesi Müdürlüğü'ne güvendikleri birinin atanmasını istemiştir. Tacan, bu atamanın dikkat çekeceğini belirterek, beklemenin uygun olacağını önermiştir.³⁴⁷

Ancak Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tacan, bu görüşmeden yaklaşık birkaç hafta sonra 1958 yazında vefat etmiştir. Tacan'ın vefatı örgüt üyelerinin ümitlerini kırarken Tacan'ın yerine Kara Kuvvetleri Komutanı olarak Gürsel'in atanması Koçaş'ın liderlik arayışında yeniden ümitlenmesine neden olmuştur.³⁴⁸ Ocak 1959 da Koçaş ve Köksal, Gürsel'in aradıkları lider olduğu yönünde fikir birliğine varmışlardır.³⁴⁹

Koçaş'ın Gürsel'e açılabilceği fırsat 1959 başında doğmuştur. Kara Kuvvetleri Komutanı Gürsel, NATO tatbikatı nedeniyle Almanya'ya gidecek ve Koçaş da kendisine refakat edecektir.³⁵⁰ Koçaş 4 Şubat 1959'da Almanya'da Gürsel'e konuyu açarak, ordunun ve ülkenin içinde bulunduğu durumdan, buna karşı yapılan birtakım hazırlıklardan bahsederek, bu hazırlıkların başına geçmesini önermiştir.³⁵¹ Gürsel öneriyi kabul ettiğini şu sözlerle belirtirken; "Evet örgütlü hazır olun. Fakat sakın onlar meşruiyetini açıkça

³⁴⁵Koçaş (1977: 346); İpekçi-Coşar (1965: 102).

³⁴⁶Koçaş (1977: 381); Özdağ (2004: 113).

³⁴⁷İpekçi-Coşar (1965: 102-104); Koçaş (1977: 405); Tacan, yaklaşık bir yıl önce Yıldız'ın yaptığı aynı teklife karşı çekimser kalırken, Koçaş'ın teklifine olumlu yanıt vermiştir. Bkz; Yıldız (2001: 158).

³⁴⁸Koçaş (1977: 418); Liderliğe Cemal Gürsel'in uygun görülmesinin sebepleri, Suphi Karaman'ın 3. Ordu komutanı iken Gürsel'i yakından gözlemleyerek güvenilir olduğu konusunda kanaat getirmesi, Gürsel'in iktidara yaranma çabası içinde olmaması gibi unsurlar etkili olmuştur. İpekçi-Coşar (1965: 104).

³⁴⁹Mumcu (1996: 44).

³⁵⁰İpekçi-Coşar (1965: 103).

³⁵¹İpekçi-Coşar (1965: 106-108); Koçaş (1977: 433, 451).

kaybetmeden bir müdahalede bulunmayın.”³⁵² Bir lider arayışı içinde olan örgüt üyeleri de darbe hazırlıklarını da tam manası ile başlatmıştır.³⁵³ Böylece üst kademe müdahaleye karar verdiği zaman örgüt harekete geçecektir.³⁵⁴

Gürsel ve Koçaş görüşmesinin ardından Gürsel, Türkiye’ye döner dönmez Genelkurmay Personel Dairesi Başkanlığına Koçaş’ın tavsiyesi ile Osman Köksal’ı atamıştır.³⁵⁵ Bu atama sonucunda örgüt üyeleri, başından beri kilit noktalara yapılmasını istedikleri tayin fırsatını yakalamışlardır.³⁵⁶ Böylece 1959 yılına gelindiğinde Demokrat Parti iktidarının muhalefete ve basına karşı yürüttüğü antidemokratik uygulamalar şiddetini arttırırken, Ankara’da yeni bir örgütün temelleri atılmış, örgütün merkezi de Genelkurmay ve Kara Kuvvetleri karargâhı olmak üzere Ankara olmuştur.

Örgüt ilk toplantısını Mayıs ayında Koçaş’ın evinde yapmıştır. Bu toplantıya Köksal, Okan ve Suphi Karaman katılmışlardır.³⁵⁷ Alınan kararlar yeni komitenin ana üyelerinin sayısının on ikiyi geçmemesi sağlanacaktır. Komite önceden olduğu gibi üçer kişilik hücreler şeklinde genişleyecektir. Örgüte dahil edilecek isimler belirlenirken kriter 9 Subay Olayındaki tutum ve davranışlar olmuştur. 9 Subay Olayında tutuklananlar, izlendikleri şüphesiyle örgüte dahil edilmeyeceklerdir.³⁵⁸ Son olarak toplantıda darbenin son çare olması, kesin ve zaruri bir nedenden olmadıkça bu yöneme başvurulmaması,

³⁵²Koçaş (1977: 452); Yıldız (2001: 158); İpekçi-Coşar (1965: 108).

³⁵³Örgüt üyelerinin Gürsel’e güvenmelerinin nedeni Gürsel’in DP iktidarına karşı sergilediği birtakım tavırlar olmuştur. Gürsel ordu mensupları içinde “Cemal Ağa” olarak anılıp sevilen ve sayılan bir isimdir. Bkz. Yıldız (2001: 159).

³⁵⁴ Özdağ (2004: 111).

³⁵⁵Koçaş (1977: 466); Gürsel, Almanya dönüşü sonrası Köksal ile görüşerek örgüt ve amaçları hakkında bilgi almak istemiştir. Köksal, Gürsel’e DP iktidarının antidemokratik uygulamalarından, ekonomik ve sosyal sorunlardan bahsederek, 1935 yılında çıkarılan ordunun görevi “Türk yurdunu ve teşkilatı esasiye kanunu ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni” kollamak ve korumaktır şeklindeki yasa gereğince müdahalede bulunmanın şart olduğunu ileri sürmüştür. Mumcu (1996: 45, 46).

³⁵⁶Mumcu (1996: 51).

³⁵⁷İpekçi-Coşar (1965: 112); Mumcu (1996: 42); Bu toplantı sırasında Köksal, Kara Kuvvetleri Kadro ve Teşkilat Şubesinde, Koçaş ise Kara Kuvvetleri Neşriyat Şubesinde çalışmaktadırlar. Mumcu (1996: 43).

³⁵⁸İpekçi-Coşar (1965: 112); Mumcu (1996: 42, 43).

kesin ve zaruri bir neden doğursa da yönetime el konulduktan sonra üyelerin hiçbir görev almaması, darbeden sonra kurulacak bir meclisin yönetimi üstlenmesi, ardından da demokratik seçimler yoluyla yönetimin yeniden sivillere devredilmesi kararlaştırılmıştır.³⁵⁹ Örgüt içinde “Faik Bey”³⁶⁰ olarak anılan Gürsel de toplantıda alınan kararlara paralel bir görüş belirterek, darbeden sonra 3 ay içinde seçimlere gidilmesini savunmuştur.³⁶¹

Temelleri Ankara'da atılan yeni teşkilat, yapılan tayinler ve çalışmalar sonucunda hızla genişlemeye başlamıştır. 1959 Haziran'ında Alparslan Türkeş, Rıfat Baykal, Mustafa Kaplan, Ekrem Acuner, Fikret Kuytak, Rafet Aksoyoğlu ve Vehbi Ersü de Koçaş örgütüne dahil olmuşlardır.³⁶² Kabibay'ın 1959 da Paris'ten Ankara'ya dönmesi örgütün kuruluş aşamasını da hızlandırmıştır.³⁶³ Bir süre sonra Dünder Seyhan ve Orhan Erkanlı da örgüte dahil olmuşlardır.³⁶⁴

14 Eylül 1959'da Ankara Gençlik Parkı'nda yapılan toplantıya Köksal, Kabibay, Türkeş, Koçaş, Okan, Aksoyoğlu, Karaman, Mustafa Kaplan ve Baykal katılmışlardır.³⁶⁵ Bu toplantı örgütün tam manasıyla kurulduğu toplantı olarak değerlendirilmiştir.³⁶⁶ Ancak 1959'un son aylarında örgüt için çok önemli olan Koçaş ve Seyhan yurt dışına görevlendirilmişlerdir.³⁶⁷ Koçaş'ın bu derece önemli bir sırada yurtdışı görevini kabul etmesi Özdağ tarafından Kabibay, Okan ve Türkeş'in müdahale planları ve darbe sonrası amaçladıkları şeylerin Koçaş'ın arzuladığı örgütlenmeyi engellemiş

³⁵⁹İpekçi-Coşar (1965: 112).

³⁶⁰Örgüt üyeleri, Cemal Gürsel'in adının deşifre olmaması için bu ismi kullanmışlardır. Koçaş (1977: 452); Mumcu (1996: 48).

³⁶¹İpekçi-Coşar (1965: 113); Toplantıda ordunun cumhuriyeti koruma ve kollama görevinden, DP iktidarını devirdikten sonra orduyu fazla iş başında bırakmama gereğinden ve örgüt çalışmalarının güvenliğinden söz edilmiştir. Mumcu (1996: 43).

³⁶²İpekçi-Coşar (1965: 114, 115).

³⁶³Özdağ (2004: 128).

³⁶⁴İpekçi-Coşar (1965: 115); Özdağ (2004: 128).

³⁶⁵*Akşam* (05.08.1964).

³⁶⁶Özdağ (2004: 128).

³⁶⁷Aydemir (1968b: 172); Seyhan (1966: 72).

olmalarına bağlayarak, Koçaş'ın yurt dışı görevini kabul ederek örgütten uzaklaşmak istediği şeklinde değerlendirilmiştir.³⁶⁸ O sırada 9 subay öncesinde örgütlenmeler de önemli rol oynayan Talat Aydemir de Kore'de bulunduğu için yeni örgütün çalışmalarına katılamamıştır.³⁶⁹

Örgüt genişlemekle birlikte başta Muhafız Alayı ve diğer önemli birliklerin ele geçirilmesi için çaba göstermiştir.³⁷⁰ Köksal, 13 Aralık 1959'da darbe için önemli bir mevki olan Muhafız Alayı komutanlığına atanmış, Köksal'dan boşalan Genelkurmay Personel Dairesi Başkanlığına da Suphi Karaman geçmiştir.³⁷¹ Böylece örgüt çok önemli iki kilit mevkii ele geçirmiştir.³⁷² Koçaş'ın Londra'da bulunması, Köksal'ın da Muhafız Alayı kumandanlığına atanması üzerine örgüt üyeleri arasından geriye kalanlar içerisinde en kıdemli kişi Albay Türkeş olduğu için örgütün başkanlığını o üstlenmiş, Köksal da fahri başkan olarak belirlenmiştir.³⁷³

II.2.1. 27 Mayıs Askeri Müdahalesi

Örgüt üyeleri 1959 sonlarında Mustafa Kaplan'ın evinde yapılan toplantıda ülkenin içinde bulunduğu durum karşısında harekete geçmeye karar vermişlerdir. Buna mukabil darbeden sonra ne olacağı konusunda da fikirler ortaya atılmıştır. Bunlar; askeri bir idare oluşturmak, yönetimi CHP'ye devretmek ve geçici bir meclis kurup seçimler yapılana kadar ülkeyi bu meclisin yönetmesini sağlamaktır. İlk iki görüş hemen reddedilirken yönetimin sivillere devredilip devredilmemesi konusunda Türkeş ve Vehbi

³⁶⁸Özdağ (2004: 111).

³⁶⁹Aydemir (1968b: 59).

³⁷⁰İpekçi-Coşar (1965: 116, 117).

³⁷¹Mumcu (1996: 54,55).

³⁷²İpekçi-Coşar (1965: 121).

³⁷³Seyhan (1966: 73).

Ersü arasında tartışmalar yaşanmıştır. Zira Türkeş yönetimin hemen sivillere devredilmesini sakıncalı görmektedir.³⁷⁴

Türkeş askeri müdahale sonrasında kurulacak sivil bir yönetimin hemen huzur ve sükunu sağlayamayacağını düşünmüştür. Ayrıca ülkede yapılacak reformlar için güçlü bir yönetim gerektiğine, bunun için sivillerden yararlanılabileceğine ama asıl yönetimin Orduda kalması gerektiğine inanmıştır. Yapılan tartışmalar sonucunda herhangi bir somut karar alınmamıştır nihai olarak darbe için meşru zeminin oluştuğu, bunun için de Kabibay, Türkeş ve Okan'ın gerekli harekât planını hazırlamalarına karar verilmiştir.³⁷⁵

Örgüt Ankara'da gücünü ve faaliyetlerini arttırırken, İstanbul ile bağlantı kurulması ve teşkilatlanılması için Orhan Kabibay'ı görevlendirmiştir. Erkanlı ile iş birliği yapan Kabibay, İstanbul teşkilatını kurmak ve bir taraftan da İstanbul ve Ankara arasındaki koordinasyonu sağlamak üzere harekete geçmiş, çalışmaları sonucunda da İstanbul ve Ankara örgütleri birleşmiştir.³⁷⁶ Örgüt hızla genişlerken 1960 Nisan ayında ülke içinde yaşanan siyasi gelişmeler darbe fikrinin olgunlaşmasına ortam hazırlamıştır.

Ancak 30 Nisan'da Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in izne ayrılması ve izinden döndüğünde ise yaş haddini doldurarak ordudan fiilen ayrılacak olması, örgütün hesaplarını altüst etmiştir. Örgüt üyeleri birden lidersiz kaldıklarını düşünmeye başlamışlardır.³⁷⁷

³⁷⁴İpekçi-Coşar (1965: 124); Özdağ (2004: 134).

³⁷⁵Özdağ (2004: 134).

³⁷⁶İpekçi-Coşar (1965: 130, 131); Özdağ (2004: 136).

³⁷⁷İpekçi-Coşar (1965: 149). Gürsel'in izin isteği Yeşilhisar olayları sırasında gelişmiştir İnönü Yeşilhisar'a sokmama emrini alan 2 binbaşı ve 1 albay bu göreve karşı gelerek istifa etmişlerdir DP yönetimi istifa eden subayların tutuklanmasını istemiştir Gürsel bu duruma karşı gelerek subayları tahliye etmeye çalışırken Edremit'teki tugayda çıkan bir olayın incelenmesi için Ankara'dan gönderilmiştir. Yerine vekaleten getirilen ve hükümete yakın bir isim olan Suat Kuyaş, tahliyeyi önlemiştir. Bu duruma çok üzülen Gürsel ordudan ayrılmak isteyerek, emekli oluncaya kadarki süreyi izinli geçirmek istemiştir. Gürsel'in izin talebine daha önce karşılık verilmezken, 3 Mayıs sabahı öğrenci olayları ve NATO toplantısı gibi önemli gelişmelerin olduğu sırada izin kendisine ulaştırılmıştır. İpekçi-Coşar (1965: 150).

Gürsel'in izne çıkması üzerine yeni bir lider arayışı içerisine giren örgüt üyeleri öncelikle Fahri Özdilek'e açılmaya karar vermişlerdir. Bu nedenle Albay Muzaffer Yurdakuler, Özdilek ile görüşmek üzere İstanbul'a hareket etmiştir. Özdilek Yurdakuler'in örgüte liderlik etme teklifine karşı yönetimin yanlış uygulamalarından yakındığını fakat darbenin tehlikeli bir yol olduğunu şimdilik buna gerek bulunmadığını belirtmiştir.³⁷⁸

Örgüt üyeleri, Özdilek'le görüşmelerinden yaklaşık 10 gün sonra Genelkurmay Lojistik Başkanı General Cemal Madanoğlu ile görüşmeye karar vermişlerdir. 14 Mayıs sabahı Kara Kuvvetleri Kumandanlığında yapılan görüşmede Madanoğlu başta tedirgin olmuş daha rütbeli bir liderin bulunmasını uygun görmüş ama nihayetinde teklifi kabul etmiştir. Bunun üzerine darbenin 20 veya 26 Mayıs arasında yapılması uygun görülmüştür. Bu kararın ardından örgüt gerekli hazırlıkların ve planlamaların yapılması için çalışmalarını hızlandırmıştır. Örgütün 23 Mayıs Pazartesi günü yaptığı toplantıda darbe tarihini tam olarak kararlaştırılması gündeme getirilmiştir. Yapılan müzakereler sonucunda 25-26 Mayıs gecesi darbenin yapılmasına karar verilmiştir.³⁷⁹

Darbe tarihinin İstanbul'a bildirilmesi için Muzaffer Yurdakuler görevlendirilmiştir. Normalde darbe 25 Mayıs'ı 26 Mayıs'a bağlayan gece yapılacaktır. Bu nedenle Yurdakuler için uydurma bir izin belgesi düzenlenmiştir.³⁸⁰ Ancak harekât başlar başlamaz Ankara'daki bütün kilit noktaları kontrol altına alması gereken civar bölgelerdeki piyade birliklerinin kumandanlarından bu konuda generaller tarafından hazırlanmış yazılı emir talep etmeleri ve Başbakan Menderes'in 26 Mayıs günü Atina'ya gitmek yerine Eskişehir'e hareket etmesi üzerine darbe ertelenmiştir.³⁸¹ Bu nedenle uzun müzakerelerden

³⁷⁸İpekçi-Coşar (1965: 151,-155).

³⁷⁹İpekçi-Coşar (1965: 155- 179).

³⁸⁰İpekçi-Coşar (1965: 180); Yıldız (2001: 170).

³⁸¹İpekçi-Coşar (1965: 188).

sonra piyade birliklerini hesaba katmadan bunun yerine ihtiyat kuvveti olarak Harp Okulunu devreye koymaya ve darbeyi bir gün sonra yapmaya karar vermişlerdir.³⁸²

Alınan karar doğrultusunda 27 Mayıs günü saat 3'ü gösterirken, İstanbul'da yapılan genel baskın sonucunda herhangi bir karşı eylemle karşılaşılmadan belirlenen canlı hedefler ve Vilayet, Havaalanı, Emniyet Müdürlüğü, PTT gibi önemli hedefler ele geçirilmiştir.³⁸³ Örgüt, Ankara'da ise Harp Okulu'nda saat 3.30 da harekete geçerek darbe planını uygulamaya koymuş,³⁸⁴ 27 Mayıs günü sabah 4.36 da İstanbul radyosundan³⁸⁵ yapılan açıklama ile Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğu duyurulmuştur.³⁸⁶

II.3. Milli Birlik Komitesi Dönemi

Türkeş, MBK'nin 14 Eylül 1959 da gençlik parkında dokuz, on subay tarafından kurulduğunu ve komite kurulduktan kısa bir süre sonra Gürsel'in de komiteye dahil edildiğini ifade etmektedir.³⁸⁷ 27 Mayıs günü Ankara radyosundan sık sık Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyduğunun ilan edilmesiyle MBK ülkede işleri kontrol etmeye başlamıştır. Bu doğrultuda Ragıp Gümüşpala, darbeden sonra Genelkurmay Başkanlığı'na tayin edilirken, darbenin merkezi olan Örfi İdari Karargâhı birçok subayın ziyaretine uğradığı için ihtiyat olarak Genelkurmay binasına taşınmıştır. Örfi İdare Karargâhı ise Ankara Kumandanlığı adını almış, başına da Cemal Madanoğlu getirilmiştir. Aynı gün Gürsel de İzmir'den uçakla Ankara'ya gelmiş, Genelkurmay binasında Komite üyelerinden izahat aldıktan sonra, ilk ulusa sesleniş konuşmasını banda kaydetmiştir. Gürsel ayrıca 27

³⁸² İpekçi-Coşar (1965: 188, 189).

³⁸³ İpekçi-Coşar (1965: 204); Yıldız (2001: 173).

³⁸⁴ İpekçi-Coşar (1965: 206); Ankara'da Harp okulu, darbenin karargâhı olarak kullanılmıştır. Mumcu (1996: 63).

³⁸⁵ Yıldız (2001: 174); Darbenin önce Ankara radyosundan duyurulması gerekirken Ankara radyo istasyonu çalıştırılmadığı için örgüt darbe duyurusunun İstanbul Radyosundan yapılmasına karar vermiştir. Duyuru metni Ahmet Yıldız ve Orhan Erkanlı tarafından birlikte hazırlanmıştır. İpekçi-Coşar (1965: 212, 213).

³⁸⁶ Çavdar (2019: 79); İpekçi-Coşar (1965: 213).

³⁸⁷ Türkeş- Baykal-Özdağ (1964: 17).

Mayıs sabahı Ankara'da tutuklanarak Harp Okulu binasına getirilen asker ve sivil kişilerin, yargılanmaları için Yassıada'ya götürülmesini emretmiştir.³⁸⁸

Cemal Madanoğlu Ordu yönetime el koyduktan sonra yönetimin bir an önce sivillere devredilerek subayların yönetimle ilgili hiçbir görev üstlenmeden orduya dönmelerini istemiştir. Bu amaçla Madanoğlu, Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli, Muammer Raşit Sevig'i İstanbul'dan çağırarak yeni bir anayasa ve seçim kanunu hazırlatıp, yönetimi derhal sivillere teslim etmeyi amaçlamıştır.³⁸⁹

Yürütme hizmetleri için hemen bir hükümetin kurulması gereği üzerinde durulmuş, Gürsel bunun için bakanlık müsteşarlarından oluşan bir hükümet kurulmasını önermiş, fakat profesörler grubunun çoğunluğu bu öneriye itiraz etmişlerdir. Bazıları sivil bir hükümetin kurulmasının daha uygun görmekle birlikte, çoğunluğu darbe komitesi içinden seçilecek bir heyetin hükümet işlerini yürütmesini daha uygun görmüştür.³⁹⁰

Profesörler ile yapılan görüşmenin ardından, askerler ve sivillerden oluşan karma bir hükümetin kurulmasına karar verilmiştir. Böylece 28 Mayıs'ta 3'ü asker, 15'i sivillerden oluşan,³⁹¹ Birinci Gürsel Hükümeti teşekkül etmiş ve 30 Mayıs'ta Gürsel

³⁸⁸İpekçi-Coşar (1965: 233-240).

³⁸⁹İpekçi-Coşar (1965: 252-255).

³⁹⁰İpekçi-Coşar (1965: 256).

³⁹¹Buna göre Birinci Gürsel Hükümeti'nin üyeleri şu isimlerden oluşmuştur: Başbakan ve Milli Savunma Bakanı; Cemal Gürsel, Devlet Bakanları; Amil Artus, Şefik İnan, Adalet Bakanı; Abdullah Gözübüyük, İçişleri Bakanı; Muharrem İhsan Kızıloğlu, Dışişleri Bakanı; Fahri Korutürk, Maliye Bakanı; Ekrem Alican, Milli Eğitim Bakanı; Fehmi Yavuz, Bayındırlık Bakanı; Daniş Koper, Ticaret Bakanı; Cihat İren, Sağlık Bakanı; Nusret Karasu, Gümrük ve Tekel Bakanı; Fethi Aşkın, Tarım Bakanı; Feridun Üstün, Ulaştırma Bakanı; Sıtkı Ulay, Çalışma Bakanı; Cahit Talas, Sanayi Bakanı; Muhtar Uluer, Basın Yayın Turizm Bakanı; Zühtü Tarhan, İmar ve İskan Bakanı; Orhan Kubat. Turan (2002: 25); Koçak (2010: 87-93). Liste iki kez radyoda yayımlandıktan sonra dışişleri bakanı Selim Sarper olarak değiştirilmiştir bu değişiklikte Sarper'in baştan beri reddettiği görevi listeyi okunduktan sonra kabul etmek istemesinden kaynaklanmıştır. İpekçi-Coşar (1965: 270, 271).

Turan (2002: 25).

başkanlığındaki Bakanlar Kurulu ilk toplantısını yapmıştır.³⁹² Bakanlar Kurulu listesinin oluşturulmasında isimlerin herhangi bir partiye yakın olmamasına ve tanınmış olmalarına dikkat edilmiştir.³⁹³

Sonraki günlerde yapılan toplantılarda darbeyi hazırlayan subayların MBK adıyla seçimlere kadar geçecek sürede iktidarda kalmaları kabul edilmiştir. O sıralarda Milli Birlik Komitesinin üye sayısının 40'ın üzerinde olduğu bilinmektedir.³⁹⁴

MBK için “Geçici Anayasanın”³⁹⁵ oluşturulması çalışmalarına başlanmış, hazırlanan “Geçici Anayasa” Milli Birlik Komitesine 5 Haziran'da sunularak metnin kesin hali oluşturulmuştur.³⁹⁶ Geçici anayasanın 10. Maddesinde MBK Başkanı ve üyeleri açıklanmıştır. Fakat bu listeye komite tarafından itiraz edilmiş, nihayetinde 8 kişilik bir komisyon³⁹⁷ kurularak 27 Mayıs'a kadar gösterilen hizmet, 27 Mayıs'ın başarılmasına olan katkılar ve kişisel değerler göz önünde bulundurularak komitenin üyelerini belirlemiş, Gürsel'in onayı ile 38 kişilik liste kabul edilmiştir.³⁹⁸ MBK üyeleri 14 Haziran'da yayımlanan “Geçici Anayasa” ile açıklanarak, komitenin hukuki statüsü ve kabine ile ilişkileri belirtilmiş, MBK'nin yeni bir anayasa ile seçim kanunu hazırlandıktan sonara, yapılacak olan yeni seçimler sonucunda da yönetimde kalacağı açıklanmıştır.³⁹⁹ Böylece Birinci Gürsel Hükümeti dönemiyle birlikte Birinci MBK dönemi (13 Kasım

³⁹²Koçak (2010: 120); *Yeni İstanbul* (29.05.1960); *Tercüman* (31.05.1960).

³⁹³Turan (2002: 25).

³⁹⁴İpekçi-Coşar (1965: 287-289).

³⁹⁵12 Ağustos'ta kabul edilen 55 sayılı yasayla “geçici” sıfatı kaldırılmıştır. Çavdar (2019: 90).

³⁹⁶İpekçi-Coşar (1965: 291-298).

³⁹⁷Bu komisyon; Ekrem Acuner, Suphi Karaman, Sami Küçük, Sezai Okan, Alparslan Türkeş, Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay ve Ahmet Yıldız'dan oluşmuştur. İpekçi-Coşar (1965: 300).

³⁹⁸Erkanlı (1972: 20,21); Buna göre: Ekrem Acuner, Fazıl Akkoyunlu, Refet Aksoyoğlu, Mucip Ataklı, İrfan Baştuğ, Rıfat Baykal, Emenullah Çelebi, Ahmet Er, Orhan Erkanlı, Numan Esin, Suphi Gürsoytrak, Orhan Kabibay, Kadri Kaplan, Mustafa Kaplan, Suphi Karaman, Muzaffer Karan, Kamil Karavelioğlu, Osman Köksal, Fikret Kuytak, Sami Küçük Cemal Madanoğlu, Sezai Okan, Muzaffer Özdağ, Fahri Özdilek, Mehmet Özgüneş, Mehmet Şükran Özkaya, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Dündar Taşer, Haydar Tunçkanat, Alparslan Türkeş, Sıtkı Ulay, Ahmet Yıldız, Muzaffer Yurdakuler, Selahattin Özgür, Münir Köseoğlu MBK üyeliğine seçilmişlerdir. Bkz; Çavdar (2019: 91).

³⁹⁹*T.C. Resmî Gazete* (14.06.1960: No: 1533, 1534); Çavdar (2019: 90).

Operasyonundan sonraki dönem İkinci MBK dönemi olarak adlandırıldığından) de resmen başlamıştır.

II.3.1. Said Nursi'nin Mezarının Nakledilmesi Olayı

I. Cemal Gürsel Hükümeti yönetime gelir gelmez ülkede bir takım yapılandırma ve düzenleme faaliyetlerine girişmiştir. Bu bağlamda Bakanlar Kurulu'nda iç politikaya dair ele alınan gündem maddelerinden yeni anayasa, ordu, laiklik, Kürtler ve Kürt sorunu gibi meselelerin yanında dinde reform kapsamında Ezanın yeniden Türkçeleştirilmesiyle⁴⁰⁰ birlikte, Said Nursi meselesi de tartışılmıştır.

I. Gürsel Hükümeti'nin Said Nursi⁴⁰¹ meselesini üzerinde ilk durulacak bir mesele olarak görmesinin nedeni biraz da olayların gelişmesinden kaynaklanmıştır.1 Ağustos'ta İstanbul'da devrimci ve Nurcu gruplar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Demokrat Parti din ve vicdan özgürlüğünü sağlama doğrultusunda dini gruplar ve tarikatların yeniden güç kazanmalarına göz yummuştur. Menderes 1958 Ekim'inde

⁴⁰⁰Ezan Atatürk döneminde ibadet dilinin Türkçeleştirilmesi kapsamında Diyanet İşleri Başkanlığının 18 Temmuz 1932 gününde yayımlanan genelgesi ile Türkçe okunmaya başlanmıştır. Turan (2002: 30).

⁴⁰¹Bir tarikattan ziyade Nurculuk Hareketi olarak adlandırılan dini yapılanmanın lideri “Bediüzzaman Said-i Nursi” 1876 yılında, Bitlis'in Hizan ilçesinde bulunan İsparit kasabasının Nurs köyünde, dindar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Nursi'nin yaşamı hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz; Nursi (2011b); Nursi Cumhuriyetin ilk yıllarındaki köklü değişimleri dinsizleştirme olarak yorumlamış ve dinin tehlikede olduğunu düşünmüştür. Halkın inancının Kur'an vasıtasıyla tehlikeden kurtarılabileceğine inanan Nursi, kendi adından yola çıkarak dini bir cemaat kurmuş ve bu yönde eserler yazarak talebeler yetiştirmeye çalışmıştır. Bkz: Yılmaz (2016: 116); Nursi bir taraftan dini hareketini yürütürken diğer taraftan aktif olarak siyasetle de ilgilenmiştir. Sultan II. Abdülhamit döneminden itibaren özellikle Kürt halkının birtakım ihtiyaçlarını ve beklentilerini sık sık dile getirmek için siyasilerle görüşmeler yapmıştır. Taleplerini doğrudan sultana iletmek istediği için akli dengesinden şüphe duyulmuş ve Toptaşı Akıl Hastanesine yatırılmıştır. Turan (1998: 15); Aydın (2018: 56); Nursi, meşrutiyet rejiminden yana olduğunu belirtmesine rağmen 31 Mart Ayaklanması'nda şeriat istediği gerekçesiyle yargılanmıştır. Bkz: Aydın (2018: 56); Tunaya, (1988, C.I: 189,190).

Said Nursi, Millî Mücadele yıllarında Anadolu Hareketinden yana tavır alarak TBMM'yi ziyaret etmiştir. Bkz: *TBMM ZC* (09.11.1922, D: 1, C: 24: 439); Medresetüzzehra üniversitesi projesi Meclis kurulunda görüşülmüştür. Bkz: *TBMM ZC*, (12.09.1923, D: 2, C: 2: 37); Ancak zamanla Nursi devrimlere karşı çıktığı için Şeyh Said İsyanını takip eden günlerde devletin takibine alınarak Burdur, Isparta, Kastamonu, Emirdağ gibi şehirlerde sürgün hayatı yaşamıştır. Bkz: Nursi (2011a: 10); Risale-i Nur adlı Külliyyatının çoğunu bu sürgün yıllarında kaleme almıştır. Bkz: Nursi (1995: 317); Nursi'nin talebelerinin artması, eserleri ve fikirleri hükümeti rahatsız ettiği için birçok defa mahkemelere çıkarılmış ve bazen hapis cezasına çarptırılmıştır. Hakkındaki suçlamalar için yeterli delil olmaması nedeniyle 1944 yılında cezaevinden çıkarılarak göz hapsinde tutulacağı Afyon'un Emirdağ ilçesine gönderilmiş, 1948'de siyasi amaçlı bir dernek kurmakla suçlanmış ve tutuklanarak tekrar mahkûm edilmiştir. Bkz: Sarıkaya (1998: 93).

Nursi'nin sürgünde olduğu Emirdağ'ı ziyaret etmiş, Menderes burada yeşil bayraklarla karşılanmıştır. Menderes'in bu tutumu laiklik anlayışında yeni bir dönemeç oluşturmuş ve nihayetinde Nurculara yakınlığı ile tanınan Konya Milletvekili Fahri Ağaoğlu, Ocak 1960'ta Anayasaya "Türkiye'nin bir İslam devleti" olduğuna dair madde eklenmesi için öneride bulunmuştur.⁴⁰² Bundan bir süre sonra cezası sona eren Nursi Demokrat Parti lehine propagandaya başlamış ve bu amaçla bir yurt gezisine çıkmıştır.⁴⁰³ Ancak Nursi Urfa'ya geldiği sırada 23 Mart 1960'ta hastalanarak ölmüştür.⁴⁰⁴ Ölüm haberinin duyulmasıyla birlikte müritleri Urfa'ya akın ederek, cenaze törenine katılmışlardır. Nursi'nin cenazesi ertesi gün büyük bir kalabalık tarafından kaldırılmıştır. Cenaze sırasında taraftarları hapisane ve sürgünlerle Nursi'ye çileli bir yaşam çektirildiği düşüncesiyle taşkınlık yapmaya kalkışmışlarsa da bu girişimleri emniyet güçlerince engellenmiştir.⁴⁰⁵ Nursi'nin vefatından yaklaşık iki ay sonra da 27 Mayıs Askeri Darbesi gerçekleşmiş ve Demokrat Parti yönetimden uzaklaştırılmıştır.

Liderlerinin vefatına rağmen kendisini güçlü hissedен Nurcular ise 27 Mayıs Darbesine karşı faaliyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır.⁴⁰⁶ Bu doğrultuda Nursi'yi ve taraftarlarını büyük bir tehdit olarak gören I. Gürsel Hükümetinin Bakanlar Kurulu Said Nursi meselesini beşinci, on birinci, on ikinci ve altmış dördüncü toplantılarda ele alarak çözmeye çalışmıştır. Meselenin ana kaynağını, Said Nursi'nin mezarının Urfa'da bulunması nedeniyle Cemal Gürsel'in Urfa'nın Kürtlüğün merkezi olması ihtimaline karşı duyduğu endişe oluşturmuştur. Gürsel'in mezar münasebetiyle duyduğu endişenin dini bakımdan değil de Kürt meselesinden kaynaklanması oldukça dikkat çekicidir.⁴⁰⁷ Bu

⁴⁰²Cumhuriyet (27.01.1960).

⁴⁰³Turan (2002: 33).

⁴⁰⁴Turan (2002: 33).

⁴⁰⁵Cumhuriyet (24.03.1960: 1).

⁴⁰⁶Turan (2002: 33).

⁴⁰⁷Koçak (2010: 68).

bağlamda Said Nursi zaman zaman siyasi faaliyetler içinde bulunmasının yanında hayatında Kur'an ve Risale-i Nur vasıtasıyla İslam'ın öğretilmesi gibi dini konulara daha çok yer vermiştir. Yine de bazı kaynaklarda ve Nursi'nin kendi eserlerinde siyasete yaklaşımı ve Kürt milliyetçiliği konusunda o'nun özerk veya bağımsız bir Kürt devletine taraftar olmadığı yönündeki görüşler daha yaygın olmakla birlikte Nursi eserlerinde Kürdistan kavramına ve Kürdi lakabına da yer vermiştir. Nursi'nin mezarının naklinin 27 Mayıs 1960 Darbesinden kısa bir süre sonra TSK eliyle yapılmış olması Nursi'nin Kemalizm karşıtlığı ve Kürt Milliyetçiliği yönlerinin 27 Mayısçıları kaygılandırmasından kaynaklanmıştır. Devlet Bakanı Hayri Mumcuoğlu'nun 64. Bakanlar Kurulu toplantısında dile getirdiği “*Nurculuğu bu memlekete yaymak isteyen adam aynı zamanda Kürtçülüğü de terviç eder*”⁴⁰⁸ sözleri Cemal Gürsel Hükümetinin Nurculuk ile Kürtçülüğü aynı çizgide gördüğünü açıkça göstermektedir. Bu cümleden olarak müritlerince Nursi'nin ölümünden sonra da kutsallaştırılarak fikirlerinin yayılmaya çalışılması ve bu noktada mezarının Urfa'da bulunması rejim açısından bir tehdit olarak görülmüştür.⁴⁰⁹

Nursi'nin mezarının nakli resmi kayıtlara göre ilk olarak Birinci Cemal Gürsel Hükümeti'nin Beşinci Bakanlar Kurulu toplantısında ele alınmıştır. Ancak konunun birdenbire Bakanlar Kurulu toplantısında akla gelmediği de bilinmektedir. 27 Mayıs öncesinde Millî Savunma Bakanlığı görevini yürüten Ethem Menderes ve Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel meseleyi aralarında müzakere etmişler, Ethem Menderes, Müritlerinin Nursi'yi ölümünden sonra daha da ulvileştirdiğini ve bu nedenle hayattayken başa çıkamadıkları Nursi ile ölümünden sonra hiç başa çıkamayacakları yönündeki

⁴⁰⁸Koçak 2010: C.II, 909).

⁴⁰⁹Uca-Çakır (2020: 3130).

endişesini Gürsel'e aktarmıştır.⁴¹⁰ Gürsel ise görüşmede mezarın ortadan kaldırılarak sorunun çözülebileceğini belirtmiştir. Bu görüşmeden yaklaşık iki ay sonra 27 Mayıs Darbesi yapılmış, darbeden kısa bir süre sonra da mezarın nakli gerçekleşmiştir.⁴¹¹ Bu görüşmeden ve darbeden sonra Gürsel, konuyla ilgilenmesi için 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Cemal Tural'ın⁴¹² görevlendirilmesini istemiştir.⁴¹³ Bu doğrultuda I. Gürsel Hükümetinin İçişleri Bakanı Tuğgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu Tural'ı özel bir emirle Ankara'ya çağırmıştır.⁴¹⁴ 27 Mayıs öncesi ordu içindeki örgütlerden haberdar olan ancak darbeyi gerçekleştirenler arasında yer almayan Tural, ilerleyen konularda da değinileceği gibi Gürsel Hükümetleri döneminde birçok önemli kararların uygulanmasında rol alırken, Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde de Nurcular hakkında uyarılarda bulunacaktır.

Mezar konusu, 8 Temmuz 1960 tarihli beşinci Bakanlar Kurulu toplantısında Başbakan Yardımcısı Fahrettin Özdilek'in, Nurcular meselesinin de önemli bir mesele olduğunu söyleyerek, Nursi'nin mezarının Urfa'da bulunmasının tehlike yaratıp yaratmayacağı sorusu ile yeniden açılmıştır. Bunun üzerine Gürsel, Kürt sorunu politikası çerçevesinde Said Nursi'nin mezarından dolayı Urfa'nın bir merkez haline getirilmesinden duyduğu endişe nedeniyle mezarın Isparta'ya taşınmasının daha uygun olacağını söylemiştir.⁴¹⁵ Ardından Said Nursi'nin mezarının taşınması meselesi Birinci Gürsel Hükümetinin On Birinci Bakanlar Kurulu toplantısında tekrar ele alınmış ve İçişleri

⁴¹⁰Ethem Menderes, Said Nursi hakkında bir rapor yazmış ve 20.07.1960 tarihinde bu raporu darbeciler tarafından kurulan 10 Nolu Soruşturma Kurulu Başkanlığına vermiştir. Menderes bu raporunda Said Nursi'nin Kürtçülük fikrine sahip olduğunu ve bağımsız Kürdistan kurulması için çaba gösterdiğini vurgulamıştır. Buna rağmen kendisi de darbeciler tarafından yargılanmış ve on yıl ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Bkz; (Akgündüz, 2013: C.II, 1000-1005).

⁴¹¹Uca-Çakır (2020: 3130).

⁴¹²www.tsk.tr, (Erişim Tarihi: 24.07.2020); tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 25.08.2021).

⁴¹³Kumral-İncesoyluer, (1991: 23-24) *Bu kitapçık 1991 Yılında Cuma Dergisi'nin 39. Sayısı ve Vakit Gazetesi'nin dört gün süren yayınlarından derlenerek hazırlanmıştır.

⁴¹⁴Selvi (2011: 170, 175).

⁴¹⁵Koçak (2010: 194); Nursi'nin vefatından sonra kabri taraftarlarının yoğun bir ziyaretine uğramıştır. Mezar askeri yönetim tarafından bu nedenle de nakledilmek istenmiştir. Bkz: Açıkgöç (2008: 567).

Bakan İhsan Kızıloğlu, gündemdeki meselelerden birinin Şeyh Said-i Nursi'nin mezarının nakli konusu olduğunu ve Nursi'nin kardeşinin bu konuda bir müracaatta bulunduğunu söylemiştir. Ardından Kızıloğlu, Said Nursi'nin kardeşi Abdülmecit Ünlükul tarafından Konya Valiliği'ne yazılan mektubu kurula sunmuştur.⁴¹⁶ Mektupta Ünlükul, Konya'da ikamet etmesi nedeniyle Urfa'nın Konya'ya uzak kalmasından dolayı kardeşinin mezarını ziyaret edemediğinden bahsederek mezarın Isparta veya Emirdağ'a taşınması talep etmiştir.⁴¹⁷ Ancak gerçekte mektup sıkıyönetim şartları altında, dönemin Urfa Valisi Necdet Yalçın ve 7. Kolordu Komutanı Cemal Tural tarafından zor kullanılarak Ünlükul'a imzalatılmış ve böylece olaya dini ve ailevi bir kisve verilmek istenmiştir.⁴¹⁸

Ünlükul'un mektubunun Gürsel'in isteği üzerine Konya Valisi tarafından düzenlendiği aynı toplantıdaki beyanatından da anlaşılmaktadır. Mezarın nereye nakledileceği konusunda Kızıloğlu ile Gürsel görüş ayrılığına da düşmüşlerdir. Kızıloğlu, Isparta'da Nurcuların fazla olması nedeniyle mezarın Afyon-Emirdağ'a naklinin uygun olduğunu belirtirken, Gürsel, Emirdağ'da da Kürt köylerinin fazla olması nedeniyle Isparta'ya naklini daha uygun gördüğünü belirtmiştir. Ulaştırma Bakanı Ulay'ın da Gürsel'i bu konuda desteklemesi üzerine mezarın Isparta'ya nakline karar verilmiştir. Verilen karar doğrultusunda Gürsel, İçişleri ve Milli Savunma Bakanlıklarından konunun büyük bir titizlikle ve gizlilikle halledilmesini istemiştir. Mezar bir gece içinde Urfa'dan Diyarbakır'a sonra da Isparta'ya nakledilecektir. Ticaret Bakanı Cihat İren bu işi gizli bir şekilde yapmak yerine mezarın gündüz saatlerinde Nursi'nin ailesiyle birlikte nakledilerek, hükümetin de bu konuda aileye yardımcı olmasını öne sürmüştür. Ancak İçişleri Bakanı Kızıloğlu, bu fikre karşı çıkarak işlemin gizli yapılması gerektiğini, Nursi'nin kardeşi

⁴¹⁶Koçak (2010: 281).

⁴¹⁷BCA, (13311.22.29).

⁴¹⁸Kumral-Incesoyluer (1991: 23-24); Selvi (2011: 170).

Ünlükul'un ise nakil sırasında bulunabileceğini ve uçağa binildiği zaman gazetelere de haber verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Gürsel ise basına haber verilmek yerine ancak basının olaydan haberi olursa mezarın, Nursi'nin kardeşinin istediği üzerine taşındığı yönünde bir açıklamanın daha uygun olacağını savunmuştur. Gürsel, gerekli hazırlıkların yapılarak Urfa'ya gidilmesi ve oradaki askeri birliklerin de bu iş için hazır bulunmasını da sözlerine eklemiştir.⁴¹⁹

İhsan Kızıloğlu, Bakanlar Kurulu toplantısında alınan kararın ardından Milli Birlik Komitesi'nin de onayını almak için Komite üyeleriyle görüşmek istemiştir. Bu doğrultuda Kızıloğlu, Komite toplantı halindeyken çok önemli bir konu hakkında konuşmak üzere komitenin huzuruna çıkmak istediğini belirtmiş, bunun üzerine MBK Kızıloğlu'nu içeri davet ederek konuşmasını dinlemiştir. Kızıloğlu, Abdülmecit Ünlükul adına yazılmış bir mektubu komiteye sunarak, Ünlükul'un ağabeyi Said Nursi'nin mezarının Urfa'da bulunması ve mezarın Konya'ya uzaklığı nedeniyle ziyaret edememesi yönündeki maruzatını dile getirmiştir. Kızıloğlu, komitenin nakil işlemine onay vermesi durumunda konuyu Cemal Gürsel'e de arz edeceğini belirtmiştir. Kızıloğlu'nun konuşmasının ardından komite, mezarın nakline izin vererek konu hakkında İçişleri Bakanlığından kendilerine bilgi verilmesini de istemiştir.⁴²⁰

Mezarın taşınması yönündeki gerekli resmi onayın ardından nakil işlemi Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan belgelerdeki zabıt varakasına göre gerçekleştirilmiş, buna göre Abdülmecit Ünlükul, 4 Temmuz 1960'da Urfa Belediye Tabipliğine bir dilekçe vererek Urfa'da vefat eden ağabeyi Said Nursi'nin mezarının Emirdağ veya Isparta'ya taşınmasına izin verilmesini talep etmiştir. Urfa Belediye

⁴¹⁹Koçak (2010: 282-283); Selvi (2011: 178).

⁴²⁰Turgut (1995: 247).

Tabipliği, dilekçeye istinaden nakil işleminde bir sakınca görmediğini bir rapor düzenleyerek bildirmiştir.⁴²¹ Zabıt varakasında Abdülmecit Ünlükul'un imzasının yanı sıra emniyet mensuplarının imzalarının bulunması ve bu konuda Bakanlar Kurulu ya da MBK tarafından bir karar alınmaması olayın siyasi bir mahiyet kazanmasının istenmediğini göstermektedir.⁴²² Olay, Nursi'nin ailesinin isteği üzerine yerel makamların onayı ile gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiş ancak Milli Birlik Komitesi, Hükümet ve ordunun üst düzey komutanları konuyla ilgilenmişlerdir.⁴²³

İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu, 10 Temmuz 1960 tarihinde Urfa Valisi Necdet Yalçın'a bir resmi yazı göndererek, Abdülmecit Ünlükul tarafından Konya Valiliğine verilen dilekçe üzerine Konya Valiliğinden İçişleri Bakanlığına yazılan yazıya bağlı olarak, Urfa'ya defnedilen Said-i Nursi'nin cesedinin Emirdağ'a veya Isparta'ya getirilmesini istemiştir.⁴²⁴ Mezarın nakledileceği gün olan 12 Temmuz 1960 Salı günü Ankara, Urfa, Diyarbakır ve Isparta da olağanüstü hâl ilan edilerek,⁴²⁵ Urfa şehrine giriş ve çıkışlar yasaklanmıştır. Ayrıca sokağa çıkma yasağının uygulandığı Urfa'da sıkı güvenlik önlemleri alınmıştır.⁴²⁶ Nitekim bu sıkı önlemler altında Orgeneral Cemal Gürsel ve İhsan Kızıloğlu'nun aldığı kararı uygulamak üzere 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Cemal Tural, İstanbul Belediye Başkanı Refik Tulga ve MBK üyesi Albay Mucip Ataklı'nın yürütmesindeki komite 12 Temmuz 1960 gecesi Urfa askeri havaalanına inmiştir.⁴²⁷ Uçaktan inenler sıkı güvenlik önlemleri altında askeri araçlardan oluşan konvoyla Said Nursi'nin İbrahim Halilullah Dergâhındaki mezarının bulunduğu yere

⁴²¹EGMAUZV, (12.07.1960: 13311.22.32).

⁴²²Koçak (2010: 281); Uca-Çakır (2020: 3131).

⁴²³Uca-Çakır (2020: 3131).

⁴²⁴BCA, (13311.22.29).

⁴²⁵Selvi (2011: 170).

⁴²⁶Turgut (1995: 246).

⁴²⁷Selvi (2011: 170).

gelmişlerdir.⁴²⁸ Mezar erlere kırdırılarak naaş çıkartılmış ve askeri bir araçla Urfa Alay Komutanlığına getirilmiştir. Buradan da Diyarbakır'dan gelen C-47 tipi bir askeri uçakla Afyon Askeri Havaalanına, oradan da askeri bir ambulans ile Isparta'ya nakledilmiştir. Getirilen naaş yine Urfa'da olduğu gibi gecenin karanlığında, büyük bir gizlilik içinde meçhul bir yere defnedilmiştir. Defin işlemi sırasında görevli bulunan askerler kimseye hiçbir şey söylememeleri gerektiği konusunda tembihlenmiş, aksi takdirde asılacakları yönünde uyarılmışlardır. Nakil işleminden iki gün sonra durum basına sıra dışı bir olay olarak değil de resmi bir mahiyet şeklinde yansıtılmıştır.⁴²⁹

Olay basında bu şekilde anlatılırken bazı resmi yetkililerin ve Nursi'nin Kardeşi Abdülmecit Ünlükul'un imzasını taşıyan 12 Temmuz 1960 tarihli bir Zabıt Varakası dönemin İçişleri Bakanlığınca arşivlenmiştir.⁴³⁰ Bu zabıt varakasinda şu ifadeler yer almaktadır:

*Konya İmam Hatip Okulu Fahri Arabi Hocası Abdülmecit Ünlükul'un Urfa'da medfun kardeşi Said-i Nursi'nin cesedi nakl-i kubur suretiyle Emirdağ veya Isparta'ya nakline müsaade olunmasına dair 4 Temmuz 1960 tarihli dilekçesi ve Belediye Tabipliğinin naklin bir mahzur teşkil etmeyeceği yolundaki 11 Temmuz 1960 tarihli raporu üzerine 12 Temmuz 1960 Salı günü sabahleyin adı geçen mevtanın medfun bulunduğu MEVLÜT HALİL dergâhına gelinerek kardeşi Abdülmecit ÜNLÜKUL'un huzurunda kabir açılarak mevta çıkarılmış ve Hıfzıssıhha Kanununun 230 uncu maddesine göre Sağlık Bakanlığınca hazırlanmış bulunan Talimatnamenin tarifati dairesinde ve fenni şekilde tabutlanmış ve tabut mühürlenerek kardeşi ABDÜLMECİT ÜNLÜKUL'a teslim edilmiş olmakla işbu zabıt varakası birlikte tanzim ve imza edildi.*⁴³¹

Olayın üzerinden yıllar geçmesine rağmen konu hâlâ tartışmalara ve tepkiye neden olmaktadır. Urfa'daki mezarından çıkarılan Nursi'nin Isparta'ya defnedildiği çeşitli

⁴²⁸Turgut (1995: 246).

⁴²⁹Milliyet (14.07.1960:1).

⁴³⁰Uca-Çakır (2020: 3132).

⁴³¹EGMAUZV (12.07.1960:13311.22.32).

belgelerle ispat edilmiş olsa da naaşın denize atıldığı yönünde de çok sayıda iddia vardır.⁴³² Gazeteci yazar Murat Bardakçı'nın ifadesine göre 9 Subay Olayının ve 27 Mayıs sonrasının ünlü isimlerinden Faruk Güventürk nakil sırasında kullanılan askeri uçakta görevli olduğunu ve Nursi'nin naaşını denize attığını söylemiştir.⁴³³ Ancak Nursi'nin mezarının yeri tam olarak belli olmasa da arşiv belgeleri ve olaya tanıklık edenlerin ifadelerine göre Isparta'ya nakledilmiştir.⁴³⁴ Arşiv belgelerinde kabrin Isparta şehir mezarlığında olduğunun belirtilmesinin yanında, 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin araştırılmasıyla görevli Meclis Araştırma Alt Komisyonu aynı zamanda Nursi'nin mezarının yerini tam olarak tespit etmek için çalışma da başlatmıştır.⁴³⁵ Bu çalışmadan bir sonuç alınamamakla birlikte Nursi'nin Isparta'daki naaşının defnedildiği yerden daha sonra kardeşi ve talebeleri tarafından çıkarılarak, bilinmeyen bir yere nakledildiği de iddialar arasındadır.⁴³⁶

Sonuç olarak 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası kurulan askeri yönetiminin kendi anlayışı çerçevesinde yeni bir toplum düzeni oluşturmaya çalıştığı ve bu çabayı “İkinci Cumhuriyet” şeklinde ifade ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda 23 Mart 1960'da ölen Said-i Nursi'nin mezarı konusu Bakanlar Kurulu toplantılarına taşınarak Kürt sorunu kapsamında ele alınmıştır. Said Nursi'nin mezarının taşınması fikri Cemal Gürsel'e ait olup uygulanması İçişleri Bakanlığınca yapılırken, mezarın taşınmasında görev alan yüksek rütbeli komutanlardan biri de Korgeneral Cemal Tural olmuştur.

⁴³²Turgut (1995: 249); Kumral ve İncesoyluer (1991: 26).

⁴³³Bardakçı (2018), www.haberturk.com (Erişim Tarihi: 25.08.2021).

⁴³⁴EGMAİZV (12.07.1960: 13311.22.32); www.yenisafak.com (Erişim Tarihi: 24.05.2020); Turan (1998: 33).

⁴³⁵*Milat* (01.06.2012); *Milliyet* (12.06.2012).

⁴³⁶Uca-Çakır (2020: 3133).

II.4. 27 Mayıs Sonrası Silahlı Kuvvetlerde Yapılan Tasfiye ve Korgeneral Tural'ın 1. Ordu Komutan Vekilliği'ne ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı Görevine Atanması

Çalışmanın giriş bölümünde bahsedildiği üzere 1950'li yıllarda Silahlı kuvvetlerin rütbe piramidi bozulmuş orta ve üst rütbeli subaylar ile general ve amiral kadrolarında aşırı bir artış yaşanmıştır. 27 Mayıs sonrası yönetimi devralan MBK ilk önemli iş olarak bu duruma el atmış ve ordu subay kadrosunda tasfiyeye gitmiştir. Özdağ'a göre 1954 yılından itibaren başlangıçta orduyu ıslah etmek amacıyla kurulan gizli örgütlerin, yönetimi devraldıktan sonra subay kadrosunda tasfiyeye gitmesi çok doğal bir sonuçtur.⁴³⁷

Darbeyi hazırlayan, gerçekleştiren ve Milli Birlik Komitesi'ni oluşturan subayların çoğu alt ve orta rütbede subaylardan oluşmuştur. Yüksek komuta ise başlangıçta bu fiili durumu kabul etmiş ancak sonradan Komite ile aralarında bir takım gizli sürtüşmelerin yaşanması ve generallerin Demokrat Parti iktidarına karşı tavır almamaları nedeniyle duydukları kızgınlıktan dolayı Komite tasfiyeyi generaller ve amirallerden başlatmıştır.⁴³⁸ İlk etapta DP iktidarıyla ilişkileri yüzünden veya kişisel tutumları nedeniyle 10 general ve dört subay emekliye sevk edilmiştir.⁴³⁹ 1960 Temmuz'unda da 41 general ve subay emekli edilmişlerdir.⁴⁴⁰

Komitenin 26 Temmuz'da 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu'ndaki ek geçici kanun tasarısıyla,⁴⁴¹ 235 general ve amiral ile 4.500'e yakın subayın emekliye sevk

⁴³⁷Özdağ (2004: 297).

⁴³⁸Seyhan (1966: 101); Ulay (1968: 144).

⁴³⁹Turan (2002: 34).

⁴⁴⁰Cumhuriyet (17.07.1960).

⁴⁴¹5434 Sayılı Emekli Sandığı Kanunu 1. Maddesi "subay, askeri memur ve astsubaylardan 25 fiili hizmet yılını dolduranların kendi istekleri ve veya resen emekliye sevk edilebilecekleri" karara bağlanmıştır. Ancak özellikle binbaşılardan emekliye ayrılmasını teşvik için kanunun geçici 1. Maddesiyle 20 Ağustos 1960

kararı Gürsel tarafından onaylanmıştır.⁴⁴² Emeklilik işlemleri büyük bir gizlilik içinde yürütülürken, ordudaki NATO standartlarını yerine getirmek ve rütbe piramidini yeniden sağlamak düzenlemeye başlıca dayanak olarak gösterilmiştir.⁴⁴³

Öte yandan emekli işlemlerinin ardından ordu üst kademesinde de yeni atamaların yapılması zaruri duruma gelmiştir. 27 Mayıs'tan sonra Genelkurmay Başkanı olan Ragıp Gümüşpala emekliye sevk edilerek yerine Cevdet Sunay getirilmiştir.⁴⁴⁴ Diğer kuvvet komutanlıklarıyla ordu komutanlıklarına ise rütbelerin düşük olması nedeniyle vekil atamalar yapılması uygun görülmüştür.⁴⁴⁵

Bu doğrultuda MBK üyesi Suphi Karaman 1 Ağustos'ta Ankara'dan 1. Ordu Komutanı Korgeneral Muzaffer Alankuş'u arayarak 2. Kolordu Komutanı Şefik İlter'e 1.Ordu Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç'ı, 23. Tümen Komutanı Refet Ülgenalp'i ve Fikret Esen'i kendi evine götürmesini, kendileriyle çok gizli bir konu görüşeceğini bildirmiştir. Karaman ve Seyhan, 2 Ağustos'ta yanlarına 7. Kolordu Komutanlığı'na atanan Tuğgeneral Nazmi Karakoç'u alarak uçakla Diyarbakır'a hareket etmişlerdir. O gün Karakoç'a 7. Kolordu Komutanlığı'na atandığı söylenmiştir. Diyarbakır Havaalanı'na inen uçak 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Tural tarafından karşılanmış, Karaman, Tural'a yeni görevinin 1. Ordu Komutan Vekilliği olduğunu ve 3 Ağustos'ta yeni görevine başlayacağını bildirmiştir. Tural İstanbul'a gelmeden bir saat önce Alankuş, Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevini devralmak üzere Ankara'ya hareket etmiştir. 1.Ordu'nun komutansız kaldığı bir saat boyunca görevlendirilen bir subay, kendisine komite tarafından

tarihine kadar emekli olmayı isteyenler için 25 yıllık fiili hizmet şartı aranmaz hükmü getirilmiştir. Özdağ (2004: 302).

⁴⁴²Turan (2002: 34); Gürsel başlangıçta bu kadar general ve amiralin emekliliğine karşı çıkmış ancak Karaman ve Baykal Gürsel ile girdikleri sert tartışmanın sonucunda Gürsel'i listeyi imzalamaya zorlamışlardır. Suphi Karaman'la Konuşmadan Akt. Özdağ (2004: 304).

⁴⁴³Turan (2002: 34).

⁴⁴⁴*Akşam* (04.08.1960).

⁴⁴⁵Turan (2002: 35).

verilen emirleri yerine getirerek, Tural'ı karşılayıp Birinci Ordu Karargâhı'na götürmüştür.⁴⁴⁶ Böylece Korgeneral Tural'ın 3 Ağustos 1960'ta başlayan 1. Ordu Komutan Vekilliği, Tural'ın 1961 yılında Orgenerallik rütbesine erişmesiyle asli göreve dönüşmüş ve bu görevini İstanbul Örfi İdare Komutanlığı göreviyle birlikte yürütürken 1 Aralık 1961 tarihinde sıkıyönetimin kalkmasıyla sadece 1. Ordu Komutanı olarak kalmıştır. Bu görevi de 12 Eylül 1962'de 2. Ordu komutanlığı görevine atanmasına kadar yürütecektir.⁴⁴⁷ 27 Mayıs sonrasında ordudan emekli edilen subaylardan biri olan Kenan Esengin, Tural'ın 1. Ordu Komutanlığına getirilmesine "Orduda kalan 16 kişiden biriydi" cümlesiyle dikkat çekmektedir.⁴⁴⁸

II.4.1. İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Olarak Tural'ın Yürüttüğü Faaliyetler

Cemal Tural, 1.Ordu ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı olarak atandıktan sonra müdahaleyi gerçekleştiren MBK üyeleri ve Devlet Başkanı Gürsel ile uyum içinde çalışmaya özen göstermekle birlikte 27 Mayıs Askeri Müdahalesini öven bir makale kaleme almıştır. Makale, MTTB'nin o sırada bastırdığı "Hürriyet Yolunda" adlı kitapta yayımlanmıştır. Cumhuriyet gazetesi 3 Şubat 1967 tarihli sayısında I. Ordu Komutanı Korgeneral Tural'ın makalesini kitaptan aldığı şekliyle aynen yayınlamıştır. Korgeneral Tural'ın makalesi şu şekilde yazılmıştır:

Tarihler, milletlerde karanlık ruhlu, iradesiz ve güçsüz idarelerin hüküm süremeyeceklerini pek açık misallerle kaydetmektedir. Milletlerin içerisinde büyük

⁴⁴⁶Suphi Karaman ile konuşmadan Akt. Özdağ (2004: 304, 305).

⁴⁴⁷BCA, (030.18.01/166.41.14).

⁴⁴⁸Esengin (1979:34); Orduda yapılan bu tasfiyenin ardından bir süre sonra benzer bir tasfiye de üniversitelerde yapılnca Milli Birlik Komitesine yönelik eleştiriler artmıştır. Bu ortamda ordudan emekliye ayrılan subaylar da haksızlığa maruz kaldıklarını ileri sürerek EMİNSU adıyla örgütlenip, seslerini yükseltmeye çalışmışlardır. Bkz: Turan (2002: 35).

fikirlerin, büyük ideallerin yılmayan iradelerin, hürriyet rehberlerinin sökülüp atılmak istenmesi ihtilaller doğuran mühim ve korkunç sebeplerdir.

Kitleleri fikir ve düşünce bakımından karşılaştırmak, inkılaplara ihanet etmek, fertleri manevi ve ahlaki bir çöküntüye doğru götürmek ve yine fertler arasında maddi değerleri manevi değerlerinden üstün tutmak zihniyeti, milletlere mutlak bir ihtilal aşıl原因an sebeplerdir. Böyle bir ihtilali bekliyorduk.

Planlanmış şiddet ve imha hareketlerinin susturamadığı kuvvetler 27 Mayıs 1960 sabahında bu şuurlu ihtilali yarattı ve millet kahraman ordusunun her ferdinde kendini kurtaran kuvveti buldu.

27 Mayıs, dize getirilmek istenen ilmin, ayağa düşürülen ideallerin, kıymetini kaybeden gerçek değerlerin asıl kıymetlerine layık oldukları mertebelere ulaştırıldığı tarihtir.

Ezilmek istenen alınlar bugün dikleşti. Yok edilmek istenen bir gençlik, ebediyen var olacağını bugün ispat etti. Hakiki ilmin, hakiki ahlakın ve faziletin en üstün heyecan veren değerleri ancak bugün meydana çıktı. Hürriyetler üzerine yapılan tacizler, genç dimağlara sıkılan kurşunlar, karanlık ve izbe dehlizlerde hapsedilen fikirler, hiçbir şekilde yok olamayacaklarını bugün ispat ettiler.

*Milletin kesesinden cömertlik harcayanlar, gittikçe sefalet düşen milletimizin neler yapabileceğini bugün hüsrarla anladılar ve ruhi, maddi sefaletlerini tarihe bir kara leke halinde damgalayarak yıkılıp gittiler.*⁴⁴⁹

⁴⁴⁹Cumhuriyet (03.02.1967).

II.4.2. Türkiye’de Sıkıyönetim Uygulamalarına Kısa Bir Bakış

Sıkıyönetim uygulamaları Cumhuriyet tarihinin ilk yıllarında Şeyh Sait İsyanı ile başlatılmış, Kubilay olayı ile devam ettirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra ise 22 Mayıs 1940 tarihli 3832 sayılı örfi idare kanunu kabul edilerek olağanüstü hallerde yetkiler askeri yönetime verilirken genel güvenlik konularında polise tanınan yetkiler doğrudan askeri makamlara devredilmiştir.⁴⁵⁰

Sonraki süreçte 6-7 Eylül sıkıyönetimi, 28 Nisan 1960 sıkıyönetimi, 27 Mayıs 1960 sıkıyönetimi, 21 Mayıs 1963 sıkıyönetimi, 15-16 Haziran 1970 sıkıyönetimi, 12 Mart 1970 sıkıyönetimi, 20 Temmuz 1974 sıkıyönetimi, 26 Aralık 1978 sıkıyönetimi, 12 Eylül 1980 sıkıyönetimi olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 12 kez sıkıyönetim uygulamaya konulmuştur.⁴⁵¹ Cemal Tural bu sıkıyönetim uygulamalarından 27 Mayıs 1960 sıkıyönetim uygulamasında Korgeneral⁴⁵² rütbesiyle İstanbul Örfi İdare Komutanlığı ve 21 Mayıs 1963 sıkıyönetim uygulamasında Ankara Örfi İdare Komutanlığı görevlerini yürütecektir.

Tural İstanbul Örfi İdare Komutanlığı sırasında “çatık kaşlı, sert bakışlı”, durmadan çalışıp her gün sabahın çok erken saatlerinde Örfi İdare Karargâhlarını dolaşarak, Mahkemelere uğrayıp teftişler yaparak İstanbul’un asayişi ile birlikte emniyetini teminat altında tutmaya çalışan bir general olarak ün yapacaktır.⁴⁵³

⁴⁵⁰Üskül (1989: 20-22).

⁴⁵¹Üskül (1989).

⁴⁵²TSK resmî web sitesinde ve Wikipedia’da Tural’ın 1959 yılında Korgeneralliğe ulaştığı ifade edilirken, Özdağ Tural’ın bu tarihte Tümgeneral olduğunu belirtmektedir. Bkz; Özdağ (2004: 304, 305).

⁴⁵³Akis (07.08.1961, 19, C:22, S: 371, s.19).

II.4.3.14'lerin Tasfiyesi ve Korgeneral Tural'ın Tasfiyedeki Rolü

27 Mayıs Askeri Darbesi'nin ardından başlayan bu çalkantılı dönemde 1.Ordu Komutan Vekili, sonradan 1. Ordu Komutanı ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Tural, ülke siyaseti açısından çok önemli kabul edilen bazı olaylarda ve durumlarda önemli görevler üstlenmiştir. Bunların başında da MBK içerisinde oluşan fikir ayrılıkları ve çatışmalar sonucunda sonradan 14'ler olarak adlandırılacak bazı Komite üyelerinin Komiteden ve ülkeden uzaklaştırılmasına yönelik düzenlenen ve 13 Kasım Operasyonu olarak bilinen tasfiye çalışması gelmektedir.

27 Mayıs sonrasında gelişen süreçte MBK ile ilgili haberler, çalışmalar, alınan kararlar Komite üyeleri arasında daha ilk günden başlayan görüş ayrılığının giderek arttığını göstermiştir. Bu durumun başlıca nedenlerinden biri Milli Birlik Komitesinin yıllardır darbeyi hazırlayan gizli komitedeki subaylardan oluşmak yerine değişik nedenlerle sayıları azalıp çoğalan ve bir kısmı yurt dışında olduğu için 27 Mayıs girişiminde görev alamayanların yerine o günkü eyleme katılanlar da dikkate alınarak yeni bir komite oluşturulmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Milli Birlik Komitesine girenlerle girmeyenler arasında bazı sürtüşmeler ortaya çıkmıştır. Ayrıca darbeyi gerçekleştirenlerin iktidarı devraldıktan sonra yapacaklarına dair ayrıntıların önceden belirlenmemiş olması yönetime el koyduktan sonra izlenecek yöntem ve sıra hakkında görüş birliği sağlanmasını güç hale getirmiştir. Nitekim sorunlara çözüm aranmaya başlanıldığı zaman görüş ayrılıkları daha da belirginleşmiş ve kopma noktasına gelmiştir.⁴⁵⁴

Alparslan Türkeş ile birlikte hareket eden bir grubun MBK'yi bir siyasi örgütlenme yani yeni bir partiye dönüştürme isteği, Komite içinde ılımlı ve aşırı diye

⁴⁵⁴Turan (2002: 43, 44).

nitelenen iki grubun bulunması ve Gürsel'in liderliğindeki ılımlıların en kısa zamanda seçimlere giderek yönetimi sivillere bırakmaktan yana olmalarına karşılık aşırıların ise Atatürkçü bir devrimi gerçekleştirmek amacıyla daha bir süre iktidarda kalmak istemeleri MBK içindeki bölünmenin başlıca nedenleri arasındadır.⁴⁵⁵ Ayrıca Demokrat Parti iktidarı döneminde kapatılmış olan halk evlerinden doğan boşluğu doldurmak amacıyla oluşturulması düşünülen Ülkü ve Kültür Birliği Örgütü,⁴⁵⁶ seçimlerin hangi tarihte yapılacağı gibi konular da Komite içindeki bölünmede etkili olmuştur.

Tasfiye kararı 13 Kasım'dan birkaç gün önce alınmış olsa da uzun zamandır üzerinde durulan bir konu olmuştur. Nitekim Komite içindeki grupların birbirlerine karşı duydukları şüphe ve korkular bu kararın alınmasında etkili olmuştur.⁴⁵⁷ Madanoğlu ve Ulay konuyu Gürsel'e açmışlar Gürsel de kendini güvende hissetmediğini belirtmiştir. Gürsel, Madanoğlu ve Ulay görüşmesinden sonra Gürsel, basına Kurucu Meclis hakkında bir demeç vererek hazırlıkların başladığını, Kurucu Meclisin en kısa zamanda açılacağını belirterek, Türkeş'in daha önce verdiği yazılı cevabı ekarte etmiştir.⁴⁵⁸ Gürsel'in bu açıklamasından sonra da Türkeş Başbakanlık Müsteşarlığı görevinden ayrılmıştır.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵Akşin (2007: 499); Yönetimi hemen sivillere devretmek istemeyen komite üyeleri Gürsel başkanlığında toplanan bir toplantıda MBK' nin, Milli Birlik Partisi şeklinde çalışmalarını devam ettirmesini önermişlerdir. Rıfat Baykal'a göre bu öneri özellikle CHP'den talimat alan komite üyelerince reddedilmiştir. Türkeş-Baykal-Özdağ (1964: 36, 37).

⁴⁵⁶Ülkü ve Kültür Birliği Örgütü başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar, Beden Eğitimi, Basın Yayın Genel Müdürlüklerinin içine alan partiler üstü bir kültür yönetimi kurmayı amaçlanmıştır. Taslağa göre Millî Eğitim Bakanlığı "devlet millî eğitim başkanlığı" adıyla bu kuruluşa bağlı bir birime dönüştürülecektir. Birliğin bütün bakanlıklarda, Çocuk Esirgeme, Türk Hava Kurumu, Türk dernekleri, gençlik örgütlerinde hatta bankalarda birer temsilcisi bulunacaktır. Örgütün azınlıklar, zararlı ideolojiler, basın ve benzeri alanlarda ayrı bilimlere olacak böylece tüm kamu kuruluşları yanında özel kuruluşları da denetleyecek olan bu Ülkü ve Kültür Birliği Örgütü Türkiye dışındaki Türklerle de ilgilenecektir. Birliğin işlevi ve amacı Nazi örgütlenmesine benzetildiği için taslak 7 Kasım 1960'ta basında yayınlanınca çok büyük tepkiyle karşılanmıştır. Taslağın hazırlanmasında Alparslan Türkeş ve ona yakın olan üyelerin etkili olduğunun anlaşılması komitede birbirine karşıt iki grubun doğmasına neden olmuştur. 14'lerin tasfiyesiyle hazırlanan söz konusu taslak bir kenara bırakılmıştır. Bkz; Turan (2002: 45, 46).

⁴⁵⁷Milliyet (15.11.1960)

⁴⁵⁸İpekçi-Coşar (1965: 490-491); Türkeş, 2 Eylül'de Hukuk Fakültesi öğrencilerine bir konuşma yaparak çağdaş uygarlığın normal yollarla elde edilemeyeceğini, meşrutiyetin de cumhuriyetin de bunu

Üniversitelerde yapılan ve “147’ler” olarak adlandırılan tasfiye üzerine komite içinde de bir tasfiye operasyonunun şart olduğu anlaşılmıştır. Sorumlulukların Kurucu Meclis ile paylaşılması ve yönetimin bir an önce sivillere devredilmesi için Gürsel Komiteye danışmaksızın Turhan Feyzioğlu ile görüşerek 20 gün içinde Teşkilat Kanunu’nun hazırlanması emrini vermiştir. Geçici Anayasaya göre Meclisin kurulması için 5’te 4 çoğunluk gerekiyordu. Ancak iktidarda kalmayı planlayanların sayısının 5’te 1’in üzerinde olması tasfiye formülünü zorunlu hale getirmiştir.⁴⁶⁰ Gürsel’in 6 Kasım’daki Zonguldak gezisi sırasında yapmış olduğu konuşma tasfiye yoluna girilmiş olduğunu göstermiştir.⁴⁶¹ Ardından Gürsel 8 Kasım’da İstanbul’a gelmiş ve Park Otel’de İstanbul Valisi Tulga ve 1. Ordu Komutanı Cemal Tural ile bir toplantı yapmıştır.⁴⁶² Gürsel’in amacı bu toplantı vasıtasıyla MBK içinde yapılacak tasfiyeye karşı Birinci Ordu Komutanı Tural’ın düşüncesini öğrenmektir. Nitekim Gürsel, Tural’ın tasfiyeyi olumlu karşıladığını anlamıştır.⁴⁶³ Aynı günün akşamı Kabibay, Erkanlı Solmazer Florya Köşkü’nde Gürsel’i ziyaret etmişler ve Kurucu Meclis konusunda acele edildiğini bildirmişlerdir. Gürsel ise Kurucu Meclis için "biz çalışamaz hale geldik hiç olmazsa kurucu meclisi çalışır" diyerek kararının arkasında durduğunu göstermiştir. Ardından Gürsel 9 Kasım’da Ankara’ya dönmüş, gelir gelmez Madanoğlu ile görüşmüştür.⁴⁶⁴ Sonunda Türkeş ve arkadaşlarının askeri birliklerle ilişki kurma yoluyla bazı gizli hazırlıklar içinde oldukları anlaşıncı Gürsel daha önce davranarak grubun Komite dışı bırakılmasını uygun görülmüştür. Başlangıçta tasfiye edilecek üyelerin sayısı 12 olarak belirlenmiş ancak liste Gürsel’e sunulduktan sonra sayı 14’e çıkarılmış, ayrıca emekli edilecek üyelerin yurtiçinde

başaramadığını dolayısıyla Türkiye için güçlü bir hamle gerektiğini söyleyerek rejimden sapma yolundaki düşüncelerini açığa vurmuştur. Bkz; *Vatan* (28.09.1960).

⁴⁵⁹*Milliyet* (23.09.1960).

⁴⁶⁰İpekçi-Coşar (1965: 492).

⁴⁶¹*Milliyet* (08.11.1960).

⁴⁶²*Akis* (11.11.1960, S:329, C:19, s.18).

⁴⁶³İpekçi-Coşar (1965: 492); Kara (2006: 203).

⁴⁶⁴İpekçi-Coşar (1965: 492-496).

kalmaları da sakıncalı görüldüğünden bu kişiler bir anlamda siyasal sürgün kabul edilen, yurtdışındaki temsilciliklerde danışmana benzer birer göreve atanmalarına karar verilmiştir.⁴⁶⁵

Komiteden kimlerin çıkarılacağı ve tasfiyenin ne zaman yapılacağına dair plan ise 11 Kasım gecesi Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantı ile belirlenmiştir. Tasfiye konusunda Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları ile görüşülmüş destekleri alınmıştır. İçişleri Bakanı Muharrem İhsan Kızıloğlu ve Başbakanlık Müsteşarı Hilmi İncesulu da işin içinde olmuşlardır. Nihayetinde yakın siyasal tarihimizde “14’ler” olarak anılacak tasfiye listesi son şeklini alırken, 14’lerin tasfiyesi için operasyonun 13 Kasım Pazar günü yapılması uygun bulunmuştur. Çankaya Köşkü ve Ankara Kumandanlığınca yürütülen harekâtın İstanbul kısmı ise 1. Ordu komutanı Cemal Tural tarafından yürütülmüştür.⁴⁶⁶

14’ler, 13 Kasım sabahı Gürsel’in imzasını taşıyan, MBK’nin feshedildiği, hizmetlerinden dolayı teşekkür edilen ve kendilerine verilecek yurt dışı görevlerinin kabul edilmesini öneren bir mektup almışlardır.⁴⁶⁷ Erkanlı durumun farkında olduğu için 11 Kasım’da Komiteden istifa ettiğini belirten bir mektup yazmıştır bu bakımdan hukuken tasfiye operasyonuna dahil edilmeyeceğini ileri sürerek karara itiraz etmiştir. Bu nedenle Erkanlı Birinci Ordu Karargâhında nezaret altına alınmıştır. Ertesi gün ise Erzurum 3. Ordu Karargâhına gönderilmiştir. Kabibay ise 13 Kasım sabahı operasyonu haber almış ve evinden ayrılarak Kadıköy’de bir arkadaşının evine gizlenmiştir. 1. Ordu Komutanlığı ve emniyet birimlerince aranan Kabibay bulunamamıştır. Kabibay iki gün sonra evine dönerek tebligat beklediğini haber vermiştir. 13 ve 14 Kasım günleri Mürtet

⁴⁶⁵Turan (2002: 45, 46).

⁴⁶⁶İpekçi-Coşar (1965: 500-502).

⁴⁶⁷Türkeş-Baykal-Özdağ (1964: 40, 41).

Havaalanı'ndaki karargâha getirilerek nezaret altına alınan diğer üyelere de Dışişleri Bakanlığı imzalı yurtdışı görevleri tebliğ edilerek komiteden uzaklaştırılmışlardır.⁴⁶⁸

14'lerin listesi 13 Kasım 1960'ta açıklanmış,⁴⁶⁹ bununla ilgili olarak o sabah radyodan Cemal Gürsel, Devlet Başkanı ve Silahlı Kuvvetler Başkomutanı sanı ile bir bildiri yayımlayarak Komite içindeki ayrılıkların ülke çıkarlarını tehlikeye düşürdüğü için 38 kişilik Milli Birlik Komitesinin dağıtıldığını ve onun yerine yeni bir Komite oluşturulduğunu açıklamıştır. Bildiride 23 kişilik yeni üyenin adları sıralandıktan sonra görevlerinden alınan üyelerin emekliye ayrıldıkları da belirtilmiştir.⁴⁷⁰ 14'ler'in tasfiyesinde İnönü'nün de onayı alındıktan sonra, Komiteden çıkarılanlar dış ülkelerdeki temsilciliklere danışman olarak atanmışlardır. Bunlardan Alparslan Türkeş Yeni Delhi'ye, Orhan Kabibay, Ottawa'ya; Orhan Erkanlı, Meksiko'ya; Dünder Taşer, Rabat'a; Numan Esin, Madrit'e ve Muzaffer Özdağ, Tokyo'ya gönderilmişlerdir. Ayrıca bir önlem de Türk Kültür Dernekleri yönünden alınmış, İçişleri Bakanlığı'nın yayınladığı bir genelge ile Derneğin bütün başkanları görevden alınarak bu görevleri vali ya da kaymakamların üstlenmelerine karar verilmiştir.⁴⁷¹

Böylece MBK içindeki bu parçalanma ve 14'lerin Komiteden çıkarılmaları sonucunda Birinci MBK Dönemi sona ererken, ordu ve üniversitelerdeki emekli edilmelerden sonra yapılan bu tasfiye Komitenin kamuoyunda azalan saygınlığını biraz

⁴⁶⁸İpekçi-Coşar (1965: 506-508).

⁴⁶⁹13 Kasım günü açıklanan listeye göre Komiteyle ilişkisi kesilecek üyeler şu isimlerden oluşmaktadır; Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı, Muzafer Özdağ, Rifat Baykal, Fazıl Akkoyunlu, Ahmet Er, Dünder Taşer, Numan Esin, Mustafa Kaplan, İrfan Solmazer, Şefik Soyuyüce, Muzaffer Karan ve Münir Köseoğlu. *Milliyet* (14.11.1960).

⁴⁷⁰*Milliyet* (14.11.1960); *Hürriyet* (14.11.1960); Turan (2002: 47).

⁴⁷¹14'ler hakkında değişik çevrelerce çok farklı değerlendirmeler yapılmış hatta onları vatan haini diye suçlayanlar da çıkmıştır. 27 Mayıs girişiminin hemen ertesinde anayasa komisyonunda görev alan ve milli birlik komitesi üyelerine yakından tanıma imkânı bulmuş olan Hıfzı Veldet Velidedeoğlu 28 Temmuz 1961'de Devlet Başkanı Gürsel'e yazdığı mektubunda yurtdışında bulunan Özdağ, Erkanlı, Kabibay, Solmazer'in vatan haini olabileceklerine inanmadığını belirterek onların bağışlanmalarını dilemiştir. Turan (2002: 47).

daha sarsmıştır. Bu durum da çalışmanın ilerleyen bölümlerinde değinilecek olan Silahlı Kuvvetler Birliği'nin teşekkülü ve 22 Şubat 1961, 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimlerinin meydana gelmesinde önemli bir sebep teşkil edecektir.

II.4.4. Balmumcu Sanıklarının Tahliye Edilmesi

Balmumcu Garnizonunda geneli vali ve gazetecilerden oluşan tutuklular 27 Mayıs'ın hemen ertesi günü, bazıları 26'yı 27'ye bağliya gece evlerinden apar – topar alınıp buraya getirilmişlerdir. Bazıları ise Yassıada'ya gönderilmiş ve tarihi duruşmalar başladıktan sonra, Balmumcu'ya nakledilmişlerdir. Burada bulunanların geneli DP iktidarının koyu partizanları olarak tanınan kişilerdir.⁴⁷² Mevcut Kanuna göre bir kimseyi 30 günden fazla nezaret altında bulundurma imkânı olmadığından belirtilen süre içinde haklarındaki kovuşturma tamamlanmayıp tevkif müzekkeresi kesilmeyenlerin serbest bırakılması gerekmektedir. Ancak ilk 1 ay zarfında Balmumcu 'da toplananlar hakkında yürütülen kovuşturmanın hiçbirisi sona ermediğinden kimsenin tutuklanmasına karar verilememiştir. Bu durumda serbest bırakılmaları gerektiğinden MBK bunu önlemek için özel bir kanun çıkararak (52 sayılı kanun) Yassıada ve Balmumcu'daki sanıklar hakkında 30 günlük sürenin işlemeyeceği esası getirilmiştir. Mesele bu şekilde hukuken halledilmiş ancak aradan 3 ay geçmesine rağmen Balmumcu 'da bulunan tutukluların durumu kesinleşmemiştir.⁴⁷³

⁴⁷²Akis (18.11.1960, S: 331, C:19, s. 20).

⁴⁷³İpekçi-Coşar (1965: 456, 457). Yüksek Adalet Divanı ile Yüksek Soruşturma Kurulu'nun her türlü faaliyeti ile Milli Birlik Komitesi adına Komite sekreterlerinden Orhan Erkanlı ilgilenmiştir. Erkan'lı bir hâkimler kurulunu meseleyi incelemek üzere Balmumcu 'ya göndermiş ayrıca soruşturma kurulları ile temas ederek eldeki dosyaların durumunu sormuştur. İncelemeler sonunda 30 kişinin serbest bırakılması uygun görülerek 14 Ekim günü tahliye edilmişlerdir. Ancak bu tahliyelere rağmen Balmumcu 'da 139 kişi kalmış ve tutuklu yakınlarının şikâyetleri devam etmiştir. Bunun üzerine Erkanlı da tutukluların her birinin durumunu gösteren listeler istedi. Balmumcu Garnizon Kumandanı Orhan Yagpu tarafından düzenlenip 25 Ekim'de gönderilen listelere göre o tarihe kadar 139 tutukludan 64'ü hakkında tevkif müzekkeresi kesilmiştir. Geri kalanların bir kısmı hakkında me'ni muhakeme kararı olduğu halde nezaret altında tutulmaya devam edilmiş bir kısmı için ise henüz hiçbir karar çıkmamıştır. Bkz: İpekçi-Coşar (1965: 457, 458).

Nitekim Kasım ayı başında toplanan Yüksek Soruşturma Kurulu, beş buçuk aydan beri Balmumcu 'da tutuklu bulunan kişilerin tahliye edilerek umumi mahkemelerde yargılanmaları için karar almıştır. Tahliye sonrası gerek duyulursa yeniden tevkif kararları, ilgili mahkeme tarafından verilecektir. Ancak Yüksek Soruşturma Kurulunun tahliye kararı, bir hafta gecikmiştir. Buna sebep olarak da bazı MBK üyelerinin tahliyelere taraftar olmaması gösterilmiştir. Söz konusu MBK üyeleri 13 Kasım operasyonu ile tasfiye edildiklerinden artık tahliye konusunda bir engel kalmamıştır. Buna binaen Devlet Başkanı Gürsel 13 Kasım sabahı tahliyelerin hemen yapılmasını emretmiştir.⁴⁷⁴ İpekçi-Coşar'a göre ise tahliye Bakanlar Kurulu tarafından 13 Kasım operasyonu öncesinde zaten tesadüf eseri veya bilerek 13 Kasım olarak belirlenmiştir. MBK durumu 10 Kasım günü yaptığı oturumda müzakere etmiş ve aynı görüşü benimseyerek Komite adına Erkanlı ve Bakanlar Kurulu adına da İçişleri Bakanı Kızıloğlu'nu tahliye işini düzenlemek üzere görevlendirmiştir. Ancak Erkanlı'nın 13 Kasım'da nezaret altına alınması üzerine Erkanlı'nın yapamadığı konuşma Örfi İdare Kumandanı Cemal Tural tarafından yapılmıştır.⁴⁷⁵ 13 Kasım günü Balmumcu Garnizonuna gelen Tural, müsamere salonunda çift sıra halinde dizilmiş bulunan 74 kişinin önce hatırını sormuş, sonra mikrofonsuz yaptığı konuşmada şunları söylemiştir:

*Size Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in müjdesini getirdim. Şimdi tahliye edileceksiniz. Muhakemeleriniz gayri mevkuf olarak görülecek. Tahliyeniz, biraz gecikmiştir. Bu gecikmede kabahat bizdedir. Birkaç dakika sonra hepiniz aile yuvalarınıza gideceksiniz. Hepinizi bekleyenler var. Bundan sonra kendiişlerinizle uğraşın. İyi işlerle uğraşanlar daima iyi günler görürler. Hayat uzun bir yoldur. Bunun iyi tarafı olduğu gibi, kötü tarafı da olabilir. Her şey alın yazısı... O da gelip geçer.*⁴⁷⁶

⁴⁷⁴Akis (18.11.1960, S: 331, C:19, s. 19, 20).

⁴⁷⁵İpekçi-Coşar (1965: 460).

⁴⁷⁶Akis (18.11.1960, S: 331, C:19, s. 20).

Tural'ın tok bir sesle yaptığı kısa konuşması dinleyiciler tarafından gayet samimi bulunmuş, konuşma, ayakta duran sanıklara tesir etmiştir. Korgeneral Tural'ın konuşmasına bir konuşmayla cevap verme görevini ise eski Bursa Valisi İhsan Sabri Çağlıyangil üstlenerek: *Hürriyetsiz geçen günlerimizden üzüntü duymuyoruz. Misafir kaldığımız şu aile yuvasında bizlere gösterilen samimiyeti ve sıcaklığı inkâr edecek kadar nankör değiliz. Bunu buradaki sözlerimle belirtmeme imkân yoktur. Çektiklerimiz helâl olsun!..* şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁷⁷

II.5. Silahlı Kuvvetler Birliği'nin Siyaset Sahnesine Çıkması

13 Kasım operasyonundan sonra Silahlı Kuvvetler içerisinde yeni bir cunta kurulmasından endişe edilmeye başlanmıştır. Bu tür korkulara kapılan subaylar 14'lerin “iktidarın politikacılara erken devredilmesi durumunda 27 Mayıs'ın amaçlarına ihanet edilmiş” olacağı şeklindeki korkularını da taşımışlardır. Bu savı paylaşan kişiler arasında: Güventürk, Aydemir, Dünder Seyhan, Faruk Gürler ve Tuğgeneral Refik Tulga da vardır. Bu nedenle Güventürk, Gürler ve Tulga SKB'yi ordu içinde radikal bir baskı grubu olarak 1960 yılı sonunda, İstanbul'da kurmuşlardır. William Hale'e göre SKB'nin kuruluş amacı ve kuruluşu konusundaki ayrıntılar karanlık ve birinci el anlatımlarda birbiriyle çelişmektedir.⁴⁷⁸

II.5.1. Silahlı Kuvvetler Birliğinin Kurulması

Yukarıda bahsedildiği üzere SKB'nin kurulma gerekçesiyle ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Bunlardan biri 1961 genel seçimlerinin Silahlı Kuvvetlerde bölünmeye yol açarak, Aydemir gibi bazı subayların öncülük ettikleri grupların, seçim sonuçlarına riayet etmeksizin bir askeri yönetim kurup, siyasi partileri ve Milli Birlik

⁴⁷⁷Akis (18.11.1960, S: 331, C:19, s. 20).

⁴⁷⁸Hale (1996: 126).

Komitesini dağıtmak istemeleridir.⁴⁷⁹ Ahmad'a göre de Sunay ile birlikte hareket eden diğer komutanlar bu tehlikeli fikirleri önlemek için bazı tedbirler almışlardır. Bunlardan ilki siyasi koşullar gerektirdiğinde yüksek komutanın müdahaleye hazır olduğuna, müdahalecileri inandırmak olmuştur. Bu amaçla inisiyatifi yüksek komutanın elinde tutarak subayları kontrol altına alabilmek için SKB kurulmuştur.⁴⁸⁰

Ancak Rıfat Baykal ve Bedii Faik'e göre SKB 1961 Seçimlerinden çok daha önce kurulmuş bir teşkilattır. Bu konuda Birliğin oluşumunda etkili olan asıl olayların, 13 Kasım operasyonu ve 14'lerin tasfiyesi olduğunu ileri sürmektedirler.⁴⁸¹ 14'lerin tasfiyesi hem ülke içinde hem ordu alt tabakasında MBK'ye karşı büyük bir tepki doğurmuştur. Bu cihetle orduda emir kumanda zinciri bozulmuştur. SKB, ordu mensubu bazı subaylar tarafından, 1960 Kasım ayının son günlerinde, orduda bozulan birlik ve beraberliği yeniden tesis etmek, MBK'nin her hareketini orduya mal eden bir tavır içinde bulunması nedeniyle ordunun daha fazla zarar görmesini önlemek amacıyla kurulmuştur. SBK'yi kuranları harekete geçiren en önemli düğüm noktası bu olmuştur.⁴⁸² Üskül ise Birliğin asıl kuruluş amacı olarak, 27 Mayıs'ın hedeflenen reformları getirmemiş olmasını göstermektedir.⁴⁸³ SKB'nin kuruluş nedeni ve Birliğin amacı için ortaya atılan farklı

⁴⁷⁹Yalman (1969:385).

⁴⁸⁰Ahmad (1992: 176, 177); Erkanlı (142).

⁴⁸¹Faik (1967: 101); Türkeş-Baykal-Özdağ (1964: 40, 41); Kimilerine göre birlik 13 Kasım operasyonundan sonra bir kısım komite üyelerinin kendilerini emniyete almak için kurulmuştur. Bazılarına göre ise SKB 14'lerin intikamını almak için kurulmuştur. Ancak Üskül'e göre bu düşünce yanlıştır çünkü kurucularından biri olan Menteş 13 Kasım operasyonunda ön planda yer almıştır. Aydemir, Menteş, Atakan, Ünsalan, İlkin, Birliğin nüvesini oluşturan isimlerdir. Bkz; Üskül (1989: 134, 135).

⁴⁸²Faik (1967: 101); Türkeş-Baykal-Özdağ (1964: 40, 41); Can Kaya İsen, SKB'nin kuruluş amacı olarak Ahmad ve Yalman'ın görüşüne paralel bir görüş ortaya koyarak birliğin çıkış noktasını nedenini 1961 Anayasası'nın referandum sonuçlarının MBK üzerinde doğurduğu endişe ve karamsarlık sonucu yönetimi sivillere devredip devretmeme konusunda orduda meydana gelen bölünmeye bağlarken, birliğin amacını Baykal ve Faik gibi ordudaki emir komuta zincirini tesis etmek ve orduyu siyasetten uzak tutmak olarak göstermektedir. İsen, aynı zamanda birliğin 1961 Nisan'ında kurulduğunu da ileri sürmektedir. Bkz; İsen (2010: 25, 26).

⁴⁸³Üskül (1989: 134, 135).

görüşlere karşılık Aydemir'in sözleri ortaya atılan bütün nedenleri bir arada göstermektedir. Aydemir SKB'nin kuruluşu hakkında şunları söylemiştir:

13 Kasım 1960 sessiz bir ihtilal olmuştu. İhtilalciler yavrularını yemişlerdi bizler de kullanılmıştık. Milli Birlik Komitesinin geçici anayasası bizzat yapanlar tarafından çiğnenmişti. İşte bu hadise Silahlı Kuvvetler içinde çok yıkıcı bir reaksiyon yarattı. 14'ler yurtdışına sürüldükten sonra geri kalan 23 MBK üyesi grup grup ordu içinde aşiret reisi gibi taraftar toplamaya başladılar. Ayrıca 14'erin mağdur olduklarına inananlar da ordu içinde bir teşkilat kurmaya kalktılar. Artık ordu muhtelif fikir cereyanlarına göre, muhtelif zümrelere hizmet için siyasetin içinde olmaya başlamıştı. İşte bu durum karşısında kendimi yine vazifeli hissettim. Ankara'daki yakın arkadaşlarımla bir fikir etrafında toplanarak, ordu içinde parçalanmaya meydan vermemek, yavaş yavaş orduyu MBK üyelerinin elinden kurtarmak için Türk SKB adı altında bir teşkilat kurmaya başladık.⁴⁸⁴

14'lerin tasfiyesinin ardından darbe sırasında örgüt dışında kalan eski komitecilere önemli bir fırsat doğmuş, Gürsel'in Komiteyi tamamen tasfiye etme isteği Milli Birlik Komitesindeki bazı üyeleri güvensizliğe itmiştir. Bu nedenle durumu tehlikeli gören ve teyakkuzda duran Havacılar grubu ordu içinde kendilerine destek aramaya başlamıştır.⁴⁸⁵ Ayrıca 13 Kasım Operasyonundan sonra Cemal Madanoğlu'nun Komite içinde en etkili isim olarak belirmesi nedeniyle iktidarı tek başına ele geçirmesinden de korkulmuştur. Bu nedenle 14'ler'in tasfiyesinden hemen sonra MBK üyeleri Mucip Ataklı ve Emenullah Çelebi, İstanbul'a gelerek, 1. Ordu Kurmay Başkanı Emin Arat vasıtasıyla, Ordu Kumandanı Cemal Tural'dan bir randevu istemişlerdir. Havacı Kumandan Turan Çağlar'ın da hazır bulunduğu görüşmede Ataklı ve Çelebi, Gürsel'in komite içinde yeni bir darbe yapmaya hazırlandığını iddia etmişlerdir. Ataklı ve Çelebi ye göre Gürsel, Osman Köksal, Sezai Okan, Sıtkı Ulay ve Cemal Madanoğlu'nun katılımıyla bir "direktuar"

⁴⁸⁴İsen (2012: 275).

⁴⁸⁵Kara (2006:238).

yönetimi kurmayı amaçlamaktadır.⁴⁸⁶ Bu konudaki düşüncenin diğer bir versiyonu da Cemal Tural'ı farklı bir görevde göstererek, Gürsel'in "Üç Cemal'den" oluşan, yani kendisi Madanoğlu ve Tural'dan bir cunta kurmak istediği şeklindedir.⁴⁸⁷

Ancak Ataklı ve Çelebi birinci görüşü dikkate alarak Cemal Tural'dan yardım istemişlerdir. Faik'e göre Cemal Tural iddiaları duyduğu zaman kılını bile kıpırdatmamış sadece "Vah vah yazık durum böyle olmamalıydı" tarzında vaziyeti geçiştiren bir cümle kullanmıştır.⁴⁸⁸ Feroz Ahmad, gerçekte böyle bir girişim olsaydı SKB'nin müdahale ederek önleyeceğini, ancak o sırada SKB üyelerinin büyük çoğunluğunun Gürsel'in yönetimi sivillere devretme düşüncesini paylaştığını, bu nedenle Komiteye tam destek verdiklerini ifade etmektedir.⁴⁸⁹

Tural ile görüşmeden bir sonuç alamayan Ataklı ve Çelebi 1. Ordu Komutanlığı'na bağlı 66. Tümen Komutanı Faruk Güventürk'ü de ziyaret ederek, ülkenin genel sorunlarına değinmişler ve Gürsel'in bazı generallerin girişimi ile ülkeyi yönetmeyi düşündüğü yolundaki söylentilerin kaynağını sorup bu konuda bilgisi olup olmadığını öğrenmek istemişlerdir. Güventürk duruma sinirlenerek, Milli Birlik Komitesinin durumunu değiştirecek hiçbir eyleme müsaade edilmeyeceğini ve sonuna kadar kendileri ile birlikte hareket edeceğini söylemiştir.⁴⁹⁰ Tural'ın Kurmay Başkanı Albay Emin Arat'ı yanına çağırarak Güventürk silahını masanın üzerine koyarak onunla konuşmuş sonra diğer arkadaşlarının⁴⁹¹ da odaya gelmesiyle bir yemin metni hazırlamışlardır. Durum Faruk Gürler ve Refik Tulga'ya da anlatılmış teşkilatın başına geçmeyi kabul eden Gürler yemin

⁴⁸⁶Faik (1967: 101); İpekçi-Coşar (504 -505); Hale (1996:126).

⁴⁸⁷Hale (1996: 126).

⁴⁸⁸Faik (1967: 101).

⁴⁸⁹Ahmad (1992:171).

⁴⁹⁰Özkaya (2005: 322).

⁴⁹¹Başlangıçta İstanbul'da yaptıkları çalışmalarla Birliğin temellerini atan isimler arasında Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu, Kurmay Albay Alparslan Orhan, Kurmay Albay Emin Aytekin,⁴⁹¹ Kurmay Albay Cevat Kırca ve Kurmay Yarbay Osman Deniz bulunmaktadır. Bkz; Örtülü (1977: 133, 134).

metnini düzelttikten sonra hep birlikte yemin ederek Aralık ayının başında SKB'yi kurmuşlardır.⁴⁹²

Üyeler teşkilata şu yemini yaptıktan sonra alınmışlardır:

*Türk milletinin bekasını, 27 Mayıs inkılap ruhunun devamını, demokratik rejimin kurulmasını temin ile milli birlik komitesinin müspet icraatını destekleyeceğime ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin siyasetten uzak kalmasının temini hususunda kendimi şimdiden Türk milletine feda edeceğime namusum ve şerefim üzerine ant içerim.*⁴⁹³

Faik'e göre yemin metnine bakıldığında başlangıçta Milli Birlik Komitesinin yanında duran bir havaya sahipmiş gibi görünse de "müspet icraatı" ifadesi komiteyi illaki müspet icraata götürmek, aksi takdirde karşısında olmak anlamında kullanılmıştır.⁴⁹⁴

Teşkilat ilk toplantısını 1960 Kasım ayı sonlarında birinci orduya bağlı 66. Tümen Komutanlığı'nda Tuğgeneral Faruk Gürler, Tuğgeneral Faruk Güventürk, Tuğgeneral Yusuf Alpmansu, Kurmay Albay Emin Arat, Kurmay Albay Zarf Çetindağ, Kurmay Albay Turan Çağlar, Kurmay Yarbay Ahmet Germeç ve 66. Tümen Kurmay Başkanı Şaban Yarbay gibi isimlerin katılımları ile yapmıştır. Toplantıya katılan isimler arasında 1. Ordu Komutanı Korgeneral Cemal Tural'ın Kurmay Başkanı olan Emin Arat dikkat çekmektedir.⁴⁹⁵ Tural başlarda SBK'nin faaliyetlerine katılmamış ancak Birliği uzaktan takip etmiştir.⁴⁹⁶

66. Tümeninde toplanan isimler Milli Birlik Komitesinin büsbütün kontrolünü yitirmesinden dolayı, ülkeyi saran karamsarlık ve endişeden kurtarmak, Milli Birlik Komitesinin her hareketini orduya mal eden bir tavır içinde faaliyetlerini yürütmesi

⁴⁹²Öymen (1987: 310).

⁴⁹³Faik (1967: 102).

⁴⁹⁴Faik (1967: 102).

⁴⁹⁵Faik (1967: 101).

⁴⁹⁶Gürgür, www.turkyurdu.com.tr, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

nedeniyle Ordu'nun daha fazla zarar görmesini önlemek amacıyla kurulmuştur. Faik'e göre SKB teşkilatı antidemokratik bir amaç gütmeyip tam aksine demokratik bir hukuk devletine kayıtsız şartsız bir milli iradeye dayanak oluşturma amacını taşımaktadır. Teşkilat siyasi bir amaç taşımayıp darbe amacıyla da kurulmamıştır. Asıl amaç orduyu politikadan çekip çıkarmak hatta ordu içinde oluşabilecek müdahale hareketlerine karşı orduyu hazır tutmaktır.⁴⁹⁷ Faik'in Birlik toplantılarına ve çalışmalarına basını temsilen katıldığı⁴⁹⁸ ve Birlik üyelerinin bazılarının darbe girişimine katıldıkları göz önünde bulundurulursa Faik'in iddiasının o kadar masum olmadığı görülmektedir.

İstanbul'da SKB kurulurken, Ankara'da da Kurmay Albay Talat Aydemir, yakın arkadaşları ile yaptığı görüşmeler sonucunda benzer bir teşkilat oluşturmuştur.⁴⁹⁹ Başlangıçta Ankara'daki teşkilat ile SKB birbirinden haberdar değillerdir. Ama zamanla iki kuruluş birbirinden haberdar olmuş, ardından da birleşmişlerdir. Bu birleşmede Halim Menteş'in büyük rolü olduğu ileri sürülmektedir. Birleşmeden sonra teşkilatın adı SKB olarak devam etmiş ancak teşkilatın fikir ve plan merkezi İstanbul Harp Akademisi olurken, aksiyon tarafını daha çok Ankara üstlenecektir.⁵⁰⁰

II.5.2. Devlet Başkanı Gürsel'in Silahlı Kuvvetler Birliğini Öğrenmesi ve Tasfiye Etmek İstemesi

Gürsel'in Emir subayı Agasi Şen, İstanbul'a giderken trende görüştüğü bir subay ona SKB'ye katılmasını önermiş Agasi Şen ihbarda bulunmayacağı yönünde güvence verince görüştüğü kişi Şen'e, Birlikte "Tansel, Tural, Gürler, Güventürk, Tulga,

⁴⁹⁷Faik (1967: 102).

⁴⁹⁸İsen (2012: 240).

⁴⁹⁹Onuş (2003 :236); Örtülü (1977: 131).

⁵⁰⁰Faik (1967: 105, 106); Örtülü'ye göre Birliğin temelleri 1961 Ocak ayında Ankara'da Aydemir ve arkadaşları tarafından atılmıştır. Fakat 1961 Mart ayında Aydemir'in teşkilatı bir protokol metni hazırlayarak İstanbul ile birleşmiş ve birliğin adı SKB olarak belirlenmiştir. Bkz; Örtülü (1977: 132-134).

Nuri Hazer, Aydemir, Menteş Necati Ünsalan'ın olduklarını söylemiştir.⁵⁰¹ Agasi Şen bu bilgileri Gürsel'e ulaştırmış, Madanoğlu Köksal ve Okan toplanıp bir durum değerlendirmesi yaparak bazı kararlar almışlarsa da konuyu komiteye getirmemişlerdir.⁵⁰²

Ancak SKB'nin zamanla genişlemesi, MBK üyelerini tedirgin etmiştir. Zira SKB'ye 1961 Nisan'ında Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel de katılmış ve Birliğin liderliğini üstlenmiştir. Bu durum Birliğin Silahlı Kuvvetler üzerindeki kontrolünü arttırmasına neden olmuştur.⁵⁰³ Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Gürsel, başta olmak üzere MBK üyelerinin çoğu kendilerini tasfiye etmek amacıyla kurulduğunu düşündükleri SKB'ye karşı tedbir alınması gerektiğini düşünmeye başlamışlardır. Zira Birlik Tansel'den sonra, Genelkurmay 2. Başkanı Muhittin Önür'ün, Donanma Komutanı Amiral Necdet Uran'ın, Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Abdurrahman Doruk'un ve 1. Ordu Komutanı ve İstanbul Örfi İdare Komutanı Korgeneral Tural'ın⁵⁰⁴ katılımıyla karşı konulması imkânsız bir güç elde etmiştir. MBK ilk tedbir olarak kendilerine bağlı birlikleri güçlendirip sonra SKB'yi yavaş yavaş tasfiye etmeyi planlamıştır. Böylece Birlikten haberi olan Genelkurmay Başkanı Sunay, iki grup arasında uzlaştırmacı rol oynamaya çalışmıştır. 1961 Mayıs'ında Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel başkanlığında Çankaya'da toplanan Milli Savunma Bakanı Muzaffer Alankuş, Kara Kuvvetleri Komutanı Celal Alkoç, 2. Ordu Komutanı Korgeneral Şefik İlter, Deniz Kuvvetleri Komutanı Koramiral Zeki Özek, SKB'nin tasfiye edilmesi yönünde karar almışlardır.⁵⁰⁵

Çankaya toplantısında hazır bulunan MBK üyelerinden Madanoğlu ve Kızıloğlu, SKB'ye şiddetle cephe almışlar ve tasfiye planının hemen uygulanmasını, ilk

⁵⁰¹Yıldız (2001: 209); Tunçkanat (1999: 429).

⁵⁰²Yıldız (2001: 209).

⁵⁰³Üskül (1989: 134, 135); Örtülü (1977: 135, 136).

⁵⁰⁴Aytekin'e göre Tural bu tarihte Birliğe fiili olarak intikal etmiş değildir.

⁵⁰⁵Örtülü (1977: 135, 136).

olarak da Hava Kuvvetleri Komutanı Tansel'den başlanmasını talep etmişlerdir. SKB'yi dağıtmaya kararlı olan Gürsel, hazırlıklara başlayarak Hava Kuvvetleriyle temas kurması için Agasi Şen'i görevlendirmiştir. Şen, Hava Kuvvetleri Kurmay Başkanı Albay Fahri Baran'la temasa geçerek, İrfan Tansel ve üç havacının tasfiyesi için hazırlıklara başlamıştır. Gürsel, Madanoğlu ile de görüşerek, Madanoğlu'nu İstanbul'da 1. Ordu Komutanı Cemal Tural'la görüşmesi ve SKB'nin, İstanbul'daki üyelerinin dağıtılıp cezalandırılması için isimlerinin bildirilmesi konusunda görevlendirmiştir. Tural isimlerin açığa çıkarılmasına olumsuz yaklaşınca Gürsel tarafından Ankara'ya çağrılarak sorgulanmıştır.⁵⁰⁶

Tasfiyeden haberdar olan SKB, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın aracılığı ile bir ultimatoma göndererek; Milli Birlik Komitesi'nin TSK adına verdiği şeref sözünü kayıtsız şartsız yerine getirmesi, siyaset yapılmaması ve Silahlı Kuvvetlere nüfuz etmeye çalışmalarının kesin olarak önlenmesi, Silahlı Kuvvetlerin en geç yeni TBMM açıldığı gün fiilen siyasetten çekilmesini talep etmiştir.⁵⁰⁷

SKB'nin verdiği bu ultimatoma MBK üyeleri tarafından görüşülmüş, fakat Komite üyeleri yeniden bölünmüşlerdir. Mucip Ataklı, Haydar Tunçkanat, Emenullah Çelebi, Ekrem Acuner, Rafet Aksoyoğlu, Vehbi Ersü, Kamil Karavelioğlu, Selahattin Özgür, Şükran Özkaya ve Fikret Kuytak'ın ultimatoma görüşülürken öne sürdükleri fikirler diğer üyeler tarafından hoş karşılanmamış, daha sonra söz konusu isimlerin gizliden gizliye SKB mensuplarıyla görüşmeler yaptığı yönündeki raporlar, İçişleri Bakanlığından getirilerek okunmuştur.⁵⁰⁸ Bahsi geçen rapor Milli Birlik Komitesinin iki havacı üyesi Mucip Ataklı ve Emenullah Çelebi'nin 1960 Kasım'ı sonlarında İstanbul'a gelerek, 1. Ordu

⁵⁰⁶Tunçkanat (1999: 429).

⁵⁰⁷Örtülü (1977: 137, 138).

⁵⁰⁸Örtülü (1977: 138, 139).

Kumandanı Cemal Tural'dan Gürsel'in, Osman Köksal, Sezai Okan, Sıtkı Ulay ve Cemal Madanoğlu'ndan oluşan bir "direktuar" yönetim kurmasını önlemeyi amaçlayan görüşmeleriyle ilgili olsa gerektir. Sonuçta bu isimlere güvenilmeyeceği kararına varılmış ve hazırlanmakta olan tasfiye planının bu isimlere de uygulanmasında mutabık kalınmıştır.

II.5.3. İrfan Tansel Olayı

SKB'ye yönelik planlanan tasfiye kararı çok gizli tutulmuş, hatta Genelkurmay Başkanı'nın bile haberi olmamıştır. Cevdet Sunay durumu ancak Haziran ayının ilk günü Gürsel'in daveti üzerine Çankaya Köşkü'nde öğrenmiştir. Sunay, SKB'nin güçlü bir teşkilat olduğunu, ona böyle bir tasfiyenin çok büyük reaksiyonlara yol açacağını bildirmiş ve bu karardan vazgeçilmesini tavsiye etmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Gürsel, bu konuda kararlı olduğunu ve Sunay'a da endişeye kapılmamasını söylemiştir. Cumhurbaşkanı Gürsel, bu doğrultuda Genelkurmay Başkanı Sunay'dan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in emekliye sevk edilmesini istemiştir. Sunay, Tansel'in emekliye sevk edilmesine şiddetle karşı koyunca, Gürsel emeklilik konusunda ısrar etmiş, bunun üzerine Sunay, Tansel'in yurt dışında başka bir göreve tayin edilmesini önermiştir. Bu teklif Cumhurbaşkanı ve Genelkurmay Başkanı arasında bir uzlaşmanın sağlanmasına vesile olurken, Hava Kuvvetleri Kumandanı Tansel'in Washington'daki NATO Daimî Grubuna tayin edilmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁹

Tansel'in Washington'a gönderilmesi kararından, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Muhittin Önür'ün haberi olmuş ve vakit geçirmeden SKB'nin ileri gelenleri ile temasa geçerek, konuyu onlara iletmiştir.⁵¹⁰ Alınan ilk tedbir tasfiye planının uygulanmasını önlemek olmuş, bunun için de birliğe bağlı bütün kıtalar alarm durumuna geçirilmiştir.

⁵⁰⁹Örtülü (1977: 139, 140).

⁵¹⁰Örtülü (1977: 144).

SKB teşkilatı Cemal Gürsel'e 24 saat mühlet tanıyarak Tansel'in görevine iadesini istemiştir.⁵¹¹

Ankara Radyosu, Haziran 1961'de Hava Kuvvetleri Komutanı Korgeneral İrfan Tansel'in askeri misyonun başkanı olarak Washington'a gönderileceğini, Tümgeneral Süleyman Tulga'nın da komutan yardımcılığına atandığını duyurmuştur. Atamanın yasal olmasına rağmen SKB, bu durumu bir tür sürgün olarak değerlendirmiş, başkalarının da aynı türden uygulamalara tabii tutulmasından endişe ederek prestij ve otoritesini korumak istediği için SKB, Cumhurbaşkanı Gürsel'e, Tansel'in atamasının durdurulmasını ayrıca Madanoğlu'nun Ankara Sıkıyönetim Komutanlığından, Köksal'ın da Muhafız Alayı Komutanlığından alınmasını isteyen bir ültimatoma vermişlerdir. Ayrıca ültimatoma Millî Savunma Bakanlığı'ndan Muzaffer Alankuş'un görevinden uzaklaştırılması ve bazı generallerin emekliye sevkini de içermektedir.⁵¹² Cumhurbaşkanı Gürsel, ültimatoma kabul etmiş ve 8 Haziran'da Tansel'in Hava Kuvvetleri Komutanı olarak görevine devam edeceğini duyurmuş,⁵¹³ Madanoğlu ve Köksal ise görevlerinden alınmıştır.⁵¹⁴ Tansel olayı ile SKB denetimi ele alarak, MBK üzerinde gerçek bir güç haline dönüşmüştür.⁵¹⁵

II.5.4. Korgeneral Tural ve Silahlı Kuvvetler Birliği

SKB adında yeni bir teşkilatın oluştuğunu Tansel olayı ile birlikte öğrenen Sunay, bu yeminli teşkilatın merkezinin İstanbul olduğu,⁵¹⁶ 1. Ordu ve İstanbul Örfî İdare Kumandanı Korgeneral Tural'ın da bu teşkilata katıldığı haberini almış ve ani bir şekilde İstanbul'a gelerek meseleyi bizzat araştırmak istemiştir. Sunay önce Örfî İdare Kurmay

⁵¹¹Faik (1967: 107, 108).

⁵¹² Faik (1967: 117).

⁵¹³*Cumhuriyet* (09.06.1961).

⁵¹⁴*Cumhuriyet* (12.07.1961); Faik (1967:119); Weiker (1967:137).

⁵¹⁵Ahmad (1992:171).

⁵¹⁶Aytekin (1967: 166, 167).

Başkanı Emin Aytekin'le görüşmüş, Aytekin'e SKB adında bir teşkilatın ve komutanı Tural'ın teşkilata üye olup olmadığını sormuştur. Aytekin böyle bir teşkilattan haberdar olmadığını belirtince, Sunay olayın üzerine gitmek için bu kez Korgeneral Cemal Tural'ın diğer Kurmay Subayı Emin Arat ile görüşmüştür. Arat ise böyle bir teşkilatın bulunduğunu ve Tural'ın da bu durumdan haberdar olduğunu söylemiştir.⁵¹⁷ İki kurmay subayın ifadeleri arasındaki çelişkinin nedeni Faik'e göre Tural'ın, Ordu Kurmay Başkanı ile birlikte katıldığı gizli teşkilattan Örfi İdare Kurmay Başkanı Aytekin'e bahsetmemiş olmasıdır.⁵¹⁸

SKB hakkındaki soruşturmanın ardından Cevdet Sunay, Ankara'ya dönmüş ve bir süre sessiz kalmıştır. Sunay'ın bu soruşturması aynı zamanda Cemal Tural'ı SKB'den uzak tutmuştur. Birliğin diğer üyeleri ise çalışmalarına devam etmiştir. Ortam yatıştıktan bir süre sonra Tural, SKB'ye katılacak, ancak aradan fazla zaman geçmeden, özellikle Sunay'ın Çankaya'da Ordu komutanları ile yaptığı görüşmeden ve “21 Ekim Protokolü”nden sonra SKB'nin faaliyetlerinden geri çekilerek, Birliğin faaliyetlerini karşısına alarak mücadeleye geçecektir.⁵¹⁹

II.5.5. Korgeneral Tural'ın Silahlı Kuvvetler Birliği'ne Fiilen Katılması

SKB'nin tam olarak hangi tarihte teşekkül ettiği konusunda farklı görüşler ve bilgiler olduğu gibi araştırmanın temel konusu olan Korgeneral Cemal Tural'ın 27 Mayıs Askeri Darbesi Sonrasında Silahlı Kuvvetler ve ülke siyaseti üzerinde önemli rolü olan SKB'ye tam olarak ne zaman katıldığı konusunda da farklı tarihler ileri sürülmüştür. Bu konuda Korgeneral Tural'a en yakın isimlerden biri olan İstanbul Örfi İdare Kurmay Başkanı Mehmet Emin Aytekin, Tural'ın birliğe fiili olarak 19 Ekim 1961'de girdiğini ileri

⁵¹⁷Faik (1967: 98); Aytekin (1967: 121).

⁵¹⁸Faik (1967: 97-100).

⁵¹⁹Faik (1967: 104); Aytekin (1967: 123).

sürmektedir. Bu doğrultuda 19 Ekim 1961'de 66. Tümen Kumandanı Tuğgeneral Faruk Güventürk, Aytekin'i arayarak:

*Sayın Ordu Kumandanımız karşında oturuyorlar... Ordu Kumandanımız Silahlı Kuvvetler Birliği teşkilatına katılmış bulunduklarını ve bütün prensiplerini benimseyerek teşkilatımızı destekleyeceklerini ifade etmişlerdir bunun bizim için son derece sevindirici mesut bir olay olduğuna senin de benim kadar inançlı olacağını biliyorum.*⁵²⁰ demiştir.

Ayrıca Güventürk, Aytekin'den Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ı arayıp, Tural'ın Birliğe katılmasını istemiştir. Bunun üzerine Aytekin hemen Genelkurmay Başkanı Sunay'ı arayarak şunları söylemiştir:

*Paşam İstanbul teşkilatı için çok önemli mütalaa ettiğimiz mesut bir olaydan zatiâlinizi haberdar etmek üzere karşınızda bulunuyorum. Şimdiye kadar SKB Teşkilatının dışında bulunan ordu kumandanımızın şu andan itibaren teşkilata katılmış ve bütün prensiplerini benimseyerek hizmete girmiş bulunduğunu zatiâlinize teşkilat adına arz ediyorum.*⁵²¹

Aytekin'in bu ifadesini Sunay birkaç defa tekrarlatıp konuyu iyice anladıktan sonra teşekkür ederek telefonu kapatmıştır. Aytekin ile Sunay'ın görüşmesinden birkaç saat sonra Orgeneral Cemal Tural, Aytekin'i aramış, Ankara ile görüşüp görüşmediğini sormuştur. Tural, aldığı evet cevabının ardından Aytekin'i yanına çağırmıştır. Karargâhta Tural ve Aytekin Ankara ile yapılan görüşmenin teferruatı hakkında konuşmuşlar sonra Tural elini Aytekin'in omzuna koyarak: *Bu yaptığımız şeyler doğru şeyler değil ama*

⁵²⁰Aytekin (1967: 120).

⁵²¹Aytekin (1967: 120).

*yapılacak başka bir şey de yok sen İnönü'yi bilmezsin. O bütün bunları haber alıyordur ve bizim bu hareketlerimizi katiyen affetmeyecektir. şeklinde konuşmuştur.*⁵²²

Bunun üzerine Aytekin:

*Paşam biz memleketimiz için doğru bulduğumuz yolda inandığımız istikamette yürüyeceğiz. Şahısların tutumlarına göre kendimizi ayarlamamıza imkân yoktur sanırım. şeklinde karşılık vermiştir.*⁵²³

Aytekin'in ifadesine göre o gün SKB'ye ait kilit mevkilerde bulunan üst rütbeli subaylar bütün gün telefon görüşmeleri yaparak Cemal Tural'ın teşkilata katıldığı haberlerini birbirlerine aktarmışlardır. Tural'ın Birliğe katıldığına dair haber, Erzurum, Konya, Ankara gibi Silahlı Kuvvetler açısından önemli olan yerlerde memnuniyetle karşılanmıştır.⁵²⁴

Aytekin'in anılarında Tural'ın birliğe fiilen 1961 seçimlerinin hemen sonrasında girdiğini ileri sürmesine karşılık, 27 Mayıs öncesinin ve sonrasının önemli isimlerinden Ahmet Yıldız ve Erdoğan Örtülü, Tural'ın Birlikten kurulduğu an olan 1960 Kasımından itibaren haberdar olduğunu ve Birliğin faaliyetlerini desteklediğini iddia etmektedirler.⁵²⁵

Mehmet Emin Aytekin'e göre Cemal Tural'ın SKB ile olan münasebeti çok ilginç safhalar arz etmektedir; Çeşitli çevrelerde SKB teşkilatının Cemal Tural tarafından kurulduğu iddia edilse de Aytekin'e göre bunu kanıtlayan mevcut deliller yoktur. Bununla birlikte o sırada Korgeneral Cemal Tural'ın iki görevi bulunmaktadır biri 1. Ordu Komutanlığı diğeri ayrı bir karargâh teşkilatı bulunan İstanbul Örfi İdare Komutanlığıdır.

⁵²²Aytekin (1967: 120, 121).

⁵²³Aytekin (1967: 121).

⁵²⁴Aytekin (1967: 121).

⁵²⁵Yıldız (2001: 209); Örtülü (1977: 135, 136).

Aytekin, Örfi İdare Komutanlığı'nın kurmay başkanlığı görevini yürütmektedir. Diğer taraftan Korgeneral Cemal Tural'ın komutasındaki 1. Ordu Komutanlığı'nın Kurmay Başkanı olan Emin Arat, SKB Teşkilatının genel sekreteri olarak görev yapmaktadır. Ancak Aytekin o sırada SKB Teşkilatının kurulmuş ve faaliyete geçmiş olmasından haberdar olmadığını, teşkilattan hiç kimsenin kendisine gelerek herhangi bir teklifte bulunmadığını ifade etmektedir. Ayrıca Aytekin, SKB açısından önemli bir mevkide bulunan Tuğgeneral Faruk Güventürk ile bazı prensiplerden dolayı anlaşmazlık yaşadığını, bu nedenle General Güventürk'ün kendisinin teşkilata girmesini veto ederek engellediğini, hatta emekliliğe sevk edilmesi için çaba gösterdiğini, fakat bunda başarılı olamayınca da Güventürk'ün özür dileyerek, olup bitenleri kendisine anlattığını söylemiştir.⁵²⁶

Albay Emin Arat'ın, zaman zaman teşkilatın toplantıları hakkında Cemal Tural'a bilgi vermesi Aytekin'in Cemal Tural'ın bu teşkilatın içinde ve kurucuları arasında bulunduğu yönünde düşünmesine de neden olmuştur. Ayrıca Emin Arat'ın bir tahkikat nedeniyle İstanbul'a gelen Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'a teşkilat hakkında "benim bilip de Cemal Tural'ın bilmediği hiçbir husus yoktur" demesi de Aytekin'in bu düşüncesini kuvvetlendirilmiştir. Tüm bunlarla birlikte Aytekin teşkilata üye olduktan sonra bütün gücüyle Korgeneral Tural'ı teşkilata sokmaya çalıştığını fakat her defasında karşı koyduğunu da ifade etmektedir. Aytekin'e göre Tural'ın teşkilata üye olmak istememe nedeni, düşündüğü askeri otoritenin korunması noktasından kaynaklanmıştır. Bununla birlikte Tural, daima teşkilatın aldığı yapıcı prensiplerden haberdar olmuş, bildiği halde teşkilatın varlığından haberdar değilmiş gibi görünmüştür.⁵²⁷ Tural, teşkilatın faaliyetleri ve toplantıları hakkında zaman zaman "gene toplanmışlar" diyerek tepki

⁵²⁶Aytekin (1967: 121, 122).

⁵²⁷Aytekin (1967: 122).

göstermiş bazen de "bizim deli oğlanlardan ne haber" diye sorarak teşkilatın faaliyetlerini öğrenmek istemiştir.⁵²⁸

II.5.6. Genelkurmay Başkanı Sunay'ın Silahlı Kuvvetler Birliğine Sahip Çıkması

Orgeneral Cevdet Sunay, yeni bir darbe komitesi olduğundan şüphelendiği SKB'nin gerçekte böyle olmadığını, Birliğin asıl amacının Atatürkçülük başta olmak üzere, ordunun beğeneceği ve tutacağı fikirler ve amaçlar olduğunu, teşkilatın bir kumanda zinciri oluşturmaya çalıştığını anlayarak, buna sahip çıkmak ve Birliği kanallı etmek için, SKB'nin faaliyetlerini takip ederek, sahip çıkmıştır.⁵²⁹

Sunay, SKB'ye sahip çıktığı gibi, Birliğin amacını bütün orduya yaymak için Birliğin yemin metnini bütün orduya emir telakki etmiştir. Şüphesiz ki Sunay'ın bu tutumu, Birliğin güç kazanmasında etkili olmuştur. Diğer taraftan Birliğin Genelkurmay başkanlığınca desteklenmesi, Birlik içindeki bazı üyelerin Genelkurmay Başkanının başka türlü hareket edemeyeceği çıkarımında bulunmasına, kendi güçlerini büyük görmelerine ve bu güçten cesaret alarak zararlı bazı faaliyetlere girişmelerine neden olacaktır.⁵³⁰

Çalışmanın devamında bahsedilecek olan 22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963 darbe girişimleri bahsi geçen bu cesareten kaynaklanmıştır. Orgeneral Cemal Tural, teşkilat içerisindeki bu cüretkâr kişilerin gayelerini görerek, Birlikle olan ilişkisini yavaş yavaş koparacak, hatta sonrasında karşılarında yer alacaktır.

⁵²⁸Aytekin (1967: 122, 123).

⁵²⁹Erkanlı (1972: 142); Faik (1967: 104); Türkeş-Baykal-Özdağ (1964: 41); Aytekin (1967: 167).

⁵³⁰Faik (1967: 104, 105).

II.6. 1961 Genel Seçimleri ve Korgeneral Tural'ın Faaliyetleri

27 Mayıs askeri müdahalesi ile Türk siyasi hayatına yeni bir şekil verilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda On yıl boyunca iktidarı elinde tutan DP kapatılırken, müdahale öncesinde muhalefet konumunda bulunan CHP ile CKMP varlığını sürdürmüştür.⁵³¹ Seçimlere gidilirken MBK Ocak 1961'de siyasi faaliyetlere siyasi ölçüde izin vermiş, Şubat ayında varlığını sürdüren partiler dışında, AP, YTP, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi gibi yeni partiler de kurulmuştur.⁵³² Bu doğrultuda 1961 yazında yeniden çok partili yaşamı tesis etmek için harekete geçilmiş, 1 Nisan 1961'de partiler siyasi faaliyetlerine başlamışlardır.⁵³³

Ragıp Gümüşpala'nın genel başkanlığını yürüttüğü AP ve Ekrem Alican'ın liderliğindeki Yeni Türkiye Partisi, kapatılan DP'nin yerine geçmeyi hedefleyen, milliyetçi ve sağ eğilimli partiler olarak ortaya çıkmışlardır. Buna binaen YTP'ye daha ilk günlerde 109 eski Demokrat Partili vekil iştirak ederken, bazı Adalet Partililer de 27 Mayıs'ı eleştiren demeçlerde ve girişimlerde bulunmuşlardır.⁵³⁴ Bu siyasi atmosfer içerisinde İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Tural, 9 Mayıs'ta 25 numaralı tebliğle, Demokrat Partiyi yeniden canlandırmak isteyenlerin ve yabancı ideolojilerin etkisinde kalmış "soysuz kişilerin" tutuklanacağını duyurmuştur.⁵³⁵ 10 Mayıs 1961'de DP'yi canlandırmak isteyen ve komünizmi savunan bazı kimseler İstanbul Örfi İdare Komutanlığınca "rejim aleyhtarı silahlı faaliyet teşebbüsünde bulundukları" gerekçesiyle gözaltına alınmışlardır.⁵³⁶ Orgeneral Cemal Tural, 27 Haziran'da "Örfi İdare makamları halkı mukabil bir ihtilale teşvik ettiği gerekçesiyle yakalanan 4 kişilik bir şebeke ile ilgili

⁵³¹Kara (2021: 47).

⁵³²Turan (2002: 66).

⁵³³*Milliyet* (07.05.1961); Turan (2002: 66).

⁵³⁴Turan (2002: 66-68).

⁵³⁵*Cumhuriyet* (10.05.1961).

⁵³⁶*Hür Vatan* (10.05.1961); *Milliyet* (10.05.1961); *Cumhuriyet* (10.05.1961).

soruşturmaya önemle devam etmektedirler” duyurusunda bulunmuş, Örfi İdare Kurmay Başkanı Mehmet Emin Aytekin'in basın mensuplarına verdiği bilgiye göre yakalanan sanıklar haklarındaki iddiayı kabul ederek bazı itiraflarda bulunmuşlardır. Beyanatın devamında Aytekin'in ifadesine göre “yeraltı faaliyetleri göstererek” MBK aleyhinde beyannameler hazırlayan şebekenin başkanının Zeytinburnu AP ilçe teşkilatı kurucularından Ahmet Çiftçi olduğu belirtilmiştir. Yakalanan sanıklar suçunu itiraf ederek büyük bir teşkilatları olduğunu söylemiştir. Yakalanan sanıkların ifadesinde geçen “büyük teşkilatın” AP olup olmadığı İstanbul Örfi İdare Komutanlığınca araştırılmıştır.⁵³⁷

Devlet Başkanı Gürsel de gericilere karşı sürekli uyarılarda bulunmayı ihmal etmemiştir. Cumhurbaşkanı Gürsel AP'yi işaret ederek “Bir partinin DP haline getirilmek için gayret edildiğini” söyleyerek gerekirse bu konuda en sert tedbirlerin alınacağını belirtmiştir.⁵³⁸ AP'nin ne pahasına olursa olsun tuttuğu seçim kampanyası yolundan vazgeçmemesi üzerine Gürsel, Parti Başkanı Gümüşpala'ya çok ağır ithamlar içeren bir mektup göndermiştir.⁵³⁹

Bu sırada henüz Yassıda yargılamalarının da devam ettiği bu çalkantılı ortamda 1961 Anayasası 9 Temmuz'da oylamaya sunulurken Gürsel seçimlerin Ekim ayının ilk yarısında yapılacağını duyurmuştu.⁵⁴⁰ Yeni anayasanın beklendiği gibi büyük destek görmemesi; özellikle %40 karşı oy kullanılması ve boş oylar, 27 Mayıs'a bir tepki olarak yorumlanmıştır. Referandum sonuçları ve Yassıda'dan gelecek mahkeme sonuçları siyasi ortamda gerginliğe neden olmuştur. Yine de 21 Temmuz'da Kurucu Meclis 15 Ekim 1961'de seçimlerin yapılmasını kabul ederek, ortam genel seçime hazır hale getirilmeye çalışılmıştır. Bu sırada DP'nin devamı olduğunu açık veya kapalı bir şekilde belli eden

⁵³⁷ *Cumhuriyet* (28.06.1961); Baban (2009:249-255).

⁵³⁸ *Milliyet* (13.05.1961); Turan (2002: 68).

⁵³⁹ *Weiker* (1967: 113); *Zaman* (26.07.1961).

⁵⁴⁰ *Milliyet* (09.07.1961); *Zaman* (09.07.1961).

partilere halk büyük ilgi göstermeye başlamıştır. Bu durum rejime karşı provokasyonları arttırmış,⁵⁴¹ Silahlı Kuvvetlerin geneli ise seçimleri CHP'nin kazanması için AP'yi yıpratma yoluna gitmiştir. Ahmad, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Tural'ın da bu doğrultuda hareket ederek Demokrat Partinin devamı niteliğindeki partilerin taraftarlarını tedirgin etmek amacıyla kovuşturma açtığını belirtmektedir.⁵⁴²

Ancak İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığınca açılan kovuşturmalar Feroz Ahmad'ın belirttiği gibi sadece CHP'ye destek ve AP'yi sindirmek amacıyla açılmamış, zaman zaman bir askeri yönetim açısından kovuşturmayı gerektirecek olaylar da meydana gelmiştir.

1961 yazında yaşanan, AP'yi kapatma noktasına getiren olay bu duruma açık bir örnektir. Söz konusu olay şöyle gelişmiştir; Ağustos ayında, Konya'da Ahmet Çiftçi adlı bir şahıs, halkı askeri yönetime karşı isyana teşvik eden bildiriler dağıtırken yakalanmıştır.⁵⁴³ Sorgusunda AP'nin kurucularından olduğunu ve partinin teşkilatını kurmak için Konya'ya geldiğini bildirmiştir. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı olay hakkında soruşturma açtığını, hazırlanacak dosyanın Ankara'ya gönderileceğini bildirmiştir. Bu sırada İstanbul'da bulunan AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala da Ahmet Çiftçi'nin AP ile bir ilgisinin bulunmadığını söylemiştir. Fakat ertesi gün bir gazete Gümüşpala'nın Ahmet Çiftçi ile baş başa çekilmiş fotoğrafını paylaşmıştır.⁵⁴⁴

Bunun üzerine İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı olayın üzerine gitmiş, Sıkıyönetim Kumandanlığı Kurmay Başkanı Albay Emin Aytekin, Gümüşpala ve arkadaşlarının ifadesini almıştır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı olayla ilgili

⁵⁴¹Ahmad (1992: 173); *Erkanlı* (1972:184).

⁵⁴²Ahmad (1992: 173).

⁵⁴³Zaman (06.10.1961); *Cumhuriyet* (05.08.1961).

⁵⁴⁴Örtülü (1977: 154-156).

soruşturmasını tamamlamış ve Ahmet Çiftçi'nin AP ile ilişkisi bulunduğu sonucuna varmıştır.⁵⁴⁵ Örfi İdare Komutanlığının hazırladığı dosya, Ankara'ya gönderilmiş ve burada Bakanlar Kurulunda görüşülmüştür.⁵⁴⁶ AP Genel İdare Kurulu ise Bakanlar Kurulu üyeleri ile temasa geçmiş, dönemin İçişleri Bakanı olan Nasır Zeytinlioğlu'na başvurmuşlardır. Zeytinlioğlu, Bakanlar Kurulunda AP'yi savunacağını bildirmiştir. Nihayetinde Zeytinlioğlu'nun girişimleri sonucunda 10 Ağustos 1961 günü toplanan Bakanlar Kurulu AP'nin kapatılmasını "şimdilik" durdurmaya karar vermiştir.⁵⁴⁷

Diğer taraftan 27 Mayıs'tan sonraki ilk günlerde olmasa da 1961 Anayasası'na yönelik referandum sonuçları, ordunun Türk demokrasisinin geleceğinin CHP eli ile kurtarabileceğine kanaat getirmesine neden olmuştur.⁵⁴⁸ 1950 öncesinde İnönü yönetimine karşı orduda gizli örgütlenme çalışmalarında bulunmasına rağmen Korgeneral Tural da bu fikri benimseyenlerden biri olmuştur.

Ordu bu düşünceyi gerçekleştirmenin yolu olarak seçim kampanyalarını engelleyerek CHP'nin rahat çalışmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda ordudan gelen talimat üzerine, 31 Ağustos'ta parti liderleri bir araya gelerek “Milli And” adı verilen bir deklarasyon yayınlamışlardır. Parti liderleri deklarasyonda “27 Mayıs Devrimine” sadık kalmak, Atatürk reformlarına sahip çıkmak, dini siyasete alet etmemek, Yassıda Mahkemesi kararlarına saygı duymak gibi ilkelerin altına imza atmışlardır.⁵⁴⁹

15 Eylül'de Yassıda'da Mahkeme kararları açıklamak üzere toplanmış, resmi yetkililerden sadece İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga katılmış, Ordu Komutanı

⁵⁴⁵Örtülü (1977: 157); *Zaman* (07.08.1961); *Akis* (07.08.1961, 19, C:22, S: 371, s.5).

⁵⁴⁶*Zaman* (07.08.1961); *Cumhuriyet* (09.08.1961).

⁵⁴⁷Örtülü (1977: 158).

⁵⁴⁸27 Mayıs'ın hemen ardından İnönü'nün damadı Metin Toker in Akit gazetesinde ordunun yönetimi CHP ye vermesi konusunda yazdığı yazılar üzerine Milli Birlik Komitesi üyeleri Toker'in yazısına tepki göstermiş ve komite darbenin hiçbir parti ve kişinin lehine yapılmadığını belirten bir bildiri yayınlamıştır. Bkz; Toker (1998:84).

⁵⁴⁹*Cumhuriyet* (06.09.1961); Turan (2002: 80, 81).

Cemal Tural ve Garnizon Komutanı Faruk Güventürk şehirdeki güvenlik tedbirlerini sağlamak amacıyla gelmemişlerdir.⁵⁵⁰ Mahkeme kararları açıklanmış, 15 kişi idama mahkûm edilmiştir. MBK bunlar arasında Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamını onaylamıştır 16 Eylül'de Zorlu ve Polatkan 17 Eylül'de de Menderes idam edilmişlerdir.⁵⁵¹

Mahkeme sonuçları ve idamlar, seçim kampanyaları sırasında AP'nin bazı üyelerinin tahrikçi bir yol izlemelerine neden olurken, AP'lilerin bu tutumu da SKB'yi, yarın ordunun tamamen çekilmesi durumunda daha neler yapılacağı konusunda endişelendirmiştir. Bu endişeyi, seçim sonuçlarının belli olduğu saatlere kadar önleyen tek unsur ise CHP'nin seçimleri kazanması ihtimali olmuştur. 15-16 Ekim'de İstanbul'a gelen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, SKB içerisindeki bütün eğilimleri gözden geçirmiş ve teşkilat içerisinde büyük bir çoğunluğun MBK üyelerinin o güne kadar gelen davranışlarına olumlu bakmadıklarını görmüştür.⁵⁵²

15 Ekim 1961 akşamı seçim sonuçları yavaş yavaş gelmeye başladığı zaman CHP'nin tek başına iktidara gelemeyeceği anlaşılmaya başlanmıştır. Bu durumun SKB üzerinde can sıkıcı bir etki yaratacağını tahmin eden Sunay, Harp Akademisi Kumandanı General Faruk Güventürk'ün de tavsiyesi üzerine İstanbul Üniversitesi'nden bazı profesörlerle Harp Akademisinde bir araya gelerek bir durum değerlendirmesi yapmışlardır. Harp Akademisi'ndeki görüşmelerin sonucunda seçimi CHP dışında başka bir partinin kazanması durumunda buna saygı duyulmasını ancak sonraki gelişmelerin dikkatle izlenmesine hiçbir siyasi partiye farklı gözle bakılmaması konusunda mutabık kalmışlardır.⁵⁵³

⁵⁵⁰Akis (18.09.1961, C:22, S:377, s.13).

⁵⁵¹Akşam (17.09.1961); Yeni Sabah (18.09.1961); Doğru (1998: 218).

⁵⁵²Faik (1967: 170).

⁵⁵³Faik (1967: 170, 171).

Seçim sonuçları açıklandığında CHP'nin oyların yüzde 36,7'sini alarak 173 sandalye kazandığı görülmüştür. AP oyların yüzde 34,8' ini ve 158 sandalye alırken, YTP yüzde 13,7 oy ve 65 sandalye, CKMP ise yüzde 14 oy ve 54 sandalye kazanmıştır.⁵⁵⁴ Bu sonuçlar i ve dış basında Menderes'in bir zaferi ve 27 Mayıs rejimine karşı bir kınama oyu olarak yorumlanmıştır. Ahmad'a göre böylesi bir siyasi ortamda ordunun kışlalara geri dönüp olayların gidişatını izlemesi imknsızdı.⁵⁵⁵

Cevdet Sunay, müdahale tehlikesini önlemek amacıyla bir taraftan SKB ile bağ kurarken diğer taraftan da 14'lerin vatanseverliğini öven ve ülkeye gelebileceklerini belirten açıklamalarda bulunmaktan da geri kalmamıştır.⁵⁵⁶ Bu açıklama sonrasında, 21 Ekim'de Brüksel'de 14'lerden Türkeş, Erkanlı, Kabibay, Solmazer, Esin, Mustafa Kaplan'ın hazır olduğu bir toplantı düzenlenmiştir. Seyhan da bu toplantıya katılarak, Sunay'ın 14'lere ülke'deki ortamın karışık olduğunu ve cuntacıların lider edinmek için kendilerini beklediklerini bu nedenle ülkeye dönüşlerini bir süre ertelemeleri yönündeki mesajını iletmiştir.⁵⁵⁷ Bunun zerine Brüksel'deki toplantıda hazır bulunan yeler Türkiye'ye dönüşlerini erteleyerek, bir toplantı için Paris'e gitmişlerdir. Burada Türkiye'de yaşanan siyasi gelişmelerin kendilerini haklı çıkardığına yönelik bir açıklamada bulunmuşlardır.⁵⁵⁸

⁵⁵⁴Ahmad (1992: 175); Milliyet Gazetesi sonuçları CHP'nin 173, AP'nin 157, YTP'nin 65, CKMP'nin 52 milletvekili kazandığı şeklinde açıklamıştır. Bkz; *Milliyet* (18.10.1961).

⁵⁵⁵Ahmad (1992: 175).

⁵⁵⁶*Cumhuriyet* (17.10. 1961).

⁵⁵⁷Erkanlı (1972: 187); Türkeş (1968: 117-121).

⁵⁵⁸*Cumhuriyet* (31.10.1961).

II.6.1. Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanı Adayı Olmaması Yönündeki Girişimler Karşısında Korgeneral Tural'ın Tutumu

Feroz Ahmad 1961 seçimlerinin sonuçlarını ve sonrasında gelişen iç siyasi olayları şu cümleyle özetlemektedir:

*1961 seçimleri Demokrat Partiler için büyük bir yenilgi ve İnönü için bir zaferle sonuçlansaydı ordu yeni seçilen rejimin ihtiyatlı ve pasif bir muhafızı rolüyle yetinebilirdi. Fakat sonuçlar siyasi ve toplumsal yapıyı değiştirmeden iktidarı sivillere devretmenin tehlikelerine karşı uyarılarda bulunanların öngörülerini doğruladı.*⁵⁵⁹

27 Mayıs Darbesi'nden sonra Gürsel'in ve birçok MBK üyesinin vurguladığı gibi seçimlerin en kısa sürede yapılarak demokrasinin yeniden tesis edileceği yönündeki açıklamalar ne yazık ki tam olarak gerçekleşmemiş, Ahmad'ın da belirttiği gibi 1961 Seçimleri sonrasında askeri vesayetin sivil otorite üzerinde kurmaya çalıştığı denetim çeşitli olaylarda kendini göstermiştir. İşte bunlardan ilki 1961 Seçimleri'nden henüz çok kısa bir süre sonra gerçekleşen Ali Fuat Başgil'in askeri yönetimin girişimleriyle Cumhurbaşkanlığı adaylığından men edilmesi olayıdır.

1961 seçimleri sırasında İsviçre'de bulunan Ali Fuat Başgil, orada yayınladığı bir kitapta darbeyi şiddetle eleştirmiş, Türkiye'deki taraftarları bu durumu halka yaymıştır. Bu doğrultuda 27 Mayıs Müdahalesi'ni gerçekleştirenlerin en fazla kızdıkları kişi olan Ali Fuat Başgil 1961 Seçimleri'nde AP'den Samsun senatörü seçilmiştir. Başgil'i, İstanbul'a dönüşünde çoğunluğu Taşlıtarlalılar'dan oluşan Adalet Partililer karşılayacaktır. Ardından da Başgil, Ankara'ya giderek Cumhurbaşkanlığı için aday olacaktır. AP'nin 159 oyu olmasına rağmen yeni Türkiye Partisi'nin 61 oyu ve CKMP'nin de oyu AP'ye geçerse

⁵⁵⁹Ahmad (1992: 174, 175).

Başgil'in Cumhurbaşkanı seçilmesi muhtemeldir. MBK üyeleri bu ihtimal nedeniyle tedirgin olmuşlar ve birtakım çareler aramaya başlamışlardır.⁵⁶⁰

Bu nedenle MBK'nin üyelerinden Karavelioğlu, 21 Ekim 1961'de İstanbul'a gelerek, Örfi İdare Komutanı Cemal Tural'ı ziyaret etmek istemiştir. Tural, Karavelioğlu ile görüşmeye isteksiz davranarak, içeriye gelmesini söylemiştir. Aynı zamanda Tural, konuşma sırasında Kurmay Başkanı Aytekin'in de bulunmasını özellikle istemiştir. Fakat MBK üyesi Karavelioğlu, Tural ile yalnız görüşmek isteyerek Tural'a konuşmanın özel olduğunu söylemiştir. Tural ise bu talep karşısında kaşlarını çatarak, Karavelioğlu'na konuşmasına devam etmesini, odadan çıkmak için hazırlanan Aytekin'e ise oturmasını söylemiştir. Karavelioğlu, Tural'ın bu tavrı karşısında çaresiz konuşmaya başlayarak; *Paşam, biliyorsunuz Başgil geliyor. Adalet Partisi bu adamı devlet başkanlığına aday gösterecekmiş bu durum karşısında bilhassa size büyük vazife düşmektedir. Bizim ricamız şudur: Ali Fuat Başgil tabii İstanbul'a gelecektir, fakat asla Ankara'ya gönderilmemeli, hatta senatör olarak da kalmamalıdır! ...* Karavelioğlu'nun dehşet dolu bu sözleri karşısında Tural sakinliğini korurken, Kurmay Başkanı Aytekin, sinirli bir şekilde Karavelioğlu'na şu soruyu yöneltmiştir: *Yani ne demek istiyorlar?.. Tomsonla adamın karşısına çıkıp istifa mı ettireceğiz, milletin verdiği oyları silah zoruyla geri mi alacağız? açıkça ifade etsinler bunu mu demek isterler?..* Tural, Kurmay Başkanı'nın bu sert çıkışından memnun kalarak Karavelioğlu'na dönmüş ve aynı sertlikle "Bunu mu demek istiyorsunuz?" diye sormuştur. Karavelioğlu; "Paşam bunun yöntemini siz daha iyi bilirsiniz." diyerek cevap vermiştir. Tural yine Aytekin'e bakarak gözüyle cevap vermesini istemiştir. Bunun üzerine Aytekin komutanından aldığı güvenle: *Karavelioğlu'nun orduyu bir gestapo teşkilatı gibi mütalaa ederek, bir ordu kumandanının makamına gelebilmesi ve*

⁵⁶⁰Faik (1967: 161).

birtakım kanunsuz teklifleri bu derece rahatlıkla yapabilmesini hayretle karşılıyorum. Biz bugüne kadar bütün örfi idare tatbikatında, hatta birçok riskleri göze alarak sadece kanunları hükümran kılmayı ve hiçbir kirli işe orduyu bulaştırmamayı şiar edindik. Karavelioğlu ve arkadaşları bunun aksini mi görmüşlerdir ki bu cesareti bulabilmektedirler?.. Bizim anlayışımıza göre, ordu kanunlara hürmet eden kutsal bir varlıktır komite değildir!.. Aytekin'in bu cevabı karşısında Karavelioğlu herhangi bir karşılık veremezken, 1. Ordu ve Örfi İdare Komutanı Tural, Kurmay Başkanı'nın cevabından duyduğu memnuniyeti açıkça göstermiştir. Karavelioğlu ise hemen Ankara'yı arayarak arkadaşlarını durumdan haberdar etmiş, işlerin pekiyi olmadığını ve acele İstanbul'a gelmeleri gerektiğini bildirmiştir.⁵⁶¹

Korgeneral Cemal Tural ve Kurmay Başkanı Aytekin, tasvip etmedikleri bu talebin öğleden sonra da tekrarlanacağını öngördükleri için Tural, acil bir şekilde Çorlu'ya hareket etmeyi uygun bulmuştur. Aytekin ise çok önemli gördüğü 21 Ekim Protokolü müzakerelerine katılmak amacıyla Harp Akademisine gitmiştir. Aynı gün öğleden sonra MBK üyelerinden Haydar Tunçkanat ve Kâmil Karavelioğlu, Yeşilköy Askeri Havaalanı'na gelerek havaalanı müdürüne Kurmay Albay Emin Aytekin'i arattırarak, Korgeneral Tural'a ulaşamadıklarını bildirmişlerdir.⁵⁶² Komite üyeleri, Aytekin'den Tural'ın nerede olduğunu öğrenmek istemişlerdir. Aytekin Ordu Kumandanının Çorlu'da teftişte olduğunu belirtmiş, bunun üzerine Komite üyeleri Tural'ın kendileriyle randevusu olduğunu, bu durumda nasıl olup da başka bir yere gidebildiğini sormuşlardır. Aytekin bu sözlere sinirlenerek; *Ordu kumandanı kendi iradesi dışında tespit edilen bir randevuya icabet etmek mecburiyetinde değildir. O arkadaşlara söyleyin esasen kumandanın*

⁵⁶¹Faik (1967: 162-164).

⁵⁶²www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

kendilerine tahsis edecek kadar boş zamanı olmadığı gibi her şey sabahleyin de görüşülmüştür. diyerek telefonu kapatmıştır.⁵⁶³

Tunçkanat ve Karavelioğlu, Başgil konusunda İstanbul Örfi İdare Komutanlığı'ndan bekledikleri desteği bulamayınca havacılardan destek almak istemişler, fakat havacıların da çoğu SKB'nin emrinde bulunduğu için buradan da elleri boş bir şekilde Ankara'ya dönmüşlerdir. Böylece Başgil'i İstanbul'da karşılayacak Adalet Partililerin çıkaracağı taşkınlıklar İstanbul'dan eli boş dönen Komite üyelerinin tek ümidi olmuştur. Başgil'in karşılanması sırasında oluşacak taşkınlık ve galeyanın meydana getireceği gergin hava Başgil'in devre dışı bırakılması için Komite açısından gerekli ortamı oluşturacaktır. Fakat Ankara'da yapılan bu hesap İstanbul Örfi İdare Komutanlığınca da yapılmış ve Başgil'in İstanbul'a girişi sırasında herhangi bir anarşi ortamının oluşmaması için Korgeneral Tural, gerekli önlemleri zamanında almıştır. Bu konuda 66. Tümen Kumandanı General Güventürk, AP İl Başkanı Muhittin Güven'e durumun ciddiyetini anlatmıştır. Güven, Örfi İdareye ve Güventürk'ün uyarılarına karşı iyi bir iş birliği göstermiş, böylece Ali Fuat Başgil yasaların kendisine tanıdığı teminat doğrultusunda İstanbul'a gelmiş ve sorunsuz bir şekilde karşılanmıştır.⁵⁶⁴

II.6.2. 21 Ekim Protokolü

SKB, son siyasi durumu gözden geçirmek üzere 21 Ekim 1961'de Harp Akademisi'nde toplanma kararı almıştır. Yapılan toplantı sonucunda çoğu 1. Ordu'ya bağlı bulunan, 10 general ve 28 albay, 21 Ekim Protokolü'ne imza atarak hiçbir şarta bakılmaksızın siyasi rejime karşı müdahale kararı almışlardır.⁵⁶⁵ 1. Ordu ve İstanbul Örfi

⁵⁶³Faik (1967: 163, 164).

⁵⁶⁴Faik (1967: 164, 165).

⁵⁶⁵Faik (1976: 172-175); Seyhan (1966: 155,156); Altuğ (1976: 260, 261); Söz konusu kaynaklarda, Harp Akademisi'nde yapılan toplantıya 10 general ve 28 albayın katıldığı bildirilirken, sadece Aytekin 37 general

İdare Komutanı Korgeneral Cemal Tural, Ali Fuat Başgil hadisesi nedeniyle Çorlu'ya hareket etmiş ve Akademi'deki toplantıya katılmamıştır.⁵⁶⁶ Seyhan söz konusu protokolde 37 imza olduğunu ve 1. Ordu Kumandanı Korgeneral Cemal Tural'ın, protokolün birinci nüshasını imzaladığını ileri sürerken,⁵⁶⁷ Talat Aydemir ise Seyhan'ın iddiasına yakın olarak protokolü imzalayan Refik Tulga'nın Korgeneral Cemal Tural'ın birinci nüshayı imzaladığını el yazısıyla protokolün üzerine yazdığını belirtmiştir. Aydemir ve Seyhan'ın bu iddiasına karşılık Tural'ın Kurmay Başkanı Mehmet Emin Aytekin, Tural'ın protokolü imzalamadığı konusunda somut bir bilgi paylaşmamıştır. Bununla birlikte Tural'ın protokol toplantısında bulunmamasından, protokol öncesindeki gelişmelerden haberdar olmasından ve çalışmanın sonraki bölümlerinde değinilecek olan Çankaya Protokolü sırasında izlemiş olduğu tutumlardan yola çıkılacak olunursa, Aydemir'in ileri sürdüğü gibi Tural'ın protokole bizzat imza koymadığı ancak protokolde alınacak kararları onayladığına dair Refik Tulga'ya bir vekâlet vermiş olması kuvvetle muhtemeldir.

Bununla birlikte protokolde imzası bulunanların çoğu 1. Ordu bölgesini fiilen kontrol eden yüksek rütbeli askerlerdir. Protokol imzalandıktan hemen sonra Ankara'ya bildirilmiş, Ankara'daki SKB mensupları da hemen aynı gece protokolü kabul ederek imzalamışlardır. Bu duruma göre ordudaki kumanda heyetinin büyük çoğunluğu fiili bir müdahaleden yanadırlar.⁵⁶⁸ Protokole göre müdahale TBMM açılmadan 25 Ekim'de uygulamaya konulacaktır.⁵⁶⁹

ve bir albayın katıldığını ifade etmektedir. Bu bilgi farklılığının nedeni muhtemelen Aytekin'in eserindeki bir yazım hatasından kaynaklanmaktadır. Bkz; Aytekin (1967: 126).

⁵⁶⁶Faik (1976: 164).

⁵⁶⁷*Milliyet* (21.06.1966: 5); Seyhan (1966: 156); Örtülü (1977: 179); Aydemir (1968b: 109); 21 Ekim Protokolü Zabıt Varakası için Bkz; İsen (2012: 31).

⁵⁶⁸Seyhan (1966: 156).

⁵⁶⁹*Milliyet* (21.06.1966); Yalman (1969: 385, 386); Türkeş-Baykal-Özdağ (1964: 41).

Cemal Tural'ın Kurmay Subayı olan Albay Mehmet Emin Aytekin'e göre 25 Ekim'de parlamento açılmadan harekete geçilirse müdahale yürürlükte bulunan "ihtilalin" (27 Mayıs) uzantısı kabul edilecektir. Aksi takdirde Meclis açıldıktan sonra harekete geçilirse yeni bir müdahale sorumluluğu yüklenilmiş olunacaktır. Başka bir sebep de Meclisin toplanmasından sonra gerçekleşecek bir müdahalenin çok kanlı olması ihtimalidir. Ancak müdahale şimdiden hiyerarşik düzen içerisinde yapılacak olursa genç subaylar kontrol edilebilecek ve birçok politikacının hayatı kurtarılabilir.⁵⁷⁰ Protokole imza atan subaylar ve bu gelişmelerden haberdar olan gazeteciler ve politikacılar yeni müdahale için gün sayarken, İstanbul grubunun başı olarak görülen 1.Ordu Komutanı Korgeneral Tural, Akademi Komutanı Faruk Gürler ve İstanbul Valisi Refik Tulga Genelkurmay Başkanı'yla görüşüp onayını almak, müdahalenin hiyerarşik düzen içerisinde yapılmasını sağlamak amacıyla Ankara'ya gelmişlerdir. Tural, İstanbul kanadına kendisinin emri olmadan herhangi bir girişimde bulunulmaması için kesin talimat vermiştir.⁵⁷¹

II.6.3. Çankaya Protokolü

Orgeneral Sunay, 21 Ekim Protokolü'nden haberdar olur olmaz 23 Ekim'de, Genelkurmay'da kuvvet ve ordu komutanlarıyla kolordu komutanlarının ve SKB'nin ileri gelenlerinin katıldığı büyük bir toplantı düzenlemiştir. Sunay toplantıda protokol kararlarının uygun olmadığını, Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İnönü'nün de Başbakan olacağı siyasi bir düzenle tüm sorunların giderileceğini söylemiştir. Sunay, parti liderleri ile de görüşerek durumu kabul ettireceğini sözlerine ekleyerek, protokoldeki imzaların geri

⁵⁷⁰Aytekin (1967: 79, 126).

⁵⁷¹Gürgür, www.turkyurdu.com.tr, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

alınmasını istemiştir.⁵⁷² Seyhan'ın ifadesine göre protokolde imzası bulunan üst rütbeli komutanlar Sunay'ın kararına itirazda bulunmamışlardır.⁵⁷³ Seyhan'ın iddiasına göre Genelkurmay Başkanının ısrarı üzerine 1.Ordu komutanı Cemal Tural da protokoldeki imzasını geri almıştır.⁵⁷⁴

24 Ekim'de Çankaya'da yeniden bir toplantı düzenlenmiş, Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, 2. ve 3. Ordu Kumandanları ile parti liderlerinin katıldıkları bu toplantıya 1. Ordu Komutanı Korgeneral Cemal Tural da katılmıştır.⁵⁷⁵ Toplantıya katılanlar, Çankaya'da son şekli verilen Milli Birlik Komitesinin emekliye sevk ettiği subayların görevlerini iade edecek yasanın Meclisten geçirilmemesi, Yassıada mahkûmları ve Demokrat Partililer için genel bir affın çıkarılmamasını taahhüt eden ve ileride “Çankaya Protokolü” olarak anılacak bir protokol metnini imzalamışlardır. Ayrıca Sunay'ın ortaya attığı, Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İnönü'nün Başbakan olacağı şeklindeki formülü kabul etmişlerdir.⁵⁷⁶ Böylece Protokol, Sunay'ın kişisel gayretleri ile önlenmiş, Sunay'ın ortaya attığı öneri protokolde imzası bulunan çekimser komutanlar için uygun bir çözüm planı olmuştur.⁵⁷⁷

Osman Bölükbaşı'ya göre “Çankaya Protokolü” metni parti liderlerine bizzat 1. Ordu Komutanı Korgeneral Cemal Tural tarafından imzalatırılmıştır. Hatta Bölükbaşı'nın iddiasına göre Tural, protokol metnini kendi özel defterine de yazarak parti liderlerinden imza istemiştir. Konuyla ilgili Bölükbaşı şunları söylemiştir:

⁵⁷²İsen (2012: 33); Seyhan (1966: 157, 158).

⁵⁷³Seyhan (1966: 157, 158).

⁵⁷⁴Seyhan (1966: 175).

⁵⁷⁵Faik (1967: 165-168); Seyhan (1966: 157, 158).

⁵⁷⁶Milliyet (25.10.1961); Faik (1976: 168); Turan (2002: 85).

⁵⁷⁷Seyhan (1966: 158); Böylece İstanbul'da uygulanamayan Ali Fuat Başgil'in devre dışı bırakılması planı, “24 Ekim Çankaya Protokolü” ile uygulanmıştır. Faik'e göre Çankaya Protokolü çok açık bir anayasa ihlalidir ve ne yazık ki bu ihlal ileride oluşacak 9 Şubat Protokolü, 22 Şubat Darbe Girişimi, 11 Havacı Olayı ve 21 Mayıs Darbe Girişimi gibi anayasayı çiğneyen hareketlere zemin hazırlamıştır. Faik (1967: 166, 188).

*...24 Ekim 1961 tarihinde Cemal Gürsel'in huzurunda, zamanın genelkurmay başkanı Sayın Cevdet Sunay'ın başkanlığındaki ordu temsilcileri ile Çankaya Köşkü'nde yapılan toplantıda, evvelce söz konusu olmadığı ve kendisinden yüksek rütbeli komutanlar bir talepte bulunmadıkları halde bir olup bitti şeklinde parti liderlerinin önüne imza etmeleri için sonradan adına, "Dörtlü Protokol" denilen bir yazıyı Sayın Cemal Tural'ın sürmesi ve bununla da yetinmeyerek kendi defterine yazdığı aynı yazı için (parti liderlerinden hatıra) imza istemesi saygı, hürriyet ve demokrasi mefhumları ile ne dereceye kadar alakalı olduğunu göstermeye kâfidir...*⁵⁷⁸

Ankara'da bu gelişmeler yaşanırken İstanbul'da ise 23 Ekim akşamı 1. Ordu Karargâhında toplanan her kademedен subaylar radyo başında Meclisinin toplanmasını önleyecek bildirinin yayınlanmasını beklemişlerdir. Ancak bekledikleri duyuru gelmeyince Ankara ile haberleşerek bilgi edinmeye çalışmışlardır. Tuğgeneral Faruk Güventürk Ankara grubundan Aydemir, Ünsalan ve Atakan ile temas kurarak bütün kıtaların harekete hazır beklediğini bildirmiştir. Bu sırada bazı albaylar şiddetle Ankara'yı beklemeden harekete geçilmesini savunmuşlarsa da İstanbul Askeri Valisi Korgeneral Refik Tulga ve İzmit Kolordu Kumandanı Fikret Esen müdahale taraftarı subayları yatıştırmaya çalışmışlardır. Gecenin ilerleyen saatlerinde Korgeneral Cemal Tural'ın emir subayı Ankara'dan 1. Ordu Karargâhına telefonla ulaşarak; "Ordu kumandanının kendisinden bir emir alınmadan hiçbir harekete geçilmemesi" konusundaki direktifini iletmiştir. Ankara'daki görüşmelerin sonucunda müdahalenin önlendiği anlaşılnca bazı birlik kumandanları birliklerine gerekli emri verdiklerini, bu saatten sonra nasıl geri dönüleceğini sorgulamaya başlamışlardır. Saat 2'ye kadar bekleyen birlik kumandanları bir sonuç çıkmayınca gelişmeleri ertesi gün takip etmeye karar vermişlerdir. Aytekin, 24 Ekim

⁵⁷⁸Çopuroğlu (1999: 79-84); Cumhuriyet (10. 09. 1973).

akşamı Ordu Komutanı Tural'ın evine döndüğünü öğrenince telefon açarak merak ve heyecanla kendilerini beklediklerini ve Karargâha ne zaman geleceklerini sormuştur. Tural bu soruya "Yahu yorgunluktan duracak halimiz yok. Yarını bekleyemez misiniz?" şeklinde cevap vermiştir. Korgeneral Tural'dan bir bilgi alamayan subaylar, General Faruk Gürler'in radyo evinde yaptığı açıklama sonucunda Ankara'daki gelişmelerden ve Çankaya Protokolü'nden haberdar olmuşlardır. Örfi İdare Kurmay Başkanı Aytekin Gürler'in açıklamaları karşısında ortaya atılmış ve "Bize getire getire bu yüz kızartıcı vesikaya mı getirdiniz? " diyerek Çankaya Protokolü'ne duyduğu tepkiyi göstermiştir. Aytekin'e göre ordu ya müdahalede bulunur ya da mevcut hukuk düzenine sahip çıkar. Ancak Çankaya Protokolü ile ordu bir menfaat müessesesi durumuna düşürülmüştür. Bu durum anayasanın açık bir ihlalidir ve kabul edilir tarafı yoktur.⁵⁷⁹

Kurmay Başkanı Aytekin, Çankaya Protokolü'nden sonra 1. Ordu Karargâhı'na dönen Korgeneral Tural ile beş gün boyunca görüşmekten kaçınmıştır. Altıncı gün Aytekin'i odasına çağıran Tural; "Yahu başkan ayağımızın tozu ile bizi ararsın sonra da beş gün geçer yüzünü göremeyiz. Bu nasıl iştir böyle? Gel hele şöyle otur bakalım." demiştir. Tural'ın önünde bulunan gazeteye bakarak "Bu nasıl şeydir böyle? Böyle askerlik olur mu?" diyerek gazetede ki haberden Aytekin'in haberdar olup olmadığını sormuştur. Gazetede Davut Paşa Kışlası'ndaki zırhlı birliklerden yürüyüş yapan bir bölüğün fotoğrafı vardır ve bölüğün yanında da bir köpek yürümektedir. Gazete köpeğin birliğin maskotu olduğunu ve birlikten ayrılmadığını yazmıştır. Korgeneral Tural bu haberi son derece disiplin bozucu bulduğu için haberi yapanların çağrılarak uyarılıp, uyarılmadığını sormuştur. Aytekin, kimseyle konuşmadığını belirtince Tural, ısrarla fotoğrafın askeri ciddiyet ve disiplin anlayışına ters olduğunu belirtmiş ve sonra aynı

⁵⁷⁹Aytekin (1967: 130-135).

sertlikle sözlerine devam ederek 23 Ekim akşamı birlik komutanlarının birliklerini bırakarak ordu karargâhına gelmiş olmalarını “Birliklerinden ayrılmaları için kimden emir almışlardır. Onlara bu yetkiyi kim vermiştir?” diyerek eleştirmiştir. Bunun üzerine Aytekin, durumu fırsat bilerek müsaade istemiş “Onlar o yetkiyi imzalarını atmış oldukları 21 Ekim Protokolü’nden almışlardır” diye karşılık vermiştir.⁵⁸⁰

Aytekin sözlerine şöyle devam etmiştir;

Paşam affedersiniz bence bugün için mühim olan ne şu maskot köpektir ne de kumandanların kıtalarının başından ayrılıp ordu karargahına gelmelidir. Bizim için önemli olan mesele şu Çankaya Protokolüdür... Paşam biliyorsunuz şurada birlikte çalıştığımız bir seneyi aşkın bir süre içerisinde daima hukuk devletinin tatbikatçıları olarak bulunduk. Belki ufak tefek hatalarımız olmuştur ama genel olarak bize hâkim olan ruh, politikacıların soysuzlaştırdığı hukuk düzenini restore etmek ve demokratik hukuk devletini bütün vecibeleri ile gerçekleştirmektir. Bunda sizlerin bizlere rehber olduğunuz ve büyük risklere katlanarak bu ilkeleri hırpalamamaya dikkat sarf ettiğiniz malumdur. Ama şimdi ne olmuştur da iki senede inşa etmeye başladığımız bu güzel eser Ankara'da bir hamlede yıkılmak gayreti içine düşülmüştür. Bizi en çok üzen şu 42 sayılı kanun ile orduya tanınan hakların devam edeceğini bildiren husustur. Benim şahsi kanaatim şöyledir; komiteciler ve politikacılar ordunun müdahale teşebbüsünü haber almışlardır. Sizleri Ankara'da ikna etme gayretlerinin yanında elinizi boş döndürmemek için orduya kendilerince bir hediye vermek ihtiyacını duymuşlardır. Verilmek istenen bu hediyeyi hakikatte orduya verilen ağır bir ceza olarak mütalaa ediyorum. Biz 21 Ekim Protokolünü imzalarken Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı olacağı 42 sayılı kanunlarla orduya verilen hakların geriye alınamayacağı noktasında mı hareket ettik? Hâlbuki şimdi protokol bizi bu yönde itham altında tutmaktadır. Paşam keşke eliniz boş dönseydiniz o zaman daha çok memnun kalacaktık.⁵⁸¹

Korgeneral Tural, Kurmay Başkanı'nı sabırla dinledikten sonra herhangi bir tartışma ortamı yaratmak istemediği için herkes dışarı çıkarken ayağa kalkıp “sana surat

⁵⁸⁰Aytekin (1967: 135, 136).

⁵⁸¹Aytekin (1967: 136, 137).

asmak hiç yakışmıyor biraz gül bakalım” diyerek Aytekin’in yanağını okşamıştır. Ama Aytekin, 1. Ordu Komutanı Tural ile Çankaya’da 21 Ekim Protokolü’nden vazgeçilmesi konusunda anlaşamadıkları için bu konuşmadan sonra aralarındaki manevi bağların koptuğunu belirtmektedir.⁵⁸²

II.7. 9 Şubat Protokolü ve 22 Şubat 1962 Kalkışması

Yukarıda bahsedildiği gibi MBK içindeki bölünmeler nedeniyle orduda meydana gelen SKB gibi yeni oluşumlar ve “21 Ekim Protokolü” adı altında alınan müdahale kararı ülke ortamını ve demokratik yaşama geçiş çabalarını yeni bir bunalıma sürüklemiştir. Bu ortamda Genelkurmay Başkanı Sunay ve ordu üst kademesi eski bir general olması bakımından ve tecrübeli bir siyasetçi olması nedeniyle İnönü’ye itimat edilmesi kanaatini taşımışlardır.

MBK’nin vadettiği gibi 25 Ekim’de Meclisin toplanmasıyla yeniden parlamenter sisteme geçilmiş,⁵⁸³ 26 Ekim’de Mecliste yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde Gürsel Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵⁸⁴ Aday olmak için ısrar eden Ali Fuat Başgil ise baskılar sonucunda adaylıktan çekilerek, İstanbul’a dönmüştür.⁵⁸⁵ Sivil hükümetin kurulabilmesi için de Silahlı Kuvvetler yoğun bir çaba harcamış, Gürsel başkanlığında parti liderleriyle yapılan “yuvarlak masa toplantıları” sonucunda partiler hükümeti kurma konusunda anlaşmışlar ve Gürsel CHP lideri İnönü’yü Başbakan tayin ettiğini duyurmuştur. Böylece AP ve CHP’nin birleşimi ile Birinci İnönü Koalisyon Hükümeti kurulmuştur.⁵⁸⁶

⁵⁸²Aytekin (1967: 137).

⁵⁸³*Hürriyet* (26.10.1961); Turan (2002: 86).

⁵⁸⁴*Milliyet* (26.10.1961).

⁵⁸⁵www.tbmm.gov.tr, (Erişim Tarihi: 08.08.2021); Faik (1967: 166, 188); İsen (2012: 33).

⁵⁸⁶*Cumhuriyet* (16.11.1961); *Akşam* (19.11.1961); İsen (2012: 34, 35).

I. İnönü koalisyon hükümetinin kurulduğu sıralarda İstanbul'da Birinci Ordu ve Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Tural, emrindeki astlarına “Şimdi yapılacak tek şey var. O da bütün gücümüzle İnönü’yü desteklemektir” demiştir. Ordu üst kademesindeki pek çok isim gibi Tural’da İnönü’nün engin tecrübelerinden ve ordu içindeki saygınlığından yararlanarak Türkiye'nin içine düştüğü karanlıktan kurtarılabileceğine inanmıştır.⁵⁸⁷

Kasım 1961 sonunda Örfi idare sona ermiş, ancak ordu kendisini politikadan kurtaramamıştır.⁵⁸⁸ Bu arada seçimlerin ardından yeniden demokratik yaşamı tesis çalışmalarına devam edilirken, Aytekin’in “Hangi taşı kaldırsan altından o çıkardı” dediği ve ismini vermediği, kendini Tanrının Türkiye'ye gönderdiği Atatürk'ün yeni bir takipçisi olarak gören bir general için Tural; “Odasını Atatürk'ün resimleri ile donatmış. Bunların arasında kendini Atatürk olduğu inancına kaptırmış bir adam” tanımlamasını yapmıştır. Tural’ın tanımını “Mükemmel bir teşhis” olarak değerlendiren Aytekin, bu dönemde müdahale fikrinin birçok ordu mensubunda tehlikeli bir hastalık derecesinde seyrettiğini belirtmektedir.⁵⁸⁹

Ahmad’ın “neo demokrat partiler” şeklinde tanımladığı bazı partilerin genel af meselesini propaganda malzemesi yapması ve 27 Mayıs’ın intikamının alınacağı yönündeki aşırı demeçleri⁵⁹⁰ ve Sunay’ın Gürsel- İnönü formülüne hiç de sıcak bakmayan Silahlı Kuvvetler içindeki müdahaleci grubu tahrik ederek ikinci bir darbeyi düşünmelerine neden olmuştur. Aydemir, Seyhan ve arkadaşları söz konusu durumu büyük bir fırsat olarak görmüşler ve birtakım zararlı oluşumlar meydana getirmek için “Milletin kaderi

⁵⁸⁷ Aytekin (1967: 162, 163).

⁵⁸⁸ Ahmad (1992:178).

⁵⁸⁹ Aytekin (1967: 141-157).

⁵⁹⁰ *Cumhuriyet* (29.12.1961); *Cumhuriyet* (02.02.1962).

hiçbir partinin çoğunluğu elde edemediği bir meclise teslim edilemez” kampanyasıyla müdahalenin şart olduğunu fikrini yaymaya çalışmışlardır.⁵⁹¹

22 Şubat girişiminde Aydemir’i destekleyen Seyhan’ın şu sözleri bu durumu açıklamaktadır:

*Gürsel’in bir buçuk yıla yakın devam eden ihtilal idaresi esnasındaki tutumu dağlardaki tavşanları güldürmüştü. ... İsmet Paşa’ya gelince memleketin yarım yüzyıla yakın yaşayışına yön vermiş, bir an bile küçük-büyük hiçbir siyasi olaydan burnunu çıkarmamış ... Sonunda Türkiye’yi getire getire dünyanın en geri kalmış ülkeleri arasında sokmaya muvaffak olmuştu. ...*⁵⁹²

Durumun farkında olan tecrübeli siyasetçi İnönü ise, SKB’yi bölmek ve denetimini kendi eline almak için Sunay ile yakınlık kurmuş, Sunay’ın vasıtasıyla ordu üst kademesini de kendi yanına çekmeyi başarmıştır. Bu doğrultuda SKB teşkilatı içerisinde, Talat Aydemir’in kendi menfi çıkarları doğrultusunda bir darbe yapma niyetinin olduğu fark edilince, Ankara’daki Havacılar ile Talat Aydemir’in başını çektiği Karacılar arasında ihtilaflar yaşanmaya başlamıştır. Genelkurmay Başkanı Yardımcısı Tağmaç ve Kurttekin de Talat Aydemir ve destekçilerine sırt çevirmişlerdir.⁵⁹³

Ankara’daki ayrışmadan haberdar olan İnönü, daha önemli gördüğü İstanbul grubunun durumunu da öğrenmek istemiştir.⁵⁹⁴ İnönü, bu amaçla 27 Ocak’ta İstanbul’a giderek Birinci Ordu Komutanı Cemal Tural, Vali Refik Tulga ve Faruk Güventürk’ü ziyaret etmiştir.⁵⁹⁵ Tural, Başbakan İnönü’yü esas vaziyete geçip selam alarak gür, fakat son derece samimi bir sesle: "Başbakanım, Birinci Ordu en yüksek komutanından en küçük

⁵⁹¹İsen (2012: 34); 1962 yılı başında Birliğin Ankara grubu içindeki en etkili ismi Aydemir’dir. 27 Mayıs öncesinde yurt dışında görevli bulunan ve döndükten sonra MBK’ye alınmayan Aydemir, sesini duyurmak ve dikkat çekmek için fırsat kollamaktadır. Bkz; Turan (2002: 112, 113).

⁵⁹²Seyhan (1966: 158, 159).

⁵⁹³Seyhan (1966: 169, 170); Turan (2002: 114).

⁵⁹⁴Aytekin (1967: 163, 164); Faik (1976:288).

⁵⁹⁵Turan (2002: 112, 114); *Öncü* (01.02.1962); *Milliyet* (01.02.1962); *Akis* (05.02.1962, S: 397, C: 23, s.6).

mensubuna kadar emrinizdedir. Arz ederim." sözleriyle karşılamıştır.⁵⁹⁶ Bu ziyaret sonucunda İnönü, Cemal Tural'ın SKB Teşkilatını karşısına aldığını ve Tulga'nın ise tam tersine tek başına bir müdahaleci durumuna büründüğünü görerek, Birlikte iki kutbun oluştuğunu tespit etmiştir.⁵⁹⁷

Sunay ise 21 Ekim Protokolü'nü önleyip Meclisin yeniden açılmasından sonra SKB teşkilatının görevinin sona erdiği kanısına vararak, teşkilatın varlığını kabul etmemiştir. Bu durum Ankara'daki SKB örgütünün, kontrol dışı kalarak gün geçtikçe aşırılığa kaymasına neden olmuştur.⁵⁹⁸ Ordudaki huzursuzluk ve kaynaşma geçtikçe dikkat çekmeye başlayınca Orgeneral Sunay, 19 Ocak 1962'de bir toplantı düzenleyerek kumandanları çağırıştır. Genelkurmay Başkanlığının toplantı salonunda yapılan toplantıda Sunay, kumandanlara karşı açık bir dille konuşarak, İnönü'nün ordu tarafından desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Ancak Ankara'daki birlik kumandanlarından Harp Akademisi Kumandanı Albay Talat Aydemir, Jandarma Subay Okulu Kumandanı Kurmay Albay Necati Ünsalan, Emin Arat, Merkez Kumandanı Selçuk Atakan Sunay'ın görüşüne katılmadıklarını bildirmişlerdir.⁵⁹⁹

SKB üyeleri 9 Şubat'ta Jandarma Tugayında bir toplantı düzenlemişler, toplantının açılış konuşmasını İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga'nın yaptığı toplantıya Harp Akademileri Komutanı Kuzey Saha Bölge Kumandanı Amiral Bahattin Özülker, Birinci Ordu bünyesindeki Kolordu Tümen ve Alay Kumandanları ile bazı tabur kumandanları, 1. Ordu Karargâhından bazı albaylar olmak üzere 54 isim katılmıştır.

⁵⁹⁶Akis (05.02.1962, S: 397, C: 23, s.6).

⁵⁹⁷Aytekın (1967: 163); Şerafettin Turan, Aytekın'ın aksine İnönü'nün görüştüğü Tulga ve Güventürk'ün de bir darbeden yana olmadıklarını ileri sürmektedir. Ancak ilerideki gelişmelere ve 9 Şubat Protokolü toplantısında Tulga'nın darbe liderliğini üstlenmesine bakılırsa Aytekın'ın verdiği bilgilerin daha yerinde olduğu görülmektedir.

⁵⁹⁸Aytekın (1967: 168).

⁵⁹⁹İsen (2012: 41).

Korgeneral Tural, 9 Şubat toplantısına 21 Ekim Protokolü'nü çiğneyerek, Çankaya Protokolü'nü kabul etmesi nedeniyle çağrılmamıştır.⁶⁰⁰

Seyhan toplantıda müdahalenin SKB'nin hiyerarşik nizamına uygun olarak İsmet Paşa iktidarına rağmen yapılmasının zaruri olduğunu belirtmiştir. Birinci Zırhlı Tümen Kumandanı General Behçet Özdemir ve 66. Tümen İstanbul Garnizon Kumandanı General Faruk Güventürk de Seyhan'ın fikirlerine paralel açıklamalarda bulunmuşlardır. Yapılan muhakemeler sonucunda oy birliği ile üç maddeden oluşan 9 Şubat Protokolü imzalanarak, SKB'nin hiyerarşik düzenine uygun şekilde 28 Şubat'a kadar müdahaleyi gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.⁶⁰¹ Ayrıca toplantıda müdahaleye kimin liderlik edeceği de tartışılmış, Tulga ortaya atılarak "kimse lider olmazsa ben olurum" demiştir.⁶⁰²

Toplantı bitiminde katılımcıların salonu yavaş yavaş terk ettiği sırada General Güventürk bir sandalye üzerine çıkarak; "Arkadaşlar nereye gidiyorsunuz? Cemal Tural hakkında gereken kararı vermediğiniz takdirde ben bu protokolün altındaki imzamı geri alıyorum." şeklinde bağırarak duyulmuştur. Dışarıya çıkanlar hemen geri çağırılmış, Güventürk tarafından 1. Ordu Kumandanı Cemal Tural hakkında mutlak bir karara varılması gerektiği teklif edilmiştir. Tural hakkında ilk görüşü belirten Dünder Seyhan olmuş 9 Şubat Protokolü'nün tatbikatına muhalefet etmesi durumunda bertaraf edilmesini önermiştir. General Tulga ise: "Bertaraf edilmekle öldürülecek mi demek istiyorsunuz?" diye sormuştur. Seyhan bu soruya: *Bertaraf edilmenin şümülü içine mutlak öldürmek girer diye bir şey söylemedim. Enterne edilir, zararsız hale getirilir. Bunun uygulama şeklini*

⁶⁰⁰Aytekin (1967: 182, 183); Seyhan (1966: 173, 176); Örtülü (1977: 210-212).

⁶⁰¹Seyhan (1966: 175); Aytekin (1967: 187); Örtülü (1977: 213); Darbenin harekât planını Emin Aytekin hazırlamıştır. Protokol, toplantıya katılan 54 subayın 37'si tarafından imzalanmış, diğer 17'si kararsız olduklarını bu nedenle alınan karara uyuyacaklarını belirtmişlerdir. Bkz; İsen (2012: 43-45).

⁶⁰²Aytekin (1967: 185).

garnizon kumandanı Sayın General Güventürk'ün takdirine bırakalım. yanıtını vermiştir. Bu teklif toplantıya katılanlar tarafından kabul edildikten sonra toplantı bitirilmiştir.⁶⁰³

O gece herkes dağılırken Kurmay Albay Necati Ünsalan, General Güventürk'e Tural'a ne yapacağını sormuştur. Güventürk bu soruya bir astın üstüne duyması gereken hürmet hissinden yoksun bir şekilde, kaba bir üslupla (onu kazığa oturtacağım) Tural'ı cezalandıracağı yönünde yanıt vermiştir. Bunun üzerine Ünsalan, Güventürk'e: *Paşam sizi bu düşüncelerden tenzih ederim. Dediğiniz zat bu ordunun korgeneral rütbesini taşır ve 1. Kolordu Kumandanıdır. Davaya davet edilir, kabul ettiği takdirde her zaman başımızdır. Etmediği takdirde makam ve rütbesine layık olarak enterneye tabi tutulur.* şeklinde karşılık vermiştir. Ünsalan bu telkinlerinden sonra Güventürk'ün utanarak salondan çıkıp gittiğini söylemiştir.⁶⁰⁴ Bu konuda Aydemir'in ifadesi Seyhan'ın ifadesiyle çelişmektedir. Aydemir'e göre Ünsalan'ın bu sözlerinden sonra Güventürk, 21 Ekim Protokolü'nden imzasını geri aldığı için Tural'ı affedemediğini ve mutlaka bir gün dediğini yapacağını söylemiştir.⁶⁰⁵ Tural'ın Genelkurmay Başkanı olduğu dönemde Güventürk de O'nun emrinde 7. Kolordu Kumandanı olarak karşımıza çıkacaktır.⁶⁰⁶

Seyhan, Ankara grubu olarak Birinci Ordu'dan toplantıya davet edilenlerin seçilmesi konusunda hiçbir rollerinin olmadığını, evvelce İstanbul teşkilatının başı olan Cemal Tural'ın sonradan neden teşkilattan uzaklaştırıldığını da bilmediklerini söylemektedir. Görünüşe göre sebep 21 Ekim Protokolü'nün uygulanmaya konulmamasıdır. Seyhan, Tural'ın toplantıya çağırılmamasını şu cümlelerle değerlendirmiştir:

⁶⁰³Seyhan (1966: 175, 176); Aydemir (1968b: 123,124).

⁶⁰⁴Seyhan (1966: 175, 176).

⁶⁰⁵Aydemir (1968b: 124).

⁶⁰⁶Seyhan (1966: 176).

*... O protokolü imza etmiş olanlardan yalnız General Tural mı imzasını geri almıştır? Hem kuvvetler arası birlik ve koordinasyon içinde bir müdahale yapmaya karar veriyorduk; hem de Birinci Ordu kumandanlığı gibi kumanda zincirinin en önemli halkasını teşkil eden generali saf dışında tutmak sakim davranışı içine giriyorduk.*⁶⁰⁷

Seyhan ayrıca Tural'ın yapılan toplantıda alınan kararlardan ve protokolden hemen haberinin olacağını ve teşkilat mensuplarına rahmet okunmayacağını, karar aleyhine elinden gelen her türlü tedbiri vakit geçirmeksizin alacağını öngörmektedir. Ayrıca Seyhan, Tural'ın 9 Şubat Protokolü'ne çağırılmamasını, komutasındaki albay ve generallerin kendisinden habersiz bir müdahale kararına imza atmasını 22 Şubat olaylarının en önemli sebeplerinden biri olarak göstermektedir.⁶⁰⁸

Ahmad'a göre 9 Şubat Protokolü'nün imzalanmasıyla inisiyatif İstanbul'daki SKB generallerinin eline geçmiş, Ankara'daki “albaylar cuntası” kontrol altına alınmıştır.⁶⁰⁹ Ancak Sunay protokolü desteklememiş hatta Hava Kuvvetleri de müdahale planına karşı çıkmıştır.⁶¹⁰ 1961 seçim sonuçlarından hoşlanmayan Aydemir ve grubu iktidarın sivillere devredilmesini erken bularak, ordunun müdahale etmesi gerektiğine inanmıştır. Bu doğrultuda hareket etmeyi sürdürerek Harp Okulu öğrencileri ve Ankara Garnizonundaki Zırhlı Birliklerle zamanı geldiğinde harekete geçmek için çalışmalar yapmıştır.⁶¹¹ Ordu içindeki kımıldanmayı fark eden Başbakan İnönü “albaylar cuntası” içindeki isimleri farklı görevlere tayin ederek pasifleştirmeye çalışmıştır. İnönü'nün bu girişimine karşı çıkan “albaylar cuntası” harekete geçmeye karar vermiştir.⁶¹² 22 Şubat sabahı tayinlerin bir kısmından haberdar olan Aydemir bazı birliklere alarm vermiştir. Harp Akademileri Kumandanlığı Kurmay Başkanı Kurmay Albay Mehmet Emin Aytekin,

⁶⁰⁷Seyhan (1966: 176).

⁶⁰⁸Seyhan (1966: 176).

⁶⁰⁹Ahmad (1992: 179).

⁶¹⁰Faik (1976:188-194); Aytekin (1967:181- 188); Aydemir (1966: 116- 143).

⁶¹¹Ahmad (1992: 180).

⁶¹²Faik (1976:288).

Aydemir'i arayarak sükûnete davet etmiş, ayrıca İstanbul'daki komutanların Ankara'daki bir harekâtı desteklememe kararı aldıklarını da bildirmiştir.⁶¹³ Bu esnada 1. Ordu komutanı Korgeneral Tural da Genelkurmay Başkanı Sunay'ı durumdan haberdar etmiş,⁶¹⁴ ayrıca bu girişime karşı koymak üzere, emrindeki birlikleri alarma geçirmiştir.⁶¹⁵

Darbe girişimi kolay bir şekilde bastırılmış, 23 Şubat sabahı, Seyhan Genelkurmay Karargâhına giderek teslim olmuş, Fethi Gürcan kaçmış, Örtülü'nün "21 Ekim Protokolünün en sadık taraftarı" diye nitelendirdiği Aydemir ise Harp Okuluna dönerek emekli işlemlerini beklemeye başlamıştır. İsyan hareketi durdurulduktan sonra 24 Şubat, 2 Mart, 19 Mart ve 23 Mart tarihlerinde olmak üzere olaya katılan toplam 73 subay emekliye sevk edilmiştir. Bu subaylar arasında çalışmanın önceki bölümlerinde de isimlerinden bahsedilen 27 Mayıs sonrasında Korgeneral Tural'ın Ordu Kurmay Başkanlığını yapan Kurmay Albay Emin Arat ve Örfi İdare Kurmay Başkanlığını yürüten, Kurmay Albay Emin Aytekin de bulunmaktadır.

22 Şubat darbe girişiminin bastırılması sırasında İsmet İnönü'nün Talat Aydemir'e verdiği yazılı teminat doğrultusunda 22 Şubat olaylarına katılan ve emekliye sevk edilen ordu mensupları hakkında hiçbir cezai tatbikat uygulanmamıştır.⁶¹⁶ 22 Şubat darbe girişiminde bulunanlar ise özellikle Talat Aydemir, genç subayların emekliye sevk edilmelerine karşı koyarak emeklilik işlemlerini durdurmak ve subayların yeniden orduya dönmelerini sağlamak amacıyla Danıştay'a dava açmışlardır.⁶¹⁷

⁶¹³Örtülü (1977: 235, 236); İsen (2012: 53).

⁶¹⁴Örtülü (1977: 236).

⁶¹⁵Gürgür, www.turkyurdu.com.tr, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

⁶¹⁶22 Şubatçıların ceza almaması için bir kanun tasarısı hazırlanarak 30 Nisan 1962'de Millet Meclisi'nde kabul edilmiştir. Bkz: Örtülü (1977: 276, 277); İsen (2012: 97).

⁶¹⁷Örtülü (1977: 276-278).

22 Şubat darbe girişiminde bulunanların açtığı ikinci bir dava ise Birinci Ordu Kumandanı Korgeneral Cemal Tural hakkındadır. Korgeneral Tural, 6 Mart 1962 tarihinde, 22 Şubat Harekâtı'nı desteklemeleri gerekçesiyle, Tural'ın başka görevlere atanan, daha sonra da emekliye sevk edilen Kurmay Albay Adnan Çelikoğlu ile Kurmay Yarbay Osman Deniz, Kurmay Yarbay Ruhi Soyuyüce'ye mektuplar göndererek şunları söylemiştir:

*Türk Silahlı Kuvvetleri'nin mensubu olmakla iftihar eder ve gururlanırken, Ankara olaylarının hepimize sıçrattığı leke ve kalplerimizde meydana getirdiği sızı ile müteellimiz. Bu olayların sahtekâr hayâsız ve Silahlı kuvvetlerin şerefini düşüren ürettikleri ile uzaktan ve yakından temasta bulunmanız şüphesiz size yeni bir atanmaya tabi tutmuştur. Şahsi hırs emel ve maceraya asla alet olmamış olan bu tertemiz silahlı kuvvetler camiasında hizmete devam ederken, doğru yoldan şaşmamanızı ve sancak önünde ettiğiniz yeminimizi unutmamanızı sureti mahremanede tebliğ eder bunun dışındaki hareketlerin ve davranışların çok sert olan neticelerini de iyi düşünmenizi hatırlatırım.*⁶¹⁸

Osman Deniz, bu mektubu Talat Aydemir'e göndermiş, Aydemir ve diğer arkadaşları özel mektupta kendilerine “sahtekâr ve hayâsız” denildiği için 3 Temmuz 1962'de Tural hakkında hakaret davası açarak, tazminat talep etmişlerdir.⁶¹⁹ Açılan hakaret davası uzun sürmüş ve sonuçlanmadan 21 Mayıs olayları meydana gelmiştir.⁶²⁰

Başbakan İnönü, 22 Şubat kalkışmasında yanında duran Tural ile 18 Mayıs 1962'de bir kez daha bir araya gelmiştir. İnönü beraberinde Hava Kuvvetleri Kumandanı Korgeneral İrfan Tansel, Kara Kuvvetleri Kumandanı Korgeneral Ali Keskiner, Birinci Ordu Kumandanı Korgeneral Cemal Tural, İkinci Ordu Kumandanı Korgeneral Refik

⁶¹⁸Örtülü (1977: 276-278).

⁶¹⁹Akis (09.07.1962, C: 24, S: 419, s.10); İsen (2010: 112); Aydemir (1968b: 171).

⁶²⁰Örtülü (1977: 279).

Tulga ve Üçüncü Ordu Kumandanı Korgeneral Refik Yılmaz olduğu halde Mamak bölgesinde bulunan 28. Tüme bayram ziyaretinde bulunmuştur.⁶²¹

Nihayetinde 1961 Kasım'ında örfi idarenin sona ermesiyle yurttan ve İstanbul'da işlerin biraz daha doğal akışına girmesi beklenmişse de 1962 Şubat'ında yaşanan darbe girişimi 1961 seçimleri sonrası Meclisin yeniden toplanmasına rağmen Silahlı Kuvvetler içindeki bazı kitlelerin henüz yönetimi sivillere devretme eğiliminde olmadığını göstermiştir. 22 Şubat kalkışmasından yaklaşık yedi ay sonra Korgeneral Tural'ın 1.Ordu komutanlığı görevi 12 Eylül 1962'de merkezi Konya'da bulunan 2'nci Ordu Komutanlığı görevine atanmasıyla sona ermiştir.

II.8. 21 Mayıs 1963 Darbe Girişimi ve Korgeneral Tural'ın Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına Atanması

22 Şubat Darbe girişiminin ülkede yarattığı badireler bir şekilde atlatılırken siyasi yaşamda da birtakım tıkanmalar başlamış, AP içindeki aşırıların, AP'nin hükümetten ve meclisten çekilmesi yönünde yaptıkları baskılar sonucunda hükümet çalışamaz duruma gelmiş ve Mayıs ayının son günlerinde Cumhurbaşkanı Gürsel ile görüşen Başbakan İnönü, 30 Mayıs'taki kabine toplantısında istifasını açıklamıştır.⁶²² Yeni bir hükümet bunalımının çıkması üzerine 22 Şubat'ta emekli olmuş subaylar teşkilatlanarak darbeye hazırlanma fikrini yeniden gündemlerine alırken, ülkenin ekonomik ve siyasi düzenindeki aksaklıklar darbeyi planlayanların ümitlerini arttıran bir etken olmuştur.⁶²³

Devlet Başkanı Gürsel, hükümeti kurma görevini tekrar İnönü'ye vermiş, parti liderleri ile yaptığı görüşmeler sonucunda hükümeti kurma konusunda bir anlaşmaya

⁶²¹Akis (21.05.1962, C: 24, S: 412, s.4).

⁶²²Cumhuriyet (31.05.1962); İsen (2012: 102); Örtülü (1977: 284-288).

⁶²³İsen (2012: 102).

varamayan İnönü, görevi iade etmiştir. Hükümet buhranının uzaması ülkedeki huzursuzluğu arttırmıştır. Gürsel'in, İnönü ile anlaşmaları konusunda parti liderlerine yaptığı telkinler sonucunda 24 Haziran 1962'de yeni koalisyonun şekli açıklanmıştır.⁶²⁴

II. İnönü Koalisyon Hükümetinin kurulduğu günlerde 14'ler ülkeye dönmeye başlamış, 1 Temmuz 1962'de Orhan Kabibay ile Rıfat Baykal İstanbul'a gelmişlerdir. Kabibay, 14'lerin ülkeye döndükten sonra nasıl bir politika izleyecekleri konusunu görüşmek üzere 29 Temmuz'da Brüksel'de bir toplantı yapacaklarını duyurmuştur.⁶²⁵ Kabibay daha sonra Ankara'ya gitmiş ve burada 22 Şubatçılar tarafından karşılanmıştır.⁶²⁶

Bu sırada henüz güvenoyu almamış bulunan Başbakan İnönü 6 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Umumi Kâtibi Nâsır Zeytinlioğlu ile görüştüktan sonra Milli Savunma Bakanı İlhami Sancar ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ı kabul etmiştir. Daha sonra Başbakan Yardımcıları Alican, Dinçer, Feyzioğlu, İçişleri Bakanı Sahir Kutluoğlu, Adalet Bakanı Abdülhak Yörük'ün de bulunduğu ikinci bir toplantı yapılmış, burada ordu ile ilgili ortaya atılan haberler, 14'ler ve 22 Şubatçıların artmakta olan faaliyetleri konuşulmuştur.⁶²⁷ Ertesi gün 2. İnönü koalisyon hükümeti Meclisten güvenoyu almıştır.⁶²⁸

24 Temmuz'da İstanbul'a giden Aydemir, burada bulunan 22 Şubatçılar ile ve asker arkadaşları ile görüşmüştür. Bu sırada yapılan Brüksel toplantısında 14'ler, dağılma kararı almışlar, bundan sonra yollarına bireysel olarak devam edeceklerini duyurmuşlardır.⁶²⁹ Brüksel toplantısı sonucunda anlaşmaya varamayan 14'lerden diğer

⁶²⁴Örtülü (1977: 289); *Cumhuriyet* (25.06.1962).

⁶²⁵İsen (2012: 111); Örtülü (1977: 290, 291); *Öncü* (03.07.1962).

⁶²⁶Örtülü (1977: 291).

⁶²⁷İsen (2012: 111, 112).

⁶²⁸*Cumhuriyet* (07.07.1962); İsen (2012: 111, 112).

⁶²⁹Örtülü (1977: 291).

isimler Erkan, Akkoyunlu ve Köseoğlu da 4 Ağustos 1962'de ülkeye dönmüşlerdir. Erkanlı'nın bir parti kurma çabası içinde olması ve 22 Şubatçıları 'da Parti'ye destek vermeleri için davet etmesi Aydemir'i fonksiyonunu kaybedeceği konusunda telaşlandırmıştır. Aydemir ve grubu bu doğrultuda Ağustos ayı sonunda bir toplantı düzenlemiş, toplantıda 9 kişilik bir "fikir karargâhı" kurarak "Kemalizm doktrini" doğrultusunda hareket etme prensibine varmışlardır. Yapılan gizli oylama sonucunda Talat Aydemir liderliğe, Emin Arat teşkilatlanma başkanlığına seçilmiştir. Teşkilatın İstanbul grubu başkanlığına Cevdet Kırca yardımcısı olarak da Osman Deniz getirilmiştir.⁶³⁰

Bu hazırlıklar esnasında Aydemir'in gayrimeşru yolda olduğu kanaatine varan Dünder Seyhan, Necati Ünsalan, Selçuk Atakan ve Adnan Çelikoğlu Aydemir'in sonra yapacağı toplantılara katılmamışlardır. 22 Şubatçılar darbe hazırlığı yaparken ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar müdahale planı içinde olanların eylemlerini meşru bir zemine oturtabilmeleri açısından işlerine yarayacak bir mahiyet almıştır.⁶³¹

Bu kez muhalefette olan AP genel af konusunu istismar ederek, Menderes'in ölüm yıl dönümü olan 17 Eylül 1962'de çeşitli gösterilerin yapılmasına vesile olmuştur. Bu durum karşısında kendisini "Milli Devrim Ordusu", "Kuvayı Milliye" olarak tanımlayan kişileri tahrik etmiştir. Söz konusu kişiler, Ankara ve İstanbul'da gericilerin askeri yönetim iş başına geldiğinde kaçacak delik bulamayacaklarına dair bildiriler dağıtmışlardır.⁶³²

Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel, darbe hazırlıkları yapan Aydemir grubuna destek vermezken, 2 Aralık 1962'de siyasete bulaştıkları ve Senatör Mucip Ataklı'dan emir aldıkları gerekçesiyle 11 subayın emekliye sevk edildiğini açıklamıştır. Emekliye sevk edilenlerden biri de Aydemir ve Seyhan'a yakınlığı ile bilinen Bandırma

⁶³⁰Örtülü (1977: 302- 307); İsen (2012: 103-105); Aydemir (1968b: 192-207).

⁶³¹İsen (2012: 318--322).

⁶³²*Cumhuriyet* (06.10.1962); *Milliyet* (10.10.1962).

Hava Üssü Komutanı Halim Menteş'tir.⁶³³ Bu gelişmeler Silahlı Kuvvetlerde her şeyin yolunda gitmediğini gösterirken⁶³⁴ 1963 Şubat'ında 14'lerden Türkeş, ülkeye dönmüştür.⁶³⁵ Ahmad, özellikle Türkeş'in 23 Şubat 1963'te Türkiye'ye dönüşünün, Irak ve Suriye'de yaşanan darbelerin TSK içindeki müdahaleci gruplara cesaret verdiğini ileri sürmektedir.⁶³⁶

1963 Mart'ında Türkeş, "huzur ve kalkınma derneği" kurduğu sıralarda 22 Şubatçılar da hazırlıklarını büyük ölçüde tamamlamışlardır. Aydemir ve grubu Ankara Harp Okulu, Zırhlı Birlikler Okulu, 229. Piyade Alayı, Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı gibi Ankara'da bulunan önemli birliklere sızmayı başarmışlardır. Aydemir 1963 Mart ayının ilk haftasında bir toplantı düzenleyerek kuvvet dökümü yapmış, elindeki kuvvetlerle yönetimi ele geçirebileceğine kanaat getirerek, 20 Mart ile 20 Nisan arasında harekete geçmeye karar vermiştir.⁶³⁷

23 Mart'ta Celal Bayar'ın koşullu serbest bırakılması, 27 Mayıs'a karşı birtakım gösterilerin ve protestoların yapılmasına neden olmuştur. Buna karşılık kendini Kemalist Türkiye'nin bekçisi olarak gören bir takım gençlik grupları da AP merkezlerine ve gazetelere saldırınca Askeri Şura son olaylara karşı tedbir alınmasını istemiştir.⁶³⁸ 22 Nisan'da Millî Savunma Bakanlığı, müdahale planında bulundukları gerekçesiyle beş subayın tutuklandığını, 23 Nisan'da da Orduyu isyana kışkırtmakla suçlanan beş deniz subayının gözaltına alındığını duyurmuştur.⁶³⁹ Bunların arasında 22 Şubat isyanından sonra Millî Savunma Bakanlığı Emir Subayı iken Afyon Doğu Menzil Kumandanlığına

⁶³³Cumhuriyet (03.12.1962); Hürriyet (25.12.1962); İsen (2012: 105).

⁶³⁴Ahmad (1992:182); Faik (226- 247).

⁶³⁵Erkanlı (1972:191-192); Türkeş-Baykal-Özdağ (1964: 14).

⁶³⁶Ahmad (1992:182-183).

⁶³⁷Örtülü (1977: 331-349).

⁶³⁸Cumhuriyet (24.03.1963).

⁶³⁹Cumhuriyet (24.04.1963); Örtülü (1977: 370).

tayin edilen Kurmay Yarbay Talat Turhan da vardır.⁶⁴⁰ Turhan, çalışmanın ileriki bölümlerinde bahsedilecek olan Orgeneral Cemal Tural'ın "22 Şubat ve 21 Mayıs suçlularının affını doğru bulmadığına" dair AP Hükümetine yazdığı uyarı mektubu nedeniyle, Tural'a açık mektup yazan isimlerden biridir.

İnönü bu olaylardan ve darbe hazırlığı haberlerinden kuşkuya kapılmış, Mayıs'ın ikinci yarısında İstanbul'a giderek askeri birlikleri teftiş etmiş, ayrıca Erzurum'da bulunan Başbakan Vekili Ekrem Alican' ı geri çağırarak, Cumhurbaşkanı Gürsel ve Sunay ile görüşmüş, Meclis ve Senato'dan Ankara'da kalarak milli birliği korumaları çağrısında bulunmuştur.⁶⁴¹ Aydemir ve Gürcan ise 15 Mayıs 1963'te bir araya gelerek 21 Mayıs'ta harekete geçilmesine karar vermiştir. Talat Aydemir önce 19 Mayıs'ı harekât tarihi olarak düşünmüş, fakat Atatürk'le yarışıyor denilmesinden çekindiği için vazgeçmiştir.⁶⁴²

14'lerden bazıları ile gizli planlar kuran Aydemir, müdahale hareketini 20- 21 Mayıs gecesi Ankara radyosunun ele geçirilmesi ile başlatmıştır. Eskişehir Hava Üssü'nden havalanan jetlerin Harp Okulunu ateşe tutması ile sabahın ilk saatlerinde isyan bastırılmış, 21 Mayıs olaylarına karışan bütün sivil ve askerler birkaç kişi hariç tamamı yakalanmış ve çeşitli yerlerde gözaltına alınmışlardır. Aynı gün olaylarla ilgili olmadığı sonradan anlaşılabilecek 22 Şubatçılarından Dünder Seyhan, Necati Ünsalan, 14'lerden Alparslan Türkeş, Fazıl Akkoyunlu Muzaffer Özdağ, Rifat Baykal, 11'lerden Halim Menteş tutuklananlar arasındadır. 21 Mayıs olayları sırasında 7 kişi ölmüş, 26 kişi yaralanmıştır.⁶⁴³

⁶⁴⁰Örtülü (1977: 370); İsen (2012: 167).

⁶⁴¹*Cumhuriyet* (15.05.1963).

⁶⁴²Örtülü (1977: 371-374).

⁶⁴³*Milliyet* (22.05.1963); İsen (2012: 230); Örtülü (1977: 469); Turan (2002: 119).

II.8.1. Ankara Örfi İdare Komutanı Olarak Faaliyetleri

Hükümet 21 Mayıs 1963 günü saat 15'00 itibarıyla Ankara İstanbul ve İzmir'de 1 ay süreyle olmak üzere sıkıyönetim kararı almıştır.⁶⁴⁴ Bu doğrultuda İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığına Orgeneral Refik Yılmaz, İzmir Sıkıyönetim Komutanlığına Tümamiral Ferit Denizmen, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına ise Korgeneral Cemal Tural atanmışlardır.⁶⁴⁵

Konya'da 2. Ordu Komutanı olarak görevli bulunan Korgeneral Cemal Tural, aynı gün Ankara'ya çağrılarak, görevinin başına geçmiştir. Ankara Örfi İdare Komutanı Korgeneral Tural sekiz maddeden oluşan tebliğinde 21 Mayıs günü saat 18'de görevine başladığını halkı selamlayarak duyurmuştur. Tebliğlerde, saat 23 ile 05 arası sokağa çıkma yasağı getirildiği, partiler, basın ve diğer cemiyetlerin halk efkârını bozucu tutumlardan sakınmalarını, aksi takdirde faaliyetlerine son verileceği, Ankara Emniyet Müdürlüğü ile Merkez Jandarma Teşkilatının Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına bağlandığı duyurulmuştur.⁶⁴⁶ Ankara Örfi İdare Komutanı Cemal Tural imzalı tebliğinde: “Satılmış saldırganların ve hayalperestlerin kanun karşısına çıkarılma zamanı gelmiştir.” diyerek 21 Mayıs suçlularının gelecek hafta sorgulanmaya başlanacağını duyurmuştur. Tural, 17 numaralı tebliğinde de: *Bu kapkara düşünceli mütecavizler adaletin çelik pençesinde yaptıklarının hesabını vereceklerdir. Bu konuda çıkarılan uydurma haberlere asla kıymet verilmemesini de bilhassa rica ederim. Hiç birimizin asla unutamayacağı bu çirkin hareketin failleri Silahlı Kuvvetlerimizin vurduğu silleden sonra, şimdi de tarafsız ve âdil*

⁶⁴⁴Cumhuriyet (22.05.1963); Milliyet (22.05.1963).

⁶⁴⁵BCA, (4031.I-29/63); Cumhuriyet (22.05.1963); İsen (2012: 230); Örtülü (1977: 469).

⁶⁴⁶Cumhuriyet (22.05.1963: 5).

*mahkemelerin önünde hesap vereceklerdir. Bu âdil karara intizar etmek hakkımız ve vazifemizdir.*⁶⁴⁷ demiştir.

22 Mayıs günü, sıkıyönetim kararını onaylamak üzere toplanan Mecliste bir konuşma yapan İnönü, 21 Mayıs olayları ile ilgili “20-21 Mayıs'taki vatan aleyhtarı şerefsiz ayaklanma” şeklinde bahsetmiş, sıkıyönetim tasarısı Mecliste oy çokluğuyla kabul edilmiştir.⁶⁴⁸ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 4 Haziran'da tahkikatın son safhaya geldiğini yayınlamış,⁶⁴⁹ 21 Mayıs Kalkışması nedeniyle tutuklanan isimler 7 Haziran günü Ankara'daki Mamak Muhabere Okulunda bulunan 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesinde yargılanmaya başlamışlardır.⁶⁵⁰ Askerî Ceza Muhakemeleri Usul Kanununda yer alan “Askeri muhakemeler, mahkeme heyeti aksine karar almadığı takdirde alenidir, fakat yayınlanması yasaktır.” ibaresi nedeniyle duruşmanın safahatı Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından yayınlanan tebliğler vasıtasıyla duyurulmuştur. Buna bağlı olarak Gazeteler Ankara Sıkıyönetim Komutanlığından aldıkları ilk tebliği büyük başlıklarla yayımlamışlardır. Ayrıca duruşma günü Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Cemal Tural'ın orada bulunduğu ve tertiplere bizzat nezaret ettiği de görülmüştür. Duruşma sonunda Talat Aydemir ve hareketi idare eden, harekete silâhla katılan, o gece faaliyet halinde bulunan 35 kişi hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 146. Maddesinin 1. Fıkrasına göre “Anayasanın cebren tağyiri ve tebdili suçunu” işlemekten ölüm cezası istenmiştir.

O gün yapılan duruşmanın kararnamesinde 27 Mayıs'tan sonra, bir silahlı darbe yoluyla iktidarı ele geçirmek isteyen üç gruptan bahsedilmiştir. Bunların ilkinin 14'ler olduğu, MBK'nin bu on dört üyesinin, daha “İhtilalden” biraz sonra seçimsiz iktidarın üzerine oturmaya tasarladıkları; fakat komitenin kahir çoğunluğunun ve ordunun bunlara

⁶⁴⁷ *Akis* (03.06.1963, C:27, S:466, s.8).

⁶⁴⁸ *MM TD* (22.05.1963, Karar No: 70); *Resmî Gazete* (28.05.1963, No: 11413).

⁶⁴⁹ *Milliyet* (05.06.1963).

⁶⁵⁰ *Akis* (08.06.1963, C: 27, S: 467, s.8); *Hürriyet* (08.06.1963).

karşı vaziyet alarak, yurt dışına gönderildikleri, ikinci grubun, Talât Aydemir'in 22 Şubatçılarından oluştuğu belirtilmiştir. Pek gelişmeyen ve kararnamede belirtildiğine göre hakkında fazla delil bulunmayan, Halim Menteş'in aktif rol oynadığı 11 Havacı Subay grubu ise üçüncü grup olarak nitelendirilmiştir.⁶⁵¹

Bu şekilde 21 Mayıs'ta müdahale girişiminden dolayı tutuklananların yargılamalarına başlanılmıştır. Ancak ortalıkta tutuklama ve yargılamaların adalete uygun olmadığı yönünde iddialar dolaşmaya başlamıştır. Buna karşılık Ankara Sıkıyönetim Komutanı bir tebliğ yayınlarak şöyle demiştir:

*Bazıları bu gibi yalan yanlış haberlerle kendilerini muhbir kılığında gizlemeye savaştakta, bazıları bir kısım müesseseleri ve şahısları imzasız adressiz ve mesnetsiz ihbarlarla kötülemekte ve bazıları da kendine bir kudret vehm etmektedir. Sıkıyönetim mahkemeleri makamlarınca kaynakları ve yapıcıları malum olan ve çoğu da ele geçirilmiş bulunan bu kimselerin umumi efkârı bulandırmak isteyen ve yabancı ideolojilere alet olmuş insanlar oldukları bilinmektedir. Akliselimi ve vatan sevgisi her zaman ve her şeyin üstünde olan halkımızın bu Kabil dedikoduların dedikoducuların sözlerine değil açık cereyan eden ve açıkça yayınlanan adil mahkemelerin sesine kendilerine vermelerini tavsiye ve rica ederim.*⁶⁵²

Bu dönemde Ankara Sıkıyönetim Komutanı Tural Mamak Askeri Hapishanesinde bulunan 21 Mayıs suçlularını Harbiye Marşını söyledikleri için, üç hafta ziyaretçiden mahrum etmiştir. Yine Tural'ın Hapishane Müdürü Piyade Binbaşı Nurettin Işıldar'a emir vererek Mamak Askeri Hapishanesine İngilizce Ders Kitabını dahi sokturmadığı ileri sürülmüştür.⁶⁵³ Yargılama süreci ve tutukluların maruz kaldığı uygulamalar eleştirilere yol açarken, 21 Mayıs olaylarının baş sorumlusu Talat Aydemir ise yargılanma sürecinde yaptığı savunmalardan birinde, kendisinde darbe fikrinin nasıl oluştuğuyla ilgili Ankara Örfi İdare Kumandanı Korgeneral Tural'ı da ilgilendiren şu sözleri söylemiştir:

⁶⁵¹Akis (08.06.1963, C: 27, S: 467, s.8-12); Cumhuriyet (08.06.1963).

⁶⁵²Cumhuriyet (16.06.1963: 1); Milliyet (16.06.1963:1, 7).

⁶⁵³KKK Orgeneral Cemal Tural'a Açık Mektup, talatturhan.com.tr, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

1946 seçimlerinin neticesinde doğan hadiseleri gördükten sonra artık Türkiye'nin çok partili demokratik nizam içinde değil tek milli şefi ile idare edileceğine inandım. O zamanlar orduda da bu fikir cereyanları yer etmeye başlamıştı. Rütbem üsteğmen idi fakat bizlerin önünde bu fikri taşıyan daha yüksek rütbeli subaylar mevcuttu. Ordu içinde bir teşkilat kurmuşlardı. Bunlardan Seyfi Kurtbek, Necip San, Cemal Tural, Cemal Yıldırım ve Faruk Ateşdağlı'nın zincirine bağlı olarak çalışıyordum. Nihayet 1950 seçimleri yapıldı gerçek demokratik nizama kavuştuk diye bu teşkilat faaliyetini kendiliğinden tatil etti. Teşkilatın başında bulunanlar mühim kilit noktalara gelmişlerdi... Bunlardan Cemal Tural Sivas'ta benim tümen kumandanımdı. Kendisini gayet iyi tanımuştum hâlâ da tanımaktayım ama eskisi gibi değil.⁶⁵⁴

Aydemir'in ifadesinden de anlaşıldığı üzere 1950 öncesinde Ordu içinde yeni yeni örgütlenmeler başlarken Tural ve Aydemir aynı yolda yer almışlar fakat Türk siyasi yaşamının ilerleyen sürecinde Cemal Tural'ın demokrasiden yana tersine bir tavır koyarak cuntacılar ile iş birliği yapmaktan kaçındığı görülmektedir.

Bu arada bir aylığına ilan edilen sıkıyönetim uygulaması, çeşitli aralıklarda uzatılmış ve 20 Temmuz 1964'e kadar devam ettirilmiştir.⁶⁵⁵ Sıkıyönetim sırasında siyasi koşullar gerektirdiğinde komutanlara açık ve yasal müdahale yetkisi tanınmıştır.⁶⁵⁶ Bu doğrultuda Ankara Örfi İdare Komutanı Korgeneral Cemal Tural kendisine tanınan yetkiler kapsamında asayişin sağlamak adına sıkı tedbirlere başvururken basın, ifade, siyasi düşünce ve faaliyet özgürlüğünü kısıtlayan tutumlar da sergilemiştir. Bu doğrultuda Tural'ın uygulamaları TBMM oturumlarında eleştiri konusu olmuştur.

Bunlardan ilki Millet Partisi sözcüsü Ömer Zekai Dorman'ın Sıkıyönetim Komutanlığının, Ulus gazetesinde MP lideri Bölükbaşı aleyhinde yayınlanan yazılara

⁶⁵⁴Örtülü (1977: 281); İsen (2012: 271, 272).

⁶⁵⁵Milliyet (22.07.1964); 21 Mayıs olayları ile başlatılan sıkıyönetim uygulaması başlangıçta bir ay olarak belirlenmiştir. Ancak meclise sunulan sıkıyönetim uzatma talebi 6 kez 2'şer ay süreyle 1 kez de 1 ay süreyle olmak üzere 7 kez uzatılmıştır. Sıkıyönetim idaresi Ankara ve İstanbul'da 14 ay İzmir'de ise 5 ay sürmüştür. Bu süre içerisinde 2 ayrı hükümet görev almış 1963 yerel seçimleri ve 1964 kısmi Senato seçimleri yapılmıştır. Bkz: Üskül (1989: 108).

⁶⁵⁶Ahmad (1992:185).

müsaade etmesi yönündeki eleştirisidir. MP sözcüsüne göre Tural bu suretle CHP organını imtiyazlı duruma getirmiştir. Akis dergisi ise olayı “*Sıkıyönetimin birtakım gerçeklerin ortaya çıkmasını veya bazı kimselerin hoşuna gitmeyecek şeylerin yazılmasını önlemek için konulduğunu düşünmek megalomani illetini biraz fazla ileriye götürmek değil midir?*” Sözleriyle eleştirirken YTP lideri ve Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican Sıkıyönetimin Akis’e imtiyaz tanıdığı yolunda bir iddiada, bulunmuştur. Alican bu iddiasını: *Herkes Mamak’a otobüsle giderken Akis mensupları hususi arabalarıyla gitmektedirler. Hiç kimse mahkeme salonunda sigara içemezken Akis mensuplarına bu imtiyaz tanınmaktadır!* sözleriyle desteklemiştir. Akis dergisi Alican’ın bu iddialarını yalanlarken derginin aynı sayısında Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Tural’ın 16 Haziran’da ülkenin güney- doğu sınırlarına yaptığı geziden bahsedilmiştir. Habere göre Tural yanında 7. ve 8. Kolordu Komutanları olduğu halde Güney ve Doğuda bulunan askeri birlikleri teftiş etmiştir. Tural oradan Erzurum’a, 3. Ordu bölgesine geçerek birlikleri teftiş etmeye devam etmiştir. Tural, gittiği yerlerde, aynı zamanda Genel Kurmay Başkanı ve Kara Kuvvetleri Komutanı Vekili olarak askeri törenle karşılanmıştır. Cemal Tural, teftişlerinden sonra bölgesine, Ankara’ya dönmüştür. Radyolarda bu gezi hakkındaki haberleri dinleyen pek çok kişi, teftişlerin “Ankara Sıkıyönetim Komutanı” hüviyetiyle ilgisini aramış ve bulamadıkları için merak etmişlerdir. Akis dergisine göre Gezinin, Korgeneral Tural’ın bu hüviyetiyle alâkası yoktur. Ankara Sıkıyönetim Komutanı, aynı zamanda merkezi Konya’da bulunan 2. Ordunun komutanıdır ve memleketin güney- doğu hudutlarının güvenliğinden bu ordu sorumludur. Bütün Irak sınırı 2. Ordu birlikleri tarafından korunmaktadır. O günlerde ise, bu sınırların civarında Irak Hükümetine bağlı kuvvetlerle Barzani’nin Kürt kıtaları arasında bir mücadele yaşanmaktadır. Bu durum sınırlarda bir takım güvenlik tedbirleri alınması ihtiyacını doğurmuştur. Nitekim bölgedeki kıtaların takviyesi gerekmiş, Cemal Tural da bu

hazırlıkları yerinde görmek amacıyla bu geziye çıkmıştır. 8. Ordu bölgesine gidişi ise Kara Kuvvetleri Komutan Vekili sıfatıyla yapılmıştır. Erzurum'da Korgeneral Tural, 3. Ordu Komutanı Refik Tulga, Genelkurmay Başkanı Sunay'la birlikte 17 Haziran'da Paris'teki NATO toplantısına katılmak üzere İstanbul'a gitmiş olduğu için Komutan Vekili tarafından karşılanmış ve gittiği her yerde subaylarla temas kurmuştur. Korgeneral bu ziyaretlerden memnun bir şekilde dönmüştür. Durum Akis dergisince Cemal Tural'ın gezisinin Irak'ta gerçekleşen olaylar karşısında Türk Hükümetinin gayet dikkatli bulunduğunun ve bunları yakından, ilgiyle izlediğini göstergesi olarak kabul edilmiştir.⁶⁵⁷

Bu dönemde bütün toplantıların yasaklanması, sokağa çıkma yasağı gibi genel yasaklar örfi idare komutanlıkları yetkisinde olmuş, aynı zamanda grev yapılması da komutanlıkların iznine tabi tutulmuştur.⁶⁵⁸

Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı, Korgeneral Cemal Tural imzası ile 13 Ağustos'ta İçişleri Bakanlığı'na bir genelge göndererek, Sıkıyönetim bölgesindeki il ve ilçelerde siyasi parti kongrelerinin yapılamayacağını, ancak delegelerin toplanarak beyanat vermeden bir üst kademe delege seçimi için oy kullanabileceklerini bildirmiştir.⁶⁵⁹

Ankara Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Tural'ın, İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği siyasi partilerin il kongrelerini yapmalarını yasaklayan tamimi Millet Partisi İstanbul Milletvekili Ömer Zekai Dorman tarafından şu sözlerle eleştirilmiştir;

...Eşitlik esasını zedeleyen, maksat ve zaruretler dışına çıkan tatbikatı ile pervasızlığını gittikçe artıran sıkıyönetim, kanuni ve hukukî bir rejim olmaktan çıkarak, keyfî bir idare hüviyetini almıştır. Gayet ehemmiyetsiz sebeplerle gazete kapatmak

⁶⁵⁷Akis (22.06.1963, C: 27, S: 469, s.10, 11).

⁶⁵⁸Üskül (1989: 111).

⁶⁵⁹Cumhuriyet (13.08.1963:1).

*suretiyle, basın üzerindeki sindirme politikasının idamesi kâfi görülmemiş, siyasi faaliyetlere de sebepsiz müdahaleler yapılmıştır.*⁶⁶⁰

Siyasi faaliyetlerinin yasaklanması ve izne tabi tutulması İstanbul ve İzmir sıkıyönetim komutanlıklarınca da uygulanırken, 14 Mayıs 1964'te Ankara Sıkıyönetim Komutanı Orgeneral Tural TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Başkent'e girmesini yasaklayan ve yasağı çiğnediği takdirde sınır dışı edilmesini içeren bir emir yayınlamıştır.⁶⁶¹ Aynı zamanda TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Bursa'da yaptığı bir konuşmadan dolayı ortaya çıkan tepkinin bir sonucu olarak 15 Mayıs gecesi TİP Ankara İl Teşkilatının bulunduğu Kızılay'daki binanın bazı kimseler tarafından tahrip edileceği duyulmuştur. Bunun üzerine Ankara Sıkıyönetim Merkez Komutanlıkları ve Ankara Emniyet Müdürlüğü ekipleri binanın önünde gerekli tedbirleri almışlardır. Sayısı bine varan ve gruplar halinde toplananlar binanın önüne gidip beklemeye başlayınca Orgeneral Cemal Tural, İçişleri Bakanı Orhan Öztrak ve Merkez Komutanı olay yerine gelmişler ve Öztrak gençlerle bir konuşma yaparak dağıtmıştır.⁶⁶²

Ankara ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanları bu dönemde basını da hedef almışlar, yayımlanan sıkıyönetim tebliğlerinin birçoğu gazete dergilerin yayınlarının yasaklanmasına yönelik olmuştur. Hatta Korgeneral Cemal Tural, Ankara'da yüksek sesle gazete satılmasını dahi yasaklarken,⁶⁶³ Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının 32 numaralı bildirisi doğrultusunda “Efkârı bulandırıcı ve kitleleri tezyif edici neşriyatından ötürü” Zafer gazetesi, 30 numaralı tebliğ doğrultusunda Yön ve Barış Dünyası dergileri süresiz olarak kapatılmıştır.⁶⁶⁴ Sıkıyönetim komutanları birçok gazete ve derginin kapatılmasında

⁶⁶⁰MM TD (19.08.1963, D:1, C:2, B:8: 136); *Cumhuriyet* (13.08.1963).

⁶⁶¹Ahmad (1992: 187).

⁶⁶²*Cumhuriyet* (16.05.1964).

⁶⁶³*Cumhuriyet* (22.05.1963).

⁶⁶⁴*Milliyet* (11.06.1963); *Milliyet* (12.06.1963); *Milliyet* (09.06.1963); *Vatan* (10.06.1963); *Yeni İstanbul* (10.06.1963).

olduğu gibi yöneticilerin yargılanıp cezalandırılmasında da rol oynamışlardır.⁶⁶⁵ Orgeneral Tural, sadece gazeteler ve yazarlarla ilgili değil tiyatro oyunları hakkında da yasaklamalar getirmiştir. Ankara'nın özel tiyatrolarından Meydan Sahnesi'nde bir aydan beri oynanmakta olan “Asteğmen Eğmen” adlı oyun “kadınlar aleyhine bazı sözler sarf edildiği ve müstehcen sahneler olduğu gerekçesiyle” Ankara Örfi İdare Kumandanlığı tarafından men edilmiştir.⁶⁶⁶

Tüm bunlarla birlikte dönemin içinden geçtiği şartları göz önünde bulundurarak Ankara Örfi İdare Kumandanı Orgeneral Tural'ın sert uygulamalarının yerinde olduğunu savunanlar da bulunmaktadır. Metin Toker'in;

*Orgeneral Tural, Türk Ordusunun bazı temel ananelerini şahsında temsil eden vatanperver, otoriter ve sert bir askerdir. Demokratik rejime ve meşru iktidarlara olan bağlılığı her türlü imtihandan geçmiştir ve şüphe götürmez hal almıştır. Hiçbir idealizm tarafı bulunmadığı son derece açık 21 Mayıs sergüzeştinin takibinde, şahsen, son derece değerli bir rol oynamıştır.*⁶⁶⁷ şeklindeki ifadeleri Tural'ın görev disiplini ve uygulamalarının yerinde olduğunu savunanlar açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Nihayetinde Ankara 1 Numaralı Sıkıyönetim Mahkemesi 5 Eylül'de kararları açıklanmış, tutuklular arasından Talat Aydemir, Fethi Gürcan, Erol Dinçer, İhsan Baş, Cevat Kırca, Osman Deniz ve Ahmet Gücal idama mahkûm edilirken, aralarında Emin Arat'ın da bulunduğu 30 kişi müebbet hapse mahkûm olmuş, diğerleri dört ile on beş yıl arasında farklı cezalar almışlardır.⁶⁶⁸

⁶⁶⁵Milliyet (22.07.1964).

⁶⁶⁶Cumhuriyet (08.04.1964).

⁶⁶⁷Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.5).

⁶⁶⁸İsen (2012: 253); Örtülü (1977: 513); Akşam (06.09.1963).

21 Mayıs Kalkışması nedeniyle idama mahkûm edilenlerden Aydemir ve Fethi Gürcan'ın infazına dair kanun 26 Haziran 1964 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanmış, aynı kanunda Osman Deniz ve Erol Dinçer'in infazlarının yapılmaması belirtilmiştir.⁶⁶⁹ Bu karar kapsamında Gürcan 27 Haziran gecesi infaz edilmiş, Aydemir'in infazı ise avukatının müracaatı üzerine bir hafta ertelenmiştir.⁶⁷⁰ 4 Temmuz 1964 günü Aydemir'in infazı nedeniyle Asri Cezaevi çevresinde ve Aydemir'in ailesinin Subay Evleri'ndeki evlerinin önünde çok sıkı güvenlik tedbirleri alınmıştır. İnfaz saatinde Ankara Valisi Enver Kuray'la birlikte Sıkıyönetim Komutanı Tural da cezaevine gelmişlerdir. Korgeneral Tural cezaevi önünde güvenlik tedbirlerini kontrol etmiş, cezaevine yaklaşan gazetecileri ise bastonuyla kovalamıştır.⁶⁷¹ Gerekli tüm hazırlıklar yerine getirildikten sonra 21 Mayıs Kalkışması'nın baş sorumlusu Aydemir de infaz edilmiştir.⁶⁷²

Cezaların 5 Eylül 1963'te kesinleşmesine rağmen infazların hemen yapılmaması dikkat çekmiştir. Bu konu hakkında Gazeteci Yazar Cüneyt Arcayürek şunları anlatmıştır: *İdam kararı onaylanmıştı Aydemir'in infaz edilmesi gecikiyordu. Genelkurmay Başkanı Sunay, Ankara Sıkıyönetim Komutanı Cemal Tural hiçbir infazın yapılmasını buyuramıyorlardı. Giderek Aydemir'in ordudaki yandaşlarının bir davranışından kuşku duyarak infazı erteledikleri söyleniyordu. İsmet Paşa dış geziden döndü, havaalanında Aydemir'i asıp asmayacaklarını sordular "asın" dedi ertesi sabah astılar.*⁶⁷³

Ve Sıkıyönetim 20 Temmuz 1964'te sona ermiş, Üskül'e göre İsmet İnönü hükümetleri, bu çalkantılı ortamda sıkıyönetim aracılığı ile dolaylı olarak Silahlı

⁶⁶⁹Resmî Gazete (26.06.1964, No:11788: 6); Yeni İstanbul (27.06.1964).

⁶⁷⁰Yeni İstanbul (28.06.1964).

⁶⁷¹Aydemir (1968b:19).

⁶⁷²Vatan (05.07.1964).

⁶⁷³Cumhuriyet (07.06.2010).

Kuvvetlere dayalı bir yönetimi isterken, Silahlı Kuvvetler ve sıkıyönetim kanalı ile siyasi sistemi denetim altında tutma imkânı yakalamıştır.⁶⁷⁴ Ayrıca sıkıyönetimin ilanıyla askeri otoritenin sivil iktidarının denetiminden kurtulduğu ve örfi idare komutanlıklarının kendi idari anlayışlarını uygulama, kendi ideolojilerini hâkim kılma anlayışı ile hareket ettikleri görülmüştür. Önceden Korgeneral, sonrasında Orgeneral Tural'ın yayınladığı bildiriler de göstermiştir ki Tural, asker mantığı ile yaşamın tüm alanlarında düzenleme yapma çabası içine girmiştir. Bütün bunlar bir asker olarak kritik anlarda devleti yönetme ve ülkeyi kurtarma mantığı ile yapılmıştır.

Tural, korgeneral rütbesiyle başladığı Ankara Örfi İdare Komutanlığı görevini 29 Ağustos 1963'te orgeneral rütbesiyle devam ettirirken, örfi idarenin 21 Temmuz 1964'te sona ermesinin ardından Orgeneral Tural, 22 Ağustos 1964'te Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevine atanmıştır. Tural'ın bu göreve atanmasından yaklaşık bir yıl sonra 1965 genel seçimleri yapılmış ve AP Hükümeti iktidarı devralmıştır. AP Hükümeti döneminde Tural, 15 Mart 1966'da Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilmiş, bu görevini 16 Mart 1969 yılına kadar devam ettirmiştir.

⁶⁷⁴Üskül (1989: 108).

III. BÖLÜM

KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞINDAN GENELKURMAY BAŞKANLIĞINA UZANAN SÜREÇTE ORGENERAL TURAL'IN ASKERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

III.1. 1965 Genel Seçimleri Öncesinde Türk Siyasi Hayatında Yaşanan Gelişmeler ve Demirel'in Adalet Partisi Genel Başkanı Olması

Kurulan CHP, YTP ve CKMP'den oluşan ikinci koalisyon hükümeti de uzun sürmemiş ve ortakların koalisyondan çekilmesiyle hükümet düşmüştür.⁶⁷⁵ 25 Aralık 1963'te İnönü üçüncü ve son kabinesini kurmuş ancak bu sırada Kıbrıs krizi patlak vermiştir. İnönü Hükümeti 3 Ocak 1963'te güvenoyu almış fakat 1964 yılı boyunca Kıbrıs sorununa rağmen muhalefet hükümetin çok üzerine gitmiş ve kabinenin her an düşmesi beklenmiştir.

Bu sırada AP açısından çok önemli bir gelişme yaşanmış, partinin kurucusu Ragıp Gümüşpala'nın 5 Haziran 1964 tarihinde vefat etmesi üzerine⁶⁷⁶ AP'nin 30 Kasım 1962'de gerçekleştirilen Birinci Büyük Kongresi'ne Isparta delegesi olarak katılan ve Genel İdare Kurulu Üyesi seçilen⁶⁷⁷ Demirel, 27 Kasım 1964'te Ankara'da toplanan AP İkinci Büyük Kongresi'nde partinin genel başkan adayı olarak, delegelerin karşısına çıkmıştır.⁶⁷⁸

Kongre esnasında ordu ile ilgili konularda gösterdikleri hassasiyet nedeniyle Demirel'in adaylığından tedirgin olan delegeler olmuştur. 27 Mayıs 1960 Müdahalesi

⁶⁷⁵Ahmad, (1995:166); Zürcher (2019: 287).

⁶⁷⁶*Son Havadis* (06.06.1964); Ahmad, (1995:165).

⁶⁷⁷www.tccb.gov.tr, (Erişim Tarihi: 25.02.2015)

⁶⁷⁸Çavdar, (1990:2091); Turgut (1987:72-73); Güzel (2017: 549).

sonrası ordu ile olan ilişkilerde hassas olunması gerektiğinin farkında olan Demirel, kongrede şu konuşmayı yapmıştır:

*Kahraman Türk ordusu ile Türk halkını karşı karşıya getirmek isteyenlerin sonu hüsrana olacaktır. Adalet Partisi bunun teminatı olacaktır. Bu oyuna gelmeyecektir.*⁶⁷⁹

Böylece Süleyman Demirel AP İkinci Büyük Kongresi'nde AP genel başkanlığına seçilmiştir.⁶⁸⁰ DP'nin mirasını devralan AP'nin başına Demirel gibi donanımlı ve ılımlı bir ismin geçmesi Gürsel ve ordu yüksek komuta heyetinin desteklediği bir gelişme olmuştur.⁶⁸¹ Demirel, 1965 yılında koalisyon hükümetinde Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı olarak çalışmıştır.⁶⁸² AP lideri Demirel, parti içerisinde ve ordu yüksek komutasıyla olan ilişkisinde daha güvenli bir konuma geldikten sonra, uygun anın gelmesini beklemiş ve 12 Şubat 1965'te yapılan bütçe tartışmalarını İnönü'yü istifaya zorlama açısından bir fırsat olarak değerlendirmeye karar vermiştir.⁶⁸³

Başbakan İsmet İnönü de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'i 11 Şubat 1965'te ziyaret ederek muhalefetin bütçe tasarısına ret oyu vermesi durumunda hükümetinin istifa edeceğini bildirmiştir.⁶⁸⁴ Nihayetinde bütçe görüşmelerinde kırmızı oylarının fazla olması üzerine İnönü istifa etmiş,⁶⁸⁵ bu sırada AP genel idare kurulu Demirel'in başkanlığında toplanarak hükümetin istifasını değerlendirmiş, hükümet kurma vazifesi kendilerine verilirse AP'nin çalışmalara başlayacağı ve partinin bu konuda teklif beklediği bildirilmiştir.⁶⁸⁶

⁶⁷⁹Demirel (1965: 39).

⁶⁸⁰Demirel (1965: 39); Zürcher (2019: 287-288).

⁶⁸¹Yeşilyurt (2008: 98); Hale (1996: 149); Arcayürek (1999: 19).

⁶⁸²www.tccb.gov.tr, (Erişim Tarihi: 25.02.2015).

⁶⁸³*Yeni Konya* (08.02.1965).

⁶⁸⁴*Yeni Konya* (12.02.1965).

⁶⁸⁵Tunçay (1990: 1984); Zürcher (2019: 287).

⁶⁸⁶*Yeni Konya* (15.02.1965).

Kurulacak 4. koalisyon hükümetinde başbakanlığa kimin getirileceği konusunda Gürsel ile muhalefet parti liderleri arasında bir toplantı yapılmış, yapılan toplantıda Gürsel, Adalet Partili bir başbakan istemediğini bildirerek tarafsız başbakanda ısrar etmiştir. Bu yüzden Demirel'in başbakanlığı mümkün olmamış bu ihtimalin dışında Ekrem Alican, Suat Hayri Ürgüplü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörü Kemal Kurdaş ve Ankara Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı'nın isimleri üzerinde durulmuştur. 4 siyasi parti liderinin katılımıyla, 15 Şubat'ta Çankaya'da Gürsel başkanlığında yapılan toplantıda kurulacak 4. Koalisyon Hükümeti ile ilgili olarak net bir karar alınamamıştır.⁶⁸⁷

16 Şubat günü parti liderleri ile yapılan müzakerelere devam edilmiş, muhalefet parti liderlerinin bağımsız adaylara itiraz etmesine rağmen Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Bakanlar Kurulunun teşkilinde Cumhuriyet senatosu üyesi Kayseri bağımsız senatörü Suat Hayri Ürgüplü'yü görevlendirmiştir.⁶⁸⁸

18 Şubat'ta bakanlar belirlenmiş, 19 Şubat'ta Millet Meclisi'nde Başbakan adayları Suat Hayri Ürgüplü liderliğinde toplanan CKMP, MP, YTP ve AP liderleri arasında 4'lü koalisyon protokolü imzalanmış ve 4. Koalisyon Hükümeti 21 Şubat'ta göreve başlamıştır.⁶⁸⁹ Demirel'in girişimleriyle kurulan bu koalisyon hükümetinde, Demirel Meclis üyesi olmadığı için hükümete dışarıdan Başbakan Yardımcısı olarak katılmıştır.⁶⁹⁰

4. Koalisyon Hükümetinin kurulduğu sıralarda Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın başkanlığında Yüksek Askeri Şura çalışmalarına devam edilmiş, 23 Şubat 1965 günü toplanan Yüksek Askeri Şura toplantısına Milli Savunma Bakanı Hasan Dinçer, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Necdet Uran, Hava Kuvvetleri

⁶⁸⁷*Yeni Konya* (16.02.1965).

⁶⁸⁸*Yeni Konya* (17.02.1965); *Şehir Postası* (20.02.1965).

⁶⁸⁹*Yeni Konya* (22.02.1965).

⁶⁹⁰Sanal (2000: 9); *Şehir Postası* (22.02.1965).

Komutanı Orgeneral İrfan Tansel, Birinci Ordu Komutanı Orgeneral Refik Yılmaz, Yüksek Askeri Şura Üyesi Orgeneral Ali Keskiner, Genelkurmay İkinci Başkanı Korgeneral Refik Tulga, 3. Ordu Komutanı Korgeneral Memduh Tağmaç, 2. Ordu Komutanı Korgeneral Kemalettin Gökakın ve MGK Genel Sekreteri Korgeneral Refet Ülgenalp'in yanında Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural da katılmıştır.⁶⁹¹

24 Şubat'ta sona eren YAŞ toplantısından sonra alınan en önemli kararlardan biri Silahlı Kuvvetler mensuplarına kolaylık sağlaması amacıyla oluşturulan kanun tasarısıdır. Bu kanun tasarısının birinci maddesine göre asaleten genelkurmay başkanlığı yapan orgeneral ve oramirallere emekliye ayrıldıktan sonra başka bir görev almadıkları ve politika ile uğraşmadıkları sürece hayatlarının sonuna kadar bir emir subayı ile bir lojman verilmesine yönelik karar alınmıştır.⁶⁹²

Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki 4. Koalisyon Hükümeti 26 Şubat'ta programını Meclis Genel Kurulunda ve Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulunda açıklamıştır.⁶⁹³ Suat Hayri Ürgüplü Hükümeti, 4 Mart 1965'te Meclisten güvenoyu almıştır.⁶⁹⁴ Mete Tunçay; Süleyman Demirel'in de içinde bulunduğu Dördüncü Koalisyon Hükümeti'ni "Ülkeyi genel seçimlere kadar yönetecek bir "Bekçi Hükümet" olarak nitelendirmiştir.⁶⁹⁵

Bu sırada Eski MBK üyelerinden ve 14'ler olarak bilinen isimlerden; Alpaslan Türkeş, Rıfat Baykal, Muzaffer Özdağ, Ahmet Er, Dündar Taşer CKMP'ye katılırken⁶⁹⁶

⁶⁹¹*Yeni Konya* (24.02.1965).

⁶⁹²*Yeni Konya* (25.02.1965).

⁶⁹³*Yeni Konya* (27.02.1965).

⁶⁹⁴*Cumhuriyet* (05.03.1965); *Son Havadis* (05.03.1965); *Şehir Postası* (05.03.1965).

⁶⁹⁵Tunçay (1990: 1984).

⁶⁹⁶*Son Havadis* (01.04.1965); *Şehir Postası* (01.04.1965).

14'lerden Orhan Kabibay, İrfan Solmazer ve Orhan Erkanlı da 7 Mayıs'ta CHP'ye dahil olmuşlardır.⁶⁹⁷

III.1.1. 1965 Genel Seçimleri ve I. Demirel Hükümeti'nin Kurulması

Bu süreçte 1965 seçim yılı olarak belirlenmiş, AP Genel Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel seçim gezilerine Karadeniz Bölgesi'nden başlamıştır.⁶⁹⁸ Parti liderlerinin seçim çalışmalarına başlaması ile birlikte rahatsızlığı nedeniyle bir süreden beri İzmir'de bulunan Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 26 Haziran'da Ankara'ya dönmüştür. Gürsel'in sağlığı ile ilgili sorulan sorulara Başbakan Suat Hayri Ürgüplü Cumhurbaşkanı'nın sağlığının gayet yerinde olduğu cevabını vermiş, kendilerinin özel işleri için döndüğünü de belirtmiştir.⁶⁹⁹

Yüksek Seçim Kurulu, 10 Ekim 1965 günü yapılacak milletvekili genel seçimlerine; AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP'nin katılabileceğini 17 Temmuz 1965 tarihli kararla açıklamıştır.⁷⁰⁰ CHP, AP, CKMP, YTP, MP ve TİP bir önseçimle adaylarını belirlemişlerdir. Önseçim sonuçları 29 Ağustos 1965 günü sonuçlanırken,⁷⁰¹ seçimlere eski Demokrat Partililer alınmamıştır.⁷⁰² Seçim kampanyaları boyunca CHP, "Ortanın Solu" sloganı ile dar gelirli kesimlere seslenirken, AP, toprak ve tarım reformu üzerinden daha çok köylü seçmene yönelik propaganda yapmıştır.⁷⁰³

Bu sırada AP Genel Başkanlığı kullandığı kitap ve doğan güneş olan parti amblemini değiştirmiştir. Yerine "kırat" amblemi kabul edilmiştir. Bu değişiklik AP'nin

⁶⁹⁷Cumhuriyet (08.05.1965).

⁶⁹⁸Yeni Konya (12.06.1965); Son Havadis (13.06.1965).

⁶⁹⁹Yeni Konya (26.06.1965).

⁷⁰⁰Cumhuriyet (19.07.1965).

⁷⁰¹Yalansız (2002: 156).

⁷⁰²Şimşek, (2011: 74).

⁷⁰³Yalansız (2002: 156).

DP'nin devamı olduğu şeklinde yorumlanmasına neden olmuştur.⁷⁰⁴ Fedayi'ye göre AP amblemi nedeniyle halk dilinde “Demirkırat” olarak adlandırılırken, DP'nin yerine geçmiş olduğu da açıkça gösterilmiştir.⁷⁰⁵ Seçmenin AP'yi DP'nin devamı olarak görmesi, 1965 seçim sürecinde ordunun AP'ye iktidarı vermeyeceği söylentilerini de beraberinde getirmiştir. Demirel bu söylentilere seçim meydanlarında *Kim vermeyecek iktidarı? Ordu!... Kim verdirmeyecek? CHP... Peki ama ordu, CHP'nin muhafız alayı mı? Ordu milletin malı değil mi?*⁷⁰⁶ sözleriyle karşılık vermiştir.

Nihayetinde 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimlerden AP 52.9'luk oy oranıyla birinci parti olarak çıkmış ve Süleyman Demirel Başkanlığındaki AP Hükümetleri dönemi başlamıştır.⁷⁰⁷ I. Demirel Hükümeti'nin programı 3 Kasım 1965'te Meclise sunulmuştur.⁷⁰⁸

Demirel, Programda: *Sayın milletvekilleri, programımızın izahına geçerken her şeyden evvel açıklanacak husus, Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs inkılâbına dayanan ve millî iradenin tasvibine mazhar olan anayasamızın, ruhu ve metni ile hâkim kılınan şaşmaz hedefimiz olduğudur. Demokratik düzen ve Türk devletinin temeli olan Atatürk devrimlerini her yönüyle korumayı en baştan gelen bir ödev saymaktayız.*⁷⁰⁹ demiştir.

Hükümet programından da görüldüğü üzere 27 Mayıs'ın etkisinin hâlâ hissedildiği Türkiye'de Süleyman Demirel için iktidarda dikkat edilecek en önemli hususlardan biri ordu ile ilişkilerin sorunsuz yürütülmesi olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte 27 Mayıs'ı gerçekleştiren askeri kitle de 1960'ta DP'nin yeniden canlandırılmasına

⁷⁰⁴ Amblem değişikliğine yönelik CHP genel sekreteri Suphi Baykam: “AP'nin kırat sembolünü alması DP ile ilgisini tescillemiştir.” Sözleriyle konuyu eleştirirken, Demirel: “DP kurulmuş ve kapanmış bir partidir. At işaretinin kapatılan partiyle alakası yoktur.” şeklinde yanıtlamıştır. Bkz: *Cumhuriyet* (21.07.1965).

⁷⁰⁵ Fedayi (2004: 284).

⁷⁰⁶ Komşuoğlu (2008: 142).

⁷⁰⁷ www.tccb.gov.tr, (Erişim Tarihi: 25.02.2015); Güzel (2017: 549).

⁷⁰⁸ *Milliyet* (04.11.1965).

⁷⁰⁹ MM TD (03.11.1965, D: 2, C:1, B:5: 75).

izin verilmeyeceğini açıkça göstermiştir. Bu nedenle DP'nin siyasi geleneğine sahip çıkma iddiasında olan AP,⁷¹⁰ politikalarını ordunun gölgesi altında oluşturmak ve bu bağlamda orduya karşı denge siyaseti izlemek zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda irticai ve gerici faaliyetlerden uzak olduğunu belirten söylemleri benimserken, çoğu zaman orduya karşı temkinli ve tavizkâr davranmıştır. Bununla birlikte askeri ve bürokratik baskılar karşısında demokrasiyi, katı laiklik yerine din ve vicdan özgürlüğünü savunan bir söylemden yararlanmıştır.⁷¹¹ 27 Mayıs'tan sonra oluşan orduyla siyasi iktidar arasındaki keskin bölünmenin giderilmesinde şüphesiz ki Demirel'in izlemiş olduğu uzlaşmacı politikanın etkisi yadsınamaz. Ancak Hale'e göre bu durum üzerinde siyasi partilerde ve dış koşullarda meydana gelen değişiklikler de rol oynamıştır. 1964 kışında Kıbrıs'ta meydana gelen çatışmalar Türkiye'deki iç bölünmenin üstesinden gelmeye yaramış, orduya iç politika dışında ilgilenebileceği önemli bir konu sağlamıştır.⁷¹² Tüm bunların etkisiyle birlikte Demirel ile ordu yüksek komuta heyeti arasındaki genel hava yumuşamış ancak Demirel ile Tural arasında belirgin bir soğukluk göze çarpmıştır.⁷¹³ Bu doğrultuda dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı ve sonradan Genelkurmay Başkanı olan Orgeneral Cemal Tural, Süleyman Demirel ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Bu anlaşmazlıkların başında 22 Şubat ve 21 Mayıs'ın affına yönelik yasa tasarısı gelmiştir.

III.2. I. Demirel Hükümeti'nin Genel Af Tasarısı ve Orgeneral Tural'ın

Tepkisi

27 Mayıs Askeri Müdahalesi sonucunda yargılanarak çeşitli cezalara çarptırılanlar ve eski Demokrat Partililere yönelik af meselesi öncelikle Birinci İnönü Koalisyon Hükümeti döneminde gündeme gelmiştir. Koalisyon ortağı AP, Mayıs 1962'de

⁷¹⁰Ünlü (2014: 166-167).

⁷¹¹Cizre (2002: 37).

⁷¹²Hale (1996: 150).

⁷¹³Yeşilyurt (2008: 99).

hapisteki DP'lilerin cezalarını indirmeyi amaçlayan af teklifini yetersiz bularak koalisyonundan çekilmiştir.⁷¹⁴ CHP, CKMP ve YTP'den oluşan 2. İnönü Koalisyon Hükümeti döneminde ise koalisyon ortakları kısmi bir genel af konusunda uzlaşmaya varabilmiş ancak 2 Aralık 1963'te kabinenin dağılmasıyla bu konuda somut bir adım atılamamıştır.⁷¹⁵

Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki geçici kabine döneminde de bir taraftan seçim kanunu ile ilgili değişiklikler gündeme gelirken bir taraftan da genel af konusu gündeme taşınmıştır. 1965 seçimleri öncesinde bir genel af konusu Cemal Gürsel'e sorulduğu zaman Gürsel "Seçimden önce bir genel af çıkarılmasının faydalı olmayacağı kanısındayım. Afların müspet netice verdiği vaki değildir. Çünkü her aftan sonra hapisaneler yine dolmuştur ve hapis adedi artmıştır binaenaleyh af benim kanaatime göre pek işe yaramaz ama hukukçular ve bu işte uğraşanlar daha sağlıklı kararlara sahiptirler. Fayda görüyorlarsa buna diyeceğim yok." cevabını vermiştir.⁷¹⁶

I. Demirel Hükümeti ise kurulur kurulmaz geniş kapsamlı bir af tasarısı üzerinde çalışmaya başlamıştır. Adalet Bakanlığınca tasarının komünizm, devlet güvenliği ve rejimle ilgili suçları kapsamayacağı açıklanmıştır.⁷¹⁷ Ancak Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tural, söz konusu tasarıya tepki göstermiş ve bu doğrultuda 24 Kasım 1965 tarihinde AP Hükümetine af tasarısının kapsamı hakkında bir mektup yazmıştır.⁷¹⁸ Mektuptan haberdar olan bazı basın mensupları konunun mahiyetini öğrenmek için öncelikle İçişleri Bakanı Faruk Sükan'a ve Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu'na ulaşmışlardır. Sükan, Tural'ın mektubu hakkında "Ben İçişleri Bakanayım, hükümet

⁷¹⁴Zürcher (2019: 287).

⁷¹⁵Zürcher (2019: 287).

⁷¹⁶*Yeni Konya* (16.04.1965).

⁷¹⁷*Milliyet* (08.11.1965).

⁷¹⁸MM TD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1: 385,386).

üyesiyim. Bu haber yalandır. Mektup yazmaya ne lüzum var gelir kendisi söylerdi.” cevabını verirken, böyle bir mektubun olup olmadığı kendisine sorulan Savunma Bakanı Topaloğlu ise “Böyle bir mektup yok yalandır. Gerekirse yalanlarım.” demiştir. Ancak gizli kalması gereken mektup bir şekilde basına sızdırılarak Hürriyet ve Akşam gazetelerinde yayımlanmıştır. Mektubun yayımlanmasından sonra Milli Savunma Bakanı Topaloğlu, susmayı tercih etmiştir.⁷¹⁹

Gazetelerde mektubun metni paylaşılmazken, mektubunun içeriği ile ilgili olarak Tural’ın "Bu fiiller siyasî suç değildir. Devletin silâhı ile harekete geçilmiş, kumandanlarla devlet idaresine silâh ile müdahale edilmiştir."⁷²⁰ İfadeleriyle 22 Şubat ve 21 Mayıs Askeri Teşebbüsü nedeniyle hüküm giyen ordu mensuplarının affına karşı çıktığı yönünde bilgi verilmiştir. Yine mektupla ilgili olarak çıkarılacak bir genel aftan, hükümet darbesine teşebbüs edenlerin de faydalanmalarının, orduda disiplinsizliğe yol açacağı yönünde Tural’ın hükümeti uyardığı yazılmıştır.⁷²¹

Hürriyet gazetesinin haberinin geri kalan kısmında ise, olayın iç yüzüyle ilgili yorumda bulunulmuştur. Buna göre, Tural’ın harekete geçmesinin nedeni olarak, Meclise bu yönde sunulan af teklifleri ve özellikle de Demirel’in parti içindeki rakibi Saadettin Bilgiç’in Eski Harbiyeliler Derneğine üye olarak 21 Mayıs sanıklarının affı için çalışmaya söz vermesi olarak gösterilmiştir.⁷²²

Haberin basına yansımalarından sonra gazeteciler Başbakan Süleyman Demirel'e ulaşarak konu hakkındaki düşüncesini sormuşlardır. Demirel gazetecilerin “Bu mektupla ordunun politikaya karıştığı sonucunu çıkarıyor musunuz?” sorusunu kesin bir dille

⁷¹⁹ *Akşam* (05.12.1965:7).

⁷²⁰ *Akis* (11.12.1965, C:34, S:599, s.7).

⁷²¹ *Hürriyet* (04.12.1965); *Akşam* (05.12.1965:1).

⁷²² *Hürriyet* (04.12.1965:7).

cevaplandırmak yerine “Her yazılanı mutlaka tefsire mi tabi tutacağız?” şeklinde geçiştirmiştir.⁷²³ Akşam gazetesi ise Tural’ın mektubunun Başbakanlıktan sızdırılma nedeni üzerinde durarak, Başbakan Demirel’in parti içindeki rakibi Sadettin Bilgiç’in bu aftan yana olduğu bilindiğinden, Demirel’in Bilgiç’i yıpratmak için bu mektubu açıkladığı” şeklinde yorumlanmıştır.⁷²⁴

Basında ve siyasi çevrelerde mektup olayının üzerine gidilmesi sonucunda Başbakan Demirel, yeni bir açıklama yaparak: “Öncelikle mektubun şahsi bir kanaat taşıdığını, bunu yapmanın yapan için bir görev sayılabileceğini ve mektup olayının devlet kurumları arasında yapılan 4-5 milyonluk yazışmadan biri olduğunu” beyan etmiştir.⁷²⁵ Böylece Başbakan Demirel olayı önemsemez görünmüştür. Gazeteciler olayın iç yüzünü öğrenmek için Genelkurmay Başkanlığı kapılarını da gruplar halinde çalmışlar ancak net bir yanıt alamamışlardır.⁷²⁶

Mektup olayı basına yansdıktan sonra mektubun yazılıp yazılmadığı, içeriği ve kimin yazdığı konusunda şiddetli tartışmalar yaşanmıştır. Oluşturduğu politik havanın etkisiyle kamuoyu ve basınında siyasi çevrelerde Tural’ın istifa etmesi gerektiğini söyleyenler çıkmıştır.⁷²⁷ Haberin yayınlanması ile birlikte büyük bir tartışma başlamış buna mukabil mektup olayını yakın zamanda oluşacak askeri bir müdahalenin habercisi olarak değerlendirenler olduğu gibi, Tural’ın hareketini ordu hiyerarşisine aykırı bir durum ve parlamento üzerinde baskı şeklinde yorumlayanlar da olmuştur.⁷²⁸

⁷²³Akşam (05.12. 1965:7).

⁷²⁴Akşam (05.12.1965:7).

⁷²⁵MM TD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1: 394, 395); Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.8).

⁷²⁶Meydan (14.12.1965, S:48, s.3); Akşam (05.12.1965:1).

⁷²⁷AP Grup toplantısında söz alan Emekli General Mehmet Ali Aytaç; “Bu mektup Anayasaya aykırıdır. Parlâmentoya baskı sayılır. Yapılacak şey, Cemal Tural’ın emekliye şevki veya görevinden çekilmesidir.” şeklinde çok sert konuşmuştur. Bkz; Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.9).

⁷²⁸Meydan (14.12.1965, S:48, s.3); Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.7).

Mesele AP grup toplantısında da tartışılmıştır. AP'li vekiller, Kara Kuvvetleri Komutanının bu tür bir mektup yazmaya hiçbir hak ve salahiyetinin olmadığını, hükümete karışamayacağını savunmuşlardır. Ayrıca ordu adına böyle bir fikir belirtmek istenirse de bunun Genelkurmay Başkanı tarafından yapılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir.⁷²⁹

Mektup hadisesinin iç yüzü siyasi kulislerde şu şekilde değerlendirilmiştir: Tural, Bilgiç'in Eski Harbiyelileri ziyaretini başka bir açıdan ele almıştır. Tural o sıralarda Kara Kuvvetlerinin istek ve ihtiyaçlarını bildiren bir muhtıra hazırlanmasını emir vermiştir. Buna iki madde halinde "askeri mahkemeler tarafından verilmiş cezaların umumi af kapsamına sokulmamasından, doğacak mahzurlar hakkında mütalâanın eklenmesi" de belirtilmiştir. Mektup olayının 10 gün öncesinde Milli Savunma Bakanı Topaloğlu Orgeneral Tural'ı ziyaret etmiş ve Tural konuşma esnasında eklenecek bu ifadeden bahsetmiştir. Söz konusu muhtıra ve eklentisi esasen Genelkurmay vasıtasıyla Bakana sunulacağı için Tural meseleyi açmakta bir mahsur görmemiştir. Topaloğlu bu görüşmenin ardından hemen konuyu Demirel'e aksettirmiş,⁷³⁰ Demirel de durumu üzerinde durulmaya değer bularak, bir mütalaa olarak yazılmasının yararlı olacağını belirtmiştir. Durum Orgeneral Tural'a bildirilmiş, af tasarısı hazırlanmakta olduğu için mektubun en kısa sürede yazılması uygun görülmüştür.⁷³¹ Böylece emir-komuta zincirini çiğneyen mektup bu tavsiye üzerine kaleme alınmış, fakat daha sonra Demirel'e yakın bir gazeteci tarafından açıklanmış ve mektubun açıklanmasının ardından Başbakan bu mektupla alay etmiştir.⁷³²

⁷²⁹Meydan (14.12.1965, S:48, s.3).

⁷³⁰Akis Gazetesinde ise Topaloğlu'nun doğrudan Tural'a "Kumandanım, fikirlerinizde isabet var. Haklısınız. En iyisi, bunları bana yazılı olarak, bir mektup halinde verin, Başbakana iletirim. Böylesi daha etkili olur!" dediği ifade edilmektedir. Bkz; Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.8).

⁷³¹Meydan (14.12.1965, S:48, s.4).

⁷³²Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.8).

Fakat basında ve siyasi kulislerde ifade edildiği gibi mektubun Topaloğlu'nun talebi üzerine yazılıp yazılmadığı hakkındaki açıklama Hükümet tarafından hemen yapılmamıştır. Tural'ın mektubu, Millet Meclisinde ABD Başkanı Johnson'ın Kıbrıs Meselesi nedeniyle yazdığı mektubun⁷³³ yine Hürriyet Gazetesinde yayınlanması üzerine başlatılan Meclis soruşturması sırasında çeşitli muhalefet partili vekillerce gündeme getirilerek, basında çıkan haberlere ve olayla ilgili yapılan yorumlara AP Hükümetinin açıklık getirmemesi eleştirilmiştir.⁷³⁴ 14 Ocak 1966'daki Meclis oturumunda Millet Partisi Grubu adına söz alan Konya Milletvekili Faruk Önder, konuyla ilgili konuşmasında şunları söylemiştir:

*... Millî Savunma Bakanının talebi üzerine yazıldığını tekzip edilmeyen basın haberlerinden öğrendiğimiz Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural'ın imzasını taşıyan resmî, mahrem ve önemli bir yazının mektup adı altında çeşitli ve zararlı tedailere ve ihtilâtlara meydan verecek şekilde, bir İstanbul gazetesine intikal ettirilmesi olayının yarattığı teessür ve hayret henüz zayıflamadan yeni bir skandal daha ortaya çıkmıştır...*⁷³⁵

Önder'in bu ifadeleri üzerine Milli Savunma Bakanı Topaloğlu yazının kendi talebi üzerine yazılmadığını şu sözlerle belirtmiştir.

...Evvelâ şunu arz edeyim ki, sayın sözcünün söylediği gibi mevzuubahis yazı benim talebim üzerine yazılmamıştır. Yazı bir mektup değildir. Adıma yazılmış bir mektup değildir, resmî bir yazıdır ve iç muameledir. Ve Hürriyet gazetesinde çıkan mealde değildir. Gazete yazılı mealini değil, sadece bir resmî yazı yazıldığı hakkında kendi görüşüne göre mektubun muhtevi olmadığı malûmatı efkârı umumiyyeye aksettirmiştir. Yazı,

⁷³³AP hükümeti, ABD Başkanı Johnson'un söz konusu mektubunun yayınlanmasını istemediği için Millet Meclisi gizli oturumunda okunmuştur. MM TD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1: 385).

⁷³⁴MM TD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1: 2).

⁷³⁵MM TD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1: 385).

*ben Paris'te iken 24 Kasım'da yazılmıştır ve yalnız Millî Savunma Bakanlığına değil, Genelkurmay Başkanlığına da yazılmıştır...*⁷³⁶

Ancak Topaloğlu'nun konuyla ilgili açıklaması oldukça geç kalmış bir açıklamadır. Bu sırada mesele pek çok boyuta çekilerek darbe hazırlıklarından, ordu hiyerarşisinin çiğnenmesine, ordunun siyasete karışmasından, Tural'ın istifa etmesi gerektiğine kadar pek çok yorumlara yol açmıştır.⁷³⁷ Topaloğlu'nun mektup konusundaki geciken tekzibi Faruk Önder'in şu sözleriyle eleştirilmiştir:

*...Orgeneral Cemal Tural'ın yazdığı resmî yazının Millî Savunma Bakanının arzusu ile yazıldığı bir büyük gazetede iddia edilmiştir. Gazetenin bu iddiası Millî Savunma Bakanı tarafından şimdiye kadar tekzip edilmemiş, ancak bugün kürsüden bilvesile tekzip edilmiştir. Acaba, bugüne kadar beklemenin hikmeti ne idi?*⁷³⁸

Millet Meclisi'nde konuyla ilgili yapılan tartışmalar üzerine dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ise:

*... Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Tural, Millî Savunma Bakanına ve Genelkurmay Başkanına bir yazı yazmıştır. Bu yazı Millî Savunma Bakanının da burada izah ettiği şekilde, katiyen yazı olarak değil, yazının meali yanlış olarak matbuata intikal etmiştir. Bu matbuata intikal etme keyfiyetini, hiçbir şekilde 'hoş karşılamadığımızı' defaatle beyan ettik. Buna rağmen, bu mektup hâdisesi türlü çeşitli tefsirlere, muayyen şeyleri söyleyebilmek hususunda türlü çeşitli hedeflere erişebilmek için mesnet olarak kullanıldı. Artık bunun bir son bulması lâzımdır.*⁷³⁹ sözleriyle mektup hadisesine açıklık getirmeye çalışmıştır.

⁷³⁶MM TD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1: 385,386).

⁷³⁷Meydan (14.12.1965, S:48, s.4).

⁷³⁸MMTD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1, s.390).

⁷³⁹MMTD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:1, s.394, 395).

Millet Meclisi tutanaklarından anlaşıldığı üzere AP Hükümeti Tural'ın mektup olayının basına yansımaları üzerine mektubun içeriği ile ilgili gerekli tekzibin zamanında yapıldığını savunmaktadır. Ancak sonraki günlerde mektup olayı çerçevesinde Orgeneral Tural hakkında basında ve siyasi çevrelerde, ordunun siyasete müdahil olmakta olduğu, Tural'ın üstlerini atlayarak ordu hiyerarşisini çiğnediği yönündeki eleştirilere maruz kalmıştır. Ayrıca muhalefet partilerinin Millet Meclisi'nde geçen konuyla ilgili konuşmaları da Hükümetin açıklamalarının olayın iç yüzünü yeterince aydınlatmadığını yansıtmaktadır.

Dönemin basınında meselenin iç yüzüyle ilgili olarak da durumun Demirel ile Tural arasındaki gerginliklerden kaynaklandığı yazılmıştır. Buna göre mektup olayı ortaya çıkmadan bir hafta önce Orduevinde verilen bir kokteyle Başbakan Demirel de katılmış ancak Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tural, Demirel'i görmezden gelmiştir. Kokteyl öncesinde de Kara Kuvvetleri Komutanı ile Başbakan arasındaki münasebetlerin gerginliği MGK toplantılarından birinde de görülmüştür. Belirtildiğine göre mektup olayından yaklaşık on gün kadar önceye rastlayan bu toplantıda, bir konu hakkında iktidar ile ordu üst kademesi arasında anlaşmazlık yaşanmıştır. Bu tartışmada Demirel sürekli "milletin isteği" sözünü tekrarlayarak, bundan güç almak isteyen bir tavır takınmıştır. Ordu üst kademesi ise, kendilerini ilgilendiren konularda işlerine karışıldığını düşünmeye başlamış ve Tural bu düşüncesini Demirel'e oldukça sert bir şekilde ifade etmiştir. Tural'ın MGK toplantısındaki tavrı iktidarın hoşuna gitmemiştir. Zira 1966 yazında Genel Kurmay Başkanı Sunay'ın emeklilik süresi dolacaktır. Tural'ı Sunay'ın yerine atamak istemeyen Demirel, yaşanan bu gerginlikler üzerine yazılan mektubu bir fırsata çevirmek istemiş ve durumun basına sızması üzerine olayla ilgili net bir açıklama yapmayarak Tural'ı kamuoyunda sivil otoriteye müdahale eden bir Kara Kuvvetleri Komutanı olarak

göstermek istemiştir.⁷⁴⁰ Ayrıca Demirel, mektup olayına açıklık getirmeyerek DP'lilerin af tasarısı konusunda kamuoyuna karşı ve muhalifi olan Bilgiç'e karşı kullanmak istemiştir.⁷⁴¹ Akis Gazetesi'nin Bilgiç hakkındaki tezi doğru olabileceği gibi Demirel'in DP'lilerin affına yönelik çabaları⁷⁴² birinci husustaki tezi çürütür niteliktedir.

Tüm bu tartışma ve yaşananlar karşısında Orgeneral Tural'ın ise çok şaşırdığı, ancak söylenenlere cevap vermek veya olayın iç yüzünü aydınlatmak tabiatına aykırı olduğu için sessiz kaldığı belirtilmiştir. Ayrıca Tural, politikacıların, yazarların ve hatta eski silah arkadaşlarından bazılarının kendisine karşı saldırıya geçtiklerini görünce alaycı bir tavırla gülümseyerek “Bunlar kâğıt kahramanları. Bu kanaatlerim öteden beri biliniyordu. Bir gün kâğıda dökülünce böyle oldu.” demiştir.⁷⁴³

Gizli kalması gereken bir mektubun basına nasıl sızdığı konusunda ise Hürriyet gazetesi ile Başbakan arasındaki yakınlık nedeniyle mektubun doğrudan Demirel tarafından sızdırıldığı ileri sürülmüştür.⁷⁴⁴ Ancak Başbakan bu iddiaları kesinlikle reddetmiştir. Mektup olayı basında yazılanlar ve Millet Meclisi tutanaklarındaki konuşmalardan anlaşıldığı üzere aslında şahsi bir mektup olmayıp dönemin iç siyasi gelişmeleri çerçevesinde çıkarılması planlanan af tasarısına yönelik Genelkurmay Başkanının bilgisi doğrultusunda hazırlanmış bir mütalaa mektubudur. Ancak basına sızdırılan mektup kamuoyuna farklı bir şekilde yansıtılmıştır. AP Hükümeti de mektup

⁷⁴⁰Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.8).

⁷⁴¹Akis (11.12.1965, C:34, S:599, s.4).

⁷⁴²1966 yılında çıkarılan bir kanunla Yassıda mahkûmları, affedilmiştir. Ancak eski DP'lilere siyasi haklarının iadesi konusu çeşitli girişimlere rağmen, güçlü tepkiler nedeniyle kesin bir çözüme kavuşturulamamıştır. 1969 seçimlerinden sonraki son girişimde de askerî kesimin tepkisi nedeniyle ertelenmiş ve hazırlanan yasa tasarısı Senato'da bekletilmiştir. Bu girişim ancak seçimlerden sonra, 6 Kasım 1969 tarihinde sonuçlandırılmış, DP'lilerin af süreci, siyasi haklarının da iadesiyle tamamlanabilmiştir. Bkz: Fedayi (2004:290).

⁷⁴³Meydan (14.12.1965, S:48, s.4).

⁷⁴⁴Muhalefet partileri de mektubun Başbakan tarafından basına sızdırılıp sızdırılmadığını Millet Meclisinde de tartışma konusu yapmışlardır. Konuyla ilgili Osman Bölükbaşı'nın Meclis konuşması şu şekildedir; “... Gazeteler yazıyor; bunu Başbakan basına intikal ettirdi. Ettirdi mi, ettirmede mi? Bir şeyin şüyu vukuundan beter ...” MMTD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:2, s.398).

konusunda gerekli açıklamayı zamanında yapmadığı için basında, siyasi çevrelerde ve kamuoyunda Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural, demokrasiye gölge düşürdüğü, üstlerini atlayarak hükümete ayar vermeye çalıştığı yönünde yaralayıcı ağır eleştirilere maruz kalmıştır. Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın konu hakkındaki meclis konuşmaları da hükümetin bu tutumunu doğrular niteliktedir:

... Çıkmayıp, çıkmayıp aylarca umumi efkârın tazyiki altında bir namuslu adamı bıraktıktan sonra burada bir vesile ile söylenen sözler hiçbir zaman ciddî ve samimî telâkki edilemez. ...⁷⁴⁵

William Hale ise Tural'ın hükümete yazdığı mektubu başka bir açıdan değerlendirmiştir. Hale'e göre Kara Kuvvetleri Komutanı, 21 Mayısçıları öne sürerek eski DP'lilerin serbest bırakılmalarını önlemeye çalışmıştır. Sonuç itibariyle mektup tartışmalarının ardından Başbakan Demirel'in son tavrı af tasarısı konusunda yetkinin orduya değil Millet Meclisine ait olduğu şeklinde bir tavır ortaya koymuş, Cumhurbaşkanı Gürsel de meseleyi bazı MBK üyeleriyle görüşerek ordunun artık müdahale etmemesine ve bu konudaki prosedürlerin parlamentoya bırakılması yönünde görüş bildirmiştir.⁷⁴⁶

Mektup hadisesi sadece siyasi çevrelerde ve basında ele alınmamış, konunun bir diğer muhatap tarafı olan 21 Mayıs suçları da Tural'ın af tasarısı konusunda hükümete yazdığı mektubu şiddetle eleştirmişlerdir. Bunlardan 21 Mayıs Kalkışması nedeniyle tutuklu bulunan Emekli Kurmay Albaylar Selçuk Atakan ve Talat Turhan 5 Aralık 1965'te Orgeneral Tural'a açık bir mektup yazarak, Orgeneral Cemal Tural'ın 22 Şubat ve 21 Mayıs suçlarının affını doğru bulmadığına dair gazetelerde çıkan açıklamasını okudukları zaman hayret ve dehşete kapıldıklarını, haberin doğruluğuna inanmadıklarını ancak, Başbakan Süleyman Demirel'in haberi doğrulayıcı beyanları karşısında olayla ilgili bazı

⁷⁴⁵MMTD (14.01.1966, C:2, D:2, B:35, O:2, s.399, 400).

⁷⁴⁶Hale (1996: 152).

hususları kamuoyuna açıklama gereği hissettiklerini belirtmişlerdir. Turhan ve Atakan mektubun devamında kendilerini bu bildiriye yazmaya sevk eden sebepleri, demokrasiden, adaletten ve haktan yana olmalarıyla açıklamışlardır. Atakan ve Turhan bir gurubun veya zümrenin savunmasını yapmak iddiasında olmadıklarını ve muhataplarının Orgeneral Cemal Tural olduğunu, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural olmadığını belirtmişlerdir.⁷⁴⁷ Atakan ve Turhan sözlerine şu şekilde devam etmişlerdir:

...Orgeneral Cemal Tural'ın onaylamadığımız tutum ve davranışlarına yıllardan beri karşı olduğumuzu bizleri tanıyanlar bilirler. Bundan daha önemlisi, bizler bu kanaatlerimizi demir parmaklıklar gerisinde çeşitli ve gayri kanuni manevi eza ve işkence altında ve hâkim karşısında da söyleyebilmek cesaretini gösterebilmiş kişiler olarak bugün de konuşmakta kendimizde hak görmekteyiz... Cemal Tural'ın bu mektubu yazmaya yetkili olup olmadığı hususu ilk ele alacağımız konu olacaktır. Cemal Tural'la aynı akademik kariyere mensup bulunmaktayız. Buna rağmen kendisine hak vermemize imkân yok. Çünkü 27 Mayıs 1960: "Anayasa ve Hukuk Dışı Tutum ve Davranışlarıyla Meşruluğunu Kaybetmiş Bir İktidara Karşı" yapılmış ve 1961 Anayasası bütün müesseseleriyle gerçek demokrasiyi getirdiğinden halkımızın tasvibine mazhar olmuştur. 1961 Anayasasına rağmen 1960/1965 devresi bir intikal devresi olmasından İhtilallerin Kanunları hükmünü icra etmiş, "İhtilal Kendi Evlatlarını Yemiş" ve bu badirede en büyük kaybı ne yazık ki Türk Silahlı Kuvvetleri vermiştir.

1965 Seçimleri yeni yapılmış ve netice alınmıştır. Türkiye'nin kaybedecek zamanı yoktur. Bu sebeple yaraları sarmak zamanı çoktan gelmiş ve geçmiştir. Bugün en ağır şekilde suçlanan insanların hapishane koşularında sabahlara kadar yurt sorunlarının tanığı olduğumuzdan onlardan yana çıkıyoruz. İnsanların ne kadar önemli makamlar işgal ederlerse etsinler zaman zaman hislerinin esiri oldukları da bir gerçektir. Bırakalım bu konuda tarih hükmünü versin. Ancak şu kadarını ifade etmeden geçemeyeceğiz...Suphi Karaman, 21 Mayıs 1963 olaylarından önce Milli Emniyetin haberi olduğunu Parlamentoda açıklamıştır... Türkiye'nin demokrasiden başka bir yönetimle idare edilemeyeceği tartışılmayacak kadar açıktır... Biz bu yola girmeksizin sizin son

⁷⁴⁷KKK Orgeneral Cemal Tural'a Açık Mektup, talatturhan.com.tr, (Erişim Tarihi: 29.01.2021).

mektubunuzu yukarıda belirtilen prensiplere uygun bulmadığımızı ifade etmek isteriz. Bu kanaatimizin yanlış olmasını da demokrasi adına gönülden dilemekteyiz. Aksi halde bugün hapishanede yatan ve affına karşı olduğumuz genç subaylar kadar sorumlu olmanız kanunlarımızın hükmü icabı olacaktır.

Sizin bizce bilinen ve hassasiyetle izlenmekte olan bir kısım davranışlarınız hakkınızda vasıl olduğumuz kanaati teyit eder mahiyette olmasına rağmen konuyu kişiselleştirmek için, burada sadece basına intikal eden, tevil edilmesine rağmen kamuoyunun dikkat nazarından kaçmayan Kara Kuvvetlerine yayınladığınız ettiğiniz emirde “grev” hakkındaki görüşünüzün de anayasal düzene aykırı olduğunu hatırlatmakla yetineceğiz.

Demokrasilerde baskı gruplarına gereksinim vardır. Bunların rolleri tartışılmayacak kadar kesindir. Bu gruplar dışında ve Parlamento üzerinde Demokles’in kılıcı gibi duran gizli güçlerin bulunduğu bir ülkede demokrasiden bahsedilemeyeceği hakikatini bizden daha iyi bilebilecek durumda olduğunuzu hatırlatmak isteriz.

Biz Silahlı Kuvvetlerden ayrıldıktan sonra eğer bir değişiklik olmadı ise siz emir komuta zinciri içinde Genelkurmay Başkanına bağlı bir makamda bulunuyorsunuz. Bu gerçeğe karşın direkt olarak siyasi kanala mektup yazarak Yüce Meclisin kanaatine tesir etmek gayesine matuf davranışınızı onaylamamıza da imkân yok. Hükümet demokratik yoldan işbaşına gelmiş ve affı programına almış olduğuna ve kanun yapma görevi Yüce Meclisin olduğuna göre sizin müdahalenizi izaha imkân var mıdır? Adalet Tarihi’nden Dünyadaki af konusu tetkik edildiğinde görülecektir ki aflarda öncelik daima siyasi suçları kapsamayan bir af düşünmeniz ve bunu empoze etmeye çalışmanız doğru mudur? Siyasi suçlar kanunlarımızda belirtilmiştir. 21 Mayıs 1963 olayları suçlularının da siyasi suçlu oldukları mahkeme hükmü ile sabit olduğuna göre hangi yetki ve hukuki bilginizle suç vasfını değiştirmek istiyorsunuz? 22 Şubat 1962 suçlusu deyimini anlamaya imkân yok. Yüce Meclisten çıkan bir kanunla 22 Şubat 1962’ye katılanların affedildiğini bilmiyor musunuz?

“Türk Silahlı Kuvvetleri her türlü siyasi tesir ve düşüncelerin dışında ve üstündedir. Bundan ötürü Silahlı Kuvvetler Mensuplarının siyasi parti ve derneklere girmeleri bunların siyasi faaliyetleri ile münasebette bulunmaları, her türlü siyasi gösteri,

toplantı işlerine karışmaları ve bu maksatla nutuk ve beyanat vermeleri ve yazmaları yasaktır”.

Hükmü kanunla belirtildiğine göre ve sizin de Silahlı Kuvvetler mensubu olduğunuz tartışamayacağına göre Askeri Ceza Kanunu’nun 148’ci maddesini ihlal etmiş olmuyor musunuz?..⁷⁴⁸

Turhan ve Atakan bu sözlerden sonra Tural’ın hükümete yazdığı mektubu Orgeneral Cemal Gürsel’in Kara kuvvetleri Komutanı iken 3 Mayıs 1960’da Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes’e gönderdiği mektupla karşılaştırarak: “O mektup, TSK İç Hizmet Kanunu’nun 35’ci maddesinin “Silahlı Kuvvetlerin vazifesi Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamaktır” hükmünü uygulama zamanının geldiğine dair kanaat getirdikten sonra yazılmıştır.” demişlerdir. Turhan ve Atakan Kurmay Albay Faruk Ateşdağlı’nın, Tural’ı 1958 yılında 66’ncı Tümen Komutanı iken ziyaret ederek planlanmakta olan müdahale hazırlıkları konusunda düşüncesini öğrenmek istediğinde Tural’ın Ateşdağlı’ya verdiği yanıtta dolayı pişmanlık duyup duymadığını da sormuşlardır. Eğer pişmansanız, 1960’tan sonraki davranışlarınızda bu pişmanlığınızın etkisi oldu mu?” diyerek Tural’ın 27 Mayıs sonrasında tutum değiştirdiğini ileri sürmüşlerdir. Emekli Kurmay Albaylar Turhan ve Atakan: “27 Mayıs 1960 günü siz de darbeden habersiz olanlar arasında bulunuyordunuz. Takdir edersiniz ki habersizleri çeşitli kategorilere ayırmak mümkün... Ancak sizin o gün 2. Kolordudan⁷⁴⁹ İstanbul’a geldiğinizde ihtilali gerçekleştirenlere söylediklerinizi de şimdilik açıklamıyoruz. (Turhan’ın sonradan yaptığı açıklamaya göre Tural İstanbul’a geldiği zaman 27 Mayıs Askeri Müdahalesi’ne katılan bir Kurmay Yarbay ve bir Kurmay Binbaşı karşısında esas duruşa geçerek “ihtilali yapanlar komutanımdır” demiştir.) Ancak bizi

⁷⁴⁸KKK Orgeneral Cemal Tural’a Açık Mektup, talatturhan.com.tr, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

⁷⁴⁹27 Mayıs askeri müdahalesi sırasında Tural, Turhan ve Atakan’ın ifade ettiği gibi 2. Kolordu’da değil, 2. Orduya bağlı 7. Kolordu’da görev yapmıştır.

düşündüren aksi bir durum var: İstanbul'da 27 Mayıs'ta emir telakki ettiğiniz iki MBK üyesini⁷⁵⁰ ülkeye dönerken Kapıkule'de karşılayıp tutuklayarak hapse atmanızla, 27 Mayıs günü sergilediğiniz davranışınızı size yakıştıramadığınızı bu vesile ile belirtmek isteriz.” diyerek eleştirmişlerdir. Turhan ve Atakan aynı mektupta Tural'ın 21 Ekim Protokolünde imzasının olmamasını da şu sözlerle eleştirmişlerdir: 21 Ekim 1961, 22 Şubat 1962 devresi hakkında herkes bir şeyler biliyor. Bizler içinde olduğumuz için takdir edeceğiniz gibi daha fazlasını biliyoruz. Bu dönemde düzenlenen protokollerde Tuğgeneral Refik Tulga başta olmak üzere emri komutanız altında bulunan hemen hemen bütün komutanların imzaları var. Fakat sizinkisi yok. Bu durumda iki ihtimal düşünülebilir. Birincisi: Haberiniz yoktu. Bu takdirde siz 1. Ordu Komutanı olarak askıda kalan bir kumandan durumuna düşmüyor musunuz? İkincisi: Haberiniz vardı. Bu durumda siz 22 Şubat 1962'nin olmasını onaylamış olmuyor musunuz? Eğer böyle ise 22 Şubat'a düşmanlığınızın nedeni ne?

Turhan ve Atakan açık mektuplarında Tural ile Faruk Güventürk ilişkisine de değinerek: *22 Şubat 1962'den önceki evrede bugün çok yakını olduğunuz bir General (Tümgeneral Faruk Güventürk'ü kastetmektedirler) sizin emekli olmanız gerektiğine ait raporlar gönderdi ve bildiğiniz üzere bu kimse bugün olduğu gibi o gün de komutanız altında bulunuyordu. Bugün bu raporları dikkate almayan insanlar sayesinde makamınızı işgal ettiğinizi niçin unutuyorsunuz?* sözleriyle Tural'ı şiddetle eleştirmeye ve suçlamaya devam etmişlerdir. Turhan ve Atakan mektuplarında Tural'a 22 Şubat ve 21 Mayısçılara duyduğu kinin bazı 22 Şubatçılar tarafından mahkemeye verilmesiyle bir ilgisinin olup

⁷⁵⁰Turhan ve Atakan'ın işaret ettiği iki Komite üyesinin 13 Kasım operasyonu ile yurt dışına gönderilen 14'lerden olduğu düşünülebilir.

olmadığını sorarak Tural'ın 21 Mayıs'tan sonra da tutum değiştirdiğini fakat çok ayrıntılı olması nedeniyle şimdilik bu kısma girmeyeceklerini ifade etmişlerdir.⁷⁵¹

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tural'ın hükümete yazdığı mektupla birlikte birçok kesimde büyük bir tartışma başlatan af tasarısı 20 bini aşkın Yassıada mahkumunun affını sağlayan bir Kanun şeklini alarak 20 Temmuz 1966'da Meclis tarafından onaylanmıştır.⁷⁵² Bununla birlikte 21 Mayıs suçluları söz konusu Kanunda af kapsamı dışında tutulmuşlardır. Af meselesi sonraki süreçte yeniden gündeme gelecek olup bu doğrultuda meydana gelen gelişmelere ise çalışmanın sonraki bölümlerinde yer verilecektir.

III.3. Orgeneral Cemal Tural'ın Genel Kurmay Başkanlığı Dönemi

AP döneminde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tural ile Genel Af Tasarısı konusunda yaşanan sürtüşme dışındaki ordu ve sivil iktidar ilişkilerinin geneline bakıldığında AP'nin ordu yüksek komuta heyeti ile uzlaşmacı bir tavır sergilediği görülmektedir. AP Hükümetinin bu uzlaşmacı tavrının bir göstergesi olarak da Devlet Başkanı Gürsel'in sağlığının bozulmasına bağlı olarak 1960 Mart ayı başlarında Cumhurbaşkanlığına kimin getirileceği konusunda Meclisin, ordunun tercihi olan Cevdet Sunay'ı kabul etmesi gösterilebilir.

III.3.1. Genelkurmay Başkanlığı Görevine Getirilmesi

Sadi Koçaş, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in yaşamının son zamanlarında ona en sadık ve bağlı kişilerden birinin Cemal Tural olduğunu belirtmektedir. Tural, konsültasyon yapılacağı sırada Kara Kuvvetleri Komutanı olarak görev yapmaktadır. Sadi

⁷⁵¹KKK Orgeneral Cemal Tural'a Açık Mektup, talatturhan.com.tr, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

⁷⁵²*Akşam* (21.07.1966).

Koçaş Tural'a Gürsel'in durumunu haber vermek istemiş fakat Trakya'da gezide olması nedeniyle ulaşamamıştır. Gürsel'in Amerika'ya gönderilmesi kararına Koçaş gibi Tural'da çok üzölmüştür. Ancak yapılacak başka bir şey kalmamıştır.⁷⁵³ Birkaç yıldır hasta olan Gürsel 1966 Şubatında Amerikan Başkanı Johnson'ın gönderdiği özel bir uçakla tedavi amacıyla Amerika'ya gitmiştir.⁷⁵⁴ Muhalefet çevrelerinde ABD ile ilişkilerin inceldiğı bir dönemde devlet başkanının bu ülkeye gitmesinin yanlış olduğı belirtilmiştir.⁷⁵⁵ Gürsel'in ABD'ye gönderilmesi yeni Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı konusunda spekülasyonları da beraberinde getirmiş, İnönü, Gürsel'i gitmeden önce ziyaret etmiş bir daha çalışamayacağına kanaat getirerek, not defterine "Bir hal olursa Cevdet Sunay'ı düşünüyörlarmış" şeklinde not düşmüştür.⁷⁵⁶

İnönü'nün belirttiğı gibi Gürsel'in durumunun ağırlaşması üzerine partiler, Sunay'ın Cumhurbaşkanı seçilmesi konusunda fikir birliğine varmışlar bu doğrultuda Sunay, ordudan istifa edip 14 Mart'ta Senato'ya atanmıştır. 15 Mart'ta Genelkurmay Karargâhında düzenlenen bir törenle Orgeneral Cemal Tural yeni görevini Sunay'dan devralmıştır.⁷⁵⁷ Tural, Genelkurmay Başkanlığı görevini devralırken basın mensuplarına yaptığı konuşmasında şunları söylemiştir:

*Sayın başkanımızı daha büyük vazifelere uğurlamış bulunuyoruz. Ordu hizmetlerinde hepimize rehberlik etmişlerdir. Açtıkları tertemiz ve hayırlı yolda onu aratmamaya çalışacağız. Ordu esasen her zaman en zor hizmetleri en kolay başarmasını bilmiş bir kuvvettir. Böyle başlamış olan silahlı kuvvetler böyle yürüyecektir.*⁷⁵⁸

⁷⁵³Koçaş (1977, C.4: 16).

⁷⁵⁴Cumhuriyet (16.03.1966).

⁷⁵⁵Hürriyet (03.02.1966).

⁷⁵⁶Toker (1993b:71); Cemal Gürsel, 219 gün süren derin koma sonucu 14 Eylül 1966'da vefat etmiştir. Cumhuriyet (15.09.1966); Milliyet (15.09.1966); Gürsel'in vefatından sonra ona en yakın isim olan Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, Fahri Özdilek ile birlikte hemen hastaneye giderek dostluğun gereğini yerine getirmiştir. Bkz: Milliyet (15.09.1966).

⁷⁵⁷Milliyet (16.03.1966: 1); Arcayürek (1999: 24-26).

⁷⁵⁸Akis (19.03.1966, C:35, S:613, s.14).

Yeni Genelkurmay Başkanının görevi devraldığı törende dönemin Hükümet üyelerinden Milli Savunma Bakanı Topaloğlu ile yan yana gelmekten kaçındığı, tören boyunca ve Orgeneral Tural Genelkurmay'ın merdivenlerini çıkarken Topaloğlu'nun, Tural'ın arkasında kalması basın mensuplarının dikkatini çekmiştir.⁷⁵⁹

Genelkurmay Başkanlığına atanan Orgeneral Cemal Tural 16 Nisan'da Başbakan Süleyman Demirel'i makamında ziyaret ederek 40 dakika süren bir görüşme yapmıştır. Orgeneral Tural görüşmeden sonra gazetecilere “Bir nezaket ziyaretidir, bir seremoni değildir. İş konuşulmadı.” demiştir. Başbakan Demirel de yeni Genelkurmay Başkanı ile yaptığı konuşmadan sonra “Genelkurmay Başkanı, Başbakanı ziyaret eder konuşurlar” demiştir.⁷⁶⁰

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ı makamında ilk ziyaret eden kişi muhalefet lideri İnönü olmuş, İnönü, Tural'ı tebrik ederek görevinde başarılar dilemiştir.⁷⁶¹ Orgeneral Tural Silahlı Kuvvetler rütbe piramidinin en üst kademesine geldikten sonra askeri konularla olduğu kadar ülke siyasetini ilgilendiren konularla da zaman zaman yakından ilgilenecektir.

III.3.2. Tural'ın Adalet Partisi Hükümetiyle İlişkileri

Bu dönemde Orgeneral Tural, 15 Mart 1966'da Genelkurmay Başkanlığı görevini devralırken, 28 Mart'ta da eski Genelkurmay Başkanı Sunay, Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁷⁶² Sunay'ın Cumhurbaşkanı olması AP Hükümetinin yüksek komuta ile ilişkisinde bir bahar havası oluşturmuştur.⁷⁶³ Feroz Ahmad'a göre de gerçekten öyle

⁷⁵⁹Akis (19.03.1966, C:35, S:613, s.14).

⁷⁶⁰Cumhuriyet (17.04.1966).

⁷⁶¹Milliyet (18.03.1966).

⁷⁶²Milliyet (30.03.1966); Cumhuriyet (29.03.1966); Haber Gazetesi (29.03.1966).

⁷⁶³Cizre, (2002: 69).

olmasa dahi, Sunay'ın Demirel'in adamıymış gibi görünmesi siyasi platformda Demirel'in rahat davranmasına neden olacaktır.⁷⁶⁴

Orgeneral Tural'ın önce Kara Kuvvetleri Komutanlığı daha sonra Genelkurmay Başkanlığı yaptığı 30. Türkiye Hükümetinin Başbakanı Süleyman Demirel, DP'nin mirasını devralmasına rağmen partisi içindeki aşırıları dizginleyerek, intikamcı bir söylem tarzından uzak durmaya çalışmıştır. Ayrıca orduyu sivillerin denetimine alma gibi bir çabası olmamış, ordu yönetimini tamamen komutanlara bırakmıştır. Böylece Demirel'in I. döneminde ordunun fiili özerkliği politikası benimsenmiştir. Aslında, dönemin şartları doğrultusunda Demirel'in, sivil-ordu ilişkisindeki bu fiili durumu kabullenmesi sivil iktidarla ordu arasında ılımlı bir hava esmesine neden olmuştur.⁷⁶⁵

Diğer taraftan 27 Mayıs'ın aktörleriyle arasına mesafe koyan ordu üst yönetiminin de böyle bir ateşkes ve ittifak isteği oluşmuştur. Bu isteğin neticesinde ordu yeni duruma ayak uydurmakta güçlük çekmemiş, yüksek komuta kademesi, Meclisteki muhafazakâr çoğunluk ile iş birliği içinde olmuştur.⁷⁶⁶ Söz konusu ittifak ve iş birliği sonucunda da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay 1966 yılında Cumhurbaşkanı seçilebilmiştir. Demirel, Sunay'ı Cumhurbaşkanlığına getirmelerindeki temel amacı, AP'nin temsil ettiği kitlelerle o günkü ihtilalcileri barıştırmak şeklinde açıklamıştır.⁷⁶⁷

Yukarıda bahsedildiği üzere AP Hükümetinin yüksek komuta heyetine karşı gözettiği iyi ilişki politikasına ve Başbakan'ın asker kökenli Cumhurbaşkanı Sunay ile olan uyumuna rağmen 1966'da Genelkurmay Başkanlığı'na atanan Tural ve diğer ordu üst

⁷⁶⁴Ahmad (1992: 193).

⁷⁶⁵Zürcher (2019: 288, 289).

⁷⁶⁶Özdemir (1995: 215).

⁷⁶⁷Cizre-Sakallıoğlu, (1993: 69).

kademesi ile AP Hükümeti arasında 1965 yılında yaşanan mektup hadisesinde olduğu gibi birtakım sorunlar yaşanacaktır.

Hem Tural'ın henüz Genelkurmay Karargâhına çıkarken yapılan törende dönemin Milli Savunma Bakanı Topaloğlu ile Orgeneral Tural'ın verdikleri görüntüler hem de Genelkurmay Başkanlığına atanan Orgeneral Cemal Tural'ın 16 Nisan'da Başbakan Süleyman Demirel'e makamında yaptığı ziyaret sonrası tarafların yaptığı açıklamalar Genelkurmay Başkanının hükümet ile arasının pekiyi olmadığını en başından göstermiştir. Hükümetin zirvesiyle ordunun zirvesi arasındaki bu gerginlik gözlerden kaçmamış, Yeşilyurt bu konuda Tural ile Demirel'in mutlak görüşmeler dışında mecbur kalmadıkça birbirleriyle konuşmadıklarını ifade etmiştir.⁷⁶⁸

1961 Anayasası'nın sol yapılanmalara sağladığı birtakım haklar, ABD'nin "Johnson Mektubu" ile Kıbrıs sorunu konusunda Türkiye'yi yalnız bırakması üzerine kamuoyunda başlayan ABD karşıtlığı ve TİP'in 1965 Seçimlerinde Meclis'e girmesi gibi etkenlerle yükselen sol hareketin, iktidardaki AP tabanıyla çatışmaya başlaması, Atatürk heykellerine verilen zararlar nedeniyle ülkede tırmanan gerginlik, AP ile ordu arasındaki bu ılımlı havanın kısa sürede bozulmaya başlamasına neden olacaktır. Bu çatışma ortamı, ilerleyen süreçte tarafların silahlanmasıyla birlikte geniş çaplı ve ölümlerle sonuçlanan şiddet olaylarına dönüşecek ve askerle siyasiler arasındaki gerilimi de sürekli tırmandıracaktır.⁷⁶⁹

İlerleyen süreçte ise Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyli, yazdığı bir mektup aracılığıyla Genelkurmay Başkanı Tural'ı Demirel'e şikâyet etmiş, Demirel ise bu şikâyet mektubunu Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a iletmiştir. Ardından Tural ile Meclis ve

⁷⁶⁸Yeşilyurt (2008: 99).

⁷⁶⁹Ertem (2016: 139).

hükümet arasındaki sorunlar Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde görüşülmüş, Demirel, Sunay'a Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın görevinden ayrılmasını istediğini belirtmiştir. Ancak Tural yürürlükteki kanuna göre emekli edilememiştir

III.3.3. Çankaya Köşküne Yapılacak Lojman Tartışmaları ve Tural

27 Mayıs Askeri Müdahalesi'nden sonra, subaylara lojman yapılması için çıkarılan 186 sayılı kanuna istinaden Cevdet Sunay'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde yüksek rütbeli komutanlara da lojman yapılması için bir prensip kararı alınmıştır. Bu karar doğrultusunda bazı şehirlerde kolordu komutanları için binalar yaptırılmış, Ankara'da da Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları için lojman yaptırılacak uygun alan aranmıştır. 1965 yılında I. Demirel Hükümeti'nin Millî Savunma Bakanı Cumhurbaşkanlığına bir yazı yazarak bahis konusu olan lojmanların Çankaya Köşkü sahasında yaptırılması için izin istemiştir. Bu dönemde hastalığı ilerlemiş olan Gürsel bu teklifi kabul etmiştir. Bu konuda Gürsel'in başkanlığında bir toplantı yapılarak, binaların inşa edileceği alan tespit edilmiştir. Ardından Çankaya Köşkü sınırları içinde Genelkurmay Başkanına ve Kuvvet Komutanlarına lojman yapılması Bakanlar Kurulunca karara bağlanmıştır. Karara göre, her bir bina müstahdeminin oturacağı odalar ve kısım hariç, 150 metrekare olacaktır. 1966 Bütçesinde de bu iş için gerekli ödenek ayrılarak Millî Savunma Bakanlığındaki teknik personel tarafından plânlama ve proje işlemleri hazırlanmıştır. Hazırlanan plân ve projeleri Komutanlar beğenmişler ve Makbule Hanım Köşkü ile Muhafız Alayı Astsubay Gazinosu yakınlarına denk gelen yeşil saha üzerinde inşaat hazırlığına başlanmıştır.⁷⁷⁰ Ancak Lojmanların inşa edileceği sahanın Çankaya Köşküne dahil olması, inşaatın yapılacağı saha yeşil saha olması, inşaatın, Cumhurbaşkanlığı Köşkünün görünüşünü bozacak olması gerekçeleriyle burada inşaat yapılması doğru

⁷⁷⁰Akis (09.07.1966, C: 36, S: 629, s.7).

bulunmadığından, Ankara İmar Müdürlüğü, ruhsat için yapılan müracaatı reddetmiştir.⁷⁷¹ Bunun üzerine derhal İmar ve İskân Bakanı Haldun Mentешеoğlu duruma müdahale etmiş, Bakanlık İmar Dairesinden görevliler Köşkteki inşaat alanına gönderilmiş ve onların yetkisiyle gerekli izin alınarak inşaat çalışmaları başlatılmıştır.⁷⁷² Bu defa ikinci ve daha önemli bir engel ortaya çıkmış, meselenin kamuoyuna yansması üzerine Millet Partisi Erzurum Milletvekili Necati Güven, Millet Meclisi Başkanlığına son derece sert ithamlarla dolu bir sözlü soru önergesi vererek Başbakan tarafından cevaplandırılmasını istemiştir. Güven, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı ve Fevzi Çakmağın Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde dahi böyle bir yola gidilmediğini belirterek önergede şöyle demiştir: “Sayın Sunay’ın Genelkurmay Başkanlığından Cumhurbaşkanlığına neden getirildiği istifham ve endişesinin devam ettiği ve bu yoldaki soruların cevapsız bırakıldığı bir sırada, Cumhurbaşkanlığı Köşkü sahasında Genelkurmay Başkanı ile Kuvvet Komutanlarına köşkler inşa ettirilmesi veliaht ve şehzadelerin daireleri inşa ediliyor” kanaatini uyandırmaz mı? Bu tutum, “Türkiye’de bazı askerlerle sivillerden mürekkep karma bir idare ve şekli bir demokrasi vardır” hükmüne yol açmaz mı? Bu ciheti herkes gibi takdir mevkiinde bulunan Hükümetin bu yola girmesinin elbette bir maksadı vardır, o maksat nedir? Başbakan, ya milleti tatmin edici bir cevabı derhal vermelidir, ya da bu rejimin adını açıklamalıdır.”⁷⁷³

Bu ağır ithamlara karşı ne hükümetten ve ne de Cumhurbaşkanlığından henüz bir yanıt gelmemişken, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, İstanbul’da, bir gazetecinin sorusu üzerine şunları söylemiştir: “Yapılan, devletin malıdır. Kim oturursa otursun, mübarek olsun. Benim bir buçuk odalık evim var. Ben Yunanistan’a gittim. Orada bir

⁷⁷¹MM TD (25.02.1967, D:2, C:14 B:64, O:1: 534).

⁷⁷²Cumhuriyet (29.06.1966: 1, 7).

⁷⁷³MM TD (08.07.1966, D:2, C:7, B:107: 503); Milliyet (30.06.1966: 1, 7); Cumhuriyet (30.06.1966).

kolordu kumandanı bizi davet etti. Bize bir kokteyl verdiler. Lojmanın salonuna 350 kişi davet etmişti. Bize yapılacak lojman ise 150 metrekareliktir. Buraya 100 kişi bile sığmaz.”⁷⁷⁴

Bunun üzerine Konya Milletvekili İsmet Kapısız ise Tural'ın demeci ile ilgili olarak Başbakan Süleyman Demirel'in cevaplandırılması isteğiyle Millet Meclisi Başkanlığı'na bir soru önergesi vermiştir. Kapısız verdiği soru önergesinde hem Millet Partisi Erzurum Milletvekili Necati Güven'in Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarına Çankaya Köşkü sahasında köşkler yaptırılması ile ilgili önergesine karşılık hem de siyasi konularda gazetelere verdiği beyanatlardan ötürü Genelkurmay Başkanı Tural'ı “Ordunun başında bulunan bir zatın konuşmalarının, Atatürk prensiplerinin yasak ettiği siyasi konulara pervasızca girmesi, tehditler yağdırması, hem kendisini hem işgal ettiği makamı hem de demokratik rejimimizi yıpratacak niteliktedir. Haddini bilmeli ve bildirmeyi İslam'ın şartları arasına sokan Tural'ın “devlet benim” zihniyetini hatırlatan bu zararlı tutumu karşısında mesul ve muhatabımız olan hükümet ne yapmayı düşünmektedir? Öte yandan Sayın Tural memleketimizde tartışma konusu olan meselelerde AP iktidarının felsefesine uygun bir görüş ortaya koymakla vazifesini alakadar etmeyen işlere karışmakta ve hüküm vermektedir.” İfadeleriyle şiddetle eleştirmiştir.⁷⁷⁵

Meselenin uzaması ve tekrar Meclise taşınması üzerine 12 Temmuz'da Çankaya'da Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları için yapılmakta olan lojmanlar konusunda Millî Savunma Bakanlığı bir açıklama yaparak bunların inşasının 1962 yılında tasarlandığı bildirilmiştir. Bildiride Erzurum Milletvekili Necati Güven'in ve Orgeneral Tural'ın beyanları hakkında Konya Milletvekili İsmet Kapısız'ın sözlü sorularının zamanı

⁷⁷⁴Akis (09.07.1966, C: 36, S: 629, s.7, 8).

⁷⁷⁵MM TD (08.07.1966, D:2, C:7 B:107: 503); Cumhuriyet (06.07.1966: 7); Milliyet (06.07.1966).

geldiğinde Mecliste cevaplandırılacağı da belirtilerek lojman tartışmaları hakkında: “Kanun ve nizamlara bağlı olarak kendilerine düşen görevi büyük bir fedakârlıkla yapmak gayreti içinde olan şerefli TSK mensuplarını ve komutanlarını bu vesile ile politika içinde gösterme çabalarının memleket hayrına olmadığını umumi efkârın takdir edeceğine inanıyoruz.”⁷⁷⁶ denilmiştir.

Akis dergisi Tural’ın konu hakkındaki demecini *Genelkurmay Başkanı*, yüz kişilik davet verebileceği bir lojmanın peşindeymiş durumuna düşmüştür. Bu sözüyle kaç yapayım derken göz çıkarmıştır. Çünkü Komutanlar bu tür davetlerini Orduvevlerinde rahatlıkla yapmaktadırlar. Başbakanın resmi bir evi yokken Çankaya Köşküne Genelkurmay Başkanıyla Kuvvet Komutanları için köşkler kurdurmaya kalkışmaları, sadece ordunun vücudunu başından değil, ordunun tamamını halktan ayırmaya yönelik bir davranıştır. şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca yazının devamında tartışma ortaya çıktıktan sonra Yeni İstanbul gazetesinde bir süredir Said-i Nursi yanlısı savunmalarıyla gündeme gelen AP Milletvekili ve Said-i Nursi’nin avukatı Abdurrahman Şeref Lâç’ın harekete geçerek Tural’ın savunmasını “...Türk milleti onlara, dilediği köşkü yapar. Gönlünde onlara tacı kurdurduktan sonra. Siz kim oluyorsunuz?” sözleriyle desteklediği dile getirilmiştir.⁷⁷⁷ Said-i Nursi’nin mezarının naklinde görev alan ve başından beri AP Hükümetiyle arasının iyi olmadığı bilinen Tural’a Said-i Nursi’nin fahri avukatlığını yapan Laç gibi bir ismin lojman konusunda destek çıkması AP Hükümeti döneminde yeniden faaliyete geçmeye başlayan Nurcular için Genelkurmay Başkanlığından ve diğer ordu yüksek komuta heyetinden gelecek şimşeklerin savuşturulmak istenmesiyle ilgili olsa gerektir.

⁷⁷⁶Milliyet (12.07.1966: 1); Cumhuriyet (12.07.1966: 1).

⁷⁷⁷Akis (09.07.1966, C: 36, S: 629, s.7, 8).

Daha sonra Çankaya Köşküne yapılması planlanan lojman konusunda emekli bir general: *Bu milletin imkânlarını aşmamalıyız. Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Kumandanları şu anda zaten güzel lojmanlarda oturuyorlar. Halbuki evsiz ne kadar subay ve memur var!.. Sonra bu yolun sonu gelmez. Yarın daha tâvîzkâr bir hükümet, yapılan bu köşkleri, emekli olduklarında genelkurmay başkanlarına hediye etme kararını da verebilir. Türk ordusunu İran ordusuna döndürmeye kimsenin hakkı yoktur.* Açıklamasını yaparken lojman meselesi genç subaylar arasında da eleştirilerek, haber her yerde şaşkınlıkla karşılanmış tasvip edilmemiştir.⁷⁷⁸ Mesele, 1967 İmar ve İskân Bakanlığı bütçesi görüşmeleri sırasında MP Grubu adına konuşan Gıyasettin Duman tarafından bir kez daha dile getirilmiştir.⁷⁷⁹ Ancak Necati Güven, 8 Mayıs 1967’de Millet Partisinden istifa etmesini gerekçe göstererek lojmanlar hakkında Meclise verdiği soru önergesini geri almıştır.⁷⁸⁰

III.3.4. Tural’ın Türkiye Petrol Boru Hatlarının Özelleştirilmesi Konusundaki Muhalefeti

I. Demirel Hükümeti 6326 sayılı Petrol Kanunu’nda bir değişiklik yaparak, kamu iktisadi işletmesi durumunda olan petrol boru hattının kurulacak bir şirkete devredilmesini ve bu şirket hisselerinin %49 oranında özel kişilere satılmasını, İpraş ve Ataş rafinerilerinin genişletilmesine izin verilmesini istemiştir.⁷⁸¹ Muhalefete göre bu çalışma Türkiye’nin petrollerini ve yeraltı kaynaklarını yabancılara satmak eğiliminin, ürünüdür. Bu nedenle dönemin CHP Meclis Grubu Başkanvekili Turhan Feyzioğlu ve CHP Milletvekili Hilmi İncesulu, Meclise 10 Kasım 1966’da bir önerge vererek oluşturulacak bir Meclis Araştırma Komisyonu tarafından Türkiye’nin genel petrol

⁷⁷⁸Akis (09.07.1966, C: 36, S: 629, s.7, 8).

⁷⁷⁹MM TD (25.02.1967, D:2, C:14 B:64, O:1: 534).

⁷⁸⁰MM TD (08.05.1967, D:2, C:16 B:98, O:1: 582).

⁷⁸¹MM TD (05.12.1966, D:2, C:9 B:14, O:1: 346).

politikasının incelenmesini istemişlerdir.⁷⁸² Öneri Meclisin aldığı kararla kabul edilerek konunun, bütün genişliğiyle, bir Meclis Araştırma Komisyonu tarafından incelenmesi uygun görülmüştür. Böylece 17 kişiden meydana gelen ve bütün partileri temsil eden bir komisyon, kurularak meselenin iki aylık bir süre içinde incelenerek Meclise rapor etmesi için çalışmalar başlatılmıştır.⁷⁸³

Buna karşılık Hükümetin petrol boru hattını halka açma isteğine karşı çıkan taraflar da olmuştur Maliye Bakanı İhsan Gürsan, Türkiye Petrolleri Yönetim Kuruluna katılacak Maliye temsilcilerine şifahen, “devir” lehinde oy kullanmalarını emrettiğinde, “Yapamayız. Yazılı emir verin” şeklindeki itirazla karşılaşmıştı. Gürsan, bu yazılı emri vermeden istifa etmiştir. Devlet Plânlama Teşkilâtı da Türkiye Petrollerinin devredilmemesi yönünde görüş bildirmiştir.⁷⁸⁴ Genelkurmay Başkanı Tural da bu işleme karşı çıkanların başında gelen isimlerden olmuştur. Tural bu nedenle Savunma ve Enerji Bakanlıkları ile MGK, Türk Petrolleri ve Ordu Yardımlaşma Kurumuna birer mektup göndermiştir. Tural gönderdiği mektupta “bu konuyla ülkeye memleket savunması ve ekonomisi yönünden hayati olarak müdahale edildiğini” söyleyerek, konuyu strateji ikmal ve finansman açılarından incelemiştir. Bu inceleme sonucunda boru hattı hisse senetlerinin satılmasının doğru olmayacağı sonucuna varmıştır. “Böyle bir satışta yabancı şirketlerin el altından müessiriyetlerinin, kendi elimizle hazırlanmış olacağını” ileri sürerek, kritik bir durumda ya da sefer anında “TSK’nin görevlerini yerine getirebilmeleri için stratejik bir madde sayılan akaryakıtın Güney Bölgesi’nden sağlanacağına” dikkat çekerek “petrol boru hattının bu nedenle büyük bir ikmal kaynağı olacağını” belirtmiştir. Bu sebeplerle hisse senetlerinin satma kararının yerinde olmadığı yargısına varan Orgeneral Tural, “Eğer

⁷⁸²MM TD (05.12.1966, D:2, C:9 B:14, O:1: 346).

⁷⁸³MM TD (05.12.1966, D:2, C:9 B:14, O:1: 367, 368).

⁷⁸⁴Akis (10.12.1966, C: 37, S: 651, s.10, 11).

ülkenin finansman zarureti varsa boru hattının yabancıların eline geçme ihtimalini önleme bakımından” hisse senetlerinin Ordu Yardımlaşma Kurumuna satılmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Diğer taraftan 30 Kasım günü Genelkurmayda düzenlenen bir brifingde Genelkurmay Başkanı Tural ve Kuvvet Komutanlarına boru hattı ve Petrol Ofis Kanun Tasarısı konularında bilgi verilmiştir.⁷⁸⁵

Neticede gelinen kritik noktada mesele, Ordu ile İktidar arasında da sorun yaratmış ve buna karşılık AP İktidarı araştırma önergesini kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu sırada iktidar, 30 Kasım günü Çankaya’da, Cumhurbaşkanının başkanlığında yapılan MGK toplantısında konunun görüşüldüğü ve Komutanların, boru hattının devrine karşı çıkmadıkları, yönünde haberler yaymaya çalışmıştır.⁷⁸⁶

Ancak MGK tarafından basına verilen bilgiye göre toplantıda boru hattı meselesinin ayrıntılı şekilde görüşülmediği aşırı sağ ve sol hareketler üzerinde durulduğu boru hattı konusunun açıldığı, ancak bu hususta kararın Meclis Araştırma Komisyonunun raporuna bırakıldığı belirtilmiştir.⁷⁸⁷ Petrol boru hattının halka açılması yönünde kurulan Meclis Araştırma Komisyonu 1968 Ocak ayında araştırmasını tamamlayarak “370 000 000 TL ye mal olan petrol boru hattının, yılda Türk bütçesine 127 000 000 lira kazandırdığı” şeklinde bir rapor sunmuştur.⁷⁸⁸ Ayrıca Petrol Araştırma Komisyonu raporunda yabancı sermayeden faydalanılmasına devamın zaruret olduğunu belirtmekle birlikte bunların etkili bir kontrole tabi tutulmasını uygun görmüştür. Yine raporda petrol boru hatlarının devlet veya kamu kuruluşları ve işletilmesi temel ilke olarak benimsenmiş ve boru hattının %49 hissesinin satılmasında fayda olmadığı ifade edilmiştir.⁷⁸⁹ Böylece

⁷⁸⁵Cumhuriyet (01.12.1966).

⁷⁸⁶Akis (10.12.1966, C: 37, S: 651, s.10, 11).

⁷⁸⁷Yeni Gazete (01.12.1966).

⁷⁸⁸MM TD (09.04.1969, D:2, C:35 B :77, O: 1: 539).

⁷⁸⁹Cumhuriyet (13.01.1968).

boru hattının özelleştirilmesi konusunda AP Hükümeti geri adım atmış, Komisyon raporu doğrultusunda son şekli verilen Petrol ve Maden Kanunu Nisan 1969’ da Meclis Genel Kurulunda oylanarak kabul edilmiştir⁷⁹⁰

III.3.5. “Bâzı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” Tasarısı ve Orgeneral Tural’ın Tutumu

Çalışmanın önceki bölümlerden de görüldüğü üzere af tasarısı siyasi gündemi yoğun olarak meşgul ettiği gibi, eski DP’lilerin siyasi haklarının iadesi Başbakan Demirel ile orduyu karşı karşıya getiren en belirgin hadiselerden biri olmuştur.⁷⁹¹ 1966 Kısmi Senato Seçimlerinden sonra ortam biraz daha sakinleşince DP geleneğini sahiplenen Demirel, 1966 yazında af tasarısını yeniden gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda siyasi arenalarda yapılan temayüller, AP içerisinde Sadettin Bilgiç ve grubu dahil çok sayıda Partilinin, 21 Mayısçıların tamamının affının istendiğini göstermiştir. Ancak Demirel Temmuz ayının ikinci haftasında yapılan AP Grup toplantısında imalı bir konuşma yaparak 21 Mayısçıların affının önemli mahzurları bulunduğunu ifade etmiştir. Bu durum karşısında 21 Mayısçıların affını isteyen pek çok Adalet Partili buna cesaret edemeyerek yapılan oylamada Demirel’in istediği yönde karar alınmasını sağlamışlardır. Akis dergisine göre Demirel, bu karardan önce Tural ve Sunay ile yaptığı görüşmeler hakkında Adalet Partili milletvekillerine bilgi vermiştir. Cumhurbaşkanı Sunay ile birlikte Genelkurmay Başkanı Tural’ın da 21 Mayısçıların affına olumlu yaklaşmaları Demirel tarafından anlaşılmış ve AP ve diğer vekillere intikal ettirilmiştir.⁷⁹² Böylece 14 Temmuz’da Af Kanununun kapsamı belirlenmiş, buna göre Yassı Ada hükümlülerinin hukuki ve mali tüm

⁷⁹⁰MM TD (09.04.1969, D:2, C:35 B :77, O: 1: 70).

⁷⁹¹Güzel (2017: 550).

⁷⁹²Akis (23.07.1966, C: 36, S: 631, s.7).

cezaları af kapsamına alınırken,⁷⁹³ 21 Mayısçılarının affına dair tasarı Meclis tarafından af komisyonuna iade edilmiştir.⁷⁹⁴

Tasarıya 21 Mayısçılarının alınmaması MP Kayseri Milletvekili Fehmi Cumalıoğlu tarafından; “Kimisine göre, Hükümet böyle bir baskıya karşı gelemediği için af tasarısında 21 Mayısçılarının aleyhine adaletsiz bir düzenlemeye gitmiştir. Kimisine göre de asker suçluların affını kendisine ve partisine özgü sebeplerle istemeyen Hükümet, Tural mektubunu bir bahane olarak kullanmakta ve kendi kararının sorumluluğunu başkalarına yıkmaya çalışmaktadır.”⁷⁹⁵ şeklinde dile getirilirken, MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı 21 Mayısçılarının affı konusunda Hükümetin geri adım atmasını “Demirel korkuyor mu?” sözleriyle eleştirmiştir.⁷⁹⁶

21 Mayıs suçlularının affına dair tasarının komisyonla iade edilmesi üzerine Eski Harbiyeliler “21 Mayısçılarının toptan affı adaletin gereğidir” mesajını yayımlarken,⁷⁹⁷ 21 Mayısçılarının affı tekrar Meclis gündemine taşınmıştır.⁷⁹⁸ Nihayetinde komisyon “Bâzı suç ve cezaların affı hakkında kanun” tasarısı kapsamında Millet Meclisine, 21 Mayıs suçluları için kısmi af önermiş ve kabul edilmiştir.⁷⁹⁹

Tasarı Cumhuriyet Senatosuna geldiği zaman Kontenjan Grubu adına söz alan Âmil Artus, “Önümüzde Türk Ceza Kanunu’nun 146. maddesini ihlâl etmiş iki zümre var. Bunlardan biri Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilmiş olanlar, diğeri 20- 21 Mayıs olaylarına karışmış bulunanlar. Bunlardan Yüksek Adalet Divanınca mahkûm edilenlerin hepsi evvelce çıkan af kanunlarından ve Cumhurbaşkanının özel af kararnamelerinden

⁷⁹³Adalet (15.07.1966).

⁷⁹⁴Cumhuriyet (14.07.1966).

⁷⁹⁵MM TD (11.07.1966, B: 108, O :1: 574, 575).

⁷⁹⁶Yeni Gazete (26.07.1966)

⁷⁹⁷Cumhuriyet (14.07.1966).

⁷⁹⁸Yeni Gazete (18.07.1966).

⁷⁹⁹Cumhuriyet (19.07.1966); MM TD (11.07.1966, B: 108, O :1: 79).

faydalanarak ceza evlerinden çıkmışlardır. Ayrıca beş seneye kadar hüküm giymiş olanlar bir genel affa da nail olmaktadır. Ceza Kanununun 146. maddesini ihlâl eden 20- 21 Mayıs suçluları ise hâlâ Cezaevlerindedirler. Bu tasarı bunlardan pek az kısmını affetmekte, geriye kalan 24 suçlunun cezalarında bir miktar indirim yapılmakla birlikte onları ceza evlerinde bırakmaktadır. Biz bunu hatalı buluyoruz. Bunların da cezalarının affını istiyoruz. Çünkü Ceza Kanunun 146. maddesini ihlâl eden bu iki zümrenin Af Kanunu önünde eşit işleme tabi tutulmaları lâzım gelir.”⁸⁰⁰ sözleriyle 21 Mayıs suçlularının af kapsamı dışında tutulmasını eleştirmiştir.

CHP Grubu adına konuşan Ekrem Özden de “20- 21 Mayıs olaylarından mahkûm olanları bu aftan kısmen faydalandırmak buna mukabil Yüksek Adalet Divanı mahkûmlarının suçlarını tamamen affetmenin adaletsizliğin ve eşitsizliğin bir şaheseri olduğuna inanıyoruz. Burada hemen beyan edelim ki biz CHP Senato Grubu olarak 20 - 21 Mayıs mahkûmlarının tamamının affedilmesi yolunda oylarımızı kullanmaya kararlıyız.” diyerek Artus’un belirttiği gerekçeleri desteklemiş ve bu sebeplere göre CHP grubu adına af tasarısının tümüne kırmızı oy vereceklerini belirtmiştir.⁸⁰¹ Böylece 30 Temmuzda senatoya gelen af tasarısı muhalefet tarafından engellenirken, Tural’ın af tasarısıyla ilgili hükümete yazmış olduğu mektubu da Sadi Koçaş tarafından yeniden gündeme getirilerek mektubun açıklanması istenmiştir.⁸⁰²

Tüm bu gelişmeler göstermiştir ki: dönemin AP Hükümeti ve Başbakan Demirel aslında genel bir aftan yana olup 21 Mayıs suçlularının da bu kapsama alınmasını istemişlerdir. Fakat hem Orgeneral Cemal Tural’ın henüz Kara Kuvvetleri Komutanıyken 21 Mayıs suçlularının af kapsamı dışında tutulması gerektiğine dair hükümete gönderdiği

⁸⁰⁰CS TD (28.07.1966, D:1, C:36, B: 93, O: 1: 447, 448).

⁸⁰¹CS TD (28.07.1966, D:1, C:36, B: 93, O: 1: 448, 449).

⁸⁰²Akşam (31.07.1966).

mektup, hem de 1966 Temmuz ayında af tasarısı yeniden Meclise geldiği sırada Demirel'in yapmış olduğu temayüller ordu yüksek komuta heyetinin özellikle de Genelkurmay Başkanı Tural'ın 21 Mayısçıların affını istemediklerini ortaya koymuştur. Bu nedenle Demirel ve Hükümeti ordu yüksek komuta heyetiyle ters düşmemek adına 21 Mayısçıların affı konusunda geri adım atmışlardır.

Af tasarısı Ağustos ayı başında Senatoda yeniden görüşüleceği sırada Cumhurbaşkanı Sunay'ın da 21 Mayısçıların affından yana olduğu bilgisi gelmiş ve bu doğrultuda 21 Mayısçıların cezaları bir miktar daha indirilmiştir.⁸⁰³ Nihayetinde 3 Ağustos'ta Meclisten geçirilen af kanunuyla komünist propaganda yapmaktan suçlananlar hariç bütün siyasi hükümlüler af kapsamına alınmıştır.⁸⁰⁴ Af tasarısının Mecliste onaylanmasından sonraki gün tasarı MGK'da görüşülmüştür. Kurulda Orgeneral Tural'ın Millî Savunma Bakanına yazdığı mektubun aslının basına açıklanması bir kez daha istenmiştir.⁸⁰⁵ Ancak AP Hükümeti Tural'ın mektubunun içeriğini paylaşmamıştır. Milli Birlik Grubu tasarıya karşı çıkararak Sunay'ın veto etmesini istemişse de Sunay'ın özel kalem müdürü Cihat Alpan, tasarıyı Sunay'a götürmeden önce yüksek komutanın onayını almıştır. Böylece Tasarı 9 Ağustos 1966'da Resmî Gazete 'de yayımlanarak kanunlaşmıştır.⁸⁰⁶ Buna göre 20-21 Mayıs 1963 olaylarından dolayı hüküm giyenler muhalefetin baskılarına rağmen yine de kısmi aften yararlanabilmişlerdir.⁸⁰⁷

Af meselesi 1968 yasama yılı başladığında iç politikanın en önemli meselesi olarak bir kez daha gündeme gelmiş, bu kez Yassıada'da mahkûm edilmiş eski Demokrat

⁸⁰³Akis (06.08.1966, C: 36, S: 633, s.10).

⁸⁰⁴Milliyet (04.08.1966).

⁸⁰⁵Milliyet (05.08.1966).

⁸⁰⁶Cumhuriyet (10.08. 1966).

⁸⁰⁷Ölüm veya müebbet ağır hapse mahkûm edilenlerin cezaları 15 sene muvakkat ağır hapse çevrilmiştir. Hürriyeti bağlayıcı muvakkat cezalara mahkûm edilmiş olanların cezalarından 8'er senesi affedilmiştir. Bkz: Resmî Gazete (09.08.1966, No: 12370: 2).

Parti mensuplarının siyasal haklarının iadesi konuşulmuştur. Bu konuda CHP lideri İnönü'nün iktidar partisine verdiği destek, partisindeki bazı kişilerden ve ordu yüksek komuta heyetinden tepki almasına neden olduğu için⁸⁰⁸ af tasarısını meclisten geçirmek oldukça güç olmuştur. Nitekim Orgeneral Tural, Genelkurmay Başkanlığı görevinden ayrıldıktan kısa bir süre sonra DP'lilerin affına dair tasarı CHP'nin de desteğiyle TBMM'de kabul edilmiştir. Ancak tasarının Cumhuriyet Senatosunda reddedilmesi üzerine af konusu 1969 seçimleri sonrasına bırakılmıştır.⁸⁰⁹ Orgeneral Tural, af tasarısının Cumhuriyet Senatosunca reddedilmesi konusunda basın mensuplarının “Siyasi af konusunda ordudan bir tepki geldiği söyleniyor doğru mu?” yönündeki sorularına: “Zannetmiyorum. Böyle bir şey olsaydı hukuki takibat yapılması gerekirdi.”⁸¹⁰ şeklinde yanıt vermiş olsa da tasarının Senatodan geçmemesinin, 27 Mayıs'tan sonra, hâlâ ordunun siyaset üzerindeki gücünün son derece belirgin şekilde hissedildiği bir ortamda, en başından beri Tural'ın af tasarısına karşı gelmesinden kaynaklandığı oldukça açıktır.

III.3.6. Adalet Partisi Döneminde Ortaya Çıkan İrticai Faaliyetler Karşısındaki Tutumu

Genelkurmay Başkanı Tural ile I. Demirel Hükümeti arasındaki anlaşmazlıkların başında irtica konusu gelmiştir. Nitekim 1960'lar Türkiye'sinde İslam yeni bir boyut kazanarak, 1961 Anayasası'nın özgür bıraktığı liberalizm, sosyalizm, radikalizm gibi akımlara karşı savaşılan bir ideolojiye bürünmüştür. Solu bir tehdit olarak gören sağ gruplar da İslam'ı, komünizmle mücadelede önemli bir güç olarak görmüş ve bu silaha sarılmışlardır. TİP'in kurulması ve işçi sendikalarının örgütlenmesi ile sol akımlar halkın tabanına da inebilme fırsatı yakalamıştır. Bu durum Kapitalizm savunucularının,

⁸⁰⁸Toker (1993b: 133).

⁸⁰⁹Güzel (2017: 550); Eski Demokrat Parti mensuplarının siyasal haklarının iadesine dair tasarı 14 Mayıs 1969'da TBMM'de kabul edilmiştir. Bkz: *Milliyet* (15.05.1969).

⁸¹⁰*Cumhuriyet* (29.08. 1969).

solun ilerlemesini engelleyebilmek için geleneksel simgelerden biri olan din kavramını harekete geçirmesine neden olmuştur. AP lideri Süleyman Demirel de modern tekelci kapitalizmin savunucusu olarak görülmüş, bu nedenle din silahı ile karşı karşıya gelerek mason ve siyonist olmakla suçlanmıştır.⁸¹¹ Bu suçlamalar üzerine AP liderliğine geldiği andan itibaren ılımlı muhafazakâr bir yaklaşım ortaya koyan Süleyman Demirel Masonlar Locasından mason olmadığına dair belge almış ve dindar bir aileden geldiğini açıklamıştır.⁸¹²

Yukarıda sözü edilen faktörlerin yanında Demirel'in özellikle seçimler sırasında Nurcu liderlerle açık bir şekilde yakınlaşarak partinin İslami niteliğinin altını çizmesi⁸¹³ AP'nin 1965 seçimlerinde din faktörünü kullanarak, CHP'nin kullandığı "ortanın solu" sloganına karşı "ortanın solundayız Allah'ın yolundayız" sloganı ile karşılık vermesi, AP Hükümeti döneminde dini eğilimli ticari ve zanaat derneklerinde ve Kur'an kurslarında artış meydana getirmiştir.⁸¹⁴ Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde dini cemaatlerin nüfuzu artarken, bu doğrultuda modernliği savunan köy ve kasaba öğretmenleriyle, Türkiye öğretmenler sendikası başkanı ve ünlü yazar Fakir Baykurt eğitimle ilgili yaptığı bir konuşma nedeniyle saldırıya uğramışlardır.⁸¹⁵

Feroz Ahmad'a göre AP hükümeti bu fanatik tutumları sola karşı koruyucu bir tampon, 27 Mayısçıların vesayetini etkisizleştirmenin bir yolu olarak değerlendirmiş ve

⁸¹¹Ahmad (1992: 374, 375).

⁸¹²*Cumhuriyet* (28.11.1968).

⁸¹³Zürcher (2019: 289).

⁸¹⁴Ahmad (1992: 374, 375); AP Hükümeti döneminde faaliyet gösteren dini hareketlerin başında Nurculuk hareketi gelmektedir. Menderes Hükümetleri döneminde seçim kaygıları nedeniyle nurcularla kurulan münasebetlerin neticesinde hareket 50'lerde büyümesini sürdürmüş, 60'ların başına gelindiğinde ise bütün Türkiye'de örgütlenmişlerdir. Özek'e göre taraftarlarının büyük çoğunluğu Anadolu'nun küçük kasabalarından gelen Nurcular ülkede bölücü bir güç teşkil etmişler ve dikkatleri acil gereksinimi duyulan reformlardan uzaklaştırmayı başarmışlardır. Bkz; Özek (1964: 285, 286).

⁸¹⁵*Vatan* (01.06.1966); *Cumhuriyet* (01.06.1966); *Milliyet* (17.10.1966).

gelişmeler karşısında pasif davranmıştır. AP içindeki İslamcı hizbin faaliyetleri,⁸¹⁶ AP Hükümetinin Ortadoğu politikası kapsamında muhafazakâr rejimlerle yakınlaşması da İslam'ın Türkiye'deki rolünü güçlendirerek, radikal dincileri saldırgan olmaya teşvik etmiştir.⁸¹⁷

AP din konusunda hem baskıya hem de istismara karşı bir duruş geliştirirken,⁸¹⁸ 1950'lerde büyümesini sürdüren “Nurculuk” 60'ların Türkiye'sinde örgütlü bir yapıya sahip olarak, üniversitelerde ve devlet kurumlarında taraftar edinmeye başlamıştır.⁸¹⁹ AP'nin 1965 seçimleri ile iktidara gelmesinden sonraki altı aylık süreçte dini fanatizmde artan eğilimler, deneyimli bir siyasetçi olan İsmet İnönü'nün tehlikeyi fark ederek Hükümete şu uyarıyı yapmasına neden olmuştur;

*"İrticaa heves etmeyiniz, teşvik etmeyiniz, komünizmden daha az tehlikeli görmeyiniz; hangisinin daha tehlikeli olduğunu zaman gösterecektir."*⁸²⁰

Buna mukabil dönemin Bayındırlık Bakanı Ethem Erdiñç halka yönelik bir konuşmasında "Paşadan maşadan, satırdan matırdan korkmayız. İslam Enstitüleri açacağız."⁸²¹ diyerek ordu üst kademesi ve muhalefete karşı meydan okumak istemiştir. Türkiye'de meydana gelen bu atmosfer içerisinde gerici faaliyetlerin boyutu büyüdüğü ve dini fanatizmin saldırıları yine Atatürk heykellerini hedef aldığı için Feroz Ahmad'a göre “inançlı bir sağcı” olan Orgeneral Tural sık sık Nurcuların faaliyetlerine tepki göstermek zorunda kalmıştır.⁸²² Konya'daki Krom Magnezit Ateş Tuğlası Fabrikasının temel atma

⁸¹⁶Demirel'i İslam'a sırt çevirmek ve Siyonistlerin kuklası olmakla itham eden Erbakan ve hizbi AP içinden ayrılarak 1969 yılında MNP ve MSP'yi kurmuşlardır. Bkz; Zürcher (2019: 289).

⁸¹⁷Ahmad (1992: 377, 378).

⁸¹⁸Adalet Partisi (1974, Program ve Tüzük, Akt. Çağlıyan 2008: 224).

⁸¹⁹Bu konu hakkında Bkz: Özek (1964: 237 -300); Cumhuriyet (22.06.1966); Cumhuriyet (08.06.1966).

⁸²⁰Cumhuriyet (16.04.1966).

⁸²¹Cumhuriyet (01.06.1966).

⁸²²Ahmad (1992: 378)

töreninde konuşan Genelkurmay Başkanı Tural “Nurculuk komünizm kadar tehlikelidir”, diyerek ordunun dikkatini çekmiş ve Başbakan Demirel’i bu konuda uyarmak istemiştir.⁸²³

Orgeneral Tural aynı günlerde Nurculuk tehlikesini belirten Yargıtay kararının ordu kademelerine tanıtılması ve açıklanması için ordu birliklerine bir tamim göndermiştir. Tural’ın Nurculukla ilgili tamimi şöyledir:

“1-Anayasamızın prensiplerinden olan laikliği kaldırmak ve din kurallarına göre devleti yönetmek ve bu suretle bir çeşit dini diktatorya kurmak amacını güden Nurculuğu etraflıca açıklayan ve Nurculuk propagandasının suç teşkil ettiğini belirten Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 29 Eylül 1965 gün esas 234/D-1, karar 313 sayılı kararı yayınlanmıştır.

2-Bunun gibi devletin müesses iktisadi, sosyal, siyasi veya hukuki temel nizamlarını bozmayı daima hedef tutmuş olan komünizm ve emsali cereyanlar ve anayasayı temelden atmaya matuf hareketlerdir. Aşırı sağ ve aşırı sol denen bu gibi davranışlar ancak Türkiye’yi ve Türk milletini ilkel çağa götürür. Sonuç olarak egemenlik ve özgürlüğü yok eder. Türk Milleti’nin amacı şanlı tarihi ile oranlı olarak ve Atatürk’ün gösterdiği yollardan ilerlemektir. Bu amaca ulaşmak için aydınların çabası şarttır. Aydın: bilgili anlamına değil bilgisi ile çevresini aydınlatmak ve topluma yararlı olmak anlamına gelir. Milletimizi bu gibi aşırı sağ ve sol cereyanlara kaptırmamak için devamlı olarak çalışmak gerçek aydınların başlıca görevlerinden biridir. Bütün Türk aydınları gibi Silahlı Kuvvetler personelinin de bu görevi titizlikle yapmaya devam edeceklerine inanıyorum.

*3-Bu itibarla memleket davalarından önemli bir konuyu ele alıp hukuki yollarla çözen ve hükme bağlayan mezkûr Yargıtay kararlarının, daima bir rehber olarak esas alınmasını ve bu emrin ve Yargıtay kararlarının bütün Silahlı Kuvvetler personeli tarafından okunmasını erbaş ve erlere anlayabilecekleri şekilde açıklanmasını rica ederim.”*⁸²⁴

⁸²³Milliyet (12.06.1966).

⁸²⁴Cumhuriyet (12.06.1966).

Genelkurmay Başkanı'nın bu uyarısına paralel olarak Cumhurbaşkanı Sunay da radyoda yaptığı bir konuşmada yurt gezisi intibalarını anlatarak “Nurculuk Anayasaya aykırıdır, milletin tarikat bölüntüleri ile çatışmaya sürüklenmemesi” gereklidir demiş ve siyasilerin bu konuya dikkat etmesini istemiştir.⁸²⁵ Sunay'ın açıklamasını takip eden günlerde Genelkurmay Personel Dairesi Başkanlığı tarafından Cumhurbaşkanı Sunay'a Nurcuların faaliyetleri hakkında bir rapor verilmiştir.⁸²⁶

Cumhurbaşkanı Sunay, 1968 Kurban Bayramı mesajıyla irtica konusunda Demirel Hükümetini uyarmıştır. Orgeneral Tural da Gürsel 68 Kış Tatbikatı sırasında basın mensuplarına verdiği demeçle, irtica aleyhinde Demirel'e karşı çıkan Sunay'ın yanında yer aldığını göstermiştir.⁸²⁷ Ahmad'ın “inançlı bir sağcı” ifadesine rağmen Tural, radikal İslam'a ve dini fanatizme karşı tutumunu Genelkurmay Başkanlığı görevine gelmeden çok daha önce açıkça göstermiştir. Tural'ın 1. Ordu komutanı iken Nurculuk hakkındaki faaliyetleri ve Nursi'nin mezarının taşınmasında üstlendiği görev söz konusu tutumun örnekleridir. Bu durum Tural'ın “inançlı bir sağcı” olarak nitelendirilmesinin yanında laik ve Kemalist bir asker olmasıyla ilişkilendirilebilir. Ayrıca Orgeneral Tural emekli olduktan sonra da basına verdiği demeçlerde “Türkiye laik bir devlettir ben katılmayı şahsen prensip itibarıyla doğru bulmuyorum anayasaya aykırıdır. Belki özel şahıslar katılabilir.” Sözleriyle AP Hükümetinin İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini, Türkiye'nin İslam zirvesine katılmasını eleştirmiştir.⁸²⁸

⁸²⁵ *Milliyet* (11.07.1966).

⁸²⁶ *Milliyet* (15.10.1966).

⁸²⁷ *Ant* (26.03.1968: C.3, S:65, s.4).

⁸²⁸ *Cumhuriyet* (29.08.1969:1); *Milliyet* (18.09.1969:1).

III.3.7. Milli Savunma Sanayisi Konularındaki Faaliyetleri

Türkiye bu dönemde geçmişte edinilen tecrübeler nedeniyle stratejik savunma konularında sadece ABD'ye bağlı kalmak istememiştir. Bunların en önemli nedenlerinden biri de 1961 yılında Türkiye'ye yerleştirilen Jüpiter füzelerinin, Ekim 1962'de yaşanan Küba krizi esnasında ABD ve SSCB arasında gizlice yapılan bir anlaşma sonucu Türkiye'ye danışılmadan, sökülmesidir.⁸²⁹ Bu durum Türkiye için ABD ye karşı siyaseten bir güvensizlik yaratmıştır. Türkiye'de siyasi ve askeri çevrelerde 1962'de Jüpiterlerin sökülmesine ilave olarak 1964'te ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye yazdığı sert üsluplu mektuptan birtakım dersler çıkarılmıştır.⁸³⁰

ABD'ye duyulan güvensizliğin neticesinde askeri alanda da birtakım değişiklikler yaşanmış, Türkiye, askeri alanda ABD'den ve onun kontrolündeki NATO'dan bağımsız hareket edebilecek inisiyatifler geliştirmek istemiştir. Bu doğrultuda Türk ordusunun kendi imkânları ile savaş gücünü artırması yolundaki çalışmalar sonuç vermiş, Amerika dışından da silah satın alındığı duyurulmuştur. Genelkurmay Başkanlığının Türk ordusunun kendi imkânları ile savaş gücünü artırması yolunda aldığı kararlar ve yapılan çalışmalar olumlu sonuçlar vermiştir bu doğrultuda savunma sanayisi için araç ve gereçler yapılmıştır.⁸³¹

Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevinin henüz başları sayılan 17 Nisan 1966'da ABD'den Hava Kuvvetlerine katılmak üzere 21 adet çift motorlu jet avcı uçağı alınmıştır. Uçakların teslim töreni Ankara'da yapılmış Orgeneral Tural yeni uçakları yakından incelemiştir.⁸³²

⁸²⁹Cumhuriyet (11.12.1968).

⁸³⁰Kıbaroğlu (Yaz 2012: 192).

⁸³¹Cumhuriyet (14.08.1966)

⁸³²Milliyet (18.04.1966).

Harp sanayisi konusunda Genelkurmay Başkanı Tural “1968 Gürsel Kış Tatbikatı” sonunda dikkat çeken bir demeç vermiş: Türkiye'nin harp sanayi konusunda 15 yıllık bir plan hazırladığını, bu plan gereğince milli bir savaş sanayi kurulacağına, planın ilk 5 yıllık döneminde hafif silah imalatı, ikinci dönemin sonunda tank ve uçak, 3. dönemin sonunda ise nükleer silahlar bile yapmanın mümkün olacağını söylemiştir. Sosyalist ülkelerden silah almayı düşünüp düşünmediği yolundaki bir soruya da Tural şu cevabı vermiştir; “Böyle bir alışverişimiz yok. Ve böyle bir alışverişe de şimdilik girme niyetinde değiliz. Biz 15 yıllık planımız ile yapılmakta olan bu yardımlardan bile elimizi çekmeyi düşünürken yeni başka taraflara el uzatmaya asla gitmek istemeyiz.” demiştir. Tural, bir taraftan da akü yapımı, lastik imali konuları üzerinde de durulduğunu söyleyerek, doğu bölgesi için gerekli kızak, uyku tulumu, kış elbisesi, lastik bot ve kayak ayakkabısının kendi imkânlarımızla yapılmaya çalışıldığını bildirmiştir. Tural “Ama dışarıdan bulabildiğimiz ve bizi donatmak yüzünden yardım edecek bu gibi malzemelerin alınmasında da başımızı başka tarafa çevirmiyoruz.” demiştir. Tural “Amerika'nın yardımlarını büyük ölçüde kesmesi karşısında Türkiye'nin standartlarını düşürmeyeceğini” söyleyerek ayrıca bir tank fabrikasının kurulacağını bildirmiştir.⁸³³

Orgeneral Tural'ın bu açıklamaları üzerine Başbakan Demirel'e sorulan “Batı yardımlarından elinizi çekecek misiniz? sorusuna Demirel şöyle yanıt vermiştir: “Batı yardımlarından niçin el çekelim böyle bir şey düşünmüyoruz. Türkiye bir gün yardım almayacak duruma gelecektir.”⁸³⁴ Başbakanın konu hakkındaki demeci Genelkurmay Başkanı ile Hükümet arasındaki fikir ayrılığını bir kez daha göstermiştir. Genelkurmay Başkanının savunma sanayisine yönelik demeci ve AP Hükümeti arasındaki fikir ayrılıkları Ant dergisinde şu şekilde değerlendirilmiştir.;

⁸³³Cumhuriyet (21.03.1968).

⁸³⁴Cumhuriyet (24.03.1968: 7).

“Tural’ın koyu bir komünizm aleyhtarı olduğu bilinmektedir. Ancak bilinen bir şey daha Tural’ın Amerikan uşaklığına da karşı olmasıdır. İşte bu Amerikan hegemonyasından kurtulmak isteğidir ki Tural’ı mutlak suretle Türkiye’de milli bir harp sanayi kurmak düşüncesine itmiştir. Bu düşünce gerçekleşebilir mi gerçekleşemez mi gerek kalkınma planına gerekse devlet bütçesine bakılınca görülmektedir ki Tural’ın bu istekleri ile siyasi iktidarın iradesi %100 çelişmektedir. İlhami Soysal’ın Akşam Gazetesinde yaptığı açıklamaya göre 1968 Milli Savunma bütçesine 4 milyar lira ayrılmıştır. Ancak bu paranın hemen tamamı cari harcamalara gitmektedir. Yatırım karşılığında ise lojman, bina yapımı ve onarımlar için ayrılmış çok küçük rakamlar bulunmaktadır. Tural’ın gerçekleştirmek istediği milli harp sanayi projesi ile Amerika’nın dümen suyundaki Adalet Partisi iktidarının tutumu herhalde büyük çatışmalar gösterecektir.”⁸³⁵

Tural ayrıca Aralık 1968’de milli savunma konusunda gazetecilere verdiği bir demecinde Türkiye’yi çevreleyen dost ve düşman milletlerin nüfus bakımından her gün geliştiğine dikkat çekmiştir. Nüfusun artmasına taraftar olduğunu, Türkiye’nin 100 milyonun üstünde bir nüfusu beslemeye, barındırmaya yeterli olduğunu da söylemiştir. Tural, Rusya’nın, Arap ülkelerinin nüfus güçlerini anlattıktan sonra Türkiye’nin 100 milyon insana ihtiyacı olduğunu “Japonya denizde inciler üretmek sureti ile bizden daha kalabalık nüfusunu daha az topraklarda beslemektedir biz de toprağımızı madenlerimizi daha iyi işletmek suretiyle kalabalık bir nüfusu besleyebiliriz.” cümleleriyle belirtmiştir.⁸³⁶ Bununla birlikte Orgeneral Cemal Tural 25 Aralık’ta, Genelkurmay Araştırma Geliştirme Dairesi ilgilileri ile çalışmalar yapan İlmi Danışma Kurulu üyelerini kabul etmiştir. Genelkurmay Başkanı ABD’nin 1968 yılı sonlarında Ay konusunda yapmakta olduğu çalışmalara değinerek: *Daha çok şeyler yapmak gerekir. Adamlar arşa çıkıyor, biz yürüyoruz. Yürümeyi artık koşmaya değiştirmemiz lazım. Bakın göklerde halen müstesna cesur insanlar dolaşıyor. Bizim aramızda da cesur insanlar var ama bizde o imkân yok. İleride*

⁸³⁵Ant (26.03.1968, S:65, C:3, s.5).

⁸³⁶Cumhuriyet (11.12.1968).

biz de aya çıkacağız. Bunu ümit edebiliriz. İlmin sınırı ve mekânı yoktur. demiştir.⁸³⁷ Tural, Milli Savunma konularındaki görüşünü Şubat 1969'da şu sözlerle de dile getirmiştir: *Elmadağ ve Kırıkkale fabrikalarını Atatürk kurdu. Bunları yaparken o yarın yalnız kalabilirsiniz, kalmasanız bile bunlara dayanabilirsiniz demek istedi. Diğer sanayi kollarında da aynı hedefi gösterdi.* demiştir.⁸³⁸

Orgeneral Cemal Tural, Genelkurmay Başkanlığına getirildikten hemen sonra Türkiye açısından sakınca arz eden Ege Denizi'ndeki NATO kumanda sisteminin (NATO kapsamında Ege Denizi'ndeki büyük kısmı Yunan genelkurmayına ait olan yetkilerin) değiştirilmesi için NATO nezdinde resmi bir müracaatta bulunmuştur. Fakat belirtildiğine göre bu Türk teklifi dönemin Dışişleri Bakanı Çağlayangil tarafından geri alınmıştır. Yine belirtildiğine göre Memduh Tağmaç Genelkurmay Başkanlığını devraldıktan sonra bu konu yeniden ele alınarak NATO çağrı kuvvetine katılma şartlarından biri olarak Brüksel'e iletilmiştir.⁸³⁹ Orgeneral Tural ayrıca Genelkurmay Başkanlığı döneminde 4. Orduyu kurmayı ve bunu idealindeki milli savunma sistemiyle (yerli savunma silahları) donatmayı istemiştir.⁸⁴⁰

Sonuç olarak Ant dergisinin ileri sürdüğü gibi AP Hükümeti savunma ve güvenlik sistemlerinde tamamen ABD'ye bağlı bir politika izlememiştir. 1960'larda silahların artan maliyetleri ve solcu aydınların Türkiye'yi NATO ve ABD'ye olan bağlılığını hiddetle eleştirmelerinin etkisi, Amerikan 6. Filosunun gelişine karşı yapılan kitle gösterileri,⁸⁴¹ AP Hükümetini bu dönemde, ABD dışı alternatiflere yöneltmiştir. Bu

⁸³⁷Cumhuriyet (26.12.1968).

⁸³⁸Cumhuriyet (06.02.1969).

⁸³⁹Cumhuriyet (31.05.1969); Bu bağlamda 1975 yılında Genelkurmay Başkanlığı tarafından NATO'dan tamamen bağımsız sadece milli çıkarlar için kullanılacak bir tümen kurulmuş, tümen daha sonraları Ege Ordusu'na dönüştürülmüştür. Bkz: Ahmad (1995: 197).

⁸⁴⁰Cumhuriyet (21.03.1969).

⁸⁴¹Zürcher (2019: 311, 312).

yeni arayışları ve değişimler sonucunda komşu ülkeler, İslam ülkeleri, Sovyetler Birliği ve diğer sosyalist ülkelerle ilişkiler geliştirilmiştir.⁸⁴² ABD'ye duyulan güvensizlik neticesinde Türkiye 1966 yılında, Amerika'yla yapılan ikili antlaşmaların yeniden düzenlenmesini istemiş, bu doğrultuda 1967 yılında başlayan çalışmalar 1969 yılında sonuç vermiş ve daha önce yapılan tüm antlaşmaların yerine 3 Temmuz 1969'da Savunma İş Birliği Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁴³ Tüm bunlara rağmen Orgeneral Tural Genelkurmay Başkanlığı görevi sona erdikten sonra AP Hükümetinin, Harp Sanayi Dairesinin kaldırılmasını tasvip etmediğini “Herhalde tedbirlerini almış olmalıdırlar. Atatürk bu sanayinin temellerini Kırıkkale'de Karabük'te Gölcük'te Eskişehir'de Kayseri'de atmıştı. İzindeyiz diyoruz ve orada kalıyoruz.” sözleriyle dile getirmiştir.⁸⁴⁴

III.4. Orgeneral Tural ve Sol Akımlar

Akşin Türkiye tarihinde bu ülkeye çok partili yaşamı getirme şerefının İnönü'ye ait olduğunu, çağdaş demokrasiye yönelişin ise MBK'ye dolayısıyla orduya ait olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda 1961 Anayasası'nın oluşturduğu liberal siyasi ortamda 1960 öncesi sıkı denetim altında tutulan işçi ve radikal aydın grupların siyasi faaliyet göstermesine izin verilmiştir.⁸⁴⁵ Böylece TİP 1960'lar Türkiye'sinde solu temsil eden yasal parti olarak ortaya çıkmıştır. İşçi sendikalarından ve entelektüellerden büyük destek gören İşçi Partisi yeni anayasanın sağladığı serbestlik sayesinde yayın yoluyla ifade edilmiştir. Bunların başında editörlüğünü Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı Yön dergisi gelmiştir. Yön Marksist olmayan farklı köktenci ve sol görüşleri dile getirirken bunlara

⁸⁴²Özdemir (2002: 23).

⁸⁴³ABD ile yapılan ikili anlaşmaların üçü 1950'li öncesi 31'i demokrat parti döneminde 22'si 1960'ların başında olmak üzere 56 ayrı antlaşmadan meydana gelmektedir. Bkz; Erhan (2002: 556). Bu anlaşma doğrultusunda Türkiye'ye de bulunan Amerikan üslerinin mülkiyeti Türkiye'ye geçmiştir. Bkz; *Cumhuriyet* (04.07.1969).

⁸⁴⁴*Cumhuriyet* (29.08.1969).

⁸⁴⁵*Akşin* (2007: 506, 507).

sınırlı bir Marksist yaklaşım sergileyen Aydınlık ve Devrim dergileri de eklenmiştir.⁸⁴⁶ 27 Mayıs sonrasında radikal sol akımların gösterdiği gelişmeye bağlı olarak iktidardan ve Silahlı Kuvvetlerden sola karşı bir takım engelleyici hareketler gelmiştir.

III.4.1. Koalisyon Hükümetleri Döneminde Sola Karşı Genel Tutum

İnönü Başkanlığındaki II. Koalisyon Hükümeti de sol akımların gelişmesinden endişelenmiş ve sıkıyönetimi uzatmak için sol akımları tehdit olarak göstermiştir. 1963 Ağustos’unda Savunma Bakanı İlhami Sancar, Aydemir ve arkadaşlarını kaçırmaya hazırlanan aşırı solcu bir grubun üyelerinin tutuklandığını açıklamıştır.⁸⁴⁷ Eylül ayında Milli Güvenlik Teşkilatı asıl iş olarak Silahlı Kuvvetler içindeki örgütlenmeleri ve sol faaliyetleri izlemek üzere MİT olarak yeniden düzenlenmiştir. Bundan sonra art arda gelen sağ hükümetler ise solu büyük bir tehdit olarak görmüşlerdir.⁸⁴⁸

Özellikle Demirel’in Başbakan Yardımcısı olarak görev aldığı Dördüncü Koalisyon Hükümetinin sola yönelik politikası baskıcı ve sert olmuş, İşçi Partisi’nin toplantıları sık sık silahlı saldırılara uğrarken, yayınları hükümetinin açık onayı ile yerel yetkililerce yasaklanmıştır. Başbakan Yardımcısı Demirel, sınıf mücadelesine izin vermeyeceğini, bu türden gruplara karşı birleşmenin zamanının geldiğini beyan ederken,⁸⁴⁹ Bakanlar Kurulu aşırı sola karşı yeni tedbirler alınmasını istemiştir.⁸⁵⁰

⁸⁴⁶Zürcher (2019: 292).

⁸⁴⁷*Cumhuriyet* (20. 08.1963).

⁸⁴⁸Ahmad (1992: 185-187).

⁸⁴⁹*Cumhuriyet* (30. 05. 1965).

⁸⁵⁰Ahmad (1992: 190).

III.4.2. I. Demirel Hükümetinin Sol Akımlara Karşı Yaklaşımı

1960'larda tüm Dünya'da yayılmaya başlayan sol akımlar, Türkiye'de de öğrenci ve entelektüellerin desteğiyle güçlenmiştir.⁸⁵¹ 1965 Genel Seçimi kampanyaları sırasında Demirel, komünist düşmanı olduğunu, komünizmle yılmadan mücadele edeceğini beyan etmiştir.⁸⁵² I. Demirel Hükümeti Döneminde bu işçiler giderek militanlaşmış, bir grup işçi Türk-İş'ten koparak Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu'nu kurmuştur. Üniversitelerde Türkiye'nin NATO ve ABD'den bağımsız hareket etmesine yönelik savunmalar gelmiştir. Ocak 1966'da Özgür Subaylar Komitesi, Mart 1966'da Milli Kurtuluş Komitesi Türkiye'yi ABD'nin güdümünden kurtarmak için birlik ve mücadeleye davet eden bildiriler yayınlamışlardır.⁸⁵³ Bu süreçte Başbakan Demirel ekonomik ve sosyal değişime bağlı olarak partisinde meydana gelen, parçalanma nedeniyle zamanla klasik demokrasi anlayışından yavaş yavaş ayrılarak,⁸⁵⁴ 1966 Eylülünde AP Hükümetinin Sanayi Bakanı Mehmet Turgut ise özel sektörü kapitalizm düşmanlarına karşı mücadeleye çağırırken⁸⁵⁵ hükümetin de sola yönelik saldırısı devam etmiş, aydınlar, yazarlar, sanatçılar hakkında ceza kanununun 141. ve 142. maddesi uyarınca komünizm propagandası yapmaktan soruşturma açılmıştır.⁸⁵⁶

Ülkedeki bu ideolojik kutuplaşma yüksek komutanın siyasi ortamlara uğraşmasına neden olmuştur. Bu bildirilere istinaden Genelkurmay Başkanlığınca rejime karşı muhalefet edenlere yönelik bir bildiri yayınlayarak “Türk vatandaşları arasındaki

⁸⁵¹Zürcher (2019: 292).

⁸⁵²Demirel söz konusu konuşmayı 29 Haziran Samsun mitinginde yapmıştır. Bkz: *Son Havadis* (30.06. 1965).

⁸⁵³*Ulus* (20.01.1966); *Cumhuriyet* (05.03. 1966); *Cumhuriyet* (06.03. 1966).

⁸⁵⁴Tunçay (1983: 2100, 2101).

⁸⁵⁵*Cumhuriyet* (28.09. 1966).

⁸⁵⁶*Cumhuriyet* (09.03.1966); *Cumhuriyet* (10.03. 1966).

birlik uyum ve dayanışmayı bozmayı hedefleyen böylesi yeraltı faaliyetler için Silahlı Kuvvetler adının istismar edilmesi vatana ihanetle aynı şeydir” denilmiştir.⁸⁵⁷

1966 sonlarında öğrenci gösterileri siyasi yaşamın bir parçası haline gelmiş, fakat bu kez 27 Mayıs tecrübesi ile öğrenciler ve asker karşı karşıya getirilmemiştir. Bunun yerine toplum polisi denilen polis ekipleri ile öğrenci gösterileri dağıtmaya çalışılmıştır. Ancak yine askeri müdahale söylentileri yayılmaya başlamıştır. Hükümet durumu kontrol edemeyince, Sunay yeni yıl münasebetiyle yayınladığı mesajında söylentileri doğrulamış ancak ordunun bu olayların ne aleti olacağını ne de seyirci kalacağını belirtmiştir.⁸⁵⁸ Başbakan Demirel ise aşırı cereyanlarla mücadelede kararlı olduklarını açıklayarak “komünizme karşı uyanık olmalıyız” mesajını vermiştir.⁸⁵⁹

1968 yılında ise AP Hükümetinin beklenen ekonomik istikrarı yakalayamaması, işsizlik ve enflasyon ekonomik yaşamı giderek zorlaştırmıştır. Kıbrıs meselesi nedeniyle yaşanan gerilim, Johnson- İnönü mektuplaşmasının ortaya çıkması ülkede Amerika'ya yönelik düşmanlığı tırmandırırken, sol cenahlardan da AP Hükümetine kukla hükümet eleştirisi yöneltilmiştir.⁸⁶⁰ Özellikle Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri ve öğretmenleri ülke sorunlarına eğilmek amacıyla solun üniversite içerisinde örgütlenmesi için çeşitli çalışmalar yapmışlardır. Bu doğrultuda 1968'de Milli Demokratik Devrimi amaçlayan Dev-Genç kurulmuştur.⁸⁶¹ 1960 sonlarında sol akımı savunan bazı gruplar örgütlenme ve yayın dışında da eyleme geçilmesi gerektiğini

⁸⁵⁷ Ankara radyosu 12 Mart 1966 SWB IV/2112/c/1'içinden Akt: Ahmad (1992: 196).

⁸⁵⁸ *Cumhuriyet* (01.01.1967).

⁸⁵⁹ *Haber Gazetesi* (31.01.1967).

⁸⁶⁰ Ahmad (1992: 195).

⁸⁶¹ Fransa'da Mayıs 1968'de General De Gaulle'ü devirmeye çalışan gençlik hareketi Türkiye'deki gençleri de etkilemiştir. Bkz: Zürcher (2019: 292-293).

savunarak bombalama, adam kaçıрма, banka soyma şeklinde siyasal şiddete başvurmuşlardır.⁸⁶²

Bu süreçte Başbakan Demirel Kasım 1968’de "Yürümekle sokaklar aşınmaz" diyerek demokratik bir tavır ortaya koymaya çalışmışsa da AP Hükümeti ülkenin terör ortamına girmesini önleyememiş hatta solculara karşı sağ grupların eylemcilerine göz yummuştur.⁸⁶³ CHP ise ortamı yumuşatmak için seçim kampanyaları sırasında başlattığı “ortanın solu” sloganını kullanmayı sürdürmüştür.⁸⁶⁴ Feroz Ahmad’a göre “zamanın iyi bir yargıcı” olan İnönü, 1969 yılında ABD Büyükelçisi Robert Komer’in arabası yakıldığı zaman “Türkiye’yi fırtınalı günler bekliyor, bunun ilk işaretini Sümerbank Grevi’nde gördük.” sözleriyle Türkiye’deki işçi militanlığına dikkat çekmiştir.⁸⁶⁵

III.4.3. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural’ın Türkiye’deki Sol Akımlara Karşı Gösterdiği Tutum ve Faaliyetler

27 Mayıs 1960 müdahalesinden sonra ordu Türk siyasi yaşamında baskın bir konuma gelerek, oluşturduğu yeni rejimi korumaya çalışmıştır. Yeni yasalarla askeri zümrenin ekonomik durumunun iyileştirilmesi, ordunun sosyal statüsünü yükselterek siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamda etkinliğini arttırmasına neden olmuştur. 1961’de OYAK’ın kurulması orduyu ülkenin en büyük sanayi topluluklarından biri haline getirmiştir. Bu nedenle 60’larda Ordu rejimi savunma amaçlı AP gibi mevcut özel girişim

⁸⁶²Zürcher (2019: 295).

⁸⁶³Tunçay (1983: 2096-2100).

⁸⁶⁴CHP Genel Başkanı İsmet İnönü “Ortanın Solu” sloganını “1961 yılına kadar 250 lira kazanan vergi veriyor, 250 bin lira kazanan vergi vermiyordu. Bugünkü cemiyet bunu kabul etmiyor. İşte ortanın solu budur” şeklinde açıklamıştır. *Cumhuriyet* (08.10.1965).

⁸⁶⁵Ahmad (1992: 200, 201); Sümerbank Grevi Türkiye’deki en uzun grev olarak tarihe geçmiştir. Bkz; *Tercüman* (31.01.1969).

düzenini geliştiren partileri savunmuş, TİP gibi rejimi değiştirmeye çalışan sosyalist partilere karşı çıkmıştır.⁸⁶⁶

Silahlı Kuvvetlerin bu genel ideolojik yaklaşımının yanında Türkiye'nin dışarıda Kıbrıs sorunu gibi kritik bir meselenin gündeme geldiği, içeride işçi ve öğrenci eylemleri, sağ- sol çatışmalarıyla sokağa taşan bir siyasi ortamın oluşması Orgeneral Tural'ın sol akımların karşısında yer almasına neden olmuştur.

Tural'ın göreve başlamasından kısa bir süre sonra İstanbul'da on binlerce kişinin katıldığı büyük bir miting düzenlenmiş, miting “komünistlere ölüm, kahrolsun komünistler, kızıl uşaklar bu vatanı terk edin” haykırırları ile başlamış, “ihtilali bekleyen kızılıların karşılarında Türk Mehmetçliğini bulacakları” yönünde naralar atılarak komünistlere karşı uyarılar verilmiştir.⁸⁶⁷ Orgeneral Tural, İstanbul'daki mitingden 5 gün sonra Heybeliada'daki Deniz Harp Okuluna gitmiştir. Okulu denetleyen Tural, daha sonra gazetecilerle konuşmuş ve sağ - sol akımlar konusunda sorulan bir soruya: *Büyüklerimiz bize, sağa sola bakma doğru git diye nasihat ederlerdi. Bu böyle olmalıdır. Herkes kendi görevini yaparsa en iyi istikamet tayin edilir. Kunduracı ben profesörden iyi bilirim derse olmaz. Herkes kendi işine sahip olduğu anda ortada mesele diye bir şey kalmaz ve düzelir.* cevabını vermiştir.⁸⁶⁸

Ancak 1960'lar Türkiye'sinin siyasi koşulları çerçevesinde AP Hükümetinin ve dönemin Genelkurmay Başkanı Tural'ın en çok ilgilendiği konuların başında komünizm konusu gelmiş, her ikisi de sol eğilimleri Türkiye açısından büyük bir tehdit olarak görmüşler ve bu akımlara karşı mücadele etme yolunu seçmişlerdir.

⁸⁶⁶Ahmad (1992: 194).

⁸⁶⁷*Haber Gazetesi* (21.03.1966)

⁸⁶⁸*Milliyet* (26.03.1966).

Bu doğrultuda Cumhuriyet gazetesinde yer alan habere göre Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural rejime karşı oluşan ideolojik muhalefete yönelik, Kara Kuvvetleri Komutanlığı sırasında birliklere gönderdiği bir emirde: *Zararlı bir ideoloji olan komünizmin bütün yönlerini özet olarak ele almış bulunan bu kitap, eratin anlayacağı bir dille yazılmıştır. Kara Kuvvetleri camiası içinde bulunan bütün birlik, gurup ve karargâhların bu el kitabındaki konuları ders planları içine alarak erata öğretmelerini rica ederim.* diyerek komünizm ile mücadele metotlarını kapsayan el kitabındaki konuların ders programlarına alınmasını istemiştir. Orgeneral Tural'ın bu emirnamesi üzerine Kara Kuvvetleri topluluğu içindeki birliklerde ders programlarına alınan "Komünizmle Mücadele El Kitabı" Atatürk'e ait olduğu iddia edilen "Komünizm her görüldüğü yerde ezilmeli" cümlesi ile başladığı ve komünizm ile demokrasi arasındaki genel farkların izah edildiği, kitabın son kısmının ise "Komünizm yılanı görüldüğü her yerde ezilmelidir. Milletimizin var olması buna bağlıdır. Fakat bu yılan öyle taşla sopa ile dipçikle ezilir cinsten değildir." şeklinde bitiği belirtilmektedir.⁸⁶⁹

Genelkurmay Başkanı Tural'ın tutumu özellikle sol basında şiddetli bir eleştiriye maruz kalırken bu durum Tural'ı üzmüş ve sinirlerini bozmuştur. Kendisine saldıranların başında sol eğilimli yazılar yazan Akşam Gazetesi yazarı İlhami Soysal gelmiş, Soysal, Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ı hedef alan, şu yazıyı yazmıştır:

...Bu vatan üstünde yaşayan bu halkı sevmek ne genelkurmay başkanının tekelindedir ne de bir başkasının... halkın vergileriyle kurulmuş olan ordunun başındaki bir insan olarak, yaptığı ve yapacağı her yanlış hareketin hesabını sonuna kadar vereceğini, hiç ama hiçbir zaman keyfinin istediği gibi davranamayacağını, davranırsa en ağır şekilde suçlanacağını ve gerekirse yerinden iki satırlık bir yazı ile

⁸⁶⁹Cumhuriyet (29.04.1966).

*uzaklaştırılabileceğini de bilmelidir. Demokrasilerde genelkurmay başkanlarının özel dokunulmazlıkları olduğu yolunda bir kaideyi daha tarihler yazmamıştır ...*⁸⁷⁰

Soysal bu yazısından yaklaşık bir ay sonra, 8 Eylül günü Ankara’da evinden gazeteye giderken kaçırılarak darp edilmiş ve ıssız bir yere bırakılmıştır.⁸⁷¹ Soysal’ın Özel Harp Dairesi’nde görevli Yarbay Salih Raci Tekin tarafından kaçırıldığı ve olayın failinin de Tekin olduğu ortaya çıkarılmıştır.⁸⁷² İlhami Soysal o dönemde yazdığı yazılarla Genelkurmay Başkanı Cemal Tural a yönelik eleştirilerde bulunmuştur.⁸⁷³ Birçok kişi gibi Metin Toker de Soysal’ın dövülmesini Genelkurmay Başkanı Tural’ın istediğini ileri sürmüştür. Bu durum büyük bir skandal olurken muhalefet lideri İnönü ve partilileri gazetecilerden yana tavır almışlardır.⁸⁷⁴ İnönü meseleyi Cumhurbaşkanı Sunay ile de görüşmüş ve konu hakkında şunları söylemiştir: *Silahlı Kuvvetlerin en tepesindeki adam kendisi aleyhinde yazı yazmış bir gazetecinin dövülmesi olayından sorumlu sanılıyor. Üzerinde şüpheler var ve bu şüpheleri dağıtıcı, kaldırıcı bir durum konulamıyor ortaya ve o kişi sandalyesinde kalıyor.* Sunay buna karşılık İnönü’ye “Paşam ben sordum yapmadım” diyor şeklinde karşılık verince İnönü: “Yapmış olabilir, yapmamış olabilir. Dilerim yapmaz yapılmamıştır. Ama susuyor, kuşkular geliyor, yaygınlaşıyor ve sandalyesinde kalıyor.” diyerek Tural’ın bir açıklama yapmasını veya görevinden istifa etmesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁷⁵

20 Kasım’da Soysal’ı döven Yarbay Tekin’in yargılanması için gerekli işlemler başlatılırken,⁸⁷⁶ 22 Ekim’de de Genelkurmay Basın Bürosundan Soysal olayı ile ilgili bir açıklama yapılmıştır. Açıklamada İlhami Soysal olayı ile ilgili: olayın Silahlı

⁸⁷⁰ <https://haber.sol.org.tr>, (Erişim Tarihi 26.10.2021).

⁸⁷¹ *Milliyet* (09.09.1966).

⁸⁷² *Cumhuriyet* (29.12.1984); tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 26.10.2021).

⁸⁷³ *Cumhuriyet* (29.12.1984).

⁸⁷⁴ Toker (1993b: 137).

⁸⁷⁵ *Cumhuriyet* (29.12.1984).

⁸⁷⁶ *Milliyet* (21.11.1966).

Kuvvetlere mal edildiğine değinilerek: *Bu yolda yayın yapanlara her milliyetçi Türk vatandaşı gibi adaleti sabırla beklemeleri gerektiğini umumi efkâr ve Silahlı Kuvvetler önünde beyan ederiz.* denilmiştir.⁸⁷⁷ Soysal davası ile tutuklanan Yarbay Salih Raci Tekin, Astsubaylar Yüksel Aşçıoğlu ve Sadık Görmez 'in yargılamalarına Ağır Cezada devam edilmiştir.⁸⁷⁸ Yargılama sonucunda Yarbay Raci Tekin aklanmış, Astsubay Yüksel Aşçıoğlu 3 yıl hapis cezasına çarptırılmış ancak bu sırada çıkarılan 1974 Af Kanunuyla kurtulmuştur.⁸⁷⁹

III.4.3.1. Komünizm Konusunda Tural'ın Orduya Verdiği Emir ve Sonrasında Yaşanan Tartışmalar

23 Ocak 1967'de Orgeneral Tural'ın, 1966 Kasım'ında orduya solun faaliyetlerini kastederek yıkıcı faaliyetlere karşı hazır olmalarını isteyen bir emir yayımladığı ortaya çıkmıştır.⁸⁸⁰ Dönemin basınında yansıtılan haberlere göre emirnamede çok partili rejime geçtiğimizden beri komünist faaliyetlerinin arttığı ve 1961 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerinden komünistlerin yararlanarak faaliyetlerini hızlandırdıkları ifade edilirken, bu faaliyetlerin millî bekamızı tehdit ettiği belirtilmiştir.⁸⁸¹ Yine Milliyet gazetesine göre Genelkurmay Başkanı emir metninde “Komünistler Türkiye'yi bir ihtilâl yaparak ele geçirmeye çalışmakta, dikkatli olalım” dedikten sonra Türkiye'nin NATO üyeliğinden sonra sesleri kesilen komünistlerin NATO'daki bazı boşluklardan yararlanarak yeniden ve bu kez yıkıcı faaliyetlerle Türkiye'yi dize getirmek amacıyla ortaya çıktıklarını belirtmiştir. Orgeneral Tural, SSCB'nin, Türkiye ve İslam âlemini Nurculuk, Ticanilik,

⁸⁷⁷ *Akşam* (23.11.1966); *Milliyet* (23.11.1966); *Cumhuriyet* (23.11.1966).

⁸⁷⁸ *Milliyet* (08.11.1967).

⁸⁷⁹ *Cumhuriyet* (29.12.1984).

⁸⁸⁰ *Milliyet* (23.01.1967).

⁸⁸¹ *MM TD* (09.02.1967, B: 50, O: 1: 443).

gibi tarikatlar vasıtasıyla düşman kamplara ayırarak bölmeyi amaçlayan planlar hazırladığını ileri sürdükten sonra şu görüşlere yer vermiştir:

Memleketimizin çok partili rejime geçişi ile gizli komünist faaliyetleri artmıştır. Ayrıca 1961 Anayasamızın hürriyet ve insan haklarından istifade eden komünistlerin milli bekamızı tehlikeye düşürücü davranışlarının dozajı artmaktadır (...) Sosyalizm perdesi altında mevcut rejimimizi devamlı suretle kötülemek isteyen, aşırı davranışları ile memlekette Batı demokrasi sistemine karşı düşmanlık yaratmaya çalışan bazı unsurların yıkıcı faaliyetleri vardır. Yeril ve yabancı teşkilatlar, açık veya gizli menfaatler karşılığında bazı şahısları, teşekkül ve neşir organlarını mevcut demokrasi ve Anayasa nizamına karşı cephe teşkil etmeye çalışmaktadır.⁸⁸²

Ayrıca emirnamede komünistlerin Türk erkek neslini Rusya steplerine sürerek buna mukabil komünizmi benimsemiş bir erkek kitlesi getirilip yeni bir nesil yetiştirme niyetinde olduklarından, yaşlılar için ise bir yıllık denemeden sonra, eğer sarf edilen paranın karşılığını çalışmalarıyla veremiyorsa yok edilecekleri belirtilmiştir. Komünist propagandasının kabadayılığı teşvik ettiğine, filmlerde bol bol kadın yüzünden kavga çıkaranları alkışlayanların komünistlere alet olduklarına, bütün fenalıkları bir anda temizlemeye muktedir ve disiplini ile meşhur bir büyük komutan zuhur edince de komünistlerin derhal menfi propagandalarını bu lidere musallat ettiklerine değinilmiştir.⁸⁸³

Tural aynı emirnamede basına ve bir kısım öğrenci örgütlerine de tepki göstermiştir. Tural ayrıca emrin her ayın ilk cumasında silahlı kuvvetlerin tüm birliklerinde ders olarak okutulmasını da istemiştir.⁸⁸⁴ Tural'ın emri açıklandığı zaman ülkede büyük bir tartışma başlamış, emir siyasi çevrelerde ve kamuoyunda ifade özgürlüğüne ve

⁸⁸²Milliyet (30.12.1987).

⁸⁸³Cumhuriyet (24.01.1967).

⁸⁸⁴Milliyet (23.01.1967).

demokrasiye karşı tehdit olarak değerlendirilmiştir.⁸⁸⁵ Ancak Başbakan Demirel, hükümetin söz konusu emirden haberdar olduğunu beyan ederek Genelkurmay Başkanı desteklemiştir.⁸⁸⁶ Demirel Mecliste yaptığı konuşmada “...Emir, Ordunun - Komünizm de dâhil - bütün yıkıcı güçlere ve faaliyetlere karşı uyanık bulunması gerektiğini içeriyor... Devleti yıkacak, yıkmaya teşebbüs edecek güçlere karşı uyanık olun demenin siyasetle değil, vazife ile alâkası vardır...” diyerek Tural’ın siyasete müdahil olduğu konusundaki eleştirilere yanıt vermiştir.⁸⁸⁷ Orgeneral Cemal Tural ise bu emirnamenin verilmesine sebep neydi sorusuna karşılık şu sözlerle eylemini savunmuştur:

*Bu ilk değildir. Atatürk, zamanında ilk defa milleti uyarmak için bu tamimler de bulunulmuştur. Benimki yeni bir çığır değil, unutulmuş olan Atatürk zamanındaki statüye dönüştür. Şöyle ki ordu her zaman milleti uyarma da öncülük etmiştir. Ancak buna uzun süre ara verilmişti. Şimdi benim yaptığım yeni bir şeymiş gibi lanse edilmektedir.*⁸⁸⁸

Tural’ın emirnamesinde geçen “bütün fenalıkları bir anda temizlemeye muktedir ve disiplini ile meşhur bir büyük komutan zuhur edince de komünistler derhal menfi propagandalarını bu lidere musallat ediyorlar” ifadesi ve emirnamenin ortaya çıkmasından sonra yaptığı açıklamada söylediği “Atatürk de zamanında milleti uyarmak için bu tamimlerde bulunmuştur” ifadesi Tural’ın kendisini Atatürk’e benzettiği yönünde dönemin önemli yazarları tarafından “kendisini Atatürk’e benzeten muktedir” sözleriyle eleştirilmiştir.⁸⁸⁹

⁸⁸⁵Cumhuriyet (31.01.1967); Ahmad (1992: 198); Tunçay (1983: 1984).

⁸⁸⁶Milliyet (01.02.1967).

⁸⁸⁷MM TD (09.02.1967, B: 50, O: 1: 459).

⁸⁸⁸Cumhuriyet (02.02.1967).

⁸⁸⁹Cumhuriyet (05.02.1967); Cumhuriyet (31.01.1967).

TİP ise Orgeneral Tural'ın anayasayı ihlal ettiği ve bu durumdan Başbakan'ın sorumlu olduğu gerekçesiyle Meclise hükümet hakkında bir kınama önergesi sunmaya çalışmıştır.⁸⁹⁰ Mehmet Ali Aybar Mecliste yaptığı konuşmasında;

*... Sayın Genelkurmay Başkanımızın emirnamesini Anayasaya uygunluğu bakımından tahlil ediyorum. ... Emirnamenin mantığı, çok parti rejiminin tehlikeler yarattığı ve bu tehlikelerin memleketin bekasını tehdit ettiği mebde inden hareket ederek bütün bu kötülüklerin bir anda temizlenebileceği bir şahıs yönetimi telkin ederek mantığını bağlamaktadır... ifadelerine yer vermiştir.*⁸⁹¹

TİP'in önergesi Mecliste kabul edilmezken, TİP Millet Vekili Behice Boran'ın konu ile ilgili konuşması “ülkeden kovun”, “Moskova'ya Moskova'ya” sözleriyle engellenmeye çalışılmıştır.⁸⁹² Ana muhalefet lideri İnönü de Orgeneral Tural'ı savunarak “Önergeyi gerekli bulmuyoruz. Reddine oy vereceğiz diye söze başlamış ve yüksek komutanın orduya eğitim konuları bildirmelerinin normal bir olay olduğunu belirterek, “...Sayın Genelkurmay Başkanı, Başbakan'a karşı sorumludur. Genelkurmay Başkanı ile Başbakan'ın tam bir ahenk içinde çalışmakta olduğu anlaşılmıştır.”⁸⁹³ demiştir. Böylece Orgeneral Tural iktidar ve ana muhalefet partisinden gördüğü destek üzerine, 1 Mart'ta *Komünistler halkı köle sayar, köylere fitne tohumu atar, Atatürkçü maskesiyle zehir akıttılar, Komünizm yılanı görüldüğü yerde ezilmeli* diyerek orduya yaptığı çağrıyla yenilemiştir.⁸⁹⁴ Dönemin Komünizmle Mücadele Derneği Başkanı İlhan Darendelioğlu ise 1 Nisan'da Millî Türk Talebe Birliğinde basın toplantısı düzenleyerek, bir süre önce

⁸⁹⁰Haber Gazetesi (10.02.1967).

⁸⁹¹MM TD (09.02. 1967, B: 50, O: 1: 444, 445).

⁸⁹²Ahmad (1992: 197); MM TD (09.02. 1967, B: 50, O: 1: 442); Cumhuriyet (10.02.1967).

⁸⁹³MM TD (09.02. 1967, B: 50, O: 1: 447).

⁸⁹⁴Tercüman (02.03.1967); Ahmad (1992: 198).

orduya dağıtılan emirnamenin eski bir Milli Emniyetçi tarafından hazırlandığını beyan etmiştir.⁸⁹⁵

Bu arada emirname ile ilgili ortaya konulan çeşitli yorumlar konusunda düşüncesi sorulan Orgeneral Tural: “Bizim memleket üzerinde düşündüklerimiz ile başkalarının düşünceleri arasında farklar olacaktır. Ancak birleşen tek nokta vardır ki bu memleketin medeni âlem üstüne çıkmasında hepimizin birleştiğidir. Bu saldırıları birbirleri ile geçinemeyen kardeşlerin saldırıları yönünden telakki etmek lazımdır.” demiştir.⁸⁹⁶

1968 yılına gelindiğinde Orgeneral Tural sol akımlara karşı tepkisini bir kez daha “Asil Türk milletin susuşundan ve sabredişinden cesaret alarak şirretleşen ve 34 milyonluk kitlenin kanını arzularına katık yapmak isteyen soysuzlar, bu soylu milletin sabır taşının çatlamak üzere olduğunu hatırdan çıkarmasınlar” diyerek komünizme karşı olduğunu sert bir dille dile getirmiştir.⁸⁹⁷

Sonuç itibariyle sol akımların tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkisi altına alarak “1960 kuşağı” olarak adlandırılan bir dönemde 13. Genelkurmay Başkanı olarak göreve gelen Orgeneral Tural, SSCB’nin komünizmi yayma idealini ve 1961 Anayasası sonucunda liberalleşen siyasi ortamı birer tehlike ve tehdit unsuru olarak görmüştür. Bu bağlamda sol akımlara karşı meşruiyet kaynağını Genelkurmay Başkanlığı makamına dayandırarak kendine özgü tedbirler alma yoluna gitmiş, hatta komünizme karşı zaman zaman açıkça cephe almıştır. Feroz Ahmad’a göre Genelkurmay Başkanının bu tutumu, sol akımlara karşı zaten tepkili olan sağcı grupların daha büyük bir saldırıya geçmeleri konusunda onlara cesaret vermiştir.⁸⁹⁸

⁸⁹⁵ *Milliyet* (02.04.1967).

⁸⁹⁶ *Cumhuriyet* (02.02.1967).

⁸⁹⁷ *Hürriyet* (25. 07. 1968).

⁸⁹⁸ Ahmad (1992: 196).

III.5. Kıbrıs Meselesi Kapsamında Orgeneral Tural'ın Faaliyetleri

Orgeneral Tural'ın Kara Kuvvetleri Komutanlığına atandığı yıl aynı zamanda Kıbrıs Sorununun yeniden gündeme gelmesi nedeniyle Türkiye iç ve dış siyasetinin oldukça sıkıntılı geçtiği bir dönemdir.

Kıbrıs sorunu 1963 yılının son ayında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios'un Enosis'i hayata geçirme çabaları, adadaki Rumları, “*Türklerin etnik temizlik harekâtı*” anlamındaki “*Akritis planı*” ile harekete geçirmesiyle gündeme gelmiştir. Bir gecede 100'e yakın Türkün öldürüldüğü “*kanlı Noel*” olarak adlandırılan 1963 olayları, Türk ordusunun girişimleriyle durdurulmuştur.⁸⁹⁹ 1964 yılına gelindiğinde Makarios ve hükümeti Adadaki Türklerin özerkliğini sınırlandırmak amacıyla anayasada değişiklik yapmış, ardından bazı Türk köyleri Rumlar tarafından kuşatmaya alınmıştır. İnönü Hükümeti bu duruma Hava Kuvvetleri'ne Kıbrıs semalarında gösteri uçuşları yaptırarak ve geri adım atılmadığı takdirde askerî harekât yapılacağı uyarısıyla karşılık vermiştir. Ancak hem Türk donanmasının bu müdahaleyi yapacak güçte olmaması, hem ABD Başkanı Johnson'ın bu konuda Türkiye'yi uyaran mektubu sonucunda dile getirilen harekât yapılamamış ve NATO'nun Türkiye çıkarlarını korumadığı da bir kez daha anlaşılmıştır.⁹⁰⁰

Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki 4. Koalisyon Hükümetinin çalışmalarına henüz başladığı sıralarda Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay ve diğer kuvvet komutanlarının katılımıyla 3 Mart sabahı trenle Erzurum'a hareket ederek Erzurum'da yapılacak Kâzımkarabekir 65. Kış Tatbikatını

⁸⁹⁹<https://add.org.tr/kibris-sorununun-kisa-tarihcesi-ve-gunumuz>, (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

⁹⁰⁰Johnson mektubunda, Türkiye tarafından Kıbrıs'a bir müdahale yapılırsa, bunun SSCB ile çatışmaya neden olacağı bu durumda NATO'nun Türkiye'nin yanında yer almayacağını bildirmiş, ayrıca ABD tarafından hibe edilen silahların Kıbrıs'a yapılacak müdahalede kullanılmayacağı da belirtilmiştir. Bkz: Zürcher (2019: 313).

izlemeye gitmiştir.⁹⁰¹ Bu sırada Kıbrıs sorunu önemini korumaya devam etmiş, Rum Hükümeti Lefkoşa'da büyük çapta bir taarruz planı yapmıştır.⁹⁰²

Kıbrıs konusunda başının çaresine bakmak durumunda olduğunu fark eden Türkiye de 18 Mart 1965 tarihinde Başbakan Suat Hayri Ürgüplü başkanlığında MGK toplamış, toplantıya Bakanlar, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Necdet Uran, Hava Kuvvetleri Komutanı ve MGK Sekreteri katılmışlardır. Kara Kuvvetleri Komutanı Tural'ın katılmadığı MGK toplantısında Kıbrıs olayları görüşülmüş ve gazeteciler Sunay'a basında dolaşan “silahlı kuvvetlerimize alarm verildi” şeklindeki haberlerin doğruluğunu sormuşlardır. Sunay “yok böyle şey” cevabıyla haberi yalanlamıştır.⁹⁰³

Kıbrıs'ta çarpışmalar devam ederken Rumlar Magosa Limanı'na Yunan bayrakları çekerek Türklerin yaşadığı bölgelerde bazı yeni askeri teşebbüslere girişmişlerdir.⁹⁰⁴ Kıbrıs'ta gerginliklerin devam etmesi üzerine 24 Mart 1965'te başlayıp 5 gün sürecek olan ve gerçek mermilerle yapılan büyük deniz tatbikatı başlamıştır. Tatbikat 33 parçadan oluşan harp gemilerinin katılımı ile İskenderun limanı ile Kıbrıs açıklarında başlamıştır. Tatbikat Tuğamiral Şevki Tarım kumandasında devam ederken, Donanma Kumandanı Koramiral Bahattin Özülker de durumu izlemiştir. Tatbikat su altı ve su üstü hedeflerine hakiki mermilerle yapılan atışlarla devam etmiştir. Deniz tatbikatı nedeniyle Güney bölgemizde bulunan bütün askeri birlikler alarm haline getirilmiştir. Alarmin Türkiye çapında olduğuna dair haberler çıktıysa da bu haberler askeri yetkililer tarafından yalanlanmıştır.⁹⁰⁵

⁹⁰¹*Yeni Konya* (04.03.1965).

⁹⁰²*Yeni Konya* (09.03.1965).

⁹⁰³*Şehir Postası* (19.03.1965).

⁹⁰⁴*Yeni Konya* (24.03.1965).

⁹⁰⁵*Cumhuriyet* (25.03.1965); *Yeni Konya* (25.03.1965).

Bu sırada Türk ordusunun tüm gelişmelere hazırlıklı tutulmak istenmesi nedeniyle Kara Kuvvetleri Komutanı Tural, 25 Mart'ta Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Necdet Uran ile birlikte Konya'ya gelerek 2. Orduyu teftiş etmiştir. Tural bu teftiş sonrasında basına yaptığı açıklamada birliklerin durumunu iyi bulduğunu belirtmiştir.⁹⁰⁶ Orgeneral Tural aynı gün hem deniz tatbikatını izlemek hem de Güneydeki birlikleri denetlenmek amacıyla Dörtyol'a gelmiştir. Bu günlerde Rum Savunma Bakanı, Yunanistan Ulusal Bayramı münasebetiyle Larnaka'da savaşa hazırız açıklamasını yaparken, Kara Kuvvetleri Kumandanı Orgeneral Cemal Tural 25 Mart günü Dörtyol'da Kıbrıs'a hareket etmek üzere son hazırlıklarını tamamlayan Değiştirme Birliğini denetlemiş, Kıbrıs Değiştirme Birliği subay ve erlerine hitaben bir konuşma yaparak "Türk kahramanlığını Kıbrıs'ta göstereceğinize sonsuz güvenim var" demiştir. Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural, Kıbrıs Değiştirme Birliğini denetlerken kendisine İkinci Ordu Komutanı Korgeneral Kemalettin Gökakın da eşlik etmiştir.⁹⁰⁷ Tural ardından Gökakın'la birlikte Adana'ya hareket etmiştir.⁹⁰⁸

Kıbrıs olayları bu şekilde tüm sertliğiyle devam ederken Türkiye'nin doğrudan bir harekâta katılma gücünün olmaması nedeniyle 1965 yılında Kıbrıs'a Onaran gemisiyle Kıbrıs Değiştirme Birliği adında bir birlik gönderilmiştir. 28 Mart'ta İskenderun Limanı'ndan büyük bir törenle uğurlanan ve jetlerin refakatinde yola çıkan Değiştirme Birliği 29 Mart'ta adaya çıkmıştır.⁹⁰⁹ Bu birlikler de kısa bir süre sonra yine Onaran Gemisi'yle geri dönmüşlerdir.⁹¹⁰

⁹⁰⁶Şehir Postası (26.03.1965).

⁹⁰⁷Yeni Konya (26.03.1965).

⁹⁰⁸Şehir Postası (26.03.1965).

⁹⁰⁹Yeni Konya (29.03.1965).

⁹¹⁰Şehir Postası (30.03.1965); Şehir Postası (01.04.1965).

Yine aradan uzun bir zaman geçmemişken 19 Nisan'da Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve beraberindeki Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Necdet Uran ve Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel, Jandarma Genel Komutanı Korgeneral Fikret Esen'den oluşan heyet Konya şehrine gelmişler ve 2. Orduyu teftiş etmişlerdir.⁹¹¹ Bu sırada Türk hükümeti, Rumların Lefkoşe'de Türklere karşı giriştikleri ablukanın kaldırılması için Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği ve teminatçı memleketler nezdinde girişimde bulunmuşlardır.⁹¹² Aynı zamanda Kıbrıs için gerekli harekât gücünün oluşturulması ve donanmanın kuvvetlendirilmesi için gerekli dış yardımın gelmemesi karşısında Türkiye'nin kendi imkânlarını seferber etmeye çalıştığı görülmektedir. Cumhuriyet Gazetesi tarafından "başkalarının vermediğini millet yapar" sloganıyla başlatılan donanma yardımı kampanyasına diğer basın organları da destek vererek vatandaşların duyarlılığı arttırılmaya çalışılmıştır.⁹¹³ Konya Şehir Postası Gazetesinin "cebinde beş kuruşu evinde üç lokma ekmeği olanlar yardımlarınız büyük önem taşıyor" manşeti durumu yansıtmaktadır.⁹¹⁴ Hatta Kıbrıslı Türklere yapılacak ekonomik yardım için 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı gösterileri halka ücretli izlettirilmiştir.⁹¹⁵ Bu yardım kampanyası ile paralel olarak 11 Mayıs Salı günü Gölcük'te Türk yapısı 3 çıkarma gemisi törenle denize indirilmiştir. Töreni takip eden günlerde ise eski donanma cemiyeti yeniden ihya edilmiş ve Türkiye ölçüsünde yardım toplama çalışmalarına başlanmıştır.⁹¹⁶

Kıbrıs krizinin devam ettiği günlerde Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural denetlemelerini sürdürmüş bu doğrultuda Ege Bölgesi'nde garnizon ve birliklerin durumunu incelemek için 1 Temmuz'da Manisa'dan İzmir'e gelmiştir. Orgeneral

⁹¹¹*Şehir Postası* (20.04.1965).

⁹¹²*Yeni Konya* (20.04.1965).

⁹¹³*Yeni Konya* (08.05.1965).

⁹¹⁴*Şehir Postası* (11.05.1965).

⁹¹⁵*Şehir Postası* (13.05.1965).

⁹¹⁶*Yeni Konya* (11.05.1965).

Tural Bornova'daki 57. Topçu Er Eğitim Merkezinde düzenlenen bir brifinge katıldıktan sonra Güney Deniz Saha Komutanlığı'nda Tümamiral Ferit Denizmen'i ziyaret etmiştir. Tural ardından İstihkâm Er Eğitim Merkezine giderek denetlemelerine devam etmiştir.⁹¹⁷

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural, 26 Temmuz sabahı Deniz Kuvvetlerine ait Nusret Mayın Gemisi ile beraberindeki Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay, Jandarma Genel Komutanı Fikret Esen 3. Ordu Komutanı Memduh Tağmaç, Genelkurmay Harekât Başkanı Haydar Sükan'la birlikte Giresun'a gelmiş, ertesi gün Samsun'a geçerek denetlemelerini sürdürmüştür.⁹¹⁸

Kıbrıs meselesinin Türk siyasi yaşamında ağırlığını koruduğu günlerde Orgeneral Tural Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilmiş, Tural ordu yüksek heyetiyle olduğu gibi Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını ve Kıbrıs meselesini görüşmek için dönemin Başbakanı Demirel ile de sık sık bir araya gelmiştir.⁹¹⁹ Orgeneral Tural, Genelkurmay Başkanlığı görevinde de düzenlenen askeri tatbikatlara katılmaya özen göstermiştir.⁹²⁰

Bu amaçla 24 Mart 1966 sabahı İzmir'e gelen Orgeneral Tural beraberinde Hava ve Deniz Kuvvet Komutanları da olduğu halde Hava Harp Okulu Öğrenci Alayını denetlemiştir.⁹²¹

Başpiskopos Makarios'un 5 Mayıs'ta "Türkler ilhak kararı alırsa savaş çıkar, Adada çıkacak olan çarpışma bir Türk-Yunan savaşına yol açar." Şeklindeki konuşması üzerine Türk siyasi yaşamında bir kez daha tansiyon yükselmiş⁹²² ve 7 Mayıs'ta Başbakan Demirel Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural ile son derece gizli yürütülen bir

⁹¹⁷*Cumhuriyet* (12.07.1965); *Yeni Konya* (12.07.1965: 1, 4).

⁹¹⁸*Yeni Konya* (27.07.1965: 1, 3).

⁹¹⁹*Milliyet* (17.04.1966); *Cumhuriyet* (17.04.1966).

⁹²⁰Orgeneral Tural 10 Şubat'ta Mamak Muhabere Okulu eğitim merkezince Ankara'da düzenlenen askeri arazi tatbikatına katılmıştır. Bkz; *Milliyet* (11.02.1967: 7).

⁹²¹*Cumhuriyet* (25.03.1966).

⁹²²*Milliyet* (07.05.1966).

görüşme yapmıştır. Bu gizli görüşmede Başbakanın Genelkurmay Başkanlığı'na arka kapıdan girdiği görülmüştür. Başbakan genelturmaydan yine gizli bir şekilde ayrılmış, evine girerken kiminle görüştüğünü soran gazetecilere önce bilgi vermemiş ancak daha sonra geri dönerek Genelkurmay Başkanı ile görüştüğünü söylemiştir⁹²³

Kıbrıs -Türkiye ve Yunanistan üçgeninde gerginliğin tırmanması bir takım askeri tatbikatları zorunlu kılmış, bu doğrultuda Orgeneral Cemal Tural, Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel Deniz Kuvvetleri Komutanı Necdet Uran, Kara Kuvvetleri Komutanı Refik Yılmaz Mersin İskenderun arasında yapılacak Yavru Vatan Tatbikatı'nı izlemek üzere 14 Mayıs'ta askeri bir uçakla Adana üzerinden Mersin'e gitmişlerdir. Orgeneral Tural beraberindeki komutanlarla birlikte Mersin limandaki harp gemilerini denetlemiştir. Alparslan Muhribinde tatbikatla ilgili bir brifing yapılmış, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural burada bir demeç vererek tatbikatın önemini şu şekilde ifade etmiştir:

Bu tatbikatlar şunu bunu değil memleketin emniyetini ve Dünya sulhunun bekasını hedef tutar. Kimseyi tehdit etmediğimiz aşikârdır, kimsenin de bizi tehdit etmesini istemeyiz. Şurada yaptıklarımız ve yapacaklarımız bir antrenmandır. Pek tabii her antrenman tehdit karşısında maça döner. Böyle bir maça zorlanmamamızı daima arzuladık, yine de arzuluyoruz. Belki Kıbrıs konusunda da sormak isterseniz. İnsanlara insanca muamele istiyoruz. Devlet haysiyetini taşıyan muahadeler ki bunlar dünya sulhunun teminatıdır daima riayet istiyoruz ve böylece de yeniden başlamak da olduğunu gördüğümüz siyasi temasların müspet neticelere insani neticelere varmasını bekliyoruz. Buradan yani silahlı kuvvetlerin tatbikat yaptığı bu önemli ve hayati bölgeden Türk silahlı kuvvetlerinin tümüne ve Türk Milletine sevgilerimizi en yakın duygularımızı sunuyoruz ve kuvvetlerimizin Türkiye çapındaki çalışmalarında her türlü tesirin dışında bulunduklarını

⁹²³Cumhuriyet (08.05.1966).

*ve her gün artan teşkilatlanma ve eğitim üstünlüklerini takdirle, tebrikle Türk umumi efkârına açıklamaktan bahtiyarlık duyuyoruz.*⁹²⁴

Tural, Yavru Vatan Tatbikatı'nın ardından 17 Mayıs 1966'da Trakya'daki birlikleri denetlemiş, Ankara'ya dönüşünde kendisini karşılayan gazetecilere bu denetlenmesinden de çok memnun ayrıldığını belirtmiştir.⁹²⁵

Orgeneral Tural, Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış gücü Komutanlığı'na atanan Finli Tümgeneral İlmari Armas Eino Martola'ya gönderdiği mesajında ise Kıbrıs meselesi hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“BM komutanı olarak Kıbrıs'taki vatandaşlarımızın şereflerini haklarını haysiyet ve hayatlarını size emanet ediyoruz. 3 yıla yakın bir süredir kadınları ve çocukları dahi telfik etmeksizin jenosit ve her türlü tecavüz ve baskılara maruz bırakılarak, hâlâ da en basit insan haklarından mahrum edilerek yaşamakta olan, Türkiye Cumhuriyeti içerisindeki Türk cemaatinin de vatani olan Kıbrıs'ta barışı korumak gibi asil bir göreve bütün tecrübe ve kabiliyetlerinizle hasrı nefis edeceğinizi düşünerek tayininiz, bizim için bir memnuniyet ve ümit kaynağı teşkil etmektedir.”⁹²⁶

1966 yazına girilirken Kıbrıs meselesinin görüşülmesi için Türkiye ile Yunanistan arasında başlatılan ikili müzakereler Kıbrıs konusunda Türkiye iç siyasetinde yaşanan tansiyonu biraz düşürmüştür.⁹²⁷ 1966 yazı ikili müzakerelerle geçirilirken Orgeneral Tural 10 Ekim'de NATO Genelkurmay Başkanları Toplantısı'ndan dönerken Yeşilköy Havaalanı'nda kendisini karşılayan basın mensuplarının sorularını yanıtlamıştır. Burada Orgeneral Tural'ı karşılayanlar arasında MTTB Genel Başkanı Rasim Cinisli'nin

⁹²⁴Cumhuriyet (15.05.1966: 1, 7).

⁹²⁵Cumhuriyet (19.05.1966).

⁹²⁶Cumhuriyet (21.05.1966).

⁹²⁷Cumhuriyet (29.06.1966).

olduğu da görülmüştür. Cinisli, Tural'a kırmızı ve beyaz karanfillerden yapılmış bir Kıbrıs haritası sunmuş, Tural haritayı göstererek: "Kıbrıs her zaman bizimdir" demiş ve daha sonra gazetecilerin sorularına karşılık şunları söylemiştir. "Kıbrıs'ta hiçbir şey çıkmaz. Hasan ve Aleko Beyler birbirlerine iğne batırırlar. Sonra da ordu Kıbrıs'a derler. Her ayağa iğne batırılıştı ordu Kıbrıs'a çağrılmamalıdır. Bir yerde iki kişi kavga ediyor, bize de siyasi mesele olarak aksettirilmek isteniyor. Her meseleyi siyasete getirmek zararlıdır. Yalnız şunu söyleyelim ki Kıbrıs'ta bir şey yapabilmek kimsenin haddine düşmez".⁹²⁸

Amerika'da TSK'ye yapılacak yardım konusundaki görüşmelerden memnun olduğunu belirten Tural, "NATO'nun Kıbrıs konusundaki görüşü nedir?" sorusuna "Bu meselede herkesi yanımızda bulabileceğimize inanıyorum." demiştir.⁹²⁹

1967 yılına gelindiğinde ise Yunanistan'ın Enosis konusunda Kıbrıs Rumlarını kışkırtması üzerine Kasım ayında ciddi bir savaş ihtimali belirmiştir.⁹³⁰ Grivas'ın önderliğinde Kasım'da başlayan saldırılar sonucunda 24 Türk'ün öldürülmesi üzerine 17 Kasım'da Meclis tarafından hükümete Silahlı Kuvvetleri yurt dışında da kullanma yetkisi tanınmış ve hükümet tarafından Yunanistan'a nota verilmiştir.⁹³¹ Rumların Kıbrıs'taki katliamı üzerine durumun son derece gerginleştiği Lefkoşa'da mücahitler Türklere küfreden üç Rum'u vurmuştur. Ortamın iyice gerginleşmesi üzerine Türk kara birlikleri Güneyde yığılmaya devam ederken donanmaya bağlı savaş gemileri de Mersin'de toplanmaya başlamıştır. 18 Kasım'da jet uçaklarıyla Kıbrıs üzerinde alçaktan uçuşlar yaparak Ada'daki Rum birliklerine gözdağı verilmiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural aynı gün, Kıbrıs mücahitlerine bir mesaj göndererek: *Kıbrıs Türklerinin mert evlâtlarının önceden beri bilinen cesareti, böylece tescil edilmiştir. Bu kahramanlıklar,*

⁹²⁸Cumhuriyet (11.10.1966).

⁹²⁹Cumhuriyet (11.10.1966).

⁹³⁰Milliyet (07. 11. 1967); Milliyet (10. 11. 1967).

⁹³¹Cumhuriyet (17. 11. 1967); Milliyet (18.11.1967).

*Kıbrıs tarihine geçecektir. Bu uğurda şehit olanlara rahmet ve kederli ailelerine baş sağlığı diliyorum. demiştir.*⁹³²

Kıbrıs'taki gelişmeler ülkede birtakım gösterilere ve ordunun Kıbrıs'a girmesini talep eden mitinglere neden olmuştur. MTTB'ye bağlı kuruluşların yöneticileri 19 Kasım'da Genelkurmay Başkanlığı önünde oturma gösterisi ve bu arada bir basın toplantısı düzenlemişler ve buradan hareketle Yunan Büyükelçiliği binasının önüne giderek Türk yükseköğrenim gençliğinin Yunanistan'a savaş ilanı kararını bildirmişlerdir. Bu sırada Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural makamına gelirken gençleri görünce otomobilini durdurarak gençlere “Ne istiyorsunuz?” diye sormuş toplanan gençler ise “savaş istiyoruz” cevabını vermişlerdir. Bunun üzerine Orgeneral Tural “duygularınızı anlıyorum. Silahlı Kuvvetler hareket halinde. Ciddi meselelerle karşı karşıyayız. Bir realite olduğunu kabul ediyoruz. Bu konuda herhangi bir endişeniz olmasın.” şeklinde karşılık vermiştir.⁹³³

20 Kasım'da Türkiye'nin Güneyindeki Deniz Kuvvetlerine ait savaş gemilerinden bir kısmı Akdeniz'e açılırken, Donanmanın diğer gemileriyle Kara ve Hava Kuvvetleri hazırda beklemişlerdir. Türkiye'de bu gelişmeler yaşanırken, Yunanistan'da Ada'ya ağır silah yığmaya başlamıştır. Buna karşılık TSK'ye bağlı komutanlar Mersin'de toplantı yapmıştır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural ise 21 Kasım'da başbakanlıkta Başbakan Demirel ile görüşerek Kıbrıs konusundaki son durumun değerlendirmesini yapmışlardır. Tural başbakanlıktan ayrılırken gazetecilerin: “Kıbrıs'a ne zaman çıkacaksınız?” sorusuna “Çıkarız canım, kimsenin endişesi olmasın.” şeklinde

⁹³²Milliyet (19. 11. 1967); Cumhuriyet (19. 11. 1967).

⁹³³Cumhuriyet (20.11.1967).

cevap vermiştir. Gazetecilerin “Birkaç güne kadar çıkar mıyız?” sorusuna ise “Zaman söyleyemem” şeklinde yanıt vermiştir.⁹³⁴

Yunanistan'ın Türkiye'nin Kıbrıs konusunda verdiği notayı reddetmesi üzerine TSK alarm durumuna geçerek, 22 Kasım gecesi çıkarma birliklerinin gemilere bindirilmesine başlanmıştır. Diğer taraftan Türk Hava Kuvvetlerine bağlı jetler Kıbrıs üzerinde keşif ve kontrol uçuşları yapmıştır. Bu arada Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğüne ait tesisler ordu emrine verilmiş, ayrıca ordu Güney'deki limanlara el koymuştur. Bununla birlikte Mersin telefon hattı da Genelkurmay'a bağlanmış, Mersin-Taşucu arasındaki bütün yollar sivil araç trafiğine kapatılmıştır.⁹³⁵ Ancak 1967 yılı sonunda hem ikili müzakereler hem de Yunanistan ve Makarios Hükümetleri içerisinde meydana gelen sorunların da etkisiyle Yunanistan geri adım atmış, sonucunda bunalım hafiflemiştir.⁹³⁶

15 Aralık 1967'de Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Brüksel'de yapılan NATO Askeri Komitesi Toplantısı'ndan döndüğü sırada gazetecilerin Yunanistan'daki hükümet darbesinin Kıbrıs'ın durumuna etkisinin ne olacağı ile ilgili sorularına: “Yunanistan'da hükümet değişikliği şu veya bu gibi şeylerin Kıbrıs'taki tahliye konusu üzerinde müessir olacağını düşünmeyiniz.” diyerek tahliyelerin devam edeceğini ve bu işin Ocak ayı ortasında sözü edilmeyecek kadar bitirilmiş olacağını da belirtmiştir.⁹³⁷ Bu şekilde devam eden Kıbrıs krizi, Ada'daki Türklerinin artık 1967'de geçici “*Kıbrıs Türk Yönetimi*”ni kurmalarıyla sonuçlanmıştır.⁹³⁸

⁹³⁴Cumhuriyet (22.11.1967: 7).

⁹³⁵Cumhuriyet (23.11.1967).

⁹³⁶Milliyet (02. 12.1967); Şimşek, (2011: 87).

⁹³⁷Cumhuriyet (16.12.1967: 7).

⁹³⁸<https://add.org.tr/kibris-sorununun-kisa-tarihcesi-ve-gunumuz>, (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

Orgeneral Tural, Genelkurmay Başkanlığından ayrıldıktan sonra AP Hükümetinin Kıbrıs Politikası konusunda gazetecilerin kendisine sorduğu soruya “Kıbrıs için yürütülen bir politika mevcut değil bu sözlerden sonra Dışişleri Bakanı 6 sayfa konuşur.”⁹³⁹ şeklinde cevap vermiştir.

Dönemin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ise “Dünün Genelkurmay Başkanı olan bir kumandan tarafından öne sürülmesi mümkün bir iddia değildir. Sayın Tural’ın tahminleri hilafına bu beyanlara 6 sahife ile değil, 6 kelime ile dahi cevap vermeye lüzum görmüyorum.” diyerek Tural’ın demecini eleştirmiştir.⁹⁴⁰

III.6. Orgeneral Tural’ın Genelkurmay Başkanlığı Döneminde Ordu-Politika İlişkisi ve Askeri Müdahale Söylentileri

Emekli Üsteğmen Atilla Özsever Cumhuriyet gazetesinde “12 Mart, Sola İlk Darbe” başlıklı yazısında Silahlı Kuvvetlerde 1965 seçimleri sonrasında iktidara gelen AP’ye karşı bir tavır geliştiğini bunun sonucunda AP’nin 27 Mayıs karşıtı bir güç olarak tanımlandığını belirtmektedir.⁹⁴¹ Bununla birlikte 1966 baharında Kıbrıs meselesi ve buna bağlı olarak ülkede ABD karşıtlığının ve irticai faaliyetlerin artması,⁹⁴² Senato seçimleri nedeniyle iktidar ile muhalefet partileri arasındaki gerginliğin tırmanması, Türk siyasi yaşamında bunalıma neden olmuştur. Özellikle iktidar ile muhalefet arasındaki gerginlik Meclisin dahi toplanmasını engellerken,⁹⁴³ Atatürk büstlerine karşı yapılan saldırılar vatandaşların ve ordunun tepkisine yol açmıştır. Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Sunay 9 Nisan 1966’da Çankaya Köşkünde Başbakan Süleyman Demirel ve Genel Kurmay

⁹³⁹Cumhuriyet (29.08.1969).

⁹⁴⁰Cumhuriyet (30.08.1969).

⁹⁴¹Cumhuriyet (13.03. 2021).

⁹⁴²Bu dönemde sık sık Atatürk büstlerine karşı saldırılar meydana gelmiştir. Bkz; Milliyet (10.04.1966); Milliyet (01.05.1966).

⁹⁴³Cumhuriyet (22.04.1966).

Başkanı Orgeneral Cemal Tural ile ayrı ayrı görüşme yapmıştır.⁹⁴⁴ 29 Nisan günü ise bazı generaller Atatürk büstünde nöbet tutmuşlardır.⁹⁴⁵ 1966 Mayıs'ına gelindiğinde hem generallerin Ankara'da Atatürk büstünde tuttuğu nöbet nedeniyle hem de Türk siyasi yaşamındaki bunalım nedeniyle basında askeri müdahalenin olasılığından bahsedilmeye başlanmıştır.⁹⁴⁶ Bu gergin ortamda Sunay'ın partileri sağduyulu olmaları konusunda uyarması üzerine 15 Mayıs'ta başlayan 1966 kısmi Senato seçimleri biraz daha ılımlı havada geçmiştir.⁹⁴⁷ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı dolayısı ile yaptığı konuşmasında da memleketin iç meselelerine değinmiş, Sunay'ın konuşması siyasi çevrelerde olumlu karşılanmış ve Cumhurbaşkanının siyasi parti liderleri ile yaptığı görüşmelerin bir sonucu şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁴⁸

Diğer taraftan Türkiye'nin iç siyasi yaşamındaki bu gerginlikler Silahlı Kuvvetlerin alt kademelerine de yansımış ordu içinde de gruplar meydana gelmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak Harp Okulu öğrencileri arasında aşırı sağ hareketler görüldüğü nedeniyle yapılan soruşturma sonucunda bazı öğrenciler ırkçılık gibi aşırı sağ hareketlerde bulunmak ve bu maksatla teşkilat kurmak, emre itaatsizlik yapma suçuyla Kara Kuvvetleri Mahkemesi'nde yargılanmış ve okuldan uzaklaştırılmışlardır.⁹⁴⁹

1966 sonbaharına doğru girilirken askeri müdahale söylentileri dolaşmaya devam etmiş, bu nedenle Başbakan Demirel de bir müdahale olması durumunda halkı dayanışmaya çağırdığı konuşmalar yapmıştır.⁹⁵⁰ Yine askeri müdahale söylentileri karşısında İsmet Paşa da Başbakan Demirel ve Cumhurbaşkanı Sunay'la görüşmeler

⁹⁴⁴ *Milliyet* (10.04.1966).

⁹⁴⁵ *Milliyet* (30.04.1966); *Milliyet* (04.05.1966).

⁹⁴⁶ *Milliyet* (13.05.1966).

⁹⁴⁷ *Cumhuriyet* (07.06.1966).

⁹⁴⁸ *Cumhuriyet* (20.05.1966).

⁹⁴⁹ *Cumhuriyet* (17.06.1966).

⁹⁵⁰ Demirel'in konuya yönelik konuşmaları için Bkz: *Cumhuriyet* (26.06.1966); *Cumhuriyet* (10.06.1966).

yapmıştır.⁹⁵¹ Aynı tarihlerde askeri müdahale söylentileri siyasiler arasındaki gerginliği de tırmandırmış CHP Genel Sekreteri Kemal Satır ile Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu arasında birtakım sürtüşmeler yaşanmıştır. İkili arasında gerginlik Topaloğlu'nun "Kemal Satır 'Satılmış Komutanlardan' bahsediyor" şeklinde iddialar ortaya koymasıyla başlamıştır. Durum karşısında Satır, Topaloğlu'na son derece ağır, bir mektup yazarak, mektubun birer suretlerini de Başbakan Demirel ve Genel Kurmay Başkanı Tural'a gönderilmiştir. Satır mektubunda, Ahmet Topaloğlu'nun kendisi hakkında çıkardığı ve ordu içinde de dolaştırılan bir takım dedikodu, yalan ve iftiralarla bahsederek bu iddiaları şiddetle reddetmiştir. Topaloğlu'nun Satır hakkındaki bir diğer iddiası ise Tabii Senatörlerden Ahmet Yıldız ile birlikte İstanbul'da Harp Akademisine giderek, orada bazı kurmay subaylarla tertiplere girişmek istemesidir. Satır'a göre Topaloğlu'nun amacı bu iddiaları bilhassa yüksek rütbeli komutanlar çevresinde yaymaya çalışarak, CHP'yi bu komutanlara karşı Silahlı Kuvvetlerin orta tabakasıyla bir tertip hazırlığında gibi göstermek ve komutanları AP iktidarına bağlamak istemesidir.⁹⁵²

Siyasiler arasındaki bu gerginliklere Orgeneral Tural üzerindeki tartışmaların eklenmesiyle ülkede huzursuz ve endişeli bir hava belirmiştir. Tural hakkındaki tartışmaların temeli ise önceki bölümlerde bahsedilen İlhami Soysal olayına dayandırılmıştır. Tural'ın Soysal olayıyla ismi lekelendiği için bu durumdan kurtulmak amacıyla bir askeri müdahale planladığı ileri sürülmüştür. Metin Toker, bu durumun Türkiye'de bir müdahale ortamı yaratabileceğinin düşünülmesini delilik olarak nitelendirmiştir. Yine Toker'e göre İlhami Soysalın dövülmesi hadisesi Genel Kurmay Başkanı Tural'ı, çok müşkül bir duruma düşmüştür ancak ne Tural kendisini kurtarmak

⁹⁵¹Akis (01.10.1966, C: 37, S: 641, s.4).

⁹⁵²Akis (01.10.1966, C: 37, S: 641, s.4).

için böyle bir çareye başvuracak komutan ne de TSK onun bu sebeple vereceği işarete uyacak bir ordudur.⁹⁵³

III.6.1. “Dickson Raporu” ve Orgeneral Tural’ın Yaklaşımı

Ülkede askeri müdahale söylentilerinin gündemden düşmediği bu dönemde Tabii Senatör Haydar Tunçkanat Cumhuriyet Senatosunun 7 Temmuz 1966 tarihli birleşiminde “içişlerimize karşı tertiplenen plânlı müdahaleler ve bunun iştirakçileri” olarak tanımladığı bir rapor hakkında beyanlarda bulunmuştur.⁹⁵⁴ Tunçkanat’ın beyanları sonradan “Dickson Raporu” olarak anılacak bir CIA raporudur.⁹⁵⁵ İddiaya göre Rapor bir Türk siyasetçi tarafından İngilizce yazılarak. Ankara’daki Amerikan Elçiliği Kara Ataşesi Albay Dickson’a “çok gizli” bir rapor olarak verilmiştir.⁹⁵⁶ Rapora göre ordu ve hükümetteki muhaliflerin ayıklanması konusunda Hava Kuvvetleri Komutanı Tansel teminat vermiştir. 28 Aralık 1965 tarihi taşıyan belgenin birinci maddesinde “27 Mayıs Hükümet darbesi, ekonomik problemler, iç ve dış politikada muhalefetle olan ciddi görüş ayrılığımız büyük güçlüklerle sebep olmaktadır. Meşhur Af ve Seçim Kanununun değiştirilmesi ile ilgili sorunlar bize karşı bir birleşmenin mümkün olduğunun belirtileridir.” denilmektedir. Raporun devamında ordu, muhalefet ve AP iktidarı ile ilgili görüşlere yer verilmiş, Türkiye’deki 1965 seçimlerinin sonucu tahlil edilmiştir. Buna göre, “AP ve Demirel seçimi kazanmış olsa dahi, sonradan İsmet İnönü olduğu iddia edilen bir “çetin ceviz” den söz edilerek söz konusu şahsın ordu ve devleti, hâlâ elinde tuttuğu belirtilmiştir. Bu muhalif kadrolar Amerika’yla yapılan ikili anlaşmaları ve üsleri gündeme getirerek hem rejimi hem de ABD-Türkiye ittifakını tehlikeye sokabilir.” denilmiştir.⁹⁵⁷

⁹⁵³Akis (03.12.1966, C: 37, S: 650, s.6).

⁹⁵⁴CS TD (07.07.1966, D:1, C:36, B: 85, O: 1: 202, 203).

⁹⁵⁵Cumhuriyet (08.07.1966).

⁹⁵⁶Cumhuriyet (09.07.1966).

⁹⁵⁷Cumhuriyet (08.07.1966); Milliyet (08.07.1966).

Raporun ikinci kısmında “hükümet darbesinden sonra binlerce subayın ordudan çıkarılması bizim askeri çevreler içindeki nüfusumuzu ciddi suretle etkilemiştir.” denilerek şöyle devam edilmiştir: *Subayların büyük çoğunluğu reform psikozunun nüfuzu altında İnönü’nün körü körüne hayranları ve AP’ye düşman oldukları için potansiyel bir tehlike arz eder. Seçimden hemen sonra hâlihazır durum değişmeyecek gibi görünmekte olduğu için ordunun politik hayata müdahaleden kaçınması hususunda General Tansel’in emrinde verilen teminat her ne kadar lehte ise de hükümet için bir garanti teşkil etmez.*⁹⁵⁸ denilerek Ap’nin iktidarda kalması durumunda ordunun müdahaleye girişebilme ihtimali üzerinde durulmuştur. Raporda, Türkiye’de bazı kilit mevkilerde muhalefete bağlı kimselerin bulunduğu, söz konusu muhaliflerin temizlenmesinin gerekliliği bildirilmiştir. Bu doğrultuda 50 kişiden oluşan bir subay ve memur tasfiyesi planlanmıştır.⁹⁵⁹

Raporun 5 Ocak 1966 tarihli ikinci nüshasında ise “Teşkilâtımızdaki adamlarımızın görevlerini ve durumdaki en son gelişmeleri dikkate alınca, kanaatimce; biz çalışma metotlarımızı geliştirmeli ve muhalefetle münasebetlerimizde daha temkinli ve hoşlanacakları bir davranış göstermeliyiz. Hele subaylara karşı bu hususta daha hassas olmalıyız.” ifadeleri yer almıştır.⁹⁶⁰ Devlet Bakanı Cihat Bilgehan; Tabii Üye Haydar Tunçkanat’ın belgeleri Hükümete tevdi etmesini, Hükümet olarak konu üzerinde ehemmiyetle durulacağını ifade ederken,⁹⁶¹ Başbakan Demirel Tunçkanat’a sert bir cevap vererek “İspat edilmediği takdirde müfteri durumuna düşecektir demiştir.⁹⁶² Tunçkanat’ın açıklaması ile ilgili olarak Amerikan Büyükelçiliği’nden bir resmi sözcü yaptığı: *Amerikan*

⁹⁵⁸Cumhuriyet (08.07.1966: 1, 7).

⁹⁵⁹Akis (09.07.1966, C: 36, S: 630, s.5); Cumhuriyet (09.07.1966).

⁹⁶⁰CS TD (07.07.1966, D:1, C:36, B: 85, O: 1: 204).

⁹⁶¹CS TD (12.07.1966, D:1, C:36, B: 86, O: 1: 422).

⁹⁶²Cumhuriyet (19.07.1966).

misyonunda bulunan bizler daha evvelce bu kâğıtları hiçbir surette görmedik. Birleşik Amerika resmi şahsiyetlerinden hiç kimsenin de yazıldığı iddia edilen bu vesikalarla bir ilişkisi olmamıştır. açıklamasıyla olayı yalanlarken,⁹⁶³ bu raporu alan Albay Dickson, olay açığa çıkınca 1966 yılında Amerika'ya geri dönmüş, raporu veren Türk siyasetçinin adı ise öğrenilememiştir.⁹⁶⁴

Tunçkanat, 8 Temmuz'da bir basın toplantısı düzenleyerek Senato'ya sunduğu rapor hakkında açıklamada bulunmuş ve vesikanın fotokopisini basın mensuplarına göstermiştir. Tunçkanat'ın gösterdiği evraklar arasında bazı isimler gazetecilerin dikkatini çekmiştir. Gazeteciler tarafından tespit edilen isimler arasında Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay, İrfan Solmazer, Refet Ülgenalp, Sıtkı Ulay, Osman Köksal, Şefik İnan, Refik Tulga, Sadi Koçaş, Suphi Baykam Necdet Uran, Hasan Işık, Kenan Esengin gibi 27 Mayıs Askeri Müdahalesini gerçekleştiren isimlerle birlikte Cemal Tural'ın isminin de geçmekte olduğu görülmüştür. Söz konusu listede geçen diğer önemli isimlerden bazıları: Turhan Feyzioğlu, Coşkun Kırca, Bülent Ecevit, Ahmet Şükrü Esmer'dir. 50 kişilik listeden tespit edilebilen bu kimseler hakkında Tunçkanat'ın verdiği raporda şöyle denilmektedir: “Diğer taraftan çok müessir tarafsızlaştırma çabalarının daha başarı ile uygulanmasının müşterek gayretlerle sağlanması gerekli görülmektedir. İlişik listenin bu maksada yardımcı olacağı kabul edilmektedir.”⁹⁶⁵

Cumhuriyet Senatosunda yapılan açıklamanın yankıları devam ederken Genelkurmay Başkanlığı 9 Temmuz'da yayınladığı bir bildiri ile bazı hususları açıklamış ve özellikle Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral İrfan Tansel ile ilgili olarak gizli raporda yer alan “garanti verme” ifadesinin yalan olduğu bildirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığının

⁹⁶³Cumhuriyet (09.07.1966: 7).

⁹⁶⁴Koçaş (1977, C:4, s.56).

⁹⁶⁵Cumhuriyet (09.07.1966: 7).

Basın ve Halkla Münasebetler Grup Başkanlığınca basına verilen açıklamada şöyle denilmiştir:

Genelkurmay Başkanlığınca ve bizzat Başbakan tarafından Amerikalılara veya herhangi bir ecnebiye silah taşınma imtiyazı tanındığı veya bu hususta emir verildiği haberi tamamen yalandır. Bunun gibi Hava Kuvvetleri Komutanı veya Komutanlığı'nın Amerikan veya başka bir ecnebi devlet mensubunun şu veya bu şekilde garanti verdiği de aynı yalanlar cümlesindendir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nde bu ve bu gibi yabancı oyunlara oyuncak olabilecek hiçbir fert yoktur.

*Yüksek makamların ve böylece milletçe mukaddes tanınan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin itibarını zedelemeye yönelmiş olan bu davranışları tamamen reddeder, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin millete ve memlekete vazifesinde her gün daha çok artan bir gayretle devam etmekte olduğunu ve devam edeceğini ve onun en büyük komutanının en genç erine kadar bu inanın sahibi bulunduğunu beyan ederiz.*⁹⁶⁶

Rapor siyasi çevrelerde ve basında epey tartışma konusu olmuş ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Alman Genelkurmay Başkanının davetlisi olarak Bon'a giderken uçağın hareketinden önce memleketteki son olaylara temas ederek bir demeç vermiştir. Orgeneral Tural, özellikle Haydar Tunçkanat'ın Cumhuriyet Senatosunda açıkladığı casusluk raporu üzerinde durmuş ve görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

Bu memlekette bazı ihtilal hastaları vardır. Bu ihtilal hastaları Türkiye'nin totaliter bir rejim içinde yürüyeceğini hayal eder, buna inanırlar. Başkalarını da buna inandırmaya çalışırlar. İşte şuna buna musallat olmaları, daha büyük müesseseleri de tahribe çalışmaları bu hastalıktan gelir. Bunun modası geçmiştir. Hatta bunun modasının geçtiğini büyük Atatürk istiklal Savaşı'nı takiben normal hayata dönüşümüzden sonra, hayatına kast etmek isteyenlere o zaman ifade etmişlerdir. Hele bu zamanda bunun modası

⁹⁶⁶Cumhuriyet (10.07.1966).

*demin de söylediğim gibi tamamen geçmiştir. Yine tekrar ediyorum hastalar hastalıklarına devam edebilirler.*⁹⁶⁷

Tural'ın rapor hakkındaki açıklaması Akis dergisinin 16 Temmuz 1966 tarihli sayısında: *Orgeneral Tural'ı tanıyanlar, katı ve fazla iddialı olduğunu bilirler. Belki de kendisini polemiklere iten bu huylarıdır. 1966 Türkiye'si ordunun sesinin hatasız tefsir edilmesine ihtiyaç duyulan bir memlekettir. Yanlışlıklar telafisi güç anlaşmazlıklara vesile verebilirler. Tural birine ihtilal hastası demiş. Çok konuşan bir genelkurmay başkanı ordunun temayüllerini dile getirecekken kendi temayüllerini söyleyebilir. Böylece zaten tecrübesiz iktidarlara, ancak yanlış hesaplara sürükler, birtakım vaziyetler almakla onları şaşırtır. 27 Mayıs'tan sonra Amerika'da o tarihlerdeki Amerika büyükelçisi Fletcher Warren'in State Department'e raporları açıklamıştır. Ekselans şöyle yazmaktadır: 'Türkiye'de bir askeri ihtilal kesinlikle bahis konusu değildir zira Genelkurmay Başkanı Erdelhun rejimi sıkı sıkıya tutmaktadır'. şeklinde Tural ile Erdelhun karşılaştırması yapılarak "Orgeneral Tural bir dahaki konuşmasını yapmadan önce AP gazetelerinin son konuşmasını yayınlayış tarzını ve kendisinin kimlere karşıymış gibi gösterildiğini bir güzel mutlaka incelemelidir o zaman sükûnun faziletini mutlaka daha iyi anlayacaktır."* tavsiyesinde bulunmuştur.⁹⁶⁸

III.6.2. Muhalefet Lideri İnönü'nün Darbe Söylentileriyle İlgili Meclis Konuşması

1967 yılına gelindiğinde ülkede askeri bir müdahale olacağı yönünde söylentiler yeniden çıkmaya başlamıştır. Başbakan Demirel bu konuyu yurt içinde çıktığı

⁹⁶⁷ *Cumhuriyet* (11.07.1966); *Yeni Gazete* (11.07.1966); *Adalet* (01.07.1966).

⁹⁶⁸ *Akis* (09.07.1966, C: 36, S: 630, s.7).

gezilerde dile getirerek halktan destek almaya çalışırken, muhalefet lideri İnönü ise meseleyi 1967 yılı bütçe görüşmelerine taşıyarak konuyla ilgili şunları söylemiştir;

Sayın Başbakan, Kasım ayının ilk haftasında memleketimizin iç emniyeti üzerinde endişe gösteren beyanlara başladı. Bütün Kasım ayı İzmir, Bursa, Samsun, Adana ve Gaziantep'te bir esaslı konuyu işliyordu. Memleketin huzuruna ve meşru Hükümete karşı vuku bulacak saldırılara millet, halk teşkilâtı ile karşı koyacaktı, karşı koymalı idi. ...Bu sözlerin niçin ve kimlere karşı söylendiği belli olmuyordu. Hatta yersiz ve lüzumsuz bir telâş ve tahrik olarak yorumlanıyordu. Ama Başbakanın hiç sebep yokken bir askerî hareket ihtimalinden açıkça bahsetmesini, onun, ciddî bir endişe içinde bulunduğunu göstermesi bakımından önemsiz karşılamıyordum. ...Demokratik rejimden başka bir rejim tanımadığımızı ve tanımayacağımızı söylediğimiz gibi, hürriyet havasının ve demokratik tartılmanın düşmanlık rejimi sanılmamamı kesin olarak anlatmaya çalıştık. Kasım sonunda Sayın Cumhurbaşkanı Tunus'a hareket etti. Sayın Başbakanının emniyet arayan beyanlarına karşı siyasi ortamın ordu ile ilişkileri üzerinde sarıh fikirlerimizi bugün bir daha hulâsa etmek isterim: Bir askerî ihtilâlden çıkmış memlekette, ordunun başlıca kendi anlayışı ve vaziyet alışı ile diğer askerî ihtilâlleri bertaraf edip kışlasına çekilmesi, onun, daima iftihar ile güvenilecek bir millet ordusu değerini göstermiştir. Ordunun şerefini korumakta dikkatli olmak, ordu için en besleyici gıdadır. Buna karşı ordudan, millet savunmasında ödevinin ehliyetlisi olmak, milletin istediği tek karşılıktır. Bunun gibi, Ordu mensupları içinde olacak müstesna kusurların mutlaka adalet ve yargıç yolu ile çözülmesi, kanunların ve millet emniyetinin istediği başlıca ödevdir. (CHP sıralarından alkışlar) Türk vatandaşına karşı Ordu içinden kanun dışı çıkacak bir kusurlunun korunmadan mahkemeye verilmesi, ordunun da yalnız vazifesi değil, şerefinin de icabıdır.⁹⁶⁹

İnönü'nün bu durum üzerinde etkisi bulunan askeri yetkililerin gerekli cezalara çarptırılması konusundaki talebi, Bugün gazetesi tarafından dönemin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural'ı işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁷⁰

⁹⁶⁹MM TD, (14.02.1967, C:12, D:2, B:53, O:2, s. 589-590).

⁹⁷⁰Bugün (15.02.1967).

Meşhur 1968 baharına doğru gidilirken, iktidar ve muhalefet çevrelerinden müdahale söylentilerine karşı sürekli gelen ikazlar sonucu mudur bilinmez, Genelkurmay Başkanı Tural, seçim devresinde sızma gayretlerine dikkat çekerek ordunun siyasetin dışında kalmasını istemiştir. Orgeneral Tural, Silahlı Kuvvetlere gönderdiği 28 Nisan 1968 tarihli ve "personel 7200- 68 "sayılı bir genelgeyle Silahlı Kuvvetlerin siyasi oluşumların veya siyasete alet olduğu görülen diğer oluşumların davranışları ile temasa geçemeyeceklerini hatırlatarak, Anayasa ile iç hizmet kanunlarına göre Silahlı Kuvvetler personelinin her türlü siyasi akımların dışında ve yurt savunmasıyla görevli olduğunu belirtmiştir.⁹⁷¹

Mayıs 1968'deki Paris öğrenci ayaklanmasının da etkisiyle belli ideolojik hareketler Dünya ülkelerinde yayılmaya başlamış, Türkiye'de de etkisini göstermiş, Türk siyasi yaşamında kutuplaşma meydana gelmiştir. Türkiye'deki bazı öğrenci grupları eğitim, tarım, toprak mülkiyeti sistemlerinde reform yapılmasını ve Türkiye'nin Dünya siyasetinde bağımsız hareket edebilmek için Batı ittifakından ayrılmasını istemişlerdir.⁹⁷² Ülkedeki kutuplaşma siyasi yaşamla sınırlı kalmamış çalışmanın Sol akımlarla ilgili bölümünde de değinildiği gibi ordu da siyasi yaşamdaki bu kutuplaşmaya taraf yapılmak istenmiştir.

Metin Toker'e göre o dönemde ordu üzerinde iki tür oyun tertip edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan birincisi iktidarı seçim yoluyla devralamayınca askeri kullanarak bunu gerçekleştirmek isteyen solculardır. Doğan Avcıoğlu'nun dergileri etrafında birleşen bu gruplar ordunun içine el atmışlar ve daha çok ordu üst kademesini etki altına almışlardır. İkincisi ise sağın çekiş alanı içine giren daha çok ordu alt kademesini oluşturan

⁹⁷¹Cumhuriyet (06.05.1968).

⁹⁷²Tunçay (1983: 1985).

subaylardır.⁹⁷³ Cizre ve Sakallıoğlu da Toker'in görüşüne benzer bir görüş ortaya sürerek: "AP'nin "orduyla barışma" adına, orduyu gözetim ve denetim dışında tutarak tarafsızlaştırma politikası izlemesinin, ordu içinde sol akımları benimseyenlerle ve buna karşıt görüşlerin çarpıştığı bir ideolojik ortam şeklinde istenmeyen sonuçlara yol açtığını" belirtmektedirler. Cizre ve Sakallıoğlu'na göre AP'nin, orduyu tarafsızlaştırma politikası izlemesine rağmen tarafsızlık bir yana, ordu içinde iktidar için yarışan gruplar türemiştir.⁹⁷⁴ Zürcher de bu dönemde demokratik yollarla iktidara gelinemeyeceğini savunan sol görüşlü örgütlerin ordu içindeki destekçilerinin yardımıyla gerçekleştirilecek bir darbe hazırlığıyla meşgul olduklarını belirtmektedir.⁹⁷⁵

1968'de Ordu'nun içi bu şekilde karıştırılmak istenirken, durum muhalefet lideri İsmet İnönü tarafından "Ordu hakkında iyi haberler almıyorum." sözleriyle dile getirilmiştir. İnönü, Tural'ı orduya gerektiği gibi hâkim olmamasından dolayı eleştirdiği gibi ünlü not defterine "Tural oyuncu" şeklinde not düşmüştür. İnönü'nün Tural hakkındaki bu olumsuz düşüncesi bazı kuvvet komutanlarının değiştirilmesi sırasında oluşmuştur. Ayrıca Doktor Aziz Uras, MİT'ten aldığı bilgiler doğrultusunda İnönü'yü 12 Kasım'da ziyaret ederek yüksek komuta heyetinin özellikle Genelkurmay Başkanı Tural'ın ordu içindeki bu kutuplaşmadan dolayı kendini havada hissettiği bilgisini vermiştir. İnönü o günkü not defterine şu izlenimi yazmıştır: "Telaşlı-Ordu'nun durumu-ne olacak diye telaş ve endişe hüküm sürüyormuş."⁹⁷⁶ Buna mukabil Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural 1968 yılının son günlerinde ziyaret ettiği garnizonlara bağlı subaylarla toplu konuşmalar yaparak subaylara "Politikanın üstünde kalın politikaya karışmayın askerlik

⁹⁷³Toker (1993b: 137- 139).

⁹⁷⁴Cizre-Sakallıoğlu (1993: 82).

⁹⁷⁵Zürcher (2019: 293-295).

⁹⁷⁶Toker (1993b: 137- 139).

her şeyin üstünde mukaddes bir görevdir” sözleriyle ordunun siyaset dışı kalması hususunda yaptığı çağrısı yinelemiştir.⁹⁷⁷

Ancak Kıbrıs sorununun henüz devam ettiği sırada Amerikan 6. Filosu’nun Temmuz 1968 ve Şubat 1969’daki Türkiye’ye gelişleri sırasında yapılan gösterilerde polis ve askerle girişilen şiddetli çatışmalarda ölenlerin olması AP Hükümetini zor durumda bırakırken⁹⁷⁸ gerek Demirel’in tutumu gereksede CKMP lideri Türkeş önderliğinde örgütlenen “Ülkü Ocakları”nın faaliyetleriyle 1960 sonlarında solcu ve sağcı grupların çatışmasıyla oluşan siyasal şiddet dozunu arttırmıştır.⁹⁷⁹

Söz konusu siyasal şiddet olayları ve ülkedeki kutuplaşma askeri müdahalenin yeniden dillendirilmesine neden olduysa da orduda Deniz Harp Okulu öğrencilerinin bildirisi dışında bilinen bir hareketlilik olmamıştır.⁹⁸⁰ Yeni ve büyük bir tehlike ise Harp Okulu öğrencilerin protesto eylemleri olarak kendini göstermiştir. Hava Harp Okulu öğrencileri 3 Kasım 1968’de “Göksenin” adlı yıllıkta *Bazı gözü dönmüş sapıklar yeni Kubilaylar bekliyor. Büyük Türk Ulusu! Biz halk ordusuyuz, biz Atatürk ordusuyuz.* şeklinde bir bildiri yayınlamış, Deniz Harp Okulu da bildiriye destek çıkmıştır.⁹⁸¹ Bu bildirilere MBK üyesi Ahmet Yıldız tebrik telgrafı gönderirken, Mucip Ataklı ise övücü bir demeç vermiştir.⁹⁸²

1969 yılında ise Meclisin açılması ile genel seçimler arasında Türkiye karışık bir dönem geçirmiş, Cumhurbaşkanı Sunay, 1969 yeni yıl mesajında, öğrencilerin eğitim kurumlarının faaliyetlerini bozan disiplinsiz davranışlarına son vermelerini istemiş, ancak

⁹⁷⁷Cumhuriyet (11.12.1968).

⁹⁷⁸Cumhuriyet (16.07.1968); Milliyet (11.02.1969).

⁹⁷⁹Zürcher (2019: 295).

⁹⁸⁰Ahmad (1992: 200).

⁹⁸¹www.gunlukbakis.com, (Erişim Tarihi: 26.10.2021).

⁹⁸²Toker (1993b: 134-136).

öğrenci olayları gün geçtikçe artarken Ocak ayı başında ABD Büyükelçisi Kommer'in otomobilinin, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde bir grup sol görüşlü öğrenci tarafından yakılmasıyla ortam iyice gerilmiştir. Boykotlar ve direnişler neredeyse bütün fakültelere yayılmış, çoğu üniversite kapatılmıştır.⁹⁸³

Kıbrıs sorusunda ABD'nin Türkiye'yi yalnız bırakması ve durumun Johnson Mektubu ile açığa çıkması toplumda ABD karşıtlığını artırmış, buna bağlı olarak artan sol faaliyetlerden, TİP'in Meclise girmesi, DİSK, Dev-Genç gibi yapıların güçlenmesi nedenlerinden dolayı ordu rahatsızlık duymaya başlamıştır. Sokaklarda ve üniversitelerde şiddet olaylarının görülmeye başlaması, eski DP'lilerin siyasî haklarının iadesine ordu içerisinden gelen tepkiler iç politikada büyük baskı oluşturmuştur.⁹⁸⁴ Dünyada yaygınlaşan sosyalist hareketlerin Türkiye' deki yankıları sürerken AP Hükümeti, ülkede yaşanan sağ-sol çatışmasını önleyememiş ve “Kanlı Pazar” olayı özellikle bir dönüm noktası olmuştur. 16 Şubat'ta ise Taksim'de meydana gelen “Kanlı Pazar” olayında sağ görüşlü gruplar 6. Filo'ya karşı gösteri yapan solculara saldırmışlar, kavgalar sonucunda iki işçi ölmüş birçok genç ve işçi de yaralanmıştır.⁹⁸⁵ Aynı günlerde, Demirel hükümeti “Anayasa Nizamını Koruma Kanunu” adında bir tasarı hazırlamaya çalışmıştır.⁹⁸⁶ Ülkede bu durumlar yaşanırken MGK'nın sık sık toplanması dikkatleri çekmiş ancak yüksek komutadan bir tepki gelmemiştir. Bu durumun nedeni Silahlı Kuvvetlerin eyleme geçemeyecek kadar bölünmüş olmasına bağlanmaktadır.⁹⁸⁷ Ancak Toker'e göre bazı solcuların Harp Okullarına sızma çabaları 12 Mart'ın nedenlerinden birini oluşturacaktır. Söz konusu solcular kendi yollarında olan sivil öğrencilerle askeri öğrenciler arasında ilişkiler

⁹⁸³ *Milliyet* (07.01.1969); *Hürriyet* (08.01.1969).

⁹⁸⁴ Ertem (2018: 657).

⁹⁸⁵ *Birgün* (16.02.2017); Çavdar (2019: 186, 187).

⁹⁸⁶ Tunçay (1983: 1985).

⁹⁸⁷ Ahmad (1992: 201).

kurulmasına da yardımcı olmuşlardır.⁹⁸⁸ Devrimci olarak adlandırılan Ankara Hukuk Fakültesi öğrencileri yaptıkları bir toplantıdan sonra Harp Okullarına bir telgraf çekerek “en büyük asker ve anti-emperyalist komutan Mustafa Kemal'in silah arkadaşlarını emperyalizm işbirlikçilerine karşı uyanık olmaya çağırıyoruz” mesajını iletmişlerdir.⁹⁸⁹

Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı yaptığı 1966-1969 yılları, meşhur 68 olaylarının Türkiye’de yansımaları nedeniyle iç siyaset bakımından oldukça karışık ve çalkantılı bir dönem olmuş, zaman zaman askeri müdahale söylentileri ortaya atılmış ancak gerçekleşmemiştir. Feroz Ahmad bu dönemde herhangi bir askeri müdahale olmamasını Orgeneral Tural'ın, bu sıralarda siyasi hırs işaretleri vermesine rağmen yüksek komutadan ve ordunun diğer birimlerinden destek görememesine ve bu durumla baş edememesine bağlamıştır.⁹⁹⁰ Konuyla ilgili *Yankı* dergisi de benzer bir tez ortaya atarak müdahale konusunda Savunma Bakanlığı Müsteşarı General Faruk Güler'in Tural'ı desteklemeyi reddettiğini ileri sürmüştür.⁹⁹¹ Metin Toker ise Tural için “Cevdet Sunay’dan sonra Genelkurmay Başkanı olan Tural bu zamana kadar demokratik parlamenter rejimin en büyük destekçilerinden biri olarak tanınmıştır.” diyerek, Tural’ın 22 Şubat Darbe Girişimi’nde Başbakan İnönü’ye verdiği desteği ve 21 Mayıs hükümlülerinin infazlarının onun gözetiminde yapılmasını Tural’ın demokratik düzen ve parlamenter sisteme verdiği desteğin açık kanıtları olarak değerlendirmiştir.⁹⁹²

Tural emekliye sevk edildikten sonra AP Hükümetiyle ilgili “Ülkede anayasa dışı davranışlar var mıdır? sorusuna “Gazetelerde okuyorsunuz. Olduğunu görüyoruz.”⁹⁹³ cevabını vererek hükümetin politikalarını ve yönetimini tasvip etmediğini dile getirmiştir.

⁹⁸⁸Toker (1993b: 136-137).

⁹⁸⁹Toker (1993b: 136-137).

⁹⁹⁰Ahmad (1992: 201).

⁹⁹¹*Yankı* (18.07. 1971: 5).

⁹⁹²Toker (1993b: 137).

⁹⁹³*Cumhuriyet* (29.08.1969).

Ancak Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde siyasi iktidara karşı ordu tarafından fiili bir müdahale de gerçekleşmemiştir. Nihayetinde 1960'lı yılların sonlarından itibaren artan siyasi gerilimler, toplumsal değişimler, Dünya'da meydana gelen olayların Türkiye'ye yansımaları ve ordu içinde yaşanan gelişmeler, tetikleyici unsuru oluştururken, 1969 yılında başlayan öğrenci çatışmaları 12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına uzanacak sürecin meşru dayanağı olmuştur. Ancak Fedayi'ye göre gerçekte 12 Mart Muhtırası, ordu içindeki ayrışmanın bir sonucu olarak gerçekleşmiştir.⁹⁹⁴

III.7.Orgeneral Cemal Tural'ın Dış Ülkelere Yaptığı Ziyaretler

Orgeneral Tural'ın göreve geldiği sırada Türk dış politikasının en önemli konularından biri ABD ile yapılan ikili anlaşmaların yenilenmesi ve Türkiye'de bulunan Amerikan üslerinin taşınmasıdır. Türkiye'nin üslerin kullanımı konusunda ABD'ye verdiği muhtıra neticesinde 20 Nisan'da Ankara'da başlayan CENTO Bakanlar Konseyi Toplantısı'na ABD, İngiltere ve Pakistan dış işleri bakanları katılmıştır. Toplantı sonrasında ABD Dış İşleri Bakanı Dean Rusk, yaptığı açıklamada Türkiye ile ikili anlaşmalar konusunda tam bir anlaşmaya varıldığını belirtmiştir.⁹⁹⁵

Orgeneral Tural'ın kendisinden önce Genelkurmay Başkanlığı yapan Cevdet Sunay ve kendisinden sonra bu göreve gelen Memduh Tağmaç'a göre NATO Askeri Komitesinin toplantılarına daha çok katılması dikkat çekicidir.

Orgeneral Tural göreve gelmesinden kısa bir süre sonra CENTO Askeri Komitesi toplantılarına katılmak üzere beraberindeki bir heyetle Tahran'a gitmiştir. 8 Nisan'da Tahran'dan dönen Tural, basın mensuplarına yaptığı açıklamada, toplantıda

⁹⁹⁴Fedayi (2019:134).

⁹⁹⁵Cumhuriyet (23.04.1966).

önemli konular üzerinde mutabakata varıldığını belirtmiştir.⁹⁹⁶ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural, 24-25 Mayıs 1966 tarihlerinde de başkanlığını yaptığı bir heyetle NATO Güney Avrupa Başkomutanlığına bağlı olarak Roma'da düzenlenen ve Türkiye, İtalya, Yunanistan Genelkurmay Başkanlarının katıldığı Güney Bölgesi Konferansına katılmıştır.⁹⁹⁷ Orgeneral Tural hareketinden önce şunları söylemiştir:

*Roma'ya gidiyoruz. Bu konferans Ankara'da yapılmayan konferanstır. Bir buçuk ay rötarla şimdi Roma'da buluşacağız. NATO'nun Güney kanadına ait meseleleri inceleyeceğiz. Konferansın daha çok bir yaklaşıma yakınlaşma havasını hedef tuttuğunu görüyoruz. Bizi anlayanlara veya anlamayanlara aynı şekilde muhatap olacağımız tabidir. Şimdilik konferansa başlamadan evvel ileriye matuf fikir beyan etmek mümkün değildir. Peşin ifade olmamakla beraber dönüşte de fazla bir şeyleri bu sözlerime eklemek sanıyorum ki yine mümkün olmayacaktır.*⁹⁹⁸

Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı'nın birinci yılında NATO Askeri Komitesi kapsamında yapılan toplantılara ve gezilere katılımı yoğun bir şekilde devam etmiş, Haziran ayında NATO 36. Askeri Komite Toplantısına katılmıştır.⁹⁹⁹ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, 23 Temmuz 1966 tarihinde Federal Almanya Genelkurmay Başkanının davetlisi olarak Almanya'ya gitmiştir. Tural, Almanya'ya hareket etmeden önce Yeşilköy Havaalanında basın mensuplarına şunları söylemiştir:

Memleketten ayrılmadan dolayı üzüntülüüz. Yalnız uğrunda kurban olacağınız vatanın insanlarından değil havasından ayrılmak bile üzücü oluyor. Bir görev için gidiyoruz. Bu arada herhalde yardım konuları üzerinde fırsat buldukça görüşmek ve yardımlardan daha iyi faydalanmak yollarını aramak da vazifem olacaktır. Ancak bu gibi dış temaslarda kimse kimseye fazla bir şey vermek istemez. Bu havayı iyi bilerek

⁹⁹⁶Milliyet (01.04.1966); Milliyet (08.04.1966); Cumhuriyet (10.04.1966).

⁹⁹⁷BCA, (6/6496, 080.18.01.02/156.37.12).

⁹⁹⁸Cumhuriyet (23.05.1966).

⁹⁹⁹BCA, (6/6591, 050.18.01.02/196.42.7).

*temaslarımızda bu noktayı nazar içinde kalmayı rehber ittihaz edeceğiz. Alman ordusunu da çoktandır görmedim. Sanıyorum ki 1949'dan bu yana memleketimizde yapılan tatbikatlara katılan, gördüğüm küçük Alman birliklerine ilaveten büyük teşekküllerini görmek ilerisi için bazı taraflarından istifade etmemizi sağlayacaktır.*¹⁰⁰⁰ Orgeneral Tural Almanya ziyaretinden sonra Eylül 1966'da ABD ve Kanada'da yapılan NATO Askeri Komitesi gezisine katılmıştır.¹⁰⁰¹

Tural, 1967 yılı içerisinde de Paris'te, Danimarka, Norveç ve Brüksel'de düzenlenen NATO Askeri Komitesi toplantılarına katılırken,¹⁰⁰² 5 Mart'ta Türkiye'yi ziyaret eden Habeş Kralı ile görüşmüş bu görüşmede Habeş kralı, Tural'a bir kalkan hediye etmiştir.¹⁰⁰³ Orgeneral Tural 1968 yılının Mart ayında Londra'da yapılan CENTO Askeri Komitesi toplantısına,¹⁰⁰⁴ Kasım ayında ise NATO Bakanlar Konseyi ve diğer NATO toplantılarına katılmak üzere Brüksel'e gitmiştir. Tural'a bu toplantıda Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da eşlik etmiştir. Brüksel'de yapılacak NATO toplantısı o dönemde Orta Avrupa'da gelişen olaylar ve Çekoslovakya'nın Varşova Paktı üyeleri kuvvetleri tarafından işgali üzerine Avrupa'da artan gerginlik nedeniyle bir ay önceye alınmıştır.¹⁰⁰⁵ Orgeneral Tural, Brüksel NATO toplantısından kısa bir süre sonra ABD'yi ziyaret etmiştir.¹⁰⁰⁶

Orgeneral Cemal Tural, Ocak 1969'da Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu başkanlığındaki Milli Savunma ve Dışişleri Bakanlığı'na bağlı görevlilerin bulunduğu bir heyet ve eşi Suna Tural ile birlikte Almanya'nın Bonn şehrindeki askeri

¹⁰⁰⁰Cumhuriyet (23.05.1966).

¹⁰⁰¹BCA, (6/7072, 080.18.01.02/ 199.66.8).

¹⁰⁰²BCA, (6/8152, 18.01/206.33.15); BCA, (6/9191, 080.18.01/213.85.10).

¹⁰⁰³Milliyet (05.03.1967).

¹⁰⁰⁴BCA, (6/9776, 080.10.01.02/217.23.4)

¹⁰⁰⁵Cumhuriyet (09.11.1968).

¹⁰⁰⁶BCA, (080.10.01.02/219.14.10).

yardım görüşmelerine katılmıştır. Milli Savunma Bakanı Topaloğlu toplantı öncesinde bir açıklama yaparak Türkiye'ye yapılan Alman askeri yardımının artacağını belirtmiştir.¹⁰⁰⁷ Cemal Tural, ayrıca aynı dönemde Brüksel'de yapılan 43. dönem NATO Askeri Komitesi toplantısına da katılmıştır.¹⁰⁰⁸

Tural, aynı zamanda Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde NATO toplantıları dışında Federal Almanya Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanı'nın davetlisi olarak Temmuz 1966'da Almanya'yı ziyaret etmiştir.¹⁰⁰⁹ İtalya ve İran da Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde ziyaret amaçlı gittiği ülkeler arasındadır.¹⁰¹⁰

III.8. Orgeneral Tural'ın Genel Kurmay Başkanlığının Sona Ermesi

926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun (1967) 66. maddesine göre; Genelkurmay Başkanlığı yaş sınırı 68, görevde kalış süresi 3 yıldır. Bu süre yaş sınırını aşmamak üzere Bakanlar Kurulu kararı ile birer yıllık sürelerle 3 yıl uzatılabilir denilmektedir.¹⁰¹¹ Bu mevcut düzenlemeye göre Orgeneral Cemal Tural'ın görev süresi 15 Mart 1969 tarihinde dolacaktır. Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığındaki üçüncü yılının dolmasına aylar kalmışken Tural'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı o günlerde en çok konuşulan konulardan biri olmuştur.

III.8.1. Görev Süresi Tartışmaları ve Basına Yansımaları

Tural'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı dönemin basınında da büyük bir merakla takip edilmiş ve bu konuda çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. 26 Mart 1968

¹⁰⁰⁷*Cumhuriyet* (21.01.1969).

¹⁰⁰⁸*BCA*, (6/11253, 030.18.01.02.229.5.20); *Milliyet* (13.01.1969: 7).

¹⁰⁰⁹*BCA*, (6/6677, 050.18.01.02/157.46.13).

¹⁰¹⁰*BCA*, (6/96 09, 080 18. 01 02/216.15.4); *BCA*, (6/6992, 080.18.01.02/198.62.8).

¹⁰¹¹*Resmî Gazete* (10.08.1967, No:12670); Genelkurmay Başkanının görev süresinin uzatılması ilgili düzenleme 1978'de değiştirilmiş, 2159 sayılı yasa ile yaş sınırı 67 ye indirilerek, görev süresi 4 yıla çıkarılmıştır. *Resmî Gazete* (06.07.1978, No:16338).

tarihinde Ant gazetesinde yayınlanan "Orduda ve AP de tasfiye var" başlıklı yazı da buna bir örnektir. Yazıda Başbakan Süleyman Demirel ile Genelkurmay Başkanı Tural arasındaki gergin ilişkilere *Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural'ın akademi subaylarından koruma aylıklarının onaylayacağı gerekçesi ile 3 günlük "Gürsel - 68 Kış Tatbikatını" bir güne sığdırması ve Başbakan Demirel'in bu defa davetliler arasında bulunmaması geçen yılki tatbikatı hatırlayanlar arasında hayretle karşılanmıştır.* sözleriyle dikkat çekilirken, Demirel'in partisi içindeki hiziplere ve ordu yüksek kademesine yönelik bir tasfiye planı içinde olduğu yazılmıştır.¹⁰¹²

Görev süresi dolacak olan Tural'ın görevinin uzatılıp uzatılmayacağı konusu Ant dergisinin 17 Eylül 1968 tarihli sayısında şu cümlelerle gündeme getirilmiştir; "Önümüzdeki Mart ayında yaş süresi dolacak olan Tural'ın emekliye sevk edilmesi ihtimali kuvvetlidir. Emekliye sevk edilmesi halinde Genelkurmay Başkanlığı'na Orgeneral Memduh Tağmaç'ın getirilmesi beklenmektedir."¹⁰¹³ denilerek Demirel'in Tural'ı görevinden uzaklaştırabilmek için Tural'a Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatörlük teklifinde bulunduğu, böylece yüksek komuta heyeti içerisindeki kendisine karşı gelebilecek isimleri temizlemeye çalıştığı ancak Tural'ın bu teklife açıkça "hayır" dediği ileri sürülmüştür.¹⁰¹⁴

Diğer taraftan 25 Ocak 1969'da Demirel basın mensupları ile bir toplantı yapmış, toplantıda gazetecilerin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural'ın emekli olup olmayacağı yönündeki sorularına kendine özgü bir üslupla "Bu nazik bir konudur. Mart'a kadar daha çok zaman var." şeklinde cevap vermiştir.¹⁰¹⁵

¹⁰¹²Ant (26.03.1968, S:65, C:3, s.4).

¹⁰¹³Ant (28.01.1969, S:109, s.4).

¹⁰¹⁴Ant (26.03.1968, S:65, C:3, s.4).

¹⁰¹⁵Cumhuriyet (26.01.1969); Son Havadis (26.01.1969);

Başbakan Demirel'in konuyu "nazik bir konu" şeklinde nitelemesi de basında ayrı bir tartışma konusu olmuştur. Abdi İpekçi, Milliyet gazetesinde konu ile ilgili şunları yazmıştır: "Bunun taşıdığı anlam açıktır: Tural Genelkurmay Başkanlığında zorla kalmak isteyecek ve bu amaçla birtakım hareketlere girişecektir. Biz bu tür teşebbüslerin artık kesinlikle geride kaldığına inanıyor ve dolayısıyla Sayın Tural'ı bu tür söylentilerden tenzih etmek ihtiyacını duyuyoruz."¹⁰¹⁶

Ant dergisine göre İpekçi'nin "geride kaldığına inanmak istediği" girişimlerle 6 Haziran 1961'de Hava Kuvvetleri Komutanı Tansel'in görevinden uzaklaştırılması ve 22 Şubat 1962'de Talat Aydemir ve arkadaşlarının başka görevlere tayin edilmeleri üzerine ordu içinden gelen direniş hareketleri kastedilmiştir. Tural'ın emekliye sevki veya Askeri Şura üyeliği gibi pasif bir göreve nakledilmesi durumunda İpekçi'nin kast ettiği gibi ordu içinden bir direniş meydana gelmesi ihtimali yoktur. Çünkü söz konusu dönemlerde ordu içinde SKB etkili bir pozisyonda iken 1969 Mart'ında ordu içinde bir örgütsel yapı mevcut değildir. Ordu üst kademelerinde ise belli isimlerin kendi ağırlıklarıyla ve ordu dışındaki çevrelerden aldıkları destekle bir dengeleme mevcuttur. Ancak bu dengeleme ordu tabanına yayılmamıştır.¹⁰¹⁷

Ordu içindeki bu dengeleme konusunda Yeni İstanbul gazetesinin 22 Ocak 1969 tarihli sayısında da şöyle denilmektedir: "Sayın Genel Kurmay Başkanının görev süresinin uzatılıp uzatılmaması sorunu devletin üst kademesinde bir kuvvetler dengesini meydana çıkarmıştır. Ancak TSK içerisinde de bir başka denge kurulmuş görülmektedir. Türk Ordusunun çok sevilen bir başka generalinin, Orgeneral Faruk Gürler'in aynı kanıda

¹⁰¹⁶Milliyet (06.02.1969).

¹⁰¹⁷Ant (28.01.1969, S:109, s.4).

olması, Silahlı Kuvvetler içinde bir dengenin kurulduğunu ortaya koymaktadır.”¹⁰¹⁸ Böylece Tural’ın görev süresi tartışmalarına Milli Savunma Bakanı Müsteşarı Faruk Gürler de dahil edilmiştir. Ant dergisinin 109. Sayısında da Müsteşar Gürler’in bu kritik dönemde Tural’ın ordu içindeki en büyük destekçisi olduğu belirtilirken, bu durumun nedeni olarak da Gürler’in kendisi için Genelkurmay başkanlığı yolunu açık tutmak istemesi ileri sürülmüştür.¹⁰¹⁹ Ant dergisinde Tural’ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı konusunda duruma ABD açısından da bakılmış ve “Pek çok konuda olduğu gibi bu önemli konuda da Demirel’in ABD’den fikir alması gerekebilir” denilmiştir. Yazının devamında ise “Amerika’nın Tural ve Tağmaç arasında tercih yapması zordur. Çünkü Amerika açısından Tural, sosyalist ve antiemperyalist eylemlerin güçlü bir mücadelecisi olduğunu çeşitli beyanlarıyla kanıtlamıştır.” denilerek Tural’ın ABD ve NATO merkezine sık sık yaptığı ziyaretlerin de NATO’ya bağlılığının göstergesi olarak görüldüğü belirtilmiştir. Bu noktada Amerika için TSK’nin başında Tural’ın veya Tağmaç’ın bulunmasının fark etmeyeceği yorumu yapılmıştır. Bu nedenle iki isim arasında tercih yapma sorumluluğunun tamamen Demirel’e ait olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Demirel’in, Tural’ın görev süresini uzatması durumunda Cumhurbaşkanı Sunay’ı doğrudan doğruya karşısına alacağı ve bu durumun Demirel’in özellikle seçim dönemindeki icraatlarına zarar verebilecek bir karar olacağı değerlendirilmesinde de bulunulmuştur.¹⁰²⁰

1969 başında ordu içerisinde bu tür denge unsurlarından söz edilirken diğer taraftan Tural’ın, çeşitli sivil kurumları kıta denetlermiş gibi teftiş etmesi Cumhurbaşkanı, Başbakan, muhalefet lideri İnönü gibi bürokrasi üst kesimi ile ilişkilerinin bozulmasına

¹⁰¹⁸ *Yeni İstanbul* (22.01. 1969); *MM TD* (17.02.1969: D:2, C:33, B:54, O:1: 399, 400).

¹⁰¹⁹ *Ant* (28.01.1969, S:109, s.5).

¹⁰²⁰ *Ant* (28.01.1969, S:109, s.5); Tural’a Brüksel toplantısı sonrası Pentagon’da ABD Savunma Bakanlığı’nda yapılan bir törenle Amerikan liyakat nişanı verilmiştir. *Milliyet* (24.05.1968: 7); 1968 baharında yaşanan bu gelişmeler Tural’ın ABD hegemonyasına bağlılığının göstergesi şeklinde değerlendirmiştir.

neden olmuştur. Tural beraberindeki heyetle 3 Şubat'ta Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Merkez Bankası, Orman Genel Müdürlüğü'nü denetlemiştir. Bu denetimlerinde Tural'a gerekli saygı gösterilmiş ve istediği bilgiler kendisine verilmiştir. Tural, Orman Genel Müdürlüğünü ziyareti sırasında siyasi bir lider edasıyla “Atatürk’ün izindeyiz diyoruz, izinde dolaşmayı bırakalım da biraz çalışalım.” şeklinde mesajlar vermekten de kaçınmamıştır.¹⁰²¹

Yeni Konya Gazetesi Yazarlarından Suad Abanazır Tural'ın ziyaretleri hakkında şu sözleri kaleme almıştır;

*Bu devri demokraside herkes için olduğu kadar devleti çeşitli kademelerde temsil edenler için de doğru yanlış sözler söylenmiştir. Bunun bir bakıma doğal olduğunu karşılamak zorundayız. Son denetlemelerinde Tural orman konusuna yine değinmiş, orman genel müdürlüğünde ormanlarımız ve ağaçlandırma çalışmaları hakkında bilgi almıştır. Cemal Tural bir gün askerlik hayatı sona erip yeni bir çalışma ve dinlenme dönemine geçtiği zaman ortada kalacak hizmetlerinin başında ağaç sevgisini aşılması ve Türkiye'nin birçok yerini ağaçlandırmak için sarf ettiği gayret gelecektir.*¹⁰²²

Tural 4 Şubat günü de PTT Genel Müdürlüğü, TRT, Devlet Hava Meydanları İşletmesi ve Türk Hava Kurumu gibi bazı resmî ve özel kurumları ziyaret etmiştir.¹⁰²³ TRT ziyareti sırasında kendisini görüntüleyecek kameramana “zaten bize ters-türs bir adam diyorlar bari kravatımız düzgün olsun”¹⁰²⁴ diyerek kravatını düzeltmiş ve sert mizaçlı bir komutan olmasını yarı esprili bir üslupla dile getirmiştir.

Sabah gazetesi Tural'ın görev süresiyle ilgili tartışmaları 24 Şubat tarihli sayısında “Mart ayı yaklaşırken Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın hizmet süresinin bir yıl daha uzatılıp uzatılmayacağı konusu etrafında konuşmaların şiddeti

¹⁰²¹Milliyet (04.02.1969: 1, 7).

¹⁰²²Yeni Konya (06.02.1969: 1,5).

¹⁰²³Milliyet (05.02.1969:1).

¹⁰²⁴Milliyet (05.02.1969: 7); Milliyet (06.02.1969: 7); Cumhuriyet (06.02.1969).

artmıştır. Hükümete yakın çevrelerde söylendiğine göre değerli komutanın hizmet süresinin uzatılmasında en ufak bir tereddüt bile gösterilmeyecektir. Komünizm ile mücadelede yılmadan çalışan Türk ordusunun Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın görev süresinin uzatılması komünistlerin iştahını kursaklarında bırakacaktır.” şeklinde manşete taşımıştır.¹⁰²⁵

III.8.2. Orgeneral Tural'ın YAŞ Üyeliğine Atanması

Görevinin uzatılıp uzatılmayacağı yönündeki tartışmalar devam ederken, Tural'ın çeşitli kurumları ziyaret etmesi oldukça dikkat çekmiştir. Genelkurmay Başkanı Tural'ın görev süresi 15 Mart 1969'da sona erecektir. Tural'ın yaptığı ziyaretler kimilerine göre görev süresinin uzatılması için giriştiği bir baskı metodu şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰²⁶ Toker'e göre Tural'ın izlediği metot çok akla yatkın olmayıp bir nevi şantaj şeklinde algılanmaktadır. Üstelik Tural'ın elinde izlediği yolu etkili kılacak bir gücü de yoktur.¹⁰²⁷ Tural buna rağmen ziyaretlerini devam ettirmiş, bu sırada basında istifa edeceği, emekliliğini istediği yönünde haberler ortaya atılmıştır. Genelkurmay Başkanı Tural ise bu haberleri “Gülerim böyle şeylere. Ne talebimiz var ne de talep isteyen. Siz bunlara neden inanıyorsunuz?” şeklinde yalanlayarak ziyaretlerini sürdürmüştür.¹⁰²⁸ Ziraat Bankasını ve Gazi Lisesini ziyaret eden Tural, Gazi Lisesinde Milli Güvenlik Dersine girmiş, bu eylemi kamuoyunda ve siyasi çevrelerde “ne yapmaya çalıştığı” konusunda merak uyandırmıştır. Genelkurmay sözcüsü yapılan bu ziyaretlerin ve denetlemelerin amacını “Silahlı Kuvvetlerin ilgisi bulunan kurumların çalışmaları hakkında bilgi almak ve milli harp gücünü değerlendirmek” şeklinde açıklamıştır.¹⁰²⁹

¹⁰²⁵*Babıali'de Sabah* (24.02.1969).

¹⁰²⁶Toker (1993b: 139).

¹⁰²⁷Toker (1993b: 139, 140).

¹⁰²⁸*Milliyet* (05.02.1969:1).

¹⁰²⁹*Yeni Konya* (06.02.1969: 1,5).

Bu sırada Genelkurmay Başkanı Tural'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı konusunda belirtilecek bir durum söz konusu olmuştur. Orgeneral Cemal Tural, 27-28 Mart'ta Washington'da Genelkurmay Başkanları düzeyinde yapılacak CENTO Askeri Komite Toplantısına, katılıp katılmayacağını merak etmiş ve Başbakan Demirel'e bir yazı yazarak durumunu sormuştur. Aslında Tural'ın alacağı yanıt "15 Mart'tan sonra da göreve devam edecek miyim?" sorusuna da açıklık getirecektir. Başbakan Demirel bu soruya yanıt vermezken, 6 Şubat'ta Genelkurmay'dan yapılan bir açıklama ile Tural'ın Genelkurmay Başkanı olarak Washington toplantısına katılacağı bildirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığından yapılan bu açıklama üzerine Cumhurbaşkanı Sunay ile Başbakan Demirel aynı gün Çankaya Köşkü'nde bir araya gelerek yaklaşık bir saat görüşmüşlerdir. Demirel görüşmeden sonra "Cumhurbaşkanına iç ve dış konularda bilgi verdim, mutlak bir ziyarettir." Açıklamasını yaparken Görüşmenin "Tural meselesi" ile ilgili olduğu varsayılmıştır. Diğer taraftan Başbakan Demirel'e CENTO toplantısı konusunda Genelkurmaydan gelen açıklama sorulmuş, Demirel bu soruya "Orgeneral Tural'ın Washington'daki CENTO toplantısında bulunmak üzere hazırlanması istenmiştir." cevabını vermiştir.¹⁰³⁰ Bu açıklama basında 15 Mart'ta görev süresi dolacak olan Orgeneral Tural'ın bu tarihten on iki gün sonra ABD'ye Türk Genelkurmay Başkanı sıfatı ile gideceği şeklinde yorumlanırken, Aziz Uras, İnönü'ye Cumhurbaşkanının Demirel'e Genelkurmay Başkanını değiştirmesi konusunda destek verdiği bilgisini iletmiştir.¹⁰³¹ Başbakan Demirel, Tural'ın Genelkurmay Başkanlığının uzatılmaması konusunda Cumhurbaşkanı Sunay'dan aldığı desteğin yanında bu konuda muhalefet lideri İsmet İnönü'nün de onayını almak istemiş ve 1969 Şubat'ında İnönü ile konuyu görüşmüşlerdir. Toker bu görüşmeyi İnönü'nün Demirel'e yasalar çerçevesinde ne yapması gerektiğini söyleyebilecek tecrübeye

¹⁰³⁰ *Milliyet* (07.02.1969: 7).

¹⁰³¹ Toker (1993b: 140).

sahip olmasına bağlamıştır. Genelkurmay Başkanının değiştirilmesi konusunda İnönü'de Demirel'e destek vermiştir.¹⁰³²

Başbakan ve Cumhurbaşkanı'nın “Tural meselesini” ele aldıkları aynı gün İş Bankası'nı, Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü'nü ve Gençlerbirliği kulübünü ziyaret eden Genelkurmay Başkanı Tural ise “Hiç kimseden emekliliğim konusunda bir şey istemedim, hiç kimse de bana emekli ol demedi. Olmayan bir şeyi bana soruyorsunuz. Bunu herkes alıp bir tarafa çekiyor, bu işlerde en sinirli olmayan insan benim. Hiç kimse de beni sinirlendirme gayretine düşmesin.” şeklinde bir demeç vermiştir.¹⁰³³

Ayrıca aynı gün daha önce basında yer alan Orgeneral Tural'ın emekliye ayrılması durumunda Genelkurmay Başkanlığına Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tağmaç'ın ya da Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı Orgeneral Faruk Gürler'in getirileceği bu nedenle Tağmaç ve Gürler'in hükümetin alacağı kararı etkileyebilmek için bazı kulis çalışmalarında bulunduklarına dair haberler Millî Savunma Bakanlığı yetkililerince kesinlikle yalanlanmıştır. Milliyet Gazetesi'nin 7 Ocak 1969 tarihli sayısında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın son günlerde bazı kamu ve özel teşebbüs kuruluşlarına yaptığı ziyaretlerin basında ve kamuoyunda yol açtığı çeşitli yorumlarla ilgili Başbakan Demirel'in Cemal Tural ile özel bir görüşme yapmak istediği de belirtilmiştir.¹⁰³⁴

Ancak beklenen Demirel - Tural görüşmesi henüz gerçekleşmeden Genelkurmay Başkanı'nın yaptığı ziyaretler başka bir cenahta da tepki yaratmış ve gündeme muhtıra şeklinde düşmüştür. Millet Partisi Çankırı Milletvekili Mehmet Ali Arslan ve Hilmi İşgüzar, Cumhurbaşkanı Sunay'a ve bilgi için bütün parti liderlerine birer

¹⁰³²Toker (1993b: 140, 141).

¹⁰³³Milliyet (07.02.1969:1); Toker (1993b: 140).

¹⁰³⁴Milliyet (07.02.1969: 7).

muhtıra göndererek, Genelkurmay Başkanı Tural'ın şehir içi gezileri üzerinde durmuş, bu konuda Cumhurbaşkanı Sunay'ın açıklama yapmasını istemişlerdir.¹⁰³⁵

Muhtırada Cumhurbaşkanı'na demokratik hukuk düzeninin bekası konusunda yaptığı yemin hatırlatılmış, “vatandaş zihinlerinde yaratılan her türlü şüphenin giderilmesi maksadıyla Türk kamuoyuna siyasi parti liderlerine gerekli açıklamada bulunması” Cumhurbaşkanı Sunay'dan talep edilmiştir.¹⁰³⁶

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural'ın gezilerinin kamuoyunda ve siyasi çevrelerde dikkat çekmesi ve meselenin Millet Partili milletvekilleri tarafından muhtıra vasıtasıyla Cumhurbaşkanı'na iletilmesi üzerine Tural bu gezilerine iki gün ara vermiştir.¹⁰³⁷ Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural gezilerine verdiği iki günlük aranın ardından 8 Şubat akşamı aniden Konya'ya gelmiş ertesi gün sabahın erken saatlerinde Ankara'ya dönmüştür. Geliş sebebi tam olarak bilinmeyen Tural geceyi orduvinde geçirmiştir. Ve gelişi sadece ziyaret olarak nitelendirilmiştir. Konya halkı Tural'ın geliş gidişinde kendisine büyük tezahürat göstermiştir. Orgeneral Tural 10 Şubat günü beraberindekilerle birlikte helikopterle Akşehir'e geçerek buradaki birlikleri ziyaret etmiştir.¹⁰³⁸ Diğer taraftan Genelkurmay Başkanı Tural'ın gezileriyle ilgili olarak Cumhurbaşkanı Sunay'a muhtıra veren Millet Partili Hilmi İşgüzar ve Mehmet Ali Arslan'ın Parti Grubuna danışmadan hareket ettikleri için partiden ihraçları istenmiştir.¹⁰³⁹

Tural'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı ve uzatılmadığı takdirde yerine kimin geçeceği konusundaki tartışmalar 17 Şubat'ta Millet Meclisi genel kurulunda Millî Savunma Bakanlığının 1969 mali yılı bütçesi nedeniyle yapılan görüşmelere de

¹⁰³⁵ *Milliyet* (07.02.1969:7).

¹⁰³⁶ *Milliyet* (07.02.1969:7).

¹⁰³⁷ *Milliyet* (08.02.1969:1).

¹⁰³⁸ *Yeni Konya* (10.02.1969:1); *Milliyet* (10.02.1969: 1).

¹⁰³⁹ *Milliyet* (11.02.1969:1,7).

yansıymış, görüşmeler sırasında CHP grubu adına konuşan Orhan Kabibay şunları dile getirmiştir:

Sayın Başbakanın «nazik» diye vasıflandırarak daha da nazikleştirdiği bir konunun önemli bir yönüne değinmek istiyoruz. Komutanlarımızla ve komutanlarımızın birbirleriyle ilişkileri hakkında son zamanlarda türlü haberler ve yazılar yayınlanmaktadır... Bu cümleden olmak üzere önemli olan ne Tural'ın görev süresinin uzatılması ne de yerine bir başka komutanın getirilmesidir, önemli olan Türk siyasi hayatında etkenliğini belli eden bir gerginliğin Türk Silahlı Kuvvetlerine de bulaşmış olmasıdır ...¹⁰⁴⁰

Kabibay, konuşmasının devamında Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı Faruk Gürler'in Genelkurmay Başkanı Tural ile ilişkisi konusunda Bakan Topaloğlu'nun açıklama yapmasını istemiştir. Bunun üzerine Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu bütçe görüşmeleri sırasında Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın emekliye sevk edilip edilmeme konusunda bir süreden beri devam eden tartışmalara cevap vererek: “Bu konuda ne Başbakan ve ne de ben hiçbir şekilde beyanda bulunmadık. Bu arada tartışmalara müsteşarım Orgeneral Faruk Gürler'in de ismi karıştı. Bazı basında müsteşarım hakkında yazılar yazılmış, bu yazıların üzerine Faruk Gürler bana bir mektup yazmıştır.” diyerek Gürler'in mektubunu Meclis kurulunda okumuştur. Topaloğlu'nun okuduğu mektuba göre Gürler: “Türk ordusunda kanunların hâkim olduğunu, kanunlar içinde kumanda zincirinin devam edeceğini” belirtmiştir.¹⁰⁴¹

Bütçe görüşmelerinde Millet Partisi adına konuşan Hüseyin Ataman ise Tural'ın görevinden uzaklaştırılmasını solcu çevrelerin istediklerine dikkat çekerek, Tural'ın görev süresinin uzatılmasını talep etmiştir.¹⁰⁴²

¹⁰⁴⁰MM TD (17.02.1969: D:2, C:33, B:54, O:1: 399, 400).

¹⁰⁴¹MM TD (17.02.1969: D:2, C:33, B:54, O:1: 399, 400).

¹⁰⁴²MM TD (17.02.1969: D:2, C:33, B:54, O:1: 392).

Genelkurmay Başkanı'nın görev süresinin sona erip ermeyeceği tartışmaları sürerken bu sırada YAŞ toplantısı yapılmış, o akşam Tural ordu evinde bir yemek düzenlemiştir. Yemekten sonra hep birlikte Büyük Tiyatroya geçilerek My Fair Lady müzikali izlenmiştir. Ancak Başbakan Demirel ne yemeğe ne de müzikale katılmamıştır. Böylece siyasi ve askeri çevrelerde Tural ile Demirel arasındaki ilişkinin kopmakta olduğu yorumu yapılmıştır.¹⁰⁴³

Bu gelişmelerden kısa bir süre sonra Tural, Marmara gezisine çıkarak buradaki birlikleri denetlemiştir. Dönüşte de Eskişehir'e uğrayarak Hava Kuvvetleri Komutanlığını ziyaret etmiştir. Tural'ın Eskişehir'de bulunması nedeniyle şerefine orduevinde bir kokteyl verilmiş, kokteyl sırasında bazı kişiler orduevi önünde Tural lehinde gösteriler yapmışlardır. Bu gelişme Demirel açısından Genelkurmay Başkanının değiştirilmesi konusunda bardağı taşıran son damla şeklinde değerlendirilmiştir.¹⁰⁴⁴ Bununla birlikte Muhalefet lideri İnönü de girişimleri ve telkinleriyle sürenin uzatılmaması konusunda hükümete yardımcı olmuştur.¹⁰⁴⁵

Nihayetinde Tural'ın Genel Kurmay Başkanlığı görevi, 8 Mart 1969 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesinin Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmasıyla, 16 Mart 1969 tarihinde sona ererken aynı kararname ile Tural, Yüksek Askeri Şûra üyeliğine atanmıştır.¹⁰⁴⁶ Tural'dan sonra Genelkurmay Başkanlığı görevine Orgeneral Memduh Tağmaç getirilmiştir.¹⁰⁴⁷ Böylece Tural, AP Hükümeti tarafından pasifize edilmiştir.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴³ *Milliyet* (20.02.1969: 1, 7).

¹⁰⁴⁴ Toker (1993b: 140).

¹⁰⁴⁵ *Cumhuriyet* (28.12.1984).

¹⁰⁴⁶ *BCA*, (6/11473); Tunçay (1990: 1985).

¹⁰⁴⁷ tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

¹⁰⁴⁸ Kömşuoğlu (2008: 152).

Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevinin uzatılmaması konusunda türlü nedenler ortaya atılmıştır. Metin Toker ülke içindeki olaylara askeri çekme gayretlerinin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın görevinden alınmasına zemin hazırladığını ileri sürmüştür.¹⁰⁴⁹ Hikmet Özdemir ise Demirel'in Çankaya ile ilişkilerini bozmamak hem de hükümetle ters düştüğü zaman ne yapabileceği belli olmayan bir rakibi devre dışı bırakmak için bu yönde bir karar aldığını ileri sürerek, bu doğrultuda Demirel'in Genelkurmay Başkanlığı için Tural'a göre daha pasif ve daha uysal görünüşlü olan Tağmaç'ı tercih ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁵⁰ Arcayürek meseleye daha açık bir yorum getirerek Tural'ın görevi sona ermek üzereyken yaptığı ziyaretler ve birlikleri denetlemesi Demirel tarafından Tural'ın bir darbe hazırlığı içinde olduğu şeklinde yorumlanmış, "Demirel, Sunay'ın da desteğini alarak Tural'ın bu girişimini önlemiştir." demiştir.¹⁰⁵¹

Arcayürek Sunay'ın bir askerin onurunu kırmamak için Tural'a haber göndererek kendi isteğiyle YAŞ üyeliğine geçmesini istediğini fakat Demirel'in telkinleriyle bu fikirden vazgeçtiğini ifade etmektedir.¹⁰⁵² Toker'e göre de Tural'ın görevden alınmasında hukuki açıdan bir sakınca olmamakla birlikte çok alışılmış bir durum değildir. Eski Genelkurmay Başkanının artık orduda kalması doğru bulunmadığından Tural, YAŞ üyeliğine atanmıştır.¹⁰⁵³ Özdemir Genelkurmay Başkanının görev süresinin uzatılmamasını sivil - asker ilişkilerinde ve TSK'deki terfi ve tayinler bakımından sorunlara yol açabilecek bir durum olarak değerlendirirken,¹⁰⁵⁴ Milliyet

¹⁰⁴⁹Toker (1993b: 137).

¹⁰⁵⁰Özdemir (1989: 140).

¹⁰⁵¹Arcayürek (1999: 26, 27).

¹⁰⁵²Arcayürek (1999: 27).

¹⁰⁵³ Toker (1993b: 141).

¹⁰⁵⁴Özdemir (1989: 143).

gazetesi başyazarı Abdi İpekçi, Tural'ın görev süresinin uzatılmaması ile ilgili olarak 12 Mart 1969'da kaleme aldığı yazısında şöyle demiştir:

*...Öyle sanıyoruz ki hükümeti, orgeneralin görev süresini uzatmamak yolunda karar almaya zorlayan sebep başka bir gelişme ile ilgilidir: Tural'ın Genelkurmay Başkanlığındaki normal süresinin dolması yakınlaştığı sıralarda birtakım söylentiler çıkmaya başlamış ve orgeneralin makamını bırakmamak kararında olduğu kulaktan kulağa yayılmıştı bu havanın yaratıldığı günlerde başbakanın konu ile ilgili bir soruya verdiği yanıt gözle görülür bir tedirginlik uyandırmıştı...Bütün bunlardan sonra Tural'ın görev süresinin uzatılması Hükümetin, Genelkurmay Başkanından çekindiği ve onun nüfuzuna boyun eğdiği şeklinde yorumlanabilecekti... Gerçi işin içinde başka faktörlerin bulunduğu ileri sürülmekte ve mesela Cumhurbaşkanı'nın aldığı vaziyetten söz edilmektedir ama öyle sanıyoruz ki kararı etkileyen en önemli husus yukarıda değindiğimiz gelişme ile ilgilidir.*¹⁰⁵⁵

Gelinen noktada 13. Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın görev süresinin 1969 Mart'ında dolduğu zaman AP Hükümeti görevi uzatma yoluna gitmemiştir.¹⁰⁵⁶ Böylece dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Cemal Tural'ın Genelkurmay Başkanlığından alınması konusunda kesin bir tutum sergilemiştir.¹⁰⁵⁷ Demirel'in Tural konusundaki kararlı tavrı şüphesiz ki Tural'ın görev süresinin uzatılıp uzatılmayacağı tartışmalarının yapıldığı günlerde taşıdığı askeri kimliğin ağırlığından ziyade siyasi bir lider gibi çeşitli kurumlara yapmış olduğu ziyaretlerle hükümete vermek istediği mesajdan kaynaklanmıştır. Bu durum kamuoyunda tartışmalara yol açtığı gibi hükümeti de tedirgin etmiştir. Demirel'in yıllar sonra Gazeteci Yazar Güneri Cıvaoğlu'na verdiği bir röportaj da bu düşüncüyü doğrulamaktadır. Demirel durumu şu cümlelerle değerlendirmiştir:

1969'da dönemin Genelkurmay Başkanı Cemal Tural görevinin dışına taşan şeyler yapıyordu. TRT Genel Müdürlüğü'ne PTT Genel Müdürlüğü'ne gidiyor, bu sivil

¹⁰⁵⁵Milliyet (12.03.1969).

¹⁰⁵⁶Resmî Gazete (15.03.1969, No:13149); Özdemir (1989: 140).

¹⁰⁵⁷Güzel (2017: 550).

*kurumları adeta denetliyordu. “Yapmamasını söyledik.” Dinlemedi, bunun üzerine Cumhurbaşkanı’nın da imzaladığı kararnameyle görevinden aldık, Yüksek Askerî Şûra’ya atadık. Çünkü yaş haddine gelmedikçe ve suç işlemedikçe emekliye ayıramazsınız.*¹⁰⁵⁸

Bu olay sivil iktidar ile asker ilişkilerinde cumhurbaşkanının “belirleyici” rolünü de göstermiştir. Cumhurbaşkanı Sunay’ın, Orgeneral Tural’ın Genelkurmay Başkanlığı’ndan alınarak Yüksek Askerî Şûra üyeliğine gönderilmesi için kararnameyi imzalaması bu konudaki hükümet kararının önünü açmıştır.

III.8.3. Tural’ın Yaş Üyeliğinden Resen Emekliye Sevk Edilmesi

10 Mart’ta Cemal Tural’ın Genelkurmay Karargâhındaki makamına gelmediği gözlenmiştir. Bu durumla ilgili Tural’ın hasta olduğu şeklinde söylentiler ortaya atılmışsa da Tural’ın durumunu bir şekilde öğrenmesinden kaynaklanmıştır. Nitekim 11 Mart’ta hükümetin kararı bizzat Demirel tarafından açıklanmıştır.¹⁰⁵⁹ Açıklamadan sonra Tural bir tepki vermemiş, karargâhına gelerek bir veda mesajı yayınlamıştır. Tural mesajında:

“Silahlı Kuvvetlerde kendine yeterliğin sağlanması için yaptığımız 15 yıllık harp sanayi planının daha başında olmamıza rağmen otomatik silahlardan tanklara küçük uçaklardan jet revizyonuna ve her türlü deniz üstü savaş gemisinden ve denizaltılarına kadar ulaşan başarı sizin gayretlerinizin mahsulüdür” demiştir. Genelkurmay başkanlığı görevinde bulunduğu süre içinde Silahlı Kuvvetlerde başlatılan kardeş köy, ağaçlandırma ve eğitim çalışmaları hakkında bilgi veren Tural’ın mesajı özetle şöyledir;

Türk Silahlı Kuvvetlerine 15 Mart 1969’da Genelkurmay Başkanlığındaki Kanuni müddetimi bitirerek bu vazifeden Yüksek Askerî Şûra üyeliğine ayrılıyorum. Silahlı Kuvvetlerin her kademesinde bulunduğumuz sırada bana yardımcı olmuş olan bütün personel gibi Silahlı Kuvvetler komutanlığı yaptığım son 3 yılda da bütün Silahlı Kuvvetler

¹⁰⁵⁸Ben Komutan Görevden Aldım, www.milliyet.com.tr, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).

¹⁰⁵⁹Milliyet (12.03.1969).

*mensupları güçlerinin üstünde bir gayretle vazifelerini yaparak yurdu korumak görevimizi başarmada en önemli rolü oynadılar. Bu itibarla en kıdemli komutanlardan en kıdemsiz erlere kadar bu göz bebeği kuvvetlerin personeline teşekkür etmek vazifemdir. Her şeyden evvel bir askeri kanun ve nizam anlayışlı insan olarak yetiştirmek ve herkese bir sanatın sahibi veya bir dil sahibi yapmak ya da tahsil seviyesini geliştirmek çalışmalarıyla genel hayata uyma ve ailesine destek olma bakımından çok faydalı bir çıkış da açılmıştır. Hizmetlerini saymakla bitirmek mümkün olmayan Kahraman Silahlı Kuvvetleri'nin bundan sonraki hizmetlerinin bugünküleri gölgede bırakacak kadar yüksek ve geniş olacağına ve yapılmakta olanları mütemadiyen geliştireceğine olan inancımı tekrarlayarak, sizleri selamlıyorum ve üstün başarılarınızı görmekten bahtiyar olacağımı ilave ederek, Atatürk'ün yadigârı Silahlı Kuvvetlerimize büyük şanslar diliyorum.*¹⁰⁶⁰

Cumhurbaşkanı Sunay da Genelkurmay Başkanlığı görevi sona eren Orgeneral Tural'a şu mesajı göndermiştir:

*Genelkurmay Başkanlığı'ndan Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atanmanız münasebetiyle 45 yılı geçen başarılı meslek hayatınızı her safhasında şereflendirmiş ve silahlı kuvvetlerimize örnek hizmetleriniz için takdir ve teşekkürlerimi sunar tükenmez gayretlerinizin ve mutluluğunuzu yeni görevinizde de devam etmesini dilerim.*¹⁰⁶¹

Askeri Şura Üyeliğine atanan Orgeneral Cemal Tural 12 Mart günü yapılan sade bir törenle görevini yeni Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'a devretmiştir. Tural daha sonra İstanbul'a hareket etmiş bu arada başta Tağmaç olmak üzere Kuvvet Komutanları, Askeri Şura üyeleri ve subaylar tarafından uğurlanmıştır. Orgeneral Tural eski mesai arkadaşlarıyla teker teker vedalaşarak görevlerinde başarılar dilemiştir. Tural, 12 Mart akşamı İstanbul'a gelerek İstanbul il sınırında 1. Ordu Komutanı Orgeneral Haydar Sükan tarafından karşılanmıştır. Ordu Komutanı ile birlikte Tuzla'daki askeri birlikleri ziyaret eden Tural arabalı vapurla yoluna devam etmiştir. Tural'ın ziyareti için

¹⁰⁶⁰Milliyet (13.03.1969: 7).

¹⁰⁶¹Cumhuriyet (13.03.1966).

Birinci Ordunun Selimiye'deki Karargâh Kıtası ziyarete hazırlanmıştır ancak Orgeneral Tural, Karargâha uğramadan karşı tarafa geçmiştir.¹⁰⁶²

Orgeneral Cemal Tural ayağının tozuyla denilebilecek bir ivedilikle İstanbul'a gelişinin ertesi günü Hava Harp Okuluna giderek denetleme yapmıştır. Denetlemesini yaptıktan sonra yüksek rütbeli subaylarla görüşerek öğle yemeğini de Hava Harp Okulunda yiyen Cemal Tural'ın görüşme ve temasları ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmazken, Harp Okulu komutanının emri üzerine okula basın mensupları alınmamıştır.¹⁰⁶³ Tural, 16 Mart'ta Yüksek Askerî Şura üyeliğine atanmasından sonra aldığı 15 günlük dinlenme izninden yararlanarak Hava Harp Okulunun ardından Batı Anadolu'daki birlikleri sık sık ziyaret etmeye başlamış, Mart ayının son günlerinde de Konya'da bulunan İkinci Orduya geçmiştir. Tural buradaki İkinci Orduya bağlı bazı birlik komutanları ile görüşmüştür. Daha sonra İskenderun'a giderek Kıbrıs Türk Alayı Değiştirme Birliğinin uğurlama törenine katılmıştır. Ancak Hükümet durumdan rahatsız olmuş ve Genelkurmay Başkanlığınca kendisine bir telsiz mesajı gönderilerek Yüksek Askerî Şûra üyesi olduğu, bu tür ziyaretler yapmakla görevli olmadığı hatırlatıldıktan sonra Ankara'ya görevinin başına çağırılmıştır. Tural geri çağırılmasına 2 ay istirahat raporu alarak karşılık vermiştir.¹⁰⁶⁴

Bu gelişmeler üzerine Genelkurmay Başkanlığının telsiz mesajını cevaplandıran Tural, kendisine iki ay izin verilmesini ve bu izni İstanbul'da geçirmek istediğini bildirmiştir. Daha sonra Ankara'ya gelen Orgeneral Tural'a Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç imzalı, iznini İstanbul'da geçirmek kaydı ile 2 aylık bir izin belgesi verilmiştir. Diğer taraftan gazeteciler, bu karar ile ilgili olarak İstanbul'da

¹⁰⁶²Cumhuriyet (13.03.1969).

¹⁰⁶³Cumhuriyet (14.03.1969: 7).

¹⁰⁶⁴Toker (1993b: 141); Cumhuriyet (07.04.1969: 7); Cumhuriyet (16.08.1969).

Nişantaşı'ndaki evinde Orgeneral Cemal Tural ile görüşmek istemişlerdir. Ancak bu isteğe karşı Bayan Suna Tural: “Paşa şimdi istirahattedir. İleride sorularınızı cevaplandırarak” yanıtını vermiştir.¹⁰⁶⁵

Ancak Tural 16 Mart 1969'da getirildiği Yüksek Askerî Şûra üyeliği görevinden 12 Ağustos 1969 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararıyla 16 Ağustos 1969'da geçerli olmak üzere “resen” emekliye sevk edilmiştir.¹⁰⁶⁶ Orgeneral Cemal Tural 5 ay önce atandığı Askerî Şûra üyeliğinden emekliye sevk edildiği bilgisini Tuzla Piyade Okulu kampında tatil yaparken öğrenmiştir. Haberi aldıktan sonra Tural tatiline devam etmiştir. Emekli Askerî Şûra Üyesi Orgeneral Cemal Tural'ın askerlik görevinin hukuken sona ermesinden sonra Türk siyasi sahnesinde bundan böyle ne şekilde görüneceğini öğrenmek isteyen gazeteciler kendisiyle görüşmek istemişlerdir. Ancak Tural “Burası askeri bir kamptır. Burada böyle şeyler konuşamam.” diyerek konuşmak istememiştir.¹⁰⁶⁷

Böylece Orgeneral Cemal Tural'ın askeri görevi Ağustos 1969'da resmen sona ererken AP Hükümeti de “Tural meselesini” çözmüştür. Metin Toker, Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı ve Yüksek Askerî Şûra Üyeliği sürecini “4 yıldızlı bir komutanın şimdiye kadar göstermiş olduğu davranışındaki amaç pek anlaşılır gibi değildir.” şeklinde yorumlamıştır.¹⁰⁶⁸

Tural'ın emekliye sevk edilmesi üzerine Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı Emekli Orgeneral Cemal Tural'a İstanbul merkez kumandanlığı vasıtasıyla bir telgraf göndererek yakınlık duyduğunu: “Şahsi hiçbir münasebetimiz olmadığı halde milliyetçi ve anti-komünist niyetinizin telkin ettiği manevi bir yakınlık ile yeni başlayan

¹⁰⁶⁵Cumhuriyet (07.04.1969).

¹⁰⁶⁶BCA, (4184-19/69); Özdemir (1989: 142).

¹⁰⁶⁷Cumhuriyet (17.08.1969).

¹⁰⁶⁸Toker (1993b: 141, 142).

hayat safhanın sağlık ve sıhhat içinde geçmesi temennimizi bildirmeyi görev saymış bulunuyoruz” cümleleriyle bildirmiştir.¹⁰⁶⁹

Tural’ın emekliği konusunda 31 Ağustos 1969 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şöyle bir anısı geçmektedir: Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı yakınlık mesajına ilaveten 30 Ağustos 1969’da eşiyle birlikte Genelkurmay Eski Başkanı Emekli Orgeneral Cemal Tural’a Nişantaşı’ndaki evinde iade-i ziyarette bulunmuştur. Bölükbaşı Tural’ın evine kırmızı ve beyaz karanfillerden yapılmış bir buket ile gelmiş, Tural çifti Bölükbaşı ile eşini kapıda birlikte karşılamışlardır. Ziyaret sırasında emekli orgeneralin duvardaki büyük boy bir fotoğrafını çok güzel bulan Osman Bölükbaşı’ ya Bayan Tural’ın: “Avrupalı bir genelkurmay başkanı Paşa için "omuzundaki defne dalı hiçbir omuzda bu kadar güzel durmaz demişti.” sözü üzerine Tural, söz konusu genelkurmay başkanının Belçikalı olduğunu belirtmiş ve Bölükbaşı’ya dönerek “onun da icabına bakıldı” şeklinde konuşmuştur.¹⁰⁷⁰

Tural, emekli edilmesi konusunda gazetecilere verdiği bir demecinde; “emekli olacağım, ancak emekliliği kendim istemedim”, Askeri Şura görevine atanmasını ise “Şûraya vermişler ama görev yapmamı istemiyorlar. Sebebini bilmiyorum. Orada nutuk çekeceğimizi söylediler. Ben orada nutuk falan çekecek değildim. Şûra’nın gündemi vardır herkes görüşünü söylerdi.” ifadeleriyle değerlendirirken, “Herhangi bir siyasi partiden aday olacak mısınız?” sorusuna ise “Siyasetin içindeyiz, ancak hiçbir partiye aday olmayacağım.” şeklinde yanıtlamıştır.¹⁰⁷¹ Tural ilerleyen yıllarda ise Şura toplanmadan bir gün önce emekliye sevk edilmesiyle ilgili “Ben meşruiyetçiyim, görevden alınışım ve

¹⁰⁶⁹ *Cumhuriyet* (18.08.1969).

¹⁰⁷⁰ *Cumhuriyet* (31.08.1969: 7).

¹⁰⁷¹ *Milliyet* (29.08.1969: 11); *Cumhuriyet* (29.08.1969: 7).

emekliye sevk edilişim belki nezaket kurallarına uymazdı ama mademki öyle uygun görölmüştü, hürmet ettim ve köşeme çekildim.”¹⁰⁷² diyecektir.

¹⁰⁷²*Hayat* (19.07.1973, S:30 s.15).

IV. BÖLÜM

EMEKLİ ORGENERAL TURAL'IN AKTİF SİYASET HAYATI

IV.1. Türk Siyasi Hayatında Millet Partisi

1946 seçimleri sırasında CHP ve DP arasındaki gerginlik, DP'nin 1. Kongresi ve Başbakan Recep Peker'in sert politikasıyla daha da artmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün 1947 Haziran'ında Bayar ile yaptığı uzun görüşmeler sonucunda “12 Temmuz Beyannamesi” yayımlanmış, böylece uzlaşma süreci başlamıştır. Ancak bu durum DP içindeki bölünmeyi derinleştirmiş,¹⁰⁷³ Hakkı Gedik, Hazım Bozca, Fikri Apaydın ve Osman Nuri Köni'nin istifalarını yeni istifalar ve ihraçlar izlemiştir. DP'den ayrılanların bir kısmı 10 Mayıs 1948'de Meclis'te “Müstakil Demokratlar Grubu'nu kurmuşlardır.¹⁰⁷⁴ Daha sonra partinin adının “Millet Partisi” olacağı, Partinin kuruluş tarihi ise 20 Temmuz 1948 olacağı şeklinde bir açıklama yapılmıştır.¹⁰⁷⁵ Böylece Millet Partisi, Meclis'te kurulan Müstakil Demokratlar Grubu ve Afyonkarahisar'da faaliyet gösteren Öz Demokratlar Partisi'nin birleşiminden oluşmuştur. Partinin ilk Genel Başkanı Hikmet Bayur olurken, fahri başkanlığa Mareşal Fevzi Çakmak getirilmiştir.¹⁰⁷⁶ Sonraki genel başkanları ise Enis Akaygen, Mustafa Kentli olmuştur.¹⁰⁷⁷

Özdağ'a göre Millet Partisi aşırı sağcı ve dinci grupları temsil eden bir partidir.¹⁰⁷⁸ Parti teşkilatlanmasını tamamlayıp Türk siyasi yaşamında köklenmeye başladıktan sonra birtakım çevrelerde MP'nin Arap harfleri ve hilafeti geri getireceği ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda 27 Haziran 1953'te yapılan MP büyük kurultayı

¹⁰⁷³Çavdar (1983: 2064).

¹⁰⁷⁴Kabasakal (1991: 177).

¹⁰⁷⁵Kudret (20.07.1948); Akın (22.07. 1948).

¹⁰⁷⁶Yeşil (1988: 110).

¹⁰⁷⁷Soysal (1983: 2015).

¹⁰⁷⁸Özdağ (2004: 57).

sonrası Hikmet Bayur ve Ordinaryüs Profesör Vasfi Raşit Sevig'in başını çektiği bir grup partiden istifa etmiştir.¹⁰⁷⁹

Bu gelişmeler üzerine Ankara Cumhuriyet Savcılığı, 04 Temmuz 1953'te İnönü'ye suikast ve irtica suçlamalarıyla Parti hakkında soruşturma başlatmıştır.¹⁰⁸⁰ Dönemin Başbakanı Adnan Menderes ise Demokrat Parti grup toplantısında Millet Partililer için şunları söylemiştir: “Dindar başka, mürteci başkadır. Dinle alakası olmayan bu adamlar mürtecidir. Dini siyasete alet etmek sureti ile iktidara gelmeye çalışmaktadırlar.”¹⁰⁸¹ Nihayetinde Millet Partisi Üçüncü Sulh Ceza Mahkemesi tarafından Cemiyetler Kanunun 33. maddesi gereğince 27 Ocak 1954'te kapatılmıştır.¹⁰⁸² Millet Partisi kapatıldıktan sonra eski Millet Partililer tarafından 1954 Milletvekili Genel Seçimlerine katılmak amacıyla 10 Şubat 1954'te Ahmet Tahtakılıç'ın genel başkanlığında CMP adıyla yeni bir parti kurulmuştur.¹⁰⁸³

Bu yeni parti Millet Partisinin muhafazakârlık ve dincilik gibi kalıntı düşüncelerini ayıklayarak yapıcı bir sosyal ve siyasi kuvvet unsuru ekseninde Türk siyasi yaşamında mücadeleye atılmıştır. Ve yeni bir programla emeğin sömürülmesine neden olan faaliyetleri durdurmak, kanunî ve fiilî tekellileğe son vermek, serbest rekabetteki devlet imtiyazını kaldırmak, amacıyla yola koyulmuştur.¹⁰⁸⁴ Partinin 25-27 Haziran 1955'te yapılan birinci büyük kongresinde Osman Bölükbaşı genel başkanlığa seçilmiştir.¹⁰⁸⁵ CMP 1954 genel seçimlerine, 1955 Belediye seçimlerine, 1958 genel seçimlerine katılmıştır. CMP 19-21 Kasım 1958 tarihlerinde yapılan üçüncü büyük kongresinde TKP

¹⁰⁷⁹Erer (1965: 181-182).

¹⁰⁸⁰*Millet* (03.07.1953); *Ulus* (05.07.1953).

¹⁰⁸¹*Yeni Sabah* (08.07.1953)

¹⁰⁸²*Milliyet* (28.01. 1954)

¹⁰⁸³Soysal (1983: 2017); Ahmad-Ahmad (1976:119).

¹⁰⁸⁴Tökin (1965: 88).

¹⁰⁸⁵*Cumhuriyet* (30. 06. 1955).

ile birleşmiş, böylece parti CKMP adını almıştır.¹⁰⁸⁶ CKMP 15 Ekim 1961 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinden 54 milletvekilliği ve 16 senatörlük kazanarak çıkmıştır.¹⁰⁸⁷ 1961 Genel Seçimlerinden sonra CKMP içinde İsmet İnönü'nün kuracağı koalisyon hükûmetine katılıp katılmama konusunda anlaşmazlık yaşanmıştır. Osman Bölükbaşı, CKMP'nin koalisyonlara katılmasına karşı çıkarak parti genel başkanlığından ve partiden istifa ederek, bir grup milletvekili ve senatör arkadaşlarıyla 13 Haziran 1962'de MP'ni kurmuşlardır.¹⁰⁸⁸ Osman Bölükbaşı'ndan sonra CKMP Genel Başkanlığına Ahmet Oğuz gelirken, 31 Mart 1965 tarihinde CKMP'ye eski MBK'nin "14'ler" diye anılan isimlerinden Alparslan Türkeş, Muzaffer Özdağ, Rıfat Baykal, Ahmet Er ve Dündar Taşer girmişlerdir. Alparslan Türkeş partinin genel müfettişi olmuştur.¹⁰⁸⁹ 30-31 Temmuz 1965 tarihinde yapılan büyük kongrede Alparslan Türkeş genel başkanlığa seçilmiştir.¹⁰⁹⁰

Osman Bölükbaşı ve arkadaşları ise CKMP'den ayrıldıktan sonra, 13 Haziran 1962'de yeniden MP'yi kurmuşlardır. Böylece MP Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisinin bir uzantısı olarak yeniden ortaya çıkmıştır.¹⁰⁹¹ Partinin genel başkanlığına Osman Bölükbaşı seçilmiş, bundan sonraki süreçte Bölükbaşı'nın saygınlık ve etkinliği partinin başarısıyla özdeşleşmiştir. Millet Partisi siyasi pozisyonunu "sağ" olarak belirlerken, faaliyetlerini muhafazakâr Türk milliyetçiliği, ideolojisiyle yürütmüştür.¹⁰⁹² Tefik Çavdar Millet Partisini, DP mirasını AP ve Yeni Türkiye Partisiyle birlikte paylaşan üç partiden biri olarak değerlendirmiştir.¹⁰⁹³ Millet Partisi programının birinci maddesinde partinin genel ilkeleri şu şekilde açıklanmıştır:

¹⁰⁸⁶*Yeni Sabah* (21.11. 1958).

¹⁰⁸⁷Ahmad- Ahmad (1976: 239).

¹⁰⁸⁸Örtülü (1977: 288); *Milliyet* (15.06.1962).

¹⁰⁸⁹Pancaroglu (2006: 74).

¹⁰⁹⁰*Cumhuriyet* (01.08.1965); *Hürriyet* (15.06.1962).

¹⁰⁹¹*Cumhuriyet* (15.06.1962); Çavdar (1983: 2090).

¹⁰⁹²*Millet Partisi*, tr.wikipedia.org. (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

¹⁰⁹³Çavdar (1983: 2090).

“Madde 1- Millet Partisinin gayesi: Türkiye’de insan haklarını hâkim kılacak ve bunları güvenilir teminata bağlayacak bir devlet nizamı kurmaktır. Parti bu gayeye:

a. Hürriyet, emniyet, müsavat ve adalet mefkurelerine,

b. Millî Hakimiyet ve laik Cumhuriyet esaslarına,

c. Garp örneği demokrasi hukukuna,

d. Milliyetçilik akidesine, samimi surette bağlanmakla varılabileceğine kanidir.”¹⁰⁹⁴

Millet Partisi 1963 mahalli idareler seçimlerine katılmış, 10 Ağustos 1965’te, bir bildiri yayınlarak, komünizm propagandasına zemin teşkil ettiği gerekçesiyle her türlü Türk- Sovyet Kültür Antlaşması’na itiraz ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁹⁵

MP “Milli Bakiye Usulü” ne göre yapılan 10 Ekim 1965 genel seçimlerinden 31 sandalye kazanarak Büyük Millet Meclisine üçüncü parti olarak girmiştir.¹⁰⁹⁶ Millet Partisi 1965’te kurulan bağımsız Suat Hayri Ürgüplü hükümetine AP, CKMP ve YTP ile katılarak 4. koalisyon iktidarına ortak olmuştur.¹⁰⁹⁷ 1969 genel seçimlerinde ise %3,22 oyla ancak 6 milletvekili çıkarabilmiştir.¹⁰⁹⁸

IV.1.1. Millet Partisine Girmesi

Tural, eşi Fatma Suna Tural’ı politikaya atılması konusunda ikna etmiştir. Böylece Fatma Suna Tural öğretmenliği bırakarak 12 Ekim’de yapılacak olan 1969 Genel

¹⁰⁹⁴ *Millet Partisi Programı* (1967: 5).

¹⁰⁹⁵ Ahmad-Ahmad (1976:295).

¹⁰⁹⁶ Pancaroğlu (2006: 75); *Resmî Gazete* (19. 10. 1965 No: 12130)

¹⁰⁹⁷ *Cumhuriyet* (21.02.1965).

¹⁰⁹⁸ Çavdar (2019:152, 160); Millet Partisi, tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

Seçimlerinde Millet Partisi listesinden Ankara milletvekili adayı olmuştur.¹⁰⁹⁹ Suna Tural’ın MP’den aday olması, eşı Cemal Tural tarafından AP Hükümetini siyaseten asker denetimi altında tutmak amacıyla politikaya atılması konusunda teşvik edildiğı, bu durumun hükümet üyelerini tedirgin ettiğı iddialarına neden olmuştur.¹¹⁰⁰ Orgeneral Tural 16 Ağustos 1969’da emekliye sevk edildikten kısa bir süre sonra eşı Suna Tural’ın 1969 Genel Seçimleri için aday olduğı Millet Partisi Genel Merkezini ziyaret etmiştir. Burada Tural çifti gazetecilerin çeşitli sorularını cevaplandırmışlardır. Bu sırada Suna Tural eşinin politikaya girmeyeceğini belirterek: “Kocam Türkiye’de üçüncü derecede önemli bir görevi sırtında taşıyordu. Bugün ancak ikinci derecede önemli olan bir görevi yüklenebilir.” demiştir. Suna Tural, Orgeneral Cemal Tural’ın emekliye sevk edilmesi konusunda ise hiç kimseye kırgın olmadıklarını ancak hüznü bulunduklarını ve “Tural Paşa’nın” memleketi daha çok hizmet edebileceğini belirtmiştir. Emekli Orgeneral Tural eşinin Millet Partisinden aday olması konusunda çeşitli partilerden teklif aldıklarını ancak MP’yi seçme nedenlerini “Biz MP’yi seçtik sempatimiz vardır. Çünkü bu parti herkese koltuk vaat eden bir parti değildir.” sözleriyle ifade etmiştir.¹¹⁰¹ Tural’ın bu ziyareti sırasında basın mensuplarının “Siz de Millet Partisine girecek misiniz?” sorusuna “Kesinlikle söyledim. Bir kere daha tekrar diyorum. Ben şahsen hiçbir siyasi partiye girmeyeceğim.” şeklinde yanıt vermiştir.¹¹⁰²

Ancak Hayat dergisinde Emekli Orgeneral Cemal Tural’ın 1969 Genel Seçimlerinde politikaya atılmak istediğı, fakat yürürlükteki seçim kanununa göre vaktinde görevinden çekilmediğı için adaylığını koyamadığı belirtilmektedir.¹¹⁰³ Tural’ın 1969

¹⁰⁹⁹Hayat (19.07.1973, S:30, s.15).

¹¹⁰⁰Yeşilyurt (2008: 98).

¹¹⁰¹Cumhuriyet (29.08.1969).

¹¹⁰²Cumhuriyet (31.08.1969: 7).

¹¹⁰³Hayat (19.07.1973, S:30, s.15).

seçimleri ncesi MP'ye katılması¹¹⁰⁴ Hayat'ın bu iddiasını doğrular niteliktedir. Böylece Emekli Orgeneral Tural beyanlarının tersine görevi sona erince hemen siyasete atılan Genelkurmay Başkanlarından olmuş ve 1969 Genel Seçimi için MP'nin yürüttüğü kampanyalara bizzat katılmıştır.

Suna Tural Millet Partisinin seçim gezilerinde AP hakkında yıpratıcı söylemlerde bulunmuş,¹¹⁰⁵ Emekli Orgeneral Cemal Tural ise eşiyle birlikte seçim gezilerine ilk kez 1969 Genel Seçimleri dolayısıyla 22 Eylül'de yapılan Kırşehir mitinginde katılmıştır. Tural, Kırşehir mitinginde Osman Blkbaşi'ndan sonra halka seslenmiştir.¹¹⁰⁶ Tural ardından Millet Partisinin Samsun mitingine de katılmış ve burada halka hitaben yaptığı konuşmada Türk milletini birliğe ve beraberliğe davet ettikten sonra şunları söylemiştir:

*Sizlerden bir şey istemeye gelmedim. Kimseden dert yanmaya da gelmedim. Seçimlerde sakın birbirinizle dolaşmayın. Çünkü dolaşmanın sonu ayrılıktır. Seçim bir imtihandır. Bu imtihanda Türk milleti İnşallah başarılı olacaktır İnşallah demek işi Allah'a havale etmek demektir. Hâlbuki Allah insanlara akıl vermiştir dünyada gördüğünüz her şeyi insanlar akılları sayesinde yapmış ve yaratmışlardır.*¹¹⁰⁷

Görüldüğü zere Emekli Orgeneral Tural 1969 Genel Seçimlerinde aday olmasa da resmi bir Millet Partisi yesi sıfatıyla eşi Suna Tural'ın aday olduğu Millet Partisinin seçim gezilerinde yer almış ve bu süreçte Millet Partisine destek vermiştir.

¹¹⁰⁴Tercman (02. 09. 1973).

¹¹⁰⁵Yeřilyurt (2008: 100).

¹¹⁰⁶Cumhuriyet (23.09.1969).

¹¹⁰⁷Cumhuriyet (07.10.1969: 7).

IV.2. Fatma Suna Tural'ın Meclis Konuşmaları

Fatma Suna Tural 12 Ekim 1969 Genel Seçimlerinde Millet Partisinden Meclise giren 6 vekilden biri olmuştur.¹¹⁰⁸ Fatma Suna Tural Mecliste görev yaptığı 14. dönemde daha çok askeri konularla ilgili konularda söz aldığı görülmüştür. Bunlardan ilki 21 Ocak 1970 tarihinde Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu tarafından Millet Meclisi Başkanlığına sunulan 1/182 Esas Nolu “Millî Savunma Bakanlığı görev, yetki ve teşkilâtı hakkında kanun tasarısı” ile 1/181 Esas Nolu “Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerine ait kanun tasarılarıdır.”¹¹⁰⁹ Suna Tural söz konusu tasarıyı sert bir dille eleştirmiştir.

Söz konusu tasarılar Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından ve idaresinden TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulu sorumlu kılınmıştır. Genelkurmay Başkanı da Başbakana karşı sorumlu tutulmuştur. Tasarıda Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Milli Savunma Bakanının da kişisel sorumluluğu bulunmaktadır.¹¹¹⁰ Böylece komuta hizmetleri Genelkurmayda toplanırken, idari ve destek hizmetleri Millî Savunma Bakanlığının sorumluluğunda toplanacaktır. Özdemir'e göre

¹¹⁰⁸ *TBMM Albümü 1950- 1980* (2010: 907).

¹¹⁰⁹ *MM TD* (16.06.1970, D:3, C:6, B:104, O:1: 444-445); *MM TD* (21.01.1970, C:2, D:3, B:28: 226); 1924 Anayasası Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı ile alakalı 40. maddede savaşa hazırlık ve milli savunma konularında bir düzenleme yoktur. Bakanların yetkileri ile ilgili 46. madde kapsamından yola çıkılacak olunursa yurt savunmasına hazırlık ve milli savunma faaliyetleri hükümetin genel politikası kabul edildiğinden 1924 sistemine göre söz konusu görevden Bakanlar Kurulu sorumlu sayılmaktadır. 1949 Millî Savunma Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevlerine Dair Yasa kapsamında ise 5398 sayılı kanunun 1. Maddesinde yer alan "Cumhuriyet ordusunun hazırlanması ve idaresi ile ödevli bu işlerden barışta ve seferde sorumlu olan Millî Savunma Bakanlığı "ifadesi yurt savunması görevinin Millî Savunma Bakanlığı'na ait olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim aynı yasa ile Genelkurmay Başkanı Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı hale getirilirken askeri işler Milli Savunma bakanlığının yetki ve sorumluluğuna verilmiştir. 1960 yılında Onar Komisyonunca hazırlanan ön tasarıda ise Genelkurmay Başkanının seçimini YAŞ'ın gösterdiği üç aday içinden Bakanlar Kurulu teklifi ile Cumhurbaşkanına vermektedir. Düzenlemede, savaşa hazırlık görevi ise 127. madde ile bir anayasa kurumu şeklinde düzenlenen YAŞ a bırakılmıştır. Kurucu Mecliste yapılan oylama sonucunda ise karma komisyon tarafından hazırlanan "milli güvenliğin sağlanmasından ve silahlı kuvvetlerini savaşa hazırlanmasından TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulu sorumludur" hükmü kabul edilerek "topyekûn savunma" kavramının gereği olarak savaşa hazırlık Bakanlar Kurulunun ortaklaşa görevi ve kabine siyasetinin bir parçası olarak düşünülmüştür. Bkz; Özdemir (1989: 241-245).

¹¹¹⁰ Özdemir (1989: 247); *Resmî Gazete* (07.08.1970, No: 13572).

aslında bu tasarı 1960'tan itibaren oluşan fiili durumu, anayasal çerçevede yasalaştırma amacı taşımaktadır.¹¹¹¹

Ancak milli güvenliğin sağlanması ve silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM'ye karşı Bakanlar Kurulunun sorumlu tutulması ile kastedilenin ne olduğu bir tartışma konusu olmuştur. Suna Tural, Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerine ait kanun tasarısını şu sözlerle eleştirmiştir:

...Genelkurmay Başkanının durumu Anayasanın koyduğu esaslar dışında düşünülmemelidir; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 110. maddesiyle Türk Silahlı Kuvvetlerinin komutanını, Genelkurmay Başkanı olarak emretmiştir. Bu, Anayasanın âmir hükmüdür. Genelkurmay Başkanına ortak göstermemiştir. O halde, kanunla getirilmek istenen Millî Savunma Bakanlığı ortaklığı, Anayasaya aykırıdır. Yine, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası Türk Silahlı Kuvvetler Komutanının görev ve yetkilerinden ötürü, Başbakana karşı sorumluluğunu da tespit etmiştir, bağlılığını değil. O halde, Millî Savunma Bakanının bu komutanlığın vazifelerini veya bir kısmını üzerine alarak sorumluluğa ortak olması ve Silahlı Kuvvetler Komutanının sorumluluğunu, Başbakana karşı duymak istemesi de Anayasaya aykırıdır...

...Emir, komuta ve idare bölünemez: Silahlı Kuvvetler Komutanı, personelden harekâta, istihbarat hizmetlerinden bütçe dâhil bütün lojistik hizmetlere kadar her işin aksaksız yürütülmesinden Başbakana karşı sorumludur. Maiyetindeki bütün komuta kademesi ve rütbesiz ere kadar diğer personel, bu hizmetlerin yürütülmesinde, onun emrine göre hareket eden bir bütündür. Hâlbuki Millî Savunma Bakanı, Komutana karşı bu sorumlu kütlenin dışından komuta yetkisine ve idareye katılmak isteyen, komuta bağlılığı dışından bir makam olmaktadır. Anayasamız, Başbakanla Genelkurmay Başkanı arasına böyle bir makamı koymak istememiştir. Başka memleketlerde Genelkurmay Başkanı Millî Savunma Bakanlığı kuruluşunda ve kendi yasalarına göre onun emrinde bulunduğu halde, bizde Millî Savunma Bakanlığı, Anayasa ile yetki dışı bırakılmış bulunmaktadır. Bu bakımdan da emir ve komutaya ve yetkilere katılmaya asla hakkı yoktur. Bizde alışılmış bir düzen olarak ileriden beri geri durmakta olan bu Bakanlığın,

¹¹¹¹Özdemir (1989: 254)

1961 Anayasası ile hiçbir kanuni fonksiyonu kalmamıştır. Buna mukabil, Başbakan ve Silahlı Kuvvetler Komutanı Anayasa ile tespit edilmiş sorumlu bir baş haline getirilmiştir. Böylece silahlı kuvvetlerin içeriden veya dışarıdan her vasıtaya başvurularak çok güçlü tutulmasını sağlama imkânları Başbakan vasıtası ile de bulunmak istenmiştir.

Millî Savunma Bakanının anlaşılmasında bir şekilde Silahlı Kuvvetler arasında kanun dışı girişi, kuvvetleri zaafa uğratmakta, emri, komutayı bozmakta, sorumsuzlukları ve sorumlulukları kanunsuz olarak bölmektedir. Anayasaya dayanan bir fonksiyonu olmayan Millî Savunma Bakanının, Anayasa dışı yürütmeye savaştığı, eski kanunlarda yazılı bütün yetkilerin de yalnız Başbakan tarafından kullanılması ve başka bir aracı konmadan yürütülmesi gerekmektedir. Bu, kesin bir Anayasa hükmüdür. «Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.» Anayasa madde 8. Silahlı Kuvvetlerin içinde aşağıya doğru hizmetlerin yürütülmesi ise, her kademede kendilerine Silahlı Kuvvetler Komutanınca yetki verilmiş ve ona karşı sorumlu olan teşkilâtla yürütülür. Bu maksatla da bir Millî Savunma Bakanlığı bünyesinin, Anayasa dışında işletilmesinde ve masraf edilmesindeki iddiayı anlamak mümkün değildir.

...Anayasa ile sorumlu bir komutanlık mevcutken, bunun dışında Millî Savunma Bakanı gibi bir ad ile onun sorumluluğunu ve hizmetlerinin yürütülmesindeki yetkilerini alarak yurdun emniyetini sağlama yolundaki çalışmaları ve ihtiyaçları, sorumluluk verilmiş yetkili gibi yürütmeye ve Meclislere, dış temas müesseselerine intikal ettirmeye savaştığı, kanunsuz bir iddia olmaktadır. Bunun için de şimdiye kadar birçok sürtüşmelere yol açmış ve Silahlı Kuvvetlerin desteklenmesinde frenleme tesirleri meydana getirmiştir...

...Bu itibarla da tekrar ifade etmek isterim ki Millî Savunma Bakanlığı yetkileri kanunu diye bir kanuna ihtiyaç yoktur. Bütün askerî yetkiler Genelkurmay Başkanına aittir. 110 uncu maddenin 4. fıkrasındaki «görev ve yetkileri kanunla düzenlenir» hükmüne göre o komutan aşağı doğru kuruluşu içindeki kademelerin daimî murakıbbı ve komutanı olarak emir ve komuta yetkisini ere kadar ulaştırmaya devam etmelidir. Ona güvenmeli ve yetkilerine ortak aramamalıdır. Kendinden üst kademe olarak da Başbakana karşı elbet ki sorumlu olması gerektir. Esasen Anayasa bunu emretmektedir ve Anayasadan daha sağlam teminat aramaya da lüzum yoktur.

*Bugün getirilmek istenen kanunlarla, Millî Savunma Bakanının, Anayasaya aykırı olmasına rağmen, Genelkurmay Başkanına ortaklığı öngörülmüyor. Bunun doğruluk derecesini ve orduda meydana getireceği tereddütleri ve yurdun emniyeti bakımından doğuracağı sakıncaları yüksek takdirlerinize arz ve terk ederim. Bu itibarla da Anayasa dışı sivil komutanlık müessesesi fikrini tazeleyen Millî Savunma Bakanlığı kanun tasarısının lüzumsuzluğunu tekrar açıklar, yetkileri ve hizmetleri Genelkurmay Başkanında toplayan bir tek kanun, Genelkurmay Başkanlığı salâhiyetleri ve görevleri kanunu ile hizmetlerin komutanlıklar ve bir müsteşarlıkla yürütülecek hale getirilmesini, Anayasa ile tezata düşerek, Anayasa Mahkemesinde silahlı kuvvetlere dair mahkemeler açmak ve böylece meclislerin itibarlarının zedelenmesini önlemek yoluna gidilmesini arz ve teklif ederim.*¹¹¹²

1970'te Genelkurmay Yasa Tasarısı karşısında Millet Partisi İstanbul Milletvekili Suna Tural'ın Millî Savunma Bakanlığını Genelkurmay açısından işleri yavaşlatan bir kurum olarak değerlendirildiği görülmektedir. Süleyman Demirel başkanlığındaki AP Hükümetinin Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu ise 1970 Genelkurmay Yasa Tasarısı görüşmelerinde:

*...Silahlı Kuvvetlerin hizmetlerini komuta hizmetleri ve idari hizmetleri diye ikiye ayırdık ve tatbikatımız da budur...*¹¹¹³ diyerek tasarının mantığını ifade etmiştir.

1/182 Esas Nolu Millî Savunma Bakanlığı Görev Yetki ve Teşkilatı Hakkındaki Yasa Tasarısı'nda TSK'ye yönelik komuta hizmetlerinin Genelkurmay'a, idari ve destek hizmetlerinin Millî Savunma Bakanlığının sorumluluğuna bırakılmasını ise Millet Partili Ankara Milletvekili Suna Tural şu sözlerle eleştirmiştir:

Alışlagelmiş bir yanlış anlayışın tesirinde, yine acele hükümlere bağlanmak istenen bir tasarı ile karşı karşıyayız. Tasarının, Anayasaya aykırılığı ne kadar anlatılmak

¹¹¹²MM TD (16.06.1970, C:6, D:3, B:104: 449-454).

¹¹¹³MM TD (16.06.1970, C:6, D:3, B:104: 462).

istenirse istensin, duyulmak istenmemesi cidden hazin, hazin olduğu kadar da memleket menfaatlerine aykırıdır.

Bu anlayışın ve bu uygulamanın, daima dayanmak istediğimiz Anayasanın temelini zorlamakta ve sarsmakta olduğu, bu yüzden de memleketin türlü vahim hâdiselerle karşı karşıya kaldığı da her günün olayları ile karşımıza gelmektedir. Bu itibarla, Millî Savunma Bakanlığı görev, yetki ve teşkilâtı hakkında kanun tasarısının, Anayasayı zorlamakla ve komutanlığı bir paylaşma mevzuu haline getirmekle memlekete nasıl fayda sağlayacağını yüksek takdirlerinize terk ederim. Bu kanun tasarısı kabul edildiği takdirde:

1. Anayasaya göre, Türk Silahlı Kuvvetlerinin komutanı olarak gösterilen Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerine müdahale edilmiş ve komutanlık tecezzi etmiş olacaktır. Hâlbuki komutanlık yetkileri bölünmez ve iştirak kabul etmez. Bunun aksi davranış, tarih boyunca her yanlış tatbikatçıyı mağlûbiyetle cezalandırmıştır. Yakın tarihte, bu yanlış anlayışın Almanya ve Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünde, Kore ve Vietnam'daki sürüncemeli harblerdeki neticeleriyle elîm durumlarını tekrar dünyaya görmekte ve hissetmekteyiz. Tasarı, evvelce Yüce Meclisten geçen ve fakat Anayasa Mahkemesinin aykırılık sebebiyle iptal etmiş olduğu hükümleri aynen getiren bir mahiyet taşımaktadır. Tasarı gerçekten bu haliyle Millî Savunma Bakanını, Genelkurmay Başkanının üstünde ve ona ait yetki ve sorumlulukları deruhte eden bir duruma getirmektedir. Hâlbuki 1061 Anayasası, geçmişte yapılmış hataların ve uygulamalarda cereyan etmiş çeşitli aksaklıkları da göz önünde tutarak, Genelkurmay Başkanını, değil Millî Savunma Bakanının kontrol ve idaresine sokmak, Başbakana dahi bağlamaktan dikkatle kaçınmış ve sadece «Başbakana karşı sorumludur» deyimini kullanmıştır. Aynı Anayasa, Silahlı Kuvvetler Komutanı olan Genelkurmay Başkanının, bu sıfatla haiz olacağı görev ve yetkilerini bir kanunla düzenlenmesini emretmiştir. Şu hâlde, önümüzdeki Millî Savunma Bakanı görev yetki ve teşkilâtına ait kanun tasarısının, her şeyden önce Anayasanın bu esprisine uygun bulunması şarttır. Nitekim Anayasa Mahkemesi, 5398 sayılı Kanunun ilk üç maddesi ile daha sonra 926 sayılı Kanunun Millî Savunma Bakanına personel tayinleri konusunda yetki veren maddelerini iptal etmiştir. Millî Savunma Bakanı bu kanun tasarısı ile sadece Silahlı Kuvvetler Komutanının görev ve yetkilerine ortak olmakla kalmamış; bu komutanlığın asıl unsurları olan, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlıklarını da kendi icra unsurları arasına dâhil etmiş ve 4 üncü maddede yer alan

hüküm ile Genelkurmay Başkanının, yani Silâhlı Kuvvetler Komutanlığının bağları üzerinde, ikinci bir sevk ve idare tesisi gibi garip bir duruma girmiştir. Netice olarak komutanlık, tecezzi ve iştirak kabul etmeyen bir görev ve sorumluluk niteliği taşır. Böyle bir tasarının Yüce Meclise Anayasayı ve komutanlık esprisini zorlayarak getirilmesindeki sebepleri bir mantık içinde izah etmek ve anlamak mümkün değildir...

...Nihayet, kanaatimizce bu tasarı, 1961 Anayasası'nın geçmişteki vahim ve hatalı uygulamalardan kaçınmak için sarf ettiği titiz gayretleri hiçe sayarak, Türk Vatanını her türlü tehlikeye karşı korumak ve kollamakla görevli Türk Silahlı Kuvvetlerini yeniden Devletin değil, geçici nitelikteki siyasi organların tercih, temayül ve takdirine teslim etmekte ve bu hali ile de Anayasa ile Silahlı Kuvvetlere verilmiş olan (görevleri ve sorumlulukları, Anayasada zikri dahi yapılmayan bir bakanlığa devir ve temlik etmektedir... Suna Tural'ın bu sözleri Cumhuriyet Halk Partili ve Millet Partili vekiller tarafından alkışlanmıştır.¹¹¹⁴

Milli Savunma Bakanı Topaloğlu eleştirilen durumu aşağıdaki sözleriyle açıklarken; Suna Tural'ın eleştirilerine de yanıt vermiştir:

Milli savunma bakanlığı derken sivil şahıs bir ben varım... Müsteşar bir orgeneraldir... Yoksa apayrı bir sivil teşkilat kurulmuş değildir. Birçok memleketlerde bu gibi işler tamamen sivil teknik teşkilatın elindedir..."

...Geçen gün de söyledim 8 yıldan beri yaptığımız tatbikatın dışında bir muamele getirmiyoruz Sayın Tural hanımefendi de 1967 1969 yıllarını pekâlâ bilirler, bilmezler ise okuyup öğrenmeleri çok mümkündür. Milli Savunma Bakanı olarak ben 1965 yılından beri şu kanunun getirdiği tatbikat dışında bir tatbikat yapmadım..."

O gün de burada yaptığım konuşmada genelkurmay görev ve yetki kanununun yüksek askeri şurada kabul edildiğini, bunun hiçbir virgölünün siyasi iktidar tarafından değiştirilmeden Yüce Meclise getirildiğini ifade etmiştim. Milli Savunma Bakanlığı görev ve teşkilat kanunu da yine Yüksek Askeri Şûra'da müzakere ve kabul edilmiş ve bunun da hiçbir virgölü siyasi iktidar tarafından değiştirilmeden huzurunuzda getirilmiştir...¹¹¹⁵

¹¹¹⁴MM TD (18.06.1970, C:6, D:3: 511,512).

¹¹¹⁵MM TD (18.06.1970, C:6, D:3: 516, 517).

Özdemir'e göre bu dönemde Ankara Milletvekili Suna Tural ve partili arkadaşı Sinop Milletvekili Hilmi İşgüzar Mecliste TSK'nin sözcüsü gibi davranarak demokrasi ve parlamenter sistemin ilkelerine Türk parlamenter geleneğine aykırı davranan tipleri temsil etmişlerdir. Hâlbuki Millet Partisi programında yer alan 55. madde "Parti, ordunun kapalı veya açık bir şekilde siyasetle iştigal etmesine ve siyasete âlet edilmesine şiddetle aleyhtardır."¹¹¹⁶ şeklindedir. Meclis konuşmalarından çıkarılan sonuca göre Suna Tural ve diğer vekillerin Millî Savunma Bakanlığını gereksiz ve sivil bakanı TSK açısından zararlı gördükleri anlaşılmaktadır. Suna Tural, 1961 Anayasası'nın savunma ve TSK emir komuta yetkileri bakımından Milli Savunma Bakanını devre dışı bıraktığı, buna rağmen Milli Savunma Bakanının kanun dışı şekilde Genelkurmay yetkilerine müdahil olarak, emir-komuta zincirini bozduğu ve böylece ordu içinde sakıncalı bir durum oluşturduğu şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununca hizmetlerin yürütülmesi, emir komuta zinciri içerisinde komutanlıklara verilmiştir. Bu açıdan Suna Tural Milli Savunma Bakanının gereksiz olduğunu ve bu durumda Anayasa'ya aykırı olduğunu savunmuştur. Hâlbuki 1961 anayasası ile fiili olarak emir-komuta Genelkurmay'a idari ve destek hizmetler Millî Savunma Bakanlığı'na ait yürütülmüştür. Suna Tural'ın eleştirdiği Genelkurmay tasarısı ise bu fiili durumun Anayasa'ya uygun olarak Meclise sunulmuş şeklidir.¹¹¹⁷

Suna Tural, tasarımı Anayasa'ya aykırı bularak, Millî Savunma Bakanlığının yetkilerinin korunması için oluşturulmuş bir tasarı olarak değerlendirmiştir. Yani Suna Tural'a göre olmayan bir hakkı Millî Savunma Bakanlığı'na vermek için yapılmış bir düzenlemedir.¹¹¹⁸

¹¹¹⁶*Millet Partisi Programı* (1967: 18).

¹¹¹⁷Özdemir (1989: 254).

¹¹¹⁸MM TD (16.06.1970, C:6, D:3, B:104: 450- 453).

Suna Tural aynı eleştirilerini Millî Savunma Bakanlığı Görev Yetki ve Teşkilatı Hakkındaki Yasa Tasarısı'ndaki lojistik personel ve bütçe unsurlarının Millî Savunma Bakanlığının tasarrufuna bırakılmasında da göstermiştir. Yine Özdemir'e göre Suna Tural, komutanlıkların bu yetkilerden mahrum bırakılarak, savunma konularındaki sorumluluklarının ortadan kaldırılacağını düşünmektedir. Hatta Genelkurmay'ın Anayasaya rağmen Millî Savunma Bakanlığı'na bir mülk gibi verildiğini ileri sürmüştür. Sonuç olarak Suna Tural ve diğer Millet Partili arkadaşlarıyla CHP'li bazı vekiller 1961 Anayasası açısından Millî Savunma Bakanlığı'na gereksiz bir kurum gözüyle bakmışlardır.¹¹¹⁹ Bu doğrultuda 1961 Anayasası çerçevesinde hazırlanan 1970 Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay tasarılarında, Suna Tural ve muhalefet partisinin, TSK lehine bir tutum takınarak bu tasarıyı değiştirme çabası içinde oldukları görülmüştür.¹¹²⁰

Suna Tural'la birlikte diğer Millet Partili ve CHP'lilerin de eleştirdiği Millî Savunma Bakanlığı tasarısı 31 Temmuz 1970 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.¹¹²¹

1970 tarih ve 1325 sayılı Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkındaki Yasanın Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay arasındaki iş birliğini

¹¹¹⁹1961 Anayasası'nın Milli Savunma başlığı taşıyan bölümündeki 110 ve 111 maddelerin başlıkları şu şekildedir:

a) Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

b) Milli Güvenlik Kurulu

Madde metninin diğer bölümlerinde de Millî Savunma Bakanlığı ayrıca belirtilmemiştir. 110. maddeye 20 Eylül 1971 tarih ve 1488 sayılı yasa ile "Millî Savunma Bakanlığının görev ve yetkileri Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanlıkları ile ilişkileri kanunla düzenlenir" ibaresi eklenmiştir Özdemir (1989: 258, 259).

¹¹²⁰Özdemir (1989: 258-261); Söz konusu tasarıyı Yüksek Askerî Şûra hazırlamıştır. Milli Savunma Bakanı Topaloğlu bu durumu *...Genelkurmay görev ve yetki kanunu Yüksek Askerî Şurada kabul edildiğini, bunun hiçbir virgülünün siyasi iktidar tarafından değiştirilmeden yüce Meclise getirildiğini ifade etmişim. Millî Savunma Bakanlığı görev ve teşkilat kanunu da yine Yüksek Askerî Şûra'da müzakere ve kabul edilmiş ve bunun da hiçbir virgülü siyasi iktidar tarafından değiştirilmeden huzuruza getirilmiştir...* şeklinde ifade etmiştir. MM TD (18.06.1970, C:6, D:3: 516).

¹¹²¹Resmî Gazete, (07.08.1970), No:13572.

düzenleyen 6. Maddesinin ikinci bendinde yer alan “her iki makam görev ve yetkileri icabı kuvvet komutanlıkları, diğer makamlar ve kurumlarla yaptıkları önemli ve ilgili yazışmalardan karşılıklı olarak birbirlerine bilgi verirler.” ifadesi Silahlı Kuvvetler ve sivil otorite arasındaki ilişki açısından önemli görülmektedir. İfade ile Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı arasında önemli ve ilgili kabul edilen yazışmaların aracısız olarak yapılabileceği kabul edilmektedir.¹¹²² 1970 tarih ve 1325 sayılı Millî Savunma Bakanlığı Görev ve Teşkilatı Hakkındaki Yasa Tasarısına ait 6. Maddenin 2. Fırcasının maddeden çıkarılması için Millet Partili Suna Tural ve Hilmi İşgüzar’ın (Sinop Milletvekili) verdikleri önerge Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilmemiştir.¹¹²³

Sonuç itibariyle Suna Tural’ın siyasete girmesinin “Cemal Tural’ın AP Hükümetini siyaseten asker denetimi altında tutmak istediği için eşini siyasete atılması konusunda ikna ettiği” yönündeki yorumların haksız olmadığı görülmektedir. Kanaatimizce edebiyat öğretmenliği mesleğinden gelen Suna Tural’ın, Millet Meclisinde Genelkurmay Başkanlığı teşkilatı ve ordu dahili hizmet yasası hakkında bu türden konuşmaları eşi Cemal Tural’ın yönlendirmeleri neticesinde yapmış olsa gerektir.

IV.3. Tural’ın Millet Partisi Genel Başkanlığına Seçilmesi

Millet Partisinin Dördüncü Büyük Kongresinde, Osman Bölükbaşı, sağlık sorunları nedeniyle genel başkanlıktan ayrılmak istemiş fakat ısrarlara dayanamayıp tekrar genel başkanlığa aday olmuştur.¹¹²⁴ Osman Bölükbaşı, 02–03 Mayıs 1970’te yapılan MP Dördüncü Büyük Kongresinde yeniden genel başkanlığa seçilmiştir.¹¹²⁵ Teziç’e göre bu sırada Cemal Tural, eşi Suna Tural ile birlikte, parti içinde Bölükbaşı’na karşı muhalif bir

¹¹²²Özdemir (1989: 268, 269).

¹¹²³MM TD (18.06.1970, C:6, D:3: 526).

¹¹²⁴Tercüman (04.05.1970).

¹¹²⁵Ahmad- Ahmad (1976: 387).

tavır sergileyerek genel idare kurulu üzerinde ağırlık koymaya çalışmışlardır.¹¹²⁶ Millet Partisi 1972 yılı Kasım ayında bir kongre daha yapmış, Osman Bölükbaşı bir gazeteciye verdiği demecinde sağlık durumunun el vermediğini bu nedenle başkanlığa adaylığını koymayacağını, isteği dışında seçilirse de istifa edeceğini belirtmiştir.¹¹²⁷ Seçilirse istifa edeceğini söyleyen Bölükbaşı, 19 Kasım'da yapılan kongrede tekrar Millet Partisi genel başkanlığına getirilmiştir.¹¹²⁸ Ancak Bölükbaşı verdiği sözü tutarak genel başkan seçildiğini öğrenir öğrenmez genel başkanlıktan istifa etmiştir.¹¹²⁹

Bölükbaşı'nın genel başkanlıktan istifa ettiği günlerde Emekli Orgeneral Tural, bir arkadaşının kullandığı otomobille pazar günü tatilini geçirmek üzere Kızılcabamam'a giderken geçirdiği bir trafik kazasında otomobilden fırlayarak başından ve omuzlarından tehlikeli bir şekilde yaralanmıştır. Vücudunun bazı yerlerinde kırıklar oluşan Tural, Gülhane Askeri Tıp Akademisi Hastanesi'nde tedavi altına alınmıştır.¹¹³⁰

Bölükbaşı'nın istifası ve Emekli Orgeneral Tural'ın geçirdiği trafik kazası sonucu ciddi bir şekilde yaralanması sonucunda Millet Partisi uzun bir süre genel başkansız kalmıştır. Partinin genel başkanlığına başka bir ismin getirilmesi düşünülmemiştir. Çünkü çalışmanın ileriki bölümlerinde değinilen, Bölükbaşı'nın Millet Partisinden tamamen istifa etmesi sırasında yazdığı istifa mektubundan, parti içinde ortaya çıkan hiziplerin Millet Partisi genel başkanlığına Emekli Orgeneral Tural'ı getirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Nihayetinde Emekli Orgeneral Cemal Tural sağlığına kavuştuktan sonra 22 Mayıs 1973 günü Millet Partisinde düzenlenen bir törenin ardından partiye kaydını

¹¹²⁶Teziç (1976:319).

¹¹²⁷*Cumhuriyet* (19.11.1972).

¹¹²⁸*Cumhuriyet* (20.11.1972).

¹¹²⁹*Cumhuriyet* (28.11.1972).

¹¹³⁰*Cumhuriyet* (28.11.1972: 7).

yaptırmıştır. Tural Millet Partisinin 10 Haziran’da yapılacak büyük kongresi için de genel başkanlığa adaylığını koymuştur.¹¹³¹

Millet Partisinin 10 Haziran’da yapılan kongresine 575 delege katılmış, bir süre için siyasi hayattan çekileceğini belirten Eski Genel Başkan Osman Bölükbaşı’nın ise kongrede bulunmadığı görülmüştür. Genel başkanlık için yapılan seçimlerde 4 delege çekimser kalırken 571 üye Tural’ın genel başkan seçilmesi için olumlu oy kullanmış ve böylece Emekli Orgeneral Cemal Tural 571 oyla genel başkan seçilmiştir. Genel başkan seçilmesinden sonra Kongre’de bir konuşma yapan Tural, çeşitli konulara değinerek, büyük seçimler öncesinde Millet Partisinin yeni bir faaliyet ile seçime gireceğini, seçimin yeni bir parlamento getirmek zorunda olduğunu ileri sürmüştür. Tural, dünyanın genel durumu ve Türkiye konularına da değinerek NATO blokunda meydana gelen yeniliklerin Türkiye’ye ne gibi ağır sorumluluklar getireceğinin bilinmediğini söylemiştir. Tural, ekonomik ve sosyal sorunlar hakkında ise şöyle konuşmuştur:

*Yeni seçimde ahbaplara yeni imkânlar hazırlamayı bir ekonomik plan halinde işlerine sindiren profesyonel partilere Türk milletinin ibret dersi vereceğine inanıyoruz. Ve diyoruz ki ekonomik ve sosyal durumun düzenlenmesi kendini kendine adamakla değil millete adamakla mümkün olacaktır ki buna alışık olmayanlardan bu fedakârlık beklenemez.*¹¹³²

Emekli Orgeneral Tural’ın Millet Partisi genel başkanı olmasıyla Bayan Tural da Partinin genel sekreter yardımcısı olarak eşinin en yakın çalışma arkadaşı olmuştur. Tural, eşi hakkında “o benim sağ kolum oldu” ifadelerini kullanmıştır.¹¹³³ Millet Partisi milletvekillerinden Hilmi İşgüzar, Tural’ın genel başkan seçilmesi yönünde şöyle bir

¹¹³¹Cumhuriyet (23.05.1973: 6).

¹¹³²Cumhuriyet (11.06.1973).

¹¹³³Hayat (19.07.1973, S:30 s.15).

yorumda bulunmuştur: “MP de kadro partisi olana kadar Tural’ın elinde aşama gösterecektir. Öteki partilerin ekonomik ve sosyal alandaki dengesizlikler, hayat pahalılığı, kredi düzeni halkı uyandırmıştır.” Hilmi İşgüzar bahsettiği uyanışın oy verme konusunda kendilerini umutlandırıldığını da belirtmiştir.¹¹³⁴

Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi ise Tural’ın Millet Partisi genel başkanı olmasını "Osman Bölükbaşı’nın siyasetten çekilmesiyle lidersiz kalan Millet Partisi çaresizlik içinde yeni bir lider derdine düşmüş ve bir dönemin ünlü Genelkurmay Başkanı Emekli Orgeneral Cemal Tural şahsiyetinde hiç değilse iyi kötü tanınmış bir ada kavuşmuştur."¹¹³⁵ şeklinde değerlendirmiştir. Nadir Nadi’nin Tural’ın genel başkan seçilmesini Millet Partisi açısından bir çaresizlik olarak değerlendirdiği ve “iyi kötü tanınmış” sözüyle Tural’a karşı iğneleyici bir ifade kullandığı görülmektedir.

Tural’ın MP genel başkanı seçilmesinin altında gücü iyice azalan partiyi canlandırma amacı yattığı da ileri sürülmüştür.¹¹³⁶ Tural’ın ise siyasi platforma atılmak için MP’yi seçmesinde ise Tural’ın siyasi fikirleriyle Millet Partisinin ideolojisinin uyuşmasının etkisi olduğu kadar, eşi Suna Tural’ın MP milletvekili olarak Mecliste görev almış olası da etkili olmuştur.

IV.3.1. Millet Partisi Genel Başkanı Cemal Tural’ın Seçim Gezileri ve Söylemleri

1973 Genel Seçimleri öncesinde tüm parti liderleri ve yöneticileri seçim çalışmalarına başlamışlardır. Bu bağlamda liderler ve yöneticiler seçim çalışmaları kapsamında çeşitli illerde konuşmalar yapmış, gündeme yönelik görüşlerini açıklamışlardır. Millet

¹¹³⁴Cumhuriyet (22.06.1973).

¹¹³⁵Cumhuriyet (15.07.1973).

¹¹³⁶[https://tr.wikipedia.org/wiki/Millet_Partisi_\(1962\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Millet_Partisi_(1962)), (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

Partisinin seçim faaliyetleri; CHP, AP, DP, MSP ve CGP ile kıyaslandığında daha sönük geçmiştir.¹¹³⁷

Millet Partisi, 10 Haziran'da yapılan kongreden sonra 1973 Genel Seçimleri için çalışmalarına Emekli Orgeneral Cemal Tural'ın genel başkanlığında başlamıştır. Tural seçim gezilerine, 2. Ordu Komutanlığı döneminde gönül bağı kurduğu ve pek çok hizmette bulunduğu Konya şehriyle başlamıştır.

Millet Partisi Genel Başkanı Cemal Tural'ın 22 Haziran'da Konya'da halka hitaben yaptığı konuşmasında genel affı savunduğu dikkat çekmiştir. Fikir ve basın suçlarına da değinen Tural “Bugün sakıncalı ya da zararlı olduğu iddia edilen fikirlerin gelecekte makbul ve tercih edilen bir hüviyet alabileceğini göz önünde bulundurmalıyız.” diyerek fikirlerin ve basının sakıncalarının yine fikir ve basın özgürlüğü ile giderilmesinin bir Atatürk vasiyeti olduğunu belirtmiştir.¹¹³⁸ Tural'ın Konya seçim gezisinde hem af konusunda hem basın ve fikir özgürlüğü konularında dile getirdiği beyanların, Örfi İdare Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemlerde göstermiş olduğu tutum ve eylemlerin tam tersine bir istikamet aldığını görmek oldukça şaşırtıcıdır.

Millet Partisi Genel Başkanı Tural, ilk seçim gezisinden memnun dönmüştür. Bu geziden sonra Ankara Karanfil Sokak'taki parti genel merkezinde kendisini ziyaret eden gazetecilere ülkenin içinde bulunduğu iç siyasi koşulları değerlendirerek: “Türkiye'de siyasi bir kan davası güdülmesinden endişe ediyorum. Millet adeta sağa sola bölünmüş” demiştir. 1961'den sonra sık sık gazete ve radyolarda adı geçen Cemal Tural İstanbul ve Ankara sıkıyönetim komutanlıkları sırasında birçoklarına sert gelen tutumuyla dikkatleri üzerine çektiği için “Siz sert bir asker olarak ün yaptınız. Parti işlerinde bu tutumunuzu

¹¹³⁷Gülbay (2017: 114).

¹¹³⁸Cumhuriyet (23.06.1973).

nasıl ayarlayacaksınız?” sorusuna ise: *Tabiatımda sertlik yoktur, fakat kanunları uygulamada istisna ve imtiyaz tanımam.* yanıtını vermiştir.¹¹³⁹

Tural, Konya’dan sonra Partisi’nin kongrelerine katılmak üzere Yozgat’a gelmiştir. Burada seçimler konusunda bir soruyu cevaplandırırken: *Ülkenin sıkıyönetim ihtiyacı olduğu kanaatinde değilim. Sıkıyönetim geçici bir idaredir. Devamlılık gösterdiği müddetçe alışkanlık meydana getirir.* demiştir.¹¹⁴⁰ 27 Mayıs sonrasında İstanbul ve Ankara’da sıkıyönetim komutanlığı yapmış ve “en korkulan sıkıyönetim komutanı” olarak ün yapmış Tural’ın Yozgat mitinginde sıkıyönetim karşıtı bir söylemde bulunması da dikkate değerdir. Cumhuriyet gazetesi yazarlarından İlhan Selçuk, Tural’ın değişen söylemleri hakkında şöyle yazmıştır:

*...Ankara’da 21 Mayıs olayından sonra Cemal Tural’ın şiddeti kolay kolay unutulmaz az kişinin ahını almamıştır. Ama Genelkurmay Başkanlığı sırasında Cemal Tural’ın adı gazete sayfalarına sık sık geçti İlhami Soysal’ın Ankara’da güpegündüz kaçırlılıp dövülmesi olayı hepsinin üstüne tuz biber ekti... Konuşmalarını izliyorum Paşa’nın; tutum ve davranışlarına bakıyorum eski Tural gitmiş yerine bir başkası gelmiş. İleri ve uygar sözler söyleyen, ülkenin tepesinde egemenlik kurmuş çıkar çevrelerini rahatsız edecek konuşmalar yapan bir Cemal Tural görüyoruz. Bir insan zamanla uyanır bilinçlenir, gerçekleri görüp dile getirirse ona ne diyeceğimiz olabilir...*¹¹⁴¹

Millet Partisi Genel Başkanı Cemal Tural’ın seçim gezilerindeki diğer duraklarından biri de eşi Suna Tural’ın memleketi olan İzmir olmuştur. Tural, 15 Temmuz’da İzmir’de yaptığı basın toplantısında oldukça ilginç bir beyanda bulunarak kendisinin peşinde birtakım insanların dolaştığını ve içinde bulunduğu otomobilin iki kez kasıtlı olarak kaza tehlikesi ile karşı karşıya bırakıldığını ortaya atmıştır. Ayrıca Tural,

¹¹³⁹Hayat (19.07.1973, S:30 s.15).

¹¹⁴⁰Cumhuriyet (28.06.1973).

¹¹⁴¹Cumhuriyet (20.07.1973).

seçim gezisinde bulunan Millet Partisi ekiplerinin köylere gönderilmemesi yönünde engelleme çalışmaları yapıldığını da belirtmiştir.¹¹⁴²

Tural 19 Ağustos 1973'te basına verdiği demecinde ise bir parti lideri olarak fikirlerini şu şekilde ifade etmiştir:

*Türkiye Atatürk yolunu bulmak ve onu izlemek zorundadır. Türkiye'nin aşması gereken yolu tarih çizmiştir. Atatürk tarihin emrine uyarak başarılı olmuş ve bize de o yolu göstererek Türkiye'yi emanet etmiştir. Bu yolu kaybetmiş ve hatta unutmuş olanlar, kendi hatalarını izleyenleri dinsizlik ya da komünistlikle itham etmeye devam ettikçe ve bunların şu ya da bu menfaat ile yazılması, çizilmesi işleri ile kendilerini vazifeli saydıkça, Atatürk yolunu bulmalarına ve Türkiye'yi selamete çıkarmalarına imkân yoktur.*¹¹⁴³

Tural, 21 Eylül 1973'te partisinin İstanbul il merkezinde bir basın toplantısı düzenleyerek önseçim müessesesinin kaldırılması gerektiğini söylemiş ve Türkiye ekonomisine de değinmiştir. Tural, hayat pahalılığına dikkat çekerek sürekli bir fiyat artışının olduğunu, iktidardakilerin fiyatları düşürmek bir yana sabitlemeyi dahi düşünmediklerini söylemiş ve “Çok gariptir ki bu durumu icat etmiş olanlar da şimdi pahalılıktan şikâyet etmektedirler.” demiştir.¹¹⁴⁴

IV.3.2. Cemal Tural'ın Millet Partisini Sola Kaydırdığı İddiaları

Cemal Tural, MP genel başkanı olduktan sonra partinin programında herhangi bir değişiklik yapmamıştır. Ancak Tural'ın liderliğindeki MP'yi Bölükbaşı'nın 1948'den beri savunduğu ilkelere ters bir şekilde, sola kaydırmaya başladığı ileri sürülmüştür. Aynı zamanda Cemal Tural, eşi Suna Tural ve parti genel sekreteri Hilmi İşgüzar ile birlikte

¹¹⁴²Cumhuriyet (16.07.1973: 7).

¹¹⁴³Cumhuriyet (20.08.1973).

¹¹⁴⁴Cumhuriyet (21.09.1973).

parti içinde Bölükbaşı'na karşı bir tertibat meydana getirmeye çalıştıkları da iddia edilmiştir.¹¹⁴⁵

MP'yi sola kaydırıldığı yönündeki düşünceler, Cumhuriyet gazetesi başyazarı Nadir Nadi'nin 1973 Genel Seçimleri öncesinde partilerin genel durumunu değerlendirmek üzere kaleme aldığı yazısında şu şekilde görülmektedir: “Osman Bölükbaşı'nın ayrılması ile sağdan sola hızlı ve sert bir dönüş yapan Millet Partisi'ni hesaba katmıyorum. Bu partinin seçimlerde herhangi bir başarı sağlayabileceği düşünülemez.”¹¹⁴⁶

Bu iddialar üzerine Millet Partisi Merkez Yönetim Kurulu'nun 18 Temmuz'da yaptığı toplantıdan sonra Genel Başkan Yardımcısı Kazım Karsan bir açıklama yaparak, Parti Genel Başkanı Cemal Tural hakkındaki eleştirilere yanıt vererek şunları ifade etmiştir:

Vatandaş tarafından asla tasvip görmeyen bu oyunlar en kısa zamanda gün ışığına çıkacak ve Türk Milleti bunu hazırlayanlara layık olduğu dersi verecektir. Sayın Cemal Tural için sola kaydı, komünist propagandasına yol açıyor şeklinde tamamen polemiğe, kısır çekişmelere yol açmak, tam seçim sırasında kasıtlı, tertipli yollara başvurmakta, güdülen gayeyi istismar politikasını bütün sağduyu sahibi Millet Partililer kadar millet de bilmektedir. Millet Partisi benzi sarı, boynu bükük insanların partisidir diye yıllarca meydanlarda propaganda yapılıp, partinin programı buna dayalı denirken, bir taraftan da neo-liberal bir partiyiz diye iki zıt fikir arasında yıllarca sessiz sedasız oturan insanlar şimdi yeni genel başkanın partiyi esas hedefine götüren, bugünün şartlarına uyduran zihniyetini ve partinin gelişmesini yadırgayan bir görüşün içine

¹¹⁴⁵Tercüman (02. 09. 1973).

¹¹⁴⁶Cumhuriyet (07.09.1973).

*düşmüşlerdir. Bu yanlış görüş sahiplerinden başka türlü davranış beklemek de mümkün değildir.*¹¹⁴⁷

Muhafazakâr ve milliyetçi bir parti olarak bilinen MP eski genel başkanı Bölükbaşı bu durumdan rahatsızlık duyarak “Bugünkü MP 25 yıldır hizmet ettiğim MP değildir.” açıklamasıyla birlikte şunları söylemiştir:

*MP, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safında yer almış ve adeta onların bir şubesi olmuştur. Komünistlik propagandasının artmasına sebep olacağı endişesiyle yıllar önce Türkiye-Rus kültür anlaşmasının yürürlüğe girmesini önlemiş olan MP, şimdi genel başkanının ağzı ile komünist propagandasının serbest olmasını savunan bir parti haline gelmiştir. Bu yaptığı ile yetinmeyen MP genel başkanı, bir taraftan devletçi olmadığı herkesçe bilinen MP’nin devletçi olduğunu ve daha da ileri gideceğini açıklarken, diğer taraftan da, “Atatürk’ün yolundan yürüyeceğiz?” sözleriyle birlikte, “Ortanın solu Atatürk’ün ilk Anayasasında mevcuttur” şeklinde gerçeğe aykırı ve tebessüm uyandıran iddialar ileri sürmek suretiyle, MP ye bir de “Ortanın solu” damgasını vurmuştur.*¹¹⁴⁸

Bölükbaşı, bu açıklamalarla birlikte Kırşehir’den bağımsız aday olması için yapılan baskılar üzerine seçimlere katılmama kararının, yayılmak istenen sağlık durumu ile hiç ilgisinin olmadığını, sağlığının gayet iyi olduğunu belirtmiş ve asıl nedenin, MP’de çirkin tahrikleri başlatanlara olan güvensizlik olduğunu açıklamıştır. Bölükbaşı, açıklamasının devamında aylar öncesinden, MP içinde kendisine ve parti ilkelerine karşı tertipler içine girildiğinden bahsederek, Cemal Tural’ı MP’yi kendi ailesinin mensuplarıyla bir iki ahababını milletvekili yapmaktan öte bir amacı olmayan bir seçim şirketi haline getirmekle suçlamıştır.¹¹⁴⁹ 9 Eylül 1973 günü hem partisinden hem de milletvekilliğinden

¹¹⁴⁷Cumhuriyet (19.08.1973).

¹¹⁴⁸Tercüman (02. 09. 1973).

¹¹⁴⁹Akşam (07. 09. 1973).

istifa eden Bölükbaşı istifa mektubunda da Tural hakkında ağır ithamlarda bulunarak şunları yazmıştır:

Bugün MP yürürlükteki programını, felsefesini ve ahlaka bağlılık prensibini, siyasi geçmişini hiçe sayanların elinde milletçe bilinen gerçek hüviyetinden tamamıyla uzaklaştırılmış, devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partiler safına itilmiş, tabir caizse, “Kur’an” a iman ettiklerini söyledikleri halde, “İncil” hükümleriyle amel eden inançsız insanlara benzeyen bir menfaat ve ikbal grubunun hakimiyeti altına geçmiştir. MP’yi manen katledenler karşılıklarına çıkanları ve çıkacak olanları yıldırma hayaliyle onlara her türlü tecavüz ve iftirayı reva görmüşler, kiralık katil kullananlar gibi adaylık mukabilinde tedarik ettikleri bazı manevi fedaileri düne kadar, kasideler okudukları ve başlarında kalması için kararlar aldıkları ve ricalarda bulunduktan, hiç olmazsa fahri genel başkan olmasını sağlamaya çalıştıkları şerefli kimselere ve yakınlarına saldırtmışlardır...

Programının açık mahiyetine göre bugüne kadar kimsenin ekonomide devletçi olduğunu söylemediği MP’nin devletçi olduğunu ve bu konuda daha da ileri gideceğini, ortanın solunda bulunduğunu, komünistlik propagandasının bugünkü ortamda dahi serbest olması gerektiğini söyleyen ve dolayısıyla Komünist Partisi’nin kurulmasına fetva veren MP’nin bugünkü genel başkanı değil midir?... Cumhuriyet gazetesinin başyazarı Sayın Nadir Nadi’nin 7 Eylül 1973 tarihli makalesinde, “MP’nin Osman Bölükbaşı’nın ayrılmasıyla sola hızlı ve sert bir dönüş yaptığını ve Halk Partisi’nin daha solunda bir parti haline geldiğini” açıkça belirtmesi de sözlerimizin doğruluğunun bir delili değil midir?...

...Sayın Tural’a hatırlatalım ki, biz hürriyet, fazilet ve halkçı bir idare uğrunda yaptığımız çileli ve fakat şerefli savaşın şahadetnamesini zindanlardan almış insanlardanız... Değişmez kanaatimiz odur ki, memleket ve demokratik rejim için en büyük tehlike kopmuş mayınlar gibi siyaset sahnesinde dolaşan, ikbal ve menfaat arayan inançsızlardır. MP’yi davasından uzaklaştıran, fikri ve ahlaki temelinden koparan insanlarla bir partide kalıp halkın aldatılması vebalini omuzlarımıza alamayacağız... Bir kısmını bu yazımızda ifade ettiğimiz ve tamamı sizlerce malum olan sebeplerle kurucu ve 25 yıl hizmetinde bulunduğumuz MP’den büyük bir teessür içinde ayrılmaya mecbur

*kaldığımızı ve buna sebep olanları milletin ve tarihin hükmüne tevdi ettiğimizi beyan ederiz...*¹¹⁵⁰

Ahmad'ın Tural'ı muhafazakâr bir sağcı olarak nitelendirmesi ve Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı döneminde sol akımlara karşı yaptığı mücadelenin bilinmesiyle birlikte MP eski genel başkanı Bölükbaşı'nın ve Nadir Nadi'nin Tural liderliğindeki MP'nin sola kaydığı yönündeki iddiaları da doğrulayan durumlar bulunmaktadır. Nitekim hem Tural'ın seçim gezilerindeki söylemleri hem de Ekim 1973'te MP adına radyoda konuşma yapan Turan Şeker'in konuşması sol çizgideki partilere özgü ifadeler barındırmaktadır.

Turan Şeker konuşmalarında hayat pahalılığı konusuna değinerek, bugünkü düzenin, birlikçi ve ahabap, yaren kayıran bir düzen olduğunu ileri sürmüştür. Şeker, konuşmasının devamında İşçilerin grev haklarının kısıtlandığını, dar ve sabit gelirli vatandaşların geçim sıkıntısı içinde her gün biraz daha yoksullaşan bir duruma getirildiğini belirterek, *Vatanımızın bir tarafını cennet, diğer tarafını cehennem gözüyle görenlere oyunu verme. Yağmacılar, soyguncular, 20'nci Yüzyılın yarısındaki eşkıya bozmaları, neden milletimizi bu hale getirdiniz?* şeklinde konuşmuştur.¹¹⁵¹

Bu durum üzerinde 12 Mart Muhtırası sonrasında 1961 Anayasasında yapılan değişikliklerle Anayasanın önceki özgürlükçü yapısının kısıtlanması, kurulu düzenin savunulmasını sağlayacak bir şekle sokulmasının etkili olabileceği gibi konjonktürel koşullar içerisinde seçimlerde tüm kesimin desteğini alma yönündeki oy kaygısıyla hareket edildiği de düşünülebilir.

IV.4. 1973 Genel Seçimleri

1973 genel seçimleri öncesi Türkiye iç politikasına, aşağıda değinilecek olan 12 Mart Muhtırası ve buna bağlı olarak gelişen parti kapatmaları, 1961 Anayasası'nda yapılan değişiklikler damgasını vururken dış politikada ise 1973 Arap İsrail Savaşı nedeniyle oluşan petrol krizi gündemi oluşturmuştur. Bu nedenle ülke 1973 Genel

¹¹⁵⁰Çopuroğlu (1999: 79-84); *Cumhuriyet* (10. 09. 1973: 7).

¹¹⁵¹*Milliyet* (07.10.1973: 6).

Seçimine 12 Mart Muhtırası ile başlayan sürecin gölgesinde girecektir. Bu seçimlerde aynı zamanda ilk kez D'Hondt sistemi (nispi temsil sistemi) uygulanacaktır.

IV.4.1. Seçim Öncesi Gelişmeler ve 12 Mart Muhtırası

1969 Seçimlerinde tek başına iktidara gelen AP Hükümeti 1971 yılındaki 12 Mart Muhtırasına kadar görevde kalmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde değinildiği gibi Dünya ile paralel olarak Türkiye’de de gelişen sosyalist hareketler ve sağ-sol çatışması, ekonomik sorunlar eski Demokrat Partililerin siyasi haklarının iadesi gibi nedenlerden dolayı ordu rahatsızlık duymaya başlamıştır. 12 Mart Muhtırasına giden süreçte, Ülke içinde birlik sağlanamazken, dışarıda ABD Hükümetiyle yaşanan haşhaş üretimi krizi¹¹⁵² müdahale sürecini hızlandırmıştır.

Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve Kuvvet Komutanları, 12 Mart 1971’de, daha sonra “12 Mart Muhtırası” olarak anılacak olan muhtırayla Demirel Hükümetinin istifasını istemiştir. Demirel bu muhtıra üzerine aynı gün istifa etmiş, böylece partiler üstü hükümetlerin göreve geldiği,¹¹⁵³ hemen her alanda ordunun etkisinin hissedildiği, 1961 Anayasası’nın temel hak ve özgürlüklere ilişkin maddelerinde önemli kısıtlamalara gidildiği, olağanüstü bir dönem başlamıştır.¹¹⁵⁴

¹¹⁵²Genlerin uyuşturucu alışkanlığına karşı mücadele başlatan ABD Hükümeti, başlattığı mücadelede, Amerikan eroininin kaynağını yüzde seksen oranında Türkiye’de üretilen haşhaşa bağlamış, üretimin durdurulmasını istemiştir. AP Hükümeti haşhaş üretiminin kısıtlanmasını reddetmiş, ABD, Türkiye’ye ekonomik yaptırım uygulanmasını söyleyerek, Demirel ABD tarafından istenmeyen adam ilan edilmiştir. Bkz; Ertem (2016: 142-143); *Akşam* (23.07.1970).

¹¹⁵³12 Mart Müdahalesini gerçekleştirenler, AP Hükümetinin düşürölmesinin ardından, özellikle kendi aralarındaki görüş ayrılıkları nedeniyle, kendilerinden önceki 27 Mayıs müdahalecilerinden farklı olarak Meclis’i ve siyasi partileri kapatmamışlar, yalnız Meclis’teki partilerin hükümet kurmalarına izin vermeyerek, ülkeyi yaklaşık üç yıl, kendilerinin belirledikleri kişilerden kurulu “partiler üstü” hükümetler vasıtasıyla yönetmişlerdir. Partiler üstü hükümetler döneminde görev yapan hükümetler sırasıyla şöyledir: Nihat Erim Hükümeti (26 Mart 1971-11 Aralık 1971), Nihat Erim Hükümeti (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972), Ferit Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973), Mehmet Naim Talu Hükümeti (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974). Bkz. Ertem (2016: 144).

¹¹⁵⁴Bu değişikliklerden bazıları Bakanlar Kurulu’na Kanun Hükmünde Kararname ıkartma yetkisi verilmesi, TRT’nin özerkliğinin kaldırılması, üniversitelerin özerkliğinin azaltılması, memurlara sendika hakkının kaldırılmasıdır. 1973 Genel Seçimleri, tr.wikipedia.org. (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

Muhtıranın etkileri 1973 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecine de yansımış, görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın yerine kimin seçileceği konusunda Nisan 1973'te askerler ve sivil siyasetçiler, arasında büyük bir güç gösterisi yaşanmıştır. Bu göreve seçilmek isteyen ve genelkurmay başkanlığı görevinden ayrılarak kontenjan senatörlüğüne getirilen Faruk Gürler, bütün baskılara rağmen Meclisten, seçilmek için gerekli desteği alamamıştır. Nihayetinde Kontenjan Senatörü Emekli Oramiral Fahri Korutürk Türkiye Cumhuriyeti'nin altıncı cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.¹¹⁵⁵

IV.4.2. Seçim Süreci

1973 seçimleri için gayri resmi kampanya 1972 sonbaharında başlamıştır. 14 Ekim 1973 Pazar günü yapılan Millet Meclisi Genel Seçimleri'ne, AP, Demirel liderliğinde girerken CHP ise yeni lideri Ecevit'le ilk kez sandığa gitmiştir. 1973 seçimlerinde AP'den ayrılanların kurduğu Demokratik Parti, Alparslan Türkeş liderliğindeki Milliyetçi Hareket Partisi ve Millî Görüş siyasetinin lideri Necmettin Erbakan'ın kurduğu Milli Selamet Partisi de yer almıştır. Millet Partisi ise yukarıda bahsedildiği üzere yeni genel başkanı Emekli Orgeneral Cemal Tural ile siyaset sahnesine çıkmıştır. Daha çok AP ve CHP'nin mücadelesi gibi geçen seçimlerde, Ecevit, mavi gömleği ve mitinglerde uçurduğu beyaz güvercinlerle siyasi özgürlük talebini dile getirirken, Celal Bayar, Demokratik Parti'nin kampanyalarına katılmıştır.¹¹⁵⁶

7 Eylül 1973'te Millet Partisi'nin aday listesi belli olmuş, İstanbul adaylarından ilk beşi genel Başkan Cemal Tural, Ahmet Arif Meriç, Cemal Başoğlu,

¹¹⁵⁵1973 Genel Seçimleri, tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

¹¹⁵⁶1973 Genel Seçimleri, tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

Sabahattin Dinçel ve Kenan Özşimşek olurken Cemal Tural'ın eşi Suna Tural da 1969 Genel Seçimlerinde olduğu gibi Ankara listesinden birinci aday olmuştur.¹¹⁵⁷

1973 Genel Seçimlerinde halkın seçime katılımı %66,8 oranında gerçekleşmiş, 1961 seçimlerinden sonra katılımın en az olduğu bu seçim, seçmenin sandık başına gitme isteğinin azaldığı yönünde yorumlanmıştır.¹¹⁵⁸ 1973 seçimleri büyük bir sürprizle sonuçlanmış, Süleyman Demirel liderliğindeki AP zaferi beklenirken seçimin birinci partisi, 1965 yılı sonrasında geliştirdiği merkez-sol açılımı ve 1972'de yenilediği parti lideri ile CHP olmuştur.¹¹⁵⁹ Böylece 1961 Seçimleri sayılmazsa, CHP, çok partili döneme geçildiğinden beri %33 oy oranı ile 185 milletvekilliği kazanarak ilk kez birinci olmuştur.¹¹⁶⁰

Sağ oyları hemen her seçimde yanında bulan, 1965 ve 1969 seçimlerinden tek başına iktidar olarak çıkan AP, bu kez büyük oy yitirmiş ve 149 milletvekili çıkarabilmiştir. MSP yüzde 11 oy ile 48 sandalye kazanarak İslamcı görüşleri savunarak milletvekili kazanan ilk parti olmuştur. Demokratik Parti sağ oyları bölerek %11 oy oranıyla 45 milletvekilliği kazanmış ve AP'nin 1965'ten beri sürdürdüğü iktidarı yitirmesine neden olmuştur. Diğer partilerden Cumhuriyetçi Güven Partisi Meclise %5 ile 13, Milliyetçi Hareket Partisi %3 ile 3 ve Türkiye Birlik Partisi %1 ile 1 milletvekili gönderebilmişlerdir.¹¹⁶¹ Millet Partisi ise Cemal Tural'ın genel başkanlığında girilen 1973 genel seçimlerinde 32.377 oyla (%0.6) hiç milletvekili kazanamamıştır. Böylece İstanbul'dan aday olan Tural seçimi kaybeden isimler arasında yer almıştır.¹¹⁶²

¹¹⁵⁷Cumhuriyet (08.09.1973).

¹¹⁵⁸Türk Millet Vekili Genel Seçimleri 2023-2011 (2012: 3,5).

¹¹⁵⁹Ahmad- Ahmad (1976: 370-371).

¹¹⁶⁰1973 Genel Seçimleri, tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

¹¹⁶¹Türk Millet Vekili Genel Seçimleri, tuik.gov.tr, (Erişim Tarihi: 16.02.2022); Milliyet (17 Ekim 1973); 1973 Genel Seçimleri, tr.wikipedia.org, (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

¹¹⁶²Milliyet (16.10.1973: 11).

IV.5. Cemal Tural'ın Siyasi Yaşamının Sona Ermesi

1973 Genel Seçimlerinden büyük bir başarısızlıkla ayrılan Cemal Tural, Millet Partisinden ve genel başkanlık görevinden 8 Şubat 1974 tarihinde Millet Partisi İstanbul İl Başkanı Sıtkı Çamlıbel aracılığı ile Genel Başkan Vekili Sebahattin Dinçer'e yolladığı dilekçeyle partisinin seçimlerde meclis dışı bir sonuç alması ve meclis dışı bir muhalefet yapamayacak duruma gelmesini gerekçe göstererek görevinden ayrıldığını bildirmiştir.¹¹⁶³ Cemal Tural istifa mektubunda şöyle demektedir:

*Millet Partisinin 1965 ve 1969 seçimlerinden beri millet önünde uğradığı kayıplara rağmen 1973 seçimlerinde de bir denemeyi vazife bilmişim. Fakat neticenin meclisler dışı bir sonuç vermesi, yeni hükümet kurulması ile de resmi bir partinin meclis dışı bir muhalefet yapamayacak duruma gelmesi dolayısıyla vazifemin sona erdiğine kani oldum. Bu itibarla Partiden ve her türlü vazifeden ayrılıyorum. Kalan arkadaşlara şanslar diler en iyi duygularla veda ederim.*¹¹⁶⁴

Tural'ın istifa dilekçesini alan Genel Başkan Vekili Sabahattin Dinçer istifadan duyduğu üzüntüyü belirterek şöyle demiştir: “Genel idare kurulu 2 Şubat günü Ankara'da normal toplantısını yapmış ve dağılmıştır. İstanbul'a döndükten sonra Sayın Genel Başkanımız Cemal Tural'ın istifa mektubunu aldım. İstifa mektubu bende şok etkisi yarattı. Şubat başındaki genel idare kurulu toplantısında hiçbir olağandışılık yoktu. Oysa Sayın Tural o gün istifa mektubunu hazırlamışlar. Böyle bir karara kimse hazırlıklı değildi. Üzüntümüz büyüktür.” diyerek Tural'ın istifasını kabul etmiştir.¹¹⁶⁵

MP eski genel başkanı Osman Bölükbaşı Cemal Tural'ın genel başkanlığındaki MP'nin başarısızlığını programında herhangi bir değişikliğe gitmeksizin, geleneksel siyasi

¹¹⁶³Cumhuriyet (10.02.1974).

¹¹⁶⁴Cumhuriyet (10.02.1974).

¹¹⁶⁵Cumhuriyet (10.02.1974).

değerlerinden uzaklaşarak sola özgü devletçi bir nitelik kazanmasıyla ilişkilendirmiştir. Osman Bölükbaşı bu durumu şöyle açıklamıştır:

*Bugünkü Millet Partisi artık kurucusu olduğum, 25 yıl ideallerinin hizmetinde bulunduğum ve MP'ilerin devirler boyunca program ve felsefesine sadık kaldıkları MP değildir. MP programını, felsefesini ve siyasi geçmişini hiçe sayan sorumsuz bir zihniyetin beyan ve davranışlarıyla milletçe bilinen hüviyetinden birkaç ay içinde tamamıyla uzaklaştırılmış; devletçi, solda ve komünistlik propagandasının serbest olmasını savunan partilerin safında yer almış ve adeta onların bir şubesi olmuştur.*¹¹⁶⁶

Bölükbaşı'nın tezi doğru olmakla birlikte Millet Partisinin 1973 Genel Seçimlerinde başarı elde edememesi partinin başkanlığına oldukça tartışmalı ve siyasi hayata müdahil bir Genelkurmay Başkanlığı görevi yürüten Tural'ın seçilmesiyle de bağdaştırılmıştır. 12 Mart Müdahalesinin ardından yapılan ilk genel seçimlerde, siyasi yaşamda askeri etkinin henüz hissedildiği bu siyasi yarışta emekli bir Genelkurmay Başkanının liderlik ettiği Millet Partisi gerekli halk desteğini alamamıştır. Ayrıca bu durum üzerinde ileri sürüldüğü gibi Cemal Tural'ın, Millet Partisi Genel Başkanlığını devraldıktan sonra askeri görevleri sırasında gösterdiği tutum ve eylemlerin aksine söylemlerde bulunması da etkili olmuştur.

MP'nin 21 Haziran 1975'te yapılan 6. büyük kongresinde Celal Kargılı, genel başkanlığa seçilmiş ancak parti yine de eski gücünü yakalayamamıştır.¹¹⁶⁷ MP, 1977 genel seçimleri öncesinde kendini feshetmiştir.

¹¹⁶⁶Osman BÖLÜKBASI, MP, CMP, CKMP Genel Başkanı- "MP'nin Kendisini Fesh Etmesi" Konulu Görüşme, Ankara, 27 Ocak 1999'dan Akt. Pancaroglu (2006: 78).

¹¹⁶⁷Güngör (1992:78, 79).

SONUÇ

Çalışmanın Giriş bölümünde de bahsedildiği gibi Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde subay gruplarında ortaya çıkan, ülkenin tehlikede olduğu gerekçesiyle yönetime müdahale etme isteği Cumhuriyet döneminde de varlığını sürdürmüştür. Bu doğrultuda ordu içerisinde demokrasiye ve halk iradesine güvenmeyerek kendisini rejimin ve toplumsal düzenin bekçisi olarak gören, askeri müdahaleyi meşru kabul eden bir anlayış ortaya çıkmıştır. 1935 tarihli 2771 sayılı Ordu Dahili Hizmet Yasasının 34. Maddesinde yer alan “Ordunun vazifesi Türk yurdunu ve teşkilatı esasiye kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyeti’ni kollamak ve korumaktır.” ifadesi ordu mensuplarının siyasi iktidara karşı yapacakları askeri müdahalenin meşruiyet kaynağını oluşturmuştur. Bu anlayış çerçevesinde Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ikisi doğrudan darbe, biri 12 Mart Muhtırası diğeri “post modern darbe” şeklinde ifade edilen 28 Şubat olmak üzere Silahlı Kuvvetler dört kez yönetime müdahale etmiştir.

Silahlı Kuvvetler içerisinde yukarıda bahsi geçen darbeler dışında başarıya ulaşamamış darbe girişimleri de yaşanmıştır. Bunlardan ilki 27 Mayıs öncesinde ordu içinde yönetime karşı kurulan örgütlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan Dokuz Subay Olayı olup diğerleri 27 Mayıs 1960 Müdahalesi sonrası meydana gelen 22 Şubat ve 21 Mayıs kalkışmalarıdır. Çalışmanın temel konusu olan Orgeneral Tural'ın ordu üst kademlerinde görev almış bir isim olarak, 9 Subay Olayıyla başlayıp 1971 Muhtırası'na kadar uzanan bu süreçte üç girişim ve iki darbenin yaşandığı önemli bir dönemde önemli roller oynadığı görülmüştür.

Cumhuriyet Tarihi'nde ordu içindeki ilk örgütlenmeler Atatürk'ten sonra iktidarı devralan İnönü döneminde başlamıştır. Amerikan yardımları kapsamında ordunun

ABD isteklerine göre yapılandırılması, subayların ekonomik durumlarındaki sıkıntılar ve tek parti sisteminin yarattığı siyasi koşullar ordu içindeki örgütlenmelerin nedenleri olarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda Kurmay Binbaşı Cemal Tural, 1943’de 3.Orduya bağlı olan Erzurum’da görev yaptığı sırada Kurmay Binbaşı Necip San’la birlikte kendi gruplarını oluşturmuşlardır. Tural ve San 1947 yılında Faruk Ateşdağı gibi isimlerle birlikte Cemal Yıldırım’ın İstanbul Harp Akademisinde kurduğu örgüte bağlanmışlardır. Söz konusu örgüt 1950 seçimleriyle İnönü’nün iktidardan ayrılması sonucunda herhangi bir faaliyet göstermeden dağılmıştır.

1946 yılına gelindiğinde ise çok partili yaşama geçmede önemli adımlar atılmıştır. 1946 seçimlerine birçok parti girmiştir. Aralıksız 27 yıl ülkeyi yöneten CHP iktidarı 1950 seçimlerinin ardından yönetimi Demokrat Partiye devretmiştir. Hem seçim sürecinde hem de DP iktidarının ilk yıllarında ordu mensuplarının büyük bir bölümü Demokrat Partiyi desteklemiştir. Ancak DP iktidarının hem orduda beklenen reformları gerçekleştirememesi hem de ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik koşullar yeniden ordu içinde birtakım cuntacıların türemesine neden olmuştur. Bunlardan Faruk Güventürk’ün liderliğindeki “Birleşik Örgüt” 1957 yılında iktidara müdahale etme kararı almıştır. Bu doğrultuda hazırlıklar sürerken örgüt üyelerinden önce Faruk Ateşdağı daha sonra da Ahmet Yıldız Genelkurmay Plan Harekât Daire Başkanı Tümgeneral Cemal Tural ile görüşerek darbeye liderlik etmesini teklif etmişlerdir. Ancak Tural yapılacak bir darbeye güvenemediğini belirterek teklifleri reddetmiştir. 1957’nin Aralık ayına gelindiğinde ise Samet Kuşçu adındaki bir subayın darbe hazırlıklarını ihbar etmesi üzerine 9 Subay Olayı olarak adlandırılan olay meydana gelmiştir. İhbarcıyla birlikte tutuklanan 9 subayın sorgusunu önce Tuğgeneral Arif Onat ardından Tümgeneral Cemal Tural üstlenmiştir. Nihayetinde ordu içindeki örgütlenmelerden açıkça haberdar olan Tural, olaya

karişan 8 subayın beraatına karar verirken, ihbarı yapan Samet Kuşçu'yu “orduyu isyana teşvik” suçundan 2 yıl hapis cezasına çarptırmıştır. Böylece Tural'ın verdiği tarihi karar 27 Mayıs öncesinde ordu içindeki darbe örgütlerinin ortaya çıkmasını engellemiştir. Böylece Tural, Demokrat Parti hükümetine karşı girişilen darbe hazırlıklarında aktif rol almasa da hem kendisiyle görüşen darbeci subayları ihbar etmeyerek, hem de 9 Subay Olayında tutuklu bulunan örgüt üyelerinin beraatına karar vererek iktidara ve politikalarına karşı pasif direniş sergilemiştir. Böylece Tural darbe liderliğini reddetmiş bir isim olarak dolaylı da olsa 27 Mayıs'ın gerçekleşmesinde rol alan aktörlerden biri olmuştur. Bayar Tural'ın vermiş olduğu kararın önemini “9 Subay Olayı tam olarak aydınlatılmış olsaydı belki de 27 Mayıs hiç gerçekleşmeyecekti” sözleriyle ifade etmiştir.

9 Subay Olayının ordu içindeki örgütlenmeleri deşifre etmesiyle darbe hazırlığı faaliyetlerine bir süre ara verilmiş ancak 1958 yazında örgüt üyelerinin bazıları harekete geçmeye başlamıştır. Yapılan hazırlıklar sonucunda Silahlı Kuvvetler, dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel'in liderliğinde 27 Mayıs 1960'ta yönetime el koymuştur. 27 Mayıs Müdahalesi'nin ardından oluşturulan Cemal Gürsel Hükümeti ile birlikte MBK seçimlere kadar geçecek sürede iktidarda kalmıştır. Ülkede sıkıyönetimin de ilan edildiği ve daha çok MBK Dönemi olarak anılan bu dönemde Korgeneral Tural önemli görevler üstlenmiştir. Bunlardan ilki Said Nursi'nin mezarının Urfa'dan nakledilmesi görevi olmuştur.

I. Cemal Gürsel Hükümeti döneminde ülkede bir takım yapılandırma ve düzenleme faaliyetleri planlamış bu doğrultuda Nursi'nin mezarının Urfa'da bulunmasının Kürtçülük açısından tehlike arz edeceği düşünülmüş, mezarın nakline karar verilmiştir. Bu doğrultuda Devlet Başkanı Gürsel'in isteği üzerine 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Cemal Tural, Nursi'nin mezarının taşınması görevini üstlenmiştir. Tural'ın başkanlığındaki

bir heyet 12 Temmuz 1960 Salı günü Ankara, Urfa, Diyarbakır ve Isparta da olağanüstü hâl ilan ederek Nursi'nin mezarını Isparta'da meçhul bir yere nakletmiştir.

1960 yazında Korgeneral Tural açısından önemli bir gelişme daha yaşanmış, Komitenin ordu içinde yaptığı emekli işlemleri ve buna bağlı olarak gerçekleşen terfi ve tayinler sonucunda Korgeneral Tural 1. Ordu Komutan Vekilliği ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı görevine atanmıştır. Tural bu göreve atandıktan sonra 27 Mayıs'ı öven bir makale yayınlamıştır. 3 Ağustos 1960'ta yeni görevine başlayan Tural yine Türk siyasi yaşamı açısından önemli roller üstlenmiştir. Bu doğrultuda MBK içerisinde oluşan fikir ayrılıkları ve çatışmalar nedeniyle 14'ler olarak adlandırılan Komite üyelerinin ülkeden uzaklaştırılmasına yönelik düzenlenen 13 Kasım Operasyonunda Devlet Başkanı Gürsel'e destek vermiştir. 27 Mayıs sonrasında yaşanan tüm bu gelişmelerden yola çıkılacak olunursa Korgeneral Tural'ın fiili olarak 27 Mayıs Askeri Müdahalesinde yer almamış olmasına rağmen hem 9 Subay Olayındaki soruşturma sürecinin sonucuna etkisi bakımından hem de MBK döneminde 27 Mayıs'ı gerçekleştiren isimlerle birlikte yürüttüğü bazı faaliyetleri bakımından bir Silahlı Kuvvetler mensubu olarak Türk siyasi yaşamında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

1960 Kasım'ının son günlerinde MBK içindeki bölünmeye karşılık ordu mensubu bazı subaylar tarafından orduda bozulan birlik ve beraberliği yeniden tesis etmek amacıyla SKB kurulmuştur. Tural başlangıçta Birliğe dahil olmamış ama 1. Ordu Komutanı ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanı olarak Birliğin çalışmalarını takip etmiştir. MBK üyelerinden Mucip Ataklı ve Emenullah Çelebi 1960 Kasım'ı sonlarında İstanbul'a gelerek, 1. Ordu Kumandanı Cemal Tural'ı ziyaret etmişler ve Gürsel'in, bir "direktuar" yönetim kurmaya çalıştığını belirterek, kendisinden bunu önlemeye yönelik yardımda bulunmasını istemişlerdir. Tural ise teklife tepkisiz kalmıştır. Demokratik yaşamı yeniden

tesis etmek için 1961 seçimlerine start verildiği dönemde ise Korgeneral Tural, İstanbul Sıkıyönetim Komutanı olarak en fazla Demokrat Partiyi yeniden canlandırmak isteyenler ve komünizm taraftarlarına karşı mücadele ile uğraşmıştır.

1961 Haziran ayında SKB'nin güçlenmesinden endişe eden Gürsel, Birliği tasfiye etmek amacıyla Birliğin lideri durumunda olan Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'i yurt dışına görevlendirmek istemiştir. Ancak Birliğin baskın gelmesi sonucunda bu görevlendirme iptal edilmiştir. İrfan Tansel olayından sonra, Ekim 1961'de Korgeneral Tural da Birliğe fiilen katılmıştır. 1961 Seçimlerinden kısa bir süre sonra yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Milli Birlik Komitesince Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaşkanlığı adaylığından men edilmesi olayında kendisinden talep edilen illegal desteği vermeyerek demokratik bir tavır sergilemiştir. 1961 Seçimlerinin sonucundan duyulan memnuniyetsizlik ve MBK içindeki bölünmelerden kaynaklı olarak Korgeneral Tural'ın da üyesi olduğu SKB 21 Ekim Protokolü adı altında Millet Meclisi toplanmadan yönetime el koyma kararı almıştır. Dönemin önemli isimlerinden Dünder Seyhan, Tural'ın 21 Ekim Protokolü'nün 2. Nüshasını imzaladığını ileri sürmektedir. Ancak yine dönemin önemli aktörlerinden Talat Aydemir ve Tural'ın Kurmay Başkanı Mehmet Emin Aytekin Tural'ın protokolü imzalamadığı konusunda somut bir bilgi paylaşmamışlardır. Bununla birlikte Protokolün zabıt varakasında Tural'ın imzasının bulunmadığı görülmüştür. Ancak Protokolü imzalayan 37 yüksek rütbeli general ve albayların 1. Orduya bağlı olmaları ve Tural'ın Çankaya toplantısı sırasında kendisinden habersiz hareket edilmemesi konusunda uyarı yapması protokolden haberdar olduğunun açık kanıtlarıdır.

Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay'ın protokolden haberdar olması üzerine 23 Ekim'de, Genelkurmay'da kuvvet ve ordu komutanlarıyla kolordu komutanlarının ve SKB'nin ileri gelenlerinin katıldığı büyük bir toplantı düzenleyerek 21 Ekim Protokolünün

iptali için çağrıda bulunmuştur. Toplantıya katılan diğer komutanlar gibi Korgeneral Tural da Sunay'ın çağrısını dikkate alarak müdahale fikrinden vazgeçmişlerdir. 24 Ekim'de Çankaya'da Sunay başkanlığında düzenlenen, Tural ile birlikte Kuvvet Komutanları, 2. ve 3. Ordu Kumandanları ile parti liderlerinin katıldıkları toplantıda “Çankaya Protokolü” imzalanarak Gürsel'in Cumhurbaşkanı, İnönü'nün Başbakan olacağı şeklindeki formül kabul edilmiştir. Çankaya Protokolünün ardından Korgeneral Tural'ın SKB ile olan bağı kopmuştur.

1961 Genel Seçimlerinin ardından kurulan I. İnönü Koalisyon Hükümeti döneminde SKB üyeleri 9 Şubat'ta Jandarma Tugayında açılış konuşmasını İstanbul Valisi Korgeneral Refik Tulga'nın yaptığı bir toplantı düzenlemişlerdir. Toplantıya çoğu 1. Ordu Karargâhından bazı albaylar olmak üzere 54 isim katılmış, Korgeneral Tural, Çankaya Protokolü'nü kabul etmesi nedeniyle çağrılmamıştır. Toplantı sonucunda 9 Şubat Protokolü imzalanarak, Şubat ayı içerisinde siyasi iktidarı devirme kararı alınmıştır. Alınan karar doğrultusunda Talat Aydemir, 22 Şubat sabahı bazı birliklere alarm vermiştir. Bu esnada 1. Ordu Komutanı Korgeneral Tural da Genelkurmay Başkanı Sunay'ı durumdan haberdar etmiş, ayrıca bu girişime karşı koymak üzere, emrindeki birlikleri harekete geçirmiştir. Sonuçta darbe girişimi kolay bir şekilde bastırılmıştır.

1961 Kasım'ında Örfi idarenin sona ermesiyle yurttan ve İstanbul'da işlerin biraz daha doğal akışına girmesi beklenmişse de 1962 Şubat'ında yaşanan darbe girişimi 1961 seçimleri sonrası Meclisin yeniden toplanmasına rağmen Silahlı Kuvvetler içindeki bazı kitlelerin henüz yönetimi sivillere devretme eğiliminde olmadığını göstermiştir. Korgeneral Tural'ın 1.Ordu komutanlığı görevi 12 Eylül 1962'de merkezi Konya'da bulunan 2. Ordu Komutanlığı görevine atanmasıyla sona ermiştir. Korgeneral Tural 2. Ordu Komutanlığı sırasında Konya Şehri ve halkıyla sıkı bir bağ kurmayı başaramıştır.

Bu bağ nedeniyle Tural'ın 2. Ordu Komutanlık görevi sona erdikten sonra dahi sık sık Konya'yı ziyaret ettiği görülmüştür. Tural'ın Konya şehriyle bağını koparmaması, Konyalılar tarafından takdir edilmiş ve Tural fahri hemşeri ilan edilmiştir. Yine Konya halkı Tural'ın şehirlerine ilgi göstermesi nedeniyle bir mahalleye ve okula Tural adını vererek Orgeneral Tural ile arasındaki bağı pekiştirmeye çalışmıştır.

Tural Konya'da iken 22 Şubat girişimi nedeniyle ordudan emekli edilen subaylar yine Aydemir önderliğinde teşkilatlanarak, II. İnönü Koalisyon Hükümeti döneminde bir kez daha darbe girişimde bulunmuşlardır. Tarihe 21 Mayıs Kalkışması olarak geçen bu girişim de bertaraf edilerek aynı gün Ankara İstanbul ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir. Buna istinaden Konya'da 2. Ordu Komutanı olarak görevli bulunan Korgeneral Cemal Tural, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığına atanmıştır. Korgeneral Tural Ankara Sıkıyönetim Komutanı sıfatıyla siyasi partilerin il kongrelerini ve TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar'ın Başkent'e girmesini, gazete ve dergilerin yayınlarını yasaklamak gibi aldığı birçok sert tedbirleriyle ünlenmiştir.

Tural, korgeneral rütbesiyle başladığı Ankara Örfi İdare Komutanlığı görevini 29 Ağustos 1963'te orgeneral rütbesiyle devam ettirmiştir. Örfi idarenin 21 Temmuz 1964'te sona ermesinin ardından Orgeneral Tural, 22 Ağustos 1964'te Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevine atanmıştır. Orgeneral Tural'ın Kara Kuvvetleri Komutanlığına atanması, Kıbrıs sorununun yeniden gündeme gelmesi nedeniyle Türkiye iç ve dış siyasetinin oldukça sıkıntılı geçtiği bir döneme denk gelmiştir. Tural'ın bu dönemde Kara Kuvvetleri Komutanı olarak Türk ordusunu tüm gelişmelere hazırlıklı tutulmak istenmesi nedeniyle yapılan denetimlere ve tatbikatlara sık sık katılarak çalışmalara destek verdiği görülmüştür. 1966 Mart'ında Kıbrıs meselesinin Türk siyasi yaşamında ağırlığını koruduğu günlerde Orgeneral Tural Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilmiş, Tural, Kıbrıs

meselesini ve Türkiye'nin askeri ihtiyaçlarını görüşmek için ordu yüksek heyeti ve dönemin Başbakanı Demirel ile sık sık bir araya gelmiştir. Orgeneral Tural, Genelkurmay Başkanlığı görevinde de Kıbrıs meselesi nedeniyle düzenlenen askeri tatbikatlara katılmaya özen göstermiştir.

Tural'ın Kara Kuvvetleri Komutanı olarak görev yaptığı dönemde 10 Ekim 1965 tarihinde yapılan genel seçimler sonucunda Süleyman Demirel başkanlığındaki AP iktidara gelmiştir. Kara Kuvvetleri Komutanı Tural I. Demirel Hükümeti döneminde genel af tasarısı konusunda hükümete yazdığı mektup konusuyla gündeme gelmiştir. Tural'ın, 24 Kasım 1965 tarihinde af tasarısının 22 Şubat ve 21 Mayıs suçlularını kapsamaması konusundaki tavsiye mektubu basına sızmış, Tural'a siyasi çevrelerde ve kamuoyunda siyasi iktidara müdahale ettiği yönünde büyük tepkiler gösterilmiştir. AP Hükümeti ise mektup olayına açıklık getirmeyerek durumu eski DP'lilere yönelik af tasarısı konusunda kamuoyuna ve muhalifi olan Sadettin Bilgiç'e karşı kullanmak istemiştir.

Cumhurbaşkanı Gürsel'in, durumunun ağırlaşması üzerine Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı için ordudan istifa etmesiyle yerine Orgeneral Tural, 15 Mart 1966'da Genelkurmay Başkanı olarak atanmıştır. Tural, Genelkurmay Başkanlığı süresince düşünce ve eylemlerini sadece ordu çerçevesi içinde sınırlamamış, günlük politika ile de ilgilenmiştir. Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı yaptığı 1966-1969 yılları, meşhur 68 olaylarının Türkiye'de yansımaları nedeniyle iç siyaset bakımından oldukça karışık ve çalkantılı bir dönemdir. Hem dönemin koşulları hem de Orgeneral Tural ile Demirel başkanlığındaki AP Hükümeti arasındaki ilişkilerin boyutundan kaynaklı olarak 1965 yılında yaşanan mektup hadisesinde olduğu gibi birtakım sorunlar yaşanmıştır. Genelkurmay Başkanı Tural ile I. Demirel Hükümeti arasındaki anlaşmazlıkların başında yine af konusu gelmiş 1966 yazında hükümetin ortaya koyduğu "Bazı Suç ve Cezaların

Affi Hakkında Kanun” tasarısında 21 Mayıs suçlularının af kapsamına alınmasına karşı gelerek, söz konusu kanunda 21 Mayıs suçlularının sadece kısmi aftan yararlanabilmelerinde etkili olmuştur. Orgeneral Tural’ın Demirel Hükümetine karşı muhalefet ettiği bir diğer konu da 1966 yılında 6326 sayılı Petrol Kanunu’nda bir değişiklik yaparak, kamu iktisadi işletmesi durumunda olan petrol boru hattının kurulacak bir şirkete devredilmesini ve bu şirket hisselerinin %49 oranında özel kişilere satılması hakkında olmuştur. Tural yine hükümete gönderdiği bir mektup vasıtasıyla petrol boru hattının özelleştirilmesine karşı olduğunu açıkça ortaya koyarak meselenin Meclis Araştırma Komisyonu tarafından incelenmesine katkı sunmuştur.

Tural irtica konusunda da Hükümetle karşı karşıya gelmiştir. AP Hükümeti döneminde dini eğilimlerin ve irticai faaliyetlerin artmasına bağlı olarak Genelkurmay Başkanı Tural "Nurculuk komünizm kadar tehlikelidir”, diyerek ordunun dikkatini çekmiş ve Başbakan Demirel’i bu konuda uyarmak istemiştir. Ayrıca Tural, Cumhurbaşkanı Sunay’ın da irtica konusunda Demirel Hükümetine yaptığı uyarılara destek vermiştir. Ayrıca Orgeneral Tural emekli olduktan sonra da AP Hükümetinin İslam ülkeleriyle olan ilişkilerini eleştirerek Türkiye’nin İslam zirvesine katılmasının anayasaya aykırı olduğunu belirtmiştir.

1960’lar Türkiye’sinin siyasi koşulları çerçevesinde Genelkurmay Başkanı Tural’ın en çok ilgilendiği konuların başında komünizm konusu gelmiş, sol eğilimleri Türkiye açısından büyük bir tehdit olarak gören Tural bu akımlara karşı mücadele etme yolunu seçmiştir. Bu doğrultuda "Komünizme Karşı Mücadele Metotları" adlı kitabın Silahlı Kuvvetlerin tüm birliklerinde okunmasına yönelik bir genelge yayınlamış, Tural’ın bu tutumu özellikle sol basında siyasete karıştığı yönünde şiddetle eleştirilmiştir.

Emirnamede çok partili rejime geçtiğimizden beri komünist faaliyetlerinin arttığı ve 1961 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerinden komünistlerin yararlanarak faaliyetlerini hızlandırdıkları ifade edilirken, bu faaliyetlerin millî becamızı tehdit ettiği belirtilmiştir. TİP Tural'ın bu eylemlerini anayasa ihlali olarak görmüş ve konuyu kınama önergesi şeklinde Meclise taşımıştır. Ancak Orgeneral Tural, hükümet ve ana muhalefet partisinden gördüğü destek üzerine, 1 Mart'ta orduya yaptığı çağırışı yenilemiştir. Orgeneral Tural'ın komünizme karşı açıkça yürüttüğü mücadele, sol akımlara karşı tepkili olan sağcı grupların saldırıya yönelik eylemlerinde onlara cesaret vermiştir.

Komünizm ve sol akımlara karşı mücadele veren Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı sırasında harp sanayi konusunda birtakım çalışmalar yaparak milli bir savaş sanayi kurmayı amaçladığı da görülmüştür. Tüm bunlarla birlikte Orgeneral Tural'ın kendisinden önce Genelkurmay Başkanlığı yapan Cevdet Sunay ve kendisinden sonra bu göreve gelen Tağmaç'a göre NATO Askeri Komitesinin toplantılarına daha çok katılması da dikkat çekmiştir. Özellikle de Tural'ın ABD ve NATO merkezine sık sık yaptığı ziyaretler onun NATO'ya bağlılığının büyük bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Mayıs 1968'de Tural'a ABD Savunma Bakanlığı'na Amerikan liyakat nişanı verilmesi, Türk basınında Tural'ın ABD hegemonyasına bağlılığının göstergesi şeklinde değerlendirilmiştir.

Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde en çok dikkat çeken durumlardan biri de sık sık askeri müdahale söylentilerinin dolaşmasıdır. Bu duruma hem küresel etkiler hem de Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin yalnız bırakılması nedenleriyle ülkede ABD karşıtlığının, sol faaliyetlerin, irticai faaliyetlerin artması, sokaklarda ve üniversitelerde şiddet olaylarının görülmeye başlamasının neden olduğu görülmüştür. Darbe söylentileri hem iktidar çevresini hem de muhalefet çevresini rahatsız eden bir

durum olmuştur. Darbe söylentileriyle ilgili olarak muhalefet lideri İnönü, 14 Şubat 1967'de Mecliste bir konuşma yaparak bu konudaki sorumluların mahkemeye verilmesini istemiştir. Dönemin basınında İnönü'nün işaret ettiği kişinin Tural olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Sonuçta Orgeneral Tural'ın görevi süresinde herhangi bir müdahale gerçekleşmemiştir. Bu durum üzerinde ordu üst kademesinin Tural'a gerekli desteği vermemeleri etkili olmuştur.

Orgeneral Tural'ın görevi sırasında ülkede olduğu gibi Silahlı Kuvvetler içerisinde de bir takım gruplaşmanın olduğu, bu gruplaşmanın ordu üst kademesinde sol gruplar, ordu alt kademesinde ise sağ gruplar şeklinde ortaya çıktığı görülmüştür. Söz konusu gruplar da iktidara gelebilmek için orduyu kullanmaya çalışmışlar ve bir takım darbe hazırlıkları içinde bulunmuşlardır. Bu durum yine ana muhalefet lideri İnönü'nün dikkatini çekmiş ve İnönü Tural'ı orduya gerektiği gibi hâkim olmamakla suçlamıştır.

926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanununun (1967) 66. maddesine göre Tural'ın görev süresi Mart 1969'da dolmuştur. Görev süresi dolacak olan Tural'ın görevinin uzatılıp uzatılmayacağı konusu dönemin basınında en çok tartışılan konularından biri olmuştur. Orgeneral Tural ile AP Hükümeti arasında yaşanan sorunlar ve Başbakan Demirel'in Tural'ı görevinden uzaklaştırmak için Tural'a Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatörlük teklifinde bulunması gibi birtakım hamleleri Genelkurmay Başkanının görev süresinin uzatılmayacağı yönünde bir izlenim ortaya çıkarmıştır. Orgeneral Tural' ise bu tartışmalar sırasında çeşitli sivil kurumları kıta denetlermiş gibi teftiş ederek görev süresiyle ilgili hükümete gözdağı vermeye çalışmıştır. Bu durum Tural'ın, bir darbe hazırlığı içerisinde olduğu izlenimini uyandırmış ve Cumhurbaşkanı, Başbakan, muhalefet lideri İnönü gibi bürokrasi üst kesimi ile ilişkilerinin bozulmasına neden olmuştur. Ayrıca Tural'ın bu tutumu kamuoyunda da tepkiyle karşılanmıştır.

Nihayetinde Orgeneral Tural, AP hükümetiyle yaşadığı sorunlar ve görev süresi tartışmaları sırasında gösterdiği siyasi hırs işaretleri nedenlerinden önce YAŞ üyeliği gibi pasif bir göreve getirilmiş kısa bir süre sonra ise resen emekliye sevk edilmiştir. Tural emekliye sevk edilmesinin ardından Millet Partisi saflarında politikaya atılmıştır. Emekli Orgeneral Cemal Tural 1969 Genel Seçimlerinde politikaya atılmak istemiş fakat yürürlükteki seçim kanununa göre vaktinde görevinden çekilmediği için bu seçimlerde adaylığını koyamamıştır. Ancak Tural aday olamasa da 1969 seçimleri öncesi MP'ye katılmıştır. Böylece Cemal Tural da görev süresini doldurduktan sonra hemen siyasete atılan Genelkurmay Başkanları arasında yer almıştır. Eşi Fatma Suna Tural ise 12 Ekim 1969 Genel Seçimlerinde Millet Partisi'nden Meclise giren 6 vekilden biri olmuştur. Cemal Tural'ın Suna Tural'ı AP Hükümetini siyaseten asker denetimi altında tutmak amacıyla politikaya atılması konusunda teşvik ettiği ileri sürülmüştür. Bununla birlikte Suna Tural'ın Mecliste görev yaptığı 14. dönemde daha çok askeri konularla ilgili konularda söz aldığı ve AP Hükümetine karşı Silahlı Kuvvetlerin bir sözcüsüymüş gibi hareket ettiği görülmüştür.

Tural, 1973'de MP Genel Başkanı sıfatıyla başladığı siyasi yaşamını aktif bir şekilde 1973 Genel Seçimleri sonuna kadar devam ettirmiştir. MP ise Cemal Tural'ın genel başkanlığında girilen 1973 genel seçimlerinde 32.377 oyla (%0.6) hiç milletvekili kazanamamıştır. MP'deki bu başarısızlık Tural'ın MP'yi geleneksel siyasî değerlerinden uzaklaştırarak sola özgü devletçi bir nitelik kazandırmasıyla ilişkilendirilmiştir. Söz konusu başarısızlıkta bu durumun etkisi olmakla birlikte, 12 Mart Müdahalesi'nin ardından yapılan ilk genel seçimlerde siyasi yaşamda askeri etkinin henüz hissedildiği sırada Millet Partisine emekli bir Genelkurmay Başkanı'nın liderlik etmesi Partiye gerekli halk desteğinin sağlanmasını engellemiştir.

Emekli Orgeneral Tural askeri ve siyasi yaşamdan çekilse de çalışma hayatına veda etmemiş, 25 Eylül 1978'de getirildiği Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı yönetim kurulu üyeliğini yaşamının sonuna kadar devam ettirmiştir. 17 Aralık 1981'de Ankara'da vefat eden Emekli Orgeneral Tural'ın naaşı, 18 Aralık günü Genelkurmay Karargâhında yapılan törenin ardından İstanbul'a götürülerek Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 13. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Tural askeri yaşamında hem üsleri tarafından sevilen hem de astları tarafından sevilip sayılan bir komutan olarak anılmıştır. Bununla birlikte Tural, dışarıda Kıbrıs sorunu içeride sağ- sol çatışmaları nedeniyle Türk siyasi yaşamının bunalıma girdiği bir dönemde Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir. Cemal Tural'ın, Genelkurmay Başkanlığı yaptığı dönemde sivil iktidarla yıldızlarının pek barışmadığı görülmüştür. Bu konuda Tural'ın sol akımlar ve komünizm konusunda hükümetle gösterdiği birliktelik, Tural'ın askeri görevleri sona erdikten sonra atıldığı politik yaşamda merkez sağ partilerden biri olan MP'yi tercih etmesi, AP Hükümetiyle Genelkurmay Başkanı arasındaki problemlerin ideolojik nedenlerden ziyade, AP'yi DP'nin devamı olarak gören sosyo-politik algıdan kaynaklandığı şeklinde gösterilebilir. Tural'ın I. Ordu Komutanı ve İstanbul Örfi İdare Komutanı olarak 1961 seçimleri öncesinde AP'ye karşı yürüttüğü faaliyetler de bu tezi doğrular niteliktedir.

Tural, hükümetle yaşadığı uyuşmazlıkların yanında kişisel özelliklerinin de etkisiyle oldukça tartışmalı bir Genelkurmay Başkanlığı dönemi geçirmiştir. Tarihten gelen ordunun siyasi yaşama müdahil olması gerektiği anlayışının da etkisiyle Tural'ın Kara Kuvvetleri Komutanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı dönemlerinde faaliyetlerini askeri alanlarla sınırlandırmadığı, siyasi konularla da ilgilenerek dönemin Başbakanı Demirel ve

hükümeti üzerinde de bir vesayet oluşturmaya çalıştığı görülmüştür. 13. Genelkurmay Başkanı Tural, bunlarla birlikte sert mizacı, sıkı disiplin severliği, renkli kişiliği ve açık sözlülüğü ile de adından söz ettirmiştir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

BCA, (4031.I-9/58, 030.11.1./268.5.16).

BCA, (4031/I-59).

BCA, (13311/22.29).

BCA, (030.18.01/166.41.14).

BCA, (4031.I-29/63, 030.01.1/298.15.9).

BCA, (4123.3/63-030.11.1/300.25.15).

BCA, (050.18.01.02/193.17.11).

BCA, (6/6496, 080.18.01.02/156.37.12).

BCA, (6/6591, 050.18.01.02/196.42.7).

BCA, (6/6677, 050.18.01.02/157.46.13).

BCA, (6/6992, 080.18.01.02/198.62.8).

BCA, (6/7072, 080.18.01.02/ 199.66.8).

BCA, (6/8152, 18.01/206.33.15).

BCA, (6/9191, 080.18.01/213.85.10).

BCA, (6/96 09, 080 18. 01 02/216.15.4).

BCA, (6/9776, 080.10.01.02/217.23.4)

BCA, (080.10.01.02/219.14.10).

BCA, (6. 11253/ 030.18.01.02.229.5.20).

BCA, (6/11473).

BCA, (4184-19/69).

BCA, (333/03354).

EGMAUZV, (12.07.1960: 13311.22.32).

EGMAIZV, (12.07.1960: 13311.22.32).

MSB, Genelkurmay Başkanlığı Personel Başkanlığı (28.04.2020, S: 83534191-280.08-165661).

SGKB, Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kamu Görevlileri Emeklilik Daire Başkanlığı (14.09.2021, S: Z-47739833-205.02.01-79.669.053).

II. Telif Eserler, Makale ve Bildiriler

AÇIKGENÇ, Alparslan (2008), “Said Nursi (1878-1960) Son Dönem Osmanlı Alimi ve Nurculuk Hareketinin Kurucusu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, ss. 565-572, TDV Yayınları, İstanbul.

AĞAOĞLU, Samet (1967), *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası, İstanbul.

AHMAD, Feroz (1992), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayıncılık, İstanbul.

_____ (1995), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul.

AHMAD, Feroz- AHMAD, Bedia Turgay (1976), *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

AKANDERE, Osman (2003) “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak “Dörtlülük Takrir’in” Amacı ve Mahiyeti” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* S. IX, 5-28.

AKGÜNDÜZ, Ahmet (2013), *Arşiv Belgeleri Işığında Bedüzzaman Said Nursi ve İlmî Şahsiyeti*, C.1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayını, İstanbul.

AKŞİN, Sina, (2007), *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara.

_____ (2004), *Ana çizgileriyle Türkiye’nin Yakın Tarihi (1789-1980)*, İmaj Yayıncılık, Ankara.

ALBAYRAK, Mustafa (2004), *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti 1946-1960*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

ALTUĞ, Kurtul (1976), *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, Koza Yayınları, Ankara.

ARCAYÜREK, Cüneyt (1999), *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

ATABEYOĞLU, Cem (1990: 2263), “Türkiye’de Atletizm”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, 2262-2272.

AYDEMİR, Şevket Süreyya (1984), *Menderes’in Dramı (1899-1960)*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

_____ (1973), *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

_____ (1968a), *İkinci adam*, C. III. Remzi Kitabevi, İstanbul.

AYDEMİR, Talat (1966), *Ve Talat Aydemir Konuşuyor*, May Yayınları, İstanbul.

_____ (1968b), *Talat Aydemir'in hatıraları*, İstanbul.

AYDIN, Erdal (2018), “Bediüzzaman Said Nursi’nin Siyasete Yaklaşımının Değerlendirilmesi”, *EKEV Akademi Dergisi*, S.74, s. 55-80.

AYTEKİN, Mehmet Emin (1967), *İhtilal Çıkmazı*, Dünya Matbaası, İstanbul.

BABAN, Cihat (2009), *Politika Galerisi: Bir Devrin Hükümlerleri*, Timaş Yayınları, İstanbul.

BAKAN, Selahaddin- Özdemir, Hakan (2013), “Türkiye’de 1946-1960 Dönemi İktidar-Muhalefet İlişkileri: Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) Demokrat Parti (DP)’ye Karşı” *CÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 1, 373-379.

BAŞGİL, Ali Fuat (2008), *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Yağmur Yayınları, İstanbul.

BAYAR, Celal (1986), *Başvekilim Adnan Menderes*, Tercüman Yayınları, İstanbul.

BAYRAMOĞLU, Ali (2004), *Asker ve Siyaset*. A. İnsel ve A. Bayramoğlu (Der). *Bir Zümre Bir Parti Türkiye’de Ordu içinde* (s. 59-118), Birikim Yayınları, İstanbul.

_____ (2010), Türkiye Siyasi Sisteminde Ordunun Rolü, Devlet Geleneği, Geleceğe Dair Genel Bir Çerçeve, Nihal Boztekin (Edt). *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü: Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim* içinde (s. 11-16), Sena Ofset, İstanbul.

BURAK, Begüm (2011), Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri. *History Studies*, C.3, S.1, 45-67.

CEM, İsmail (1975), *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul.

CİZRE, Ümit (2002), *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, İletişim Yayınları, İstanbul,

ÇAĞLIYAN, Zeyneb (2008), "Cumhuriyet Modernleşmesi, Din ve Köylülük: Bir Mühendis-Siyasetçi Olarak Süleyman Demirel'in İdealleri ve İcraatları." *Muhafazakar Düşünce Dergisi* C.5, S.18, 217-229.

ÇAVDAR, Tefik (2019), *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950'den Günümüze*, İmge Kitabevi, Ankara.

_____ (1983) "Adalet Partisi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2089-2096.

_____ (1983) "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 2060-2075.

ÇOPUROĞLU, Hayri (1999), *Hatıralarım: Kırşehir*, Ankara.

DAĞCI, Gül Tuğba (2006), *Osmanlı'dan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi*, İlgi Yayınları, İstanbul.

DEMİR, Şerif (2010), *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul.

DEMİREL, Süleyman (1965), *Yazdıkları ve Söyledikleri*, Doğu Matbaacılık, Ankara.

DEMİREL, Tanel (2011), *Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

DOĞRU, Osman (1998), *27 Mayıs Rejimi*, İmge Kitabevi, Ankara.

EKİNCİ, Necdet (1997), *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'de Çok Partili Düzene Geçişte Dış Etkiler*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.

ERER, Tekin (1965), *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.

ERİŞ, Metin (2012), *Osmanlıdan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

ERHAN, Çağrı (2002), "Türkiye ile ABD Arasındaki İkili Anlaşmalar", (Edt. Baskın Oran), *Türk Dış Politikası*, C: 1 1919- 1980, İletişim Yayınları, İstanbul.

ERKANLI, Orhan (1972), *Anılar, Sorunlar, Sorumluluklar*, Baha Matbaası, İstanbul.

EROĞUL, Cem (2003), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.

ERTEM, Barış (2016), "Türk Siyasetinde Asker-Sivil İlişkileri (1960-1971)", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, s.132-149.

ESENGİN, Kenan (1979), *27 Mayıs ve Ordudaki Emeklilik Olayı*, Su Yayınları, İstanbul.

FAİK, Bedii (1976), *İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci*, İstanbul.

FEDAYİ, Cemal (2019), "Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971." *Muhafazakâr Düşünce Dergisi* C.16, S.57, 123-150.

GOLOĞLU, Mahmut (2017), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi -I Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

_____ (1982), *Demokrasiye Geçiş: 1946-1950*, Kaynak Yayınları, İstanbul.

GÜNGÖR, Celalettin (1992), *27 Mayıs ve Partileşme Sorunu*, Nürol Matbaası, Ankara.

GÜZEL, Süleyman Çağrı (2017), "Süleyman Demirel'in Askeri ve Sivil Bürokrasi ile İlişkileri" *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Kasım, Cilt:9 Sayı:2 (18), Sayfa:545-565.

HALE, William (1996), *Türkiye'de Ordu ve Siyaset 1789'dan Günümüze*, (Çev: Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul.

Harp Akademilerinin 132. Yılı, (1980), Harp Akademileri Basım Evi, İstanbul.

HEPER, Metin (2008), "İsmet İnönü" *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi içinde* (Edt; Metin Hepar, Sabri Sayarı), (Çev: Zuhel Bilgin), Kitap Yayınevi, İstanbul.

ILICAK, Nazlı (1975), *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*, C. I, Kervan Yayınları, İstanbul.

İŞİK, Hüseyin Murat (2003), 1921 ve 1924 Anayasal Düzenlemeleri Bağlamında Askeri Bürokrasinin Devlet Teşkilatı İçindeki Yeri, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7, 78-91.

İRVAN, Süleyman (2002), “Türkiye’de Basının Askeri Darbelere Yaklaşımı”, *İ.Ü., İletişim Fakültesi Dergisi*, Sayı 13, 63-79.

İSEN, Can Kaya (2010), *22 Şubat- 22 Mayıs Geliyorum Diyen İhtilal*, Edt.: Hande Yavuz Topaç, Kaknüs Yayınları, İstanbul.

İPEKÇİ, Abdi- COŞAR, Ömer Sami (1965), *İhtilalin İç Yüzü*, Uygun Yayınevi, İstanbul.

KABASAKAL Mehmet (1991), *Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesi*, Birinci Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul.

KARAOŞMANOĞLU, Ali L. (2011), *Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi*, Bilgesam Yayınları, İstanbul.

KARPAT, Kemal (2019), *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul.

KAYALI, Kurtuluş (2009), *Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart*, İletişim Yayınları, İstanbul.

KİBAROĞLU, Mustafa (Yaz 2012), “NATO’nun Balistik Füze Savunma Sistemi ve Türkiye”, *Uluslararası İlişkiler*, C:9, S:34, 183-204.

KOÇAK, Cemil (2008), “*Siyasal Tarih (1923-1950)*”, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908-1980, C.IV, Cem Yayınevi, Ankara.

_____ (2010), *27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları*, C. 1, 2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

_____ (2015), *Dönüşüm Ordu, Din, Hukuk, Ekonomi ve Politika Türkiye’de İki Partili Siyâsî Sistemin Kuruluş Yılları 1945-1950*, C. 4, İletişim Yayınları, İstanbul.

KOÇAŞ, Sadi (1997), *Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar*, C. 1, May Yayınevi, İstanbul.

_____ (1977), *Atatürk’ten 12 Mart’a Anılar*, C. 4, May Yayınevi, İstanbul.

KOMŞUOĞLU, Ayşegül (2008), *Siyasal Yaşamda Bir Lider Süleyman Demirel*, Bengi Yayınları, İstanbul.

KUMRAL, Ülkü- İNCESOYLUE, Cemal, (1991) *Said-i Nursi ve Mezar Olayı*. Beklenen Vakit Gazetesi Kültür Yayınları, İstanbul.

LEWIS, Bernard (2000), *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Metin Kırıatlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

MADANOĞLU, Cemal (1983), *Anılar 1911-1953*, Evrim Yayınevi, İstanbul.

MARAŞLI, Erol (2015), *Türkiye’de Askeri Darbe Teşebbüsleri*, Bilgeoğuz Yayıncılık, İstanbul.

Millet Partisi Programı (1967), Atlı Matbaası, Ankara.

MUMCU, Uğur (1996), *İnkılap Mektupları*, Um:ag Vakfı Yayınları, Ankara.

NURSI, Bediüzzaman Said (1995), *Lem’alar*. İstanbul: Envar Neşriyat.

_____ (2011a), *Sikke-i Tasdik-ı Gaybî*, Şahdamar Yayınları, İstanbul.

_____ (2011b), *Tarihçe-i Hayat*, Şahdamar Yayınları, İstanbul.

ONUŞ, Sinan (2003), *Parola İnkılap 27 Mayıs'ı Yapanlar Anlatıyor*, Kaynak Yayınları İstanbul.

ÖRTÜLÜ, Erdoğan (1977), *Üç İhtilalin Hikayesi*, Milli Ülkü Yayınları, Konya.

ÖYMEN, Örsan (1987), *Bir İhtilal Daha Var*, Milliyet Yayınları, İstanbul.

ÖZDAĞ, Ümit (2006), *Atatürk ve İnönü Dönemlerinde Ordu-Siyaset İlişkisi*, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul.

_____ (2004), *Menderes Döneminde Ordu Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali*, Boyut Yayınları, İstanbul.

ÖZDEMİR, Hikmet (1989), *Rejim ve Asker*, Afa Yayıncılık, İstanbul.

_____ (1995), “Siyasal Tarih 1960-1980”, *Çağdaş Türkiye içinde*, Cem Yayınları, İstanbul.

ÖZEK, Çetin (1964), *Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İçyüzü*, Varlık Yayınları, İstanbul.

ÖZKAYA, Şükran (2005), *Adım Adım 27 Mayıs*, İleri Yayınları, İstanbul.

ÖZTUNA Yılmaz - GÖKDEMİR, Ayvaz (1987), *Türkiye'de Askeri Müdahaleler*, Tercüman Tesisleri, İstanbul.

SARIKAYA, M. Saffet. (1998), “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 93: 102.

SANAL, Türker (2000), *Demirel Hükümetleri*, Sim Matbaacılık, Ankara.

SAYARI, Sabri (2008), “Adnan Menderes” *Türkiye'de Liderler ve Demokrasi*, içinde Edt; Metin Heper, Sabri Sayarı, Çev: Zuhall Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul.

SELVİ, Ahmet (2011), *Ateşten Yıllar (Siyasette Said Nursi Tartışması)*, Nesil Yayınları, İstanbul.

SEYHAN, Dündar (1966), *Gölgedeki Adam*, Nurettin Uycan Matbaası, İstanbul.

SOYSAL, İlhami (1983), “Türk Siyasal Yaşamında. Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.8, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.2010-2018.

ŞEN, Serdar (2019), *Türk Silâhlı Kuvvetlerinin Toplum Mühendisliği*, Su Yayınları, İstanbul.

TEZİÇ, Erdoğan (1976), *100 Soruda Siyasi Partiler*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.

TBMM Albümü 1950- 1980 (2010), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları No: 1, C. 2, Ankara.

TİMUR, Taner (1991), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul.

TOKER, Metin (1993a), *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları: DP Yokuş Aşağı 1954-1957*, Bilgi Yayınları, Ankara.

_____ (1993b), *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları: İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (1998), *Demokrasimizin İsmet Paşalı yılları: Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TUNAYA, Tarık Zafer (1988), *Türkiye'de Siyasi Partiler*, C. I, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul.

TUNÇAY, Mete (1983), "Siyasal Gelişmenin Evreleri" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C. 7, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 1967-1990.

_____ (1986), "II Dünya Savaşı'nın Başlarında (1939-1941) Türk Ordusu" *Tarih ve Toplum Dergisi*, S:35 (Kasım), s.-34-41.

_____ (2005). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

TUNÇKANAT, Haydar (1999), *27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)* Çağdaş Yayınları, İstanbul.

TURAN, Ahmet (1998). "Said-i Nursi ve Nurculuk", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S:10, s.15-24.

TURAN, Şerafettin (1999), *Türk Devrim Tarihi*, C. IV, Bilgi Yayınevi, Ankara.

_____ (2002), *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye, (27 Mayıs 1960- 12 Eylül 1980)*, C.5, Bilgi Yayınevi, Ankara.

TURGUT, Hulusi (1987), *Güniz Sokağı*, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul.

_____ (1995), *Şahinlerin Dansı- Alparslan Türkeş'in Anıları*, ABC Yayınları, İstanbul.

TÜRKEŞ, Alparslan (1977), *27 Mayıs, 13 Kasım, 21 Mayıs ve Gerçekler*, Dokuz Işık Yayınları, İstanbul.

_____ (1968), *1944 Milliyetçilik Olayı*, Yaylacık Matbaası, İstanbul.

TÜRKEŞ, Alparslan- BAYKAL, Rıfat- ÖZDAĞ Muzaffer (1964), *Bazı Gerçekler: Savunmalar*, Anıl Yayınevi, İstanbul.

UCA, Alaattin- Çakır, Berrin Nurcan (2020), “Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi ve Said Nursi’nin Mezarının Nakledilmesi”, *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, C:7, S:61, s.3123-3139.

ULAY, Sıtkı (1968), *Harbiye Silah Başına*, Kitapçılık Tic.Ltd. Şti. Yayınları, İstanbul.

UZUN, Hakan (2013), “Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1946 Olağanüstü Kurultayı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.XIII, No.26 (Bahar), s.139-161.

ÜNLÜ, Bilgiç Tuba (2014), “İç ve Dış Politikada Çeşitlilik: 1965-1971”, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi* (Ed. Tuba Ünlü Bilgiç ve Cihat Göktepe), Ufuk Yayınları, İstanbul.

ÜSKÜL, Zafer (1989), *Siyaset ve Asker, (Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları Türkiye Üzerine Araştırmalar 4)*, AFA Yayınları, Ankara.

WEİKER, Walter F. (1967), *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*, Çev.Mete Ergin, Cem Yayınları, İstanbul.

YALMAN, Ahmet Emin (1970), *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, IV (1945-1970)*, Yaylacık Yayınları, İstanbul.

YEŞİL, Ahmet (1988), *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

YEŞİLYURT, Süleyman (2008), *İhtilalci ve Muhtıracı Paşalar*, Kültür Sanat Yayınları, Ankara.

YILDIZ, Ahmet (2001), *İhtilalin İçinden, Anılar, Değerlendirmeler*, Alan Yayınları, İstanbul.

YILMAZ, Musa Kazım (2016), “Bediüzzaman’ın Müdafaalarında Müspet Hareket ve Fedakârlık”, *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, S.1, s. 109-120.

YİRMİBEŞOĞLU, Sabri (1999), *Askeri ve Siyasi Anılarım*, C.I, Kastaş Yayınevi, İstanbul.

ZÜRCHER, Erik Jan (2019), *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

III. Resmi Yayınlar

CS TD (07.07.1966, D:1, C:36, B: 85, O: 1: 202, 203; 12.07.1966, D:1, C:36, B: 86, O: 1: 422; 28.07.1966, D:1, C:36, B: 93, O: 1: 447, 449).

MM TD (22.05.1963, Karar No: 70; 19.08.1963, D:1, C:2, B:8: 136; 03.11.1965, D: 2, C:1, B:5: 75; 14.01.1966, D:2, C:2, B:35, O:1: 2, 385-395; 14.01.1966, D:2, C:2, B:35, O:2: 398-400; 08.07.1966, D:2, C:7 B:107: 503; 11.07.1966, B: 108, O :1: 79, 574, 575; 05.12.1966, D:2, C:9 B:14, O:1: 346; 09.02. 1967, B: 50, O: 1: 442-459; 14.02.1967, D:2, C:12, B:53, O:2: 589-590; 25.02.1967, D:2, C:14 B:64, O:1: 534; 08.05.1967, D:2, C:16 B:98, O:1: 582; 17.02.1969, D:2, C:33, B:54, O:1: 392-400; 09.04.1969, D:2, C:35 B :77, O: 1: 70, 539; 21.01.1970, D:3, C:2, B:28: 226; 16.06.1970, D:3, C:6, B:104, O:1: 444-454; 18.06.1970, D:3, C:6: 511-517; 16.06.1970, D:3, C:6, B:104: 450- 453; 18.06.1970, D:3, C:6: 516).

TBMMGCZ (09.01.1922, D: 1, C:2: 610).

TBMMKD (03.03.1924, D:2, C:2, Kanun No: 429: 241; 22.03.1925, D:2, C:3: 240).

TBMM TD (29.04.1946, D: 7, C:22: 216-217; 16.05.1945, D:7, C:17: 112-116; 25.05.1949, D: 8, C: 19: 223; 18.02.1952, D:9, C: 13: 312-346).

TBMM ZC (09.11.1922, D: 1, C: 24: 439; 12.09.1923, D: 2, C: 2: 37; 29.01.1925, D:2 C: 12: 382; 22.05.1944, D: 7, C:10: 146-151; 29.05.1945, D: 7, C:17: 513; 01.11.1945, D: 7, C: 20: 7).

Resmî Gazete (13.06.1944, No: 5729; 02. 11. 1945, No: 6147; 28.05.1963, No:11413; 26.06.1964, No:11788; 19. 10. 1965 No: 12130; 09.08.1966, No: 12370; 10.08.1967, No:12670; 15.03.1969, No:13149; 07.08.1970, No: 13572; 06.07.1978, No:16338).

IV. Süreli Yayınlar

Dergiler:

Akis (21.10.1960, C: 19, S: 23; 11.11.1960, C: 19, S: 329; 18.11.1960, C: 19, S: 331; 07.08.1961, C: 22, S: 371; 18.09.1961, C: 22, S: 377; 21.05.1962, C: 24, S: 412; 09.07.1962, C: 24, S: 419; 03.06.1963, C: 27, S: 466; 08.06.1963, C: 27, S: 467; 22.06.1963, C: 27, S: 469; 11.12.1965, C: 34, S: 599; 19.03.1966, C: 35, S: 613; 09.07.1966, C: 36, S: 629; 23.07.1966, C: 36, S: 631; 06.08.1966, C: 36, S: 633; 01.10.1966, C: 37, S: 641; 10.12.1966, C: 37, S: 651; 03.12.1966, C: 37, S: 650).

Ant (26.03.1968, C:3, S:65; 28.01.1969, S:109).

Hayat (19.07.1973, S:30).

Meydan (14.12.1965, S:48).

Türk Kültürü, Ordu Sayısı (Ağustos 1966, S:46).

Yankı (18.07. 1971).

Gazeteler:

Adalet (15.07.1966; 01.07.1966).

Akın (22.07.1948).

Akşam (24.07.1946; 26.05.1950; 21.09.1951; 04.08.1960; 17.09.1961; 19.11.1961; 06.09.1963; 05.08.1964; 05.12.1965; 21.07.1966; 31.07.1966; 23.11.1966; 23.07.1970; 07. 09. 1973).

Babıali'de Sabah (24.02.1969).

Birgün (16.02.2017).

Bugün (15.02.1967).

Cumhuriyet (06.09.1945; 06.09.1945; 08.01.1946; 09.01.1946; 24.07.1946; 23.07.1946; 15.05.1950; 30.06.1955; 26.05.1957; 27.01.1960; 24.03.1960; 27.04.1960; 01.08.1960; 08.10.1960; 16.12.1960; 10.05.1961; 09.06.1961; 12.07.1961; 28.06.1961; 05.08.1961; 09.08.1961; 06.09.1961; 17.10.1961; 31.10.1961; 16.11.1961; 29.12.1961; 02.02.1962; 31.05.1962; 15.06.1962; 25.06.1962; 07.07.1962; 06.10.1962; 03.12.1962; 24.03.1963; 24.04.1963; 15.05.1963; 22.05.1963; 16.06.1963; 13.08.1963; 20.08.1963; 08.04.1964; 16.05.1964; 21.02.1965; 05.03.1965; 25.03.1965; 08.05.1965; 30.05.1965; 12.07.1965; 19.07.1965; 21.07.1965; 01.08.1965; 08.10.1965; 05.03.1966; 06.03.1966; 09.03.1966; 10.03.1966; 13.03.1966; 16.03.1966; 29.03.1966; 25.03.1966; 10.04.1966; 16.04.1966; 17.04.1966; 22.04.1966; 23.04.1966; 29.04.1966; 08.05.1966; 15.05.1966; 19.05.1966; 20.05.1966; 21.05.1966; 23.05.1966; 01.06.1966; 07.06.1966; 08.06.1966; 10.06.1966; 12.06.1966; 17.06.1966; 22.06.1966; 26.06.1966; 29.06.1966; 30.06.1966; 06.07.1966; 08.07.1966; 09.07.1966; 10.07.1966; 11.07.1966; 12.07.1966; 14.07.1966; 19.07.1966; 10.08.1966; 14.08.1966; 28.09.1966; 11.10.1966; 01.12.1966; 01.01.1967; 24.01.1967; 31.01.1967; 02.02.1967; 03.02.1967; 05.02.1967; 10.02.1967; 02.02.1967; 17.11.1967; 19.11.1967; 20.11.1967; 22.11.1967; 23.11.1967; 16.12.1967; 13.01.1968; 12.02.1968; 21.03.1968; 24.03.1968; 06.05.1968; 06.07.1968; 16.07.1968; 19.10.1968; 09.11.1968; 28.11.1968; 11.12.1968; 26.12.1968; 21.01.1969; 26.01.1969; 06.02.1969; 13.03.1969; 14.03.1969; 21.03.1969; 07.04.1969; 31.05.1969; 04.07.1969; 16.08.1969; 17.08.1969; 18.08.1969; 29.08.1969; 30.08.1969; 31.08.1969; 23.09.1969; 07.10.1969; 19.11.1972; 20.11.1972; 28.11.1972; 23.05.1973; 11.06.1973; 22.06.1973; 15.07.1973; 22.06.1973; 23.06.1973; 28.06.1973; 16.07.1973; 20.07.1973; 19.08.1973; 20.08.1973;

21.09.1973; 07.09.1973; 08.09.1973; 10. 09. 1973; 10.02.1974; 21.12.1981; 01.11.1984; 28.12.1984; 29.12.1984; 07.06.2010; 13.03. 2021).

Doğrusöz (27.07.1950; 21.09.1951).

Haber Gazetesi (21.03.1966; 29.03.1966; 31.01.1967; 10.02.1967).

Hürriyet (21.09.1951; 12.09.1957; 13.10.1958; 14.11.1960; 26.10.1961; 15.06.1962; 25.12.1962; 08.06.1963; 04.12.1964; 04.12.1965; 03.02.1966; 08.01.1969).

Hür Vatan (10.05.1961).

Hüryol (25. 07. 1968).

Kudret (20.07.1948).

Milat (01.06.2012).

Millet (03.07.1953).

Milliyet (05.06.1950; 26.07.1950; 28.01.1954; 14.07.1960; 23.09.1960; 20.10.1960; 25.10.1960; 08.11.1960; 14.11.1960; 15.11.1960; 07.05.1961; 10.05.1961; 13.05.1961; 09.07.1961; 18.10.1961; 25.10.1961; 26.10.1961; 01.02.1962; 15.06.1962; 10.10.1962; 22.05.1963; 05.06.1963; 09.06.1963; 11.06.1963; 12.06.1963; 16.06.1963; 22.07.1964; 22.07.1964; 04.11.1965; 08.11.1965; 19.03.1966; 21.06.1966; 21.06.1966; 15.09.1966; 16.03.1966; 18.03.1966; 19.03.1966; 26.03.1966; 30.03.1966; 01.04.1966; 08.04.1966; 10.04.1966; 17.04.1966; 18.04.1966; 30.04.1966; 01.05.1966; 04.05.1966; 07.05.1966; 12.06.1966; 13.05.1966; 30.06.1966; 06.07.1966; 08.07.1966; 11.07.1966; 12.07.1966; 04.08.1966; 05.08.1966; 17.10.1966; 09.09.1966; 15.10.1966; 21.11.1966; 23.11.1966; 08.11.1967; 23.01.1967; 23.01.1967; 01.02.1967; 11.02.1967; 05.03.1967; 02.04.1967; 07.11.1967; 10.11.1967; 18.11.1967; 19.11.1967; 02.12.1967; 02.02.1968;

24.05.1968; 07.01.1969; 13.01.1969; 04.02.1969; 05.02.1969; 06.02.1969; 07.02.1969; 08.02.1969; 10.02.1969; 11.02.1969; 20.02.1969; 12.03.1969; 13.03.1969; 15.05.1969; 29.08.1969; 18.09.1969; 07.10.1973; 16.10.1973; 12.11.1980; 18.12.1981; 30.12.1987; 12.06.2012).

Öncü (01.02.1962; 03.07.1962).

Son Havadis (06.06.1964; 05.03.1965; 01.04.1965; 13.06.1965; 30.06. 1965; 26.01.1969).

Şehir Postası (20.02.1965; 22.02.1965; 05.03.1965; 19.03.1965; 26.03.1965; 30.03.1965; 01.04.1965; 20.04.1965; 11.05.1965; 13.05.1965).

Tercüman (31.05.1960; 02.03.1967; 31.01.1969; 04.05.1970; 02. 09. 1973).

Ulus (08.01.1946; 09. 01. 1946; 05.07.1953; 14.09.1955; 14.09.1957; 01.10.1957; 20.01.1966).

Vatan (28.04.1960; 28.09.1960; 10.06.1963; 05.07.1964; 01.06.1966).

Yeni Gazete (11.07.1966; 18.07.1966; 26.07.1966; 01.12.1966).

Yeni İstanbul (03.06.1950; 29.05.1960; 10.06.1963; 27.06.1964; 28.06.1964; 22.01. 1969)

Yeni Konya (06.02.1969; 08.02.1965; 12.02.1965; 15.02.1965; 16.02.1965; 17.02.1965; 22.02.1965; 24.02.1965; 25.02.1965; 27.02.1965; 04.03.1965; 09.03.1965; 24.03.1965; 25.03.1965; 26.03.1965; 29.03.1965; 16.04.1965; 20.04.1965; 08.05.1965; 11.05.1965; 12.06.1965; 26.06.1965; 12.07.1965; 27.07.1965; 22.11.1965; 25.11.1965; 26.11.1965; 06.02.1969; 10.02.1969).

Yeni Sabah (08.07.1953; 21.11. 1958; 18.09.1961).

Zafer (07.09.1955).

Zaman (09.07.1961; 26.07.1961; 07.08.1961).

V. Görüşmeler

Mehmet Burak Gerçek (28.01.2021).

VI. Tezler

DANIŞ, Ömer. Faruk (2019) *27 Mayıs 1960 Darbesinin Seçkin Kuramları Doğrultusunda İncelenmesi*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.

GÜLBAY, Alper (2017), *12 Mart'tan 12 Eylül'e Türkiye'de Seçimler ve Sonuçları*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

KARA, Fırat (2006), *Türk Siyasal Yaşamında Cemal Gürsel*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

KARA, Osman Nazım (2021), *Yerel Basın Işığında: 27 Mayıs Askeri Müdahalesinden Adalet Partisi İktidarına Konya'da Yapılan Seçimler (1961-1963-1965)*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaman.

KESKİN, Yusuf Ziya (2011), *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi ve 12 Mart 1971 Muhtırası'nın Türk Devlet Teşkilatı ile Siyaset Hayatına Etkileri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

NALBANT, Tamer (2019), *Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

PANCAROGLU Adnan Ferruh (2006), *Yakın Tarihimizde Millet Partisi Olgusu (1948-1977)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.

ŞİMŞEK, Derya (2011), *Süleyman Sami Demirel'in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

YALANSIZ, Nedim (2002), *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon Hükümetleri (1961-1980)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmış Doktora Tezi, İzmir.

VII. İnternet Kaynakları

Ali Fuat Başgil,
https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/MECLIS%20BULTENI/2469_2014_0000_0199_0000/0019.pdf, (Erişim Tarihi 08.08.2021).

Ben Komutan Görevden Aldım, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/guneri-civaoglu/ben-komutan-gorevden-alDIM-1160103>, (Erişim Tarihi: 15.05.2021).

1973 Genel Seçimleri,
https://tr.wikipedia.org/wiki/1973_T%C3%BCrkiye_genel_se%C3%A7imleri, (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

1973 Genel Seçimleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Adalet-ve-Secim-110> (Erişim Tarihi: 16.02.2022).

Birinci Ordu, [https://tr.wikipedia.org/wiki/1._Ordu_\(T%C3%BCrkiye\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/1._Ordu_(T%C3%BCrkiye)), (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

Cemal Tural, https://tr.wikipedia.org/wiki/Cemal_Tural, (Erişim Tarihi: 09.04.2021).

Cemal Tural, <http://www.atletin.org/izatletizm/tural%20cemal.htm> (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

Cemal Tural, https://tr.wikipedia.org/wiki/Cemal_Tural, (Erişim Tarihi: 25.08.2021).

Cemal Tural, F <https://twitter.com/mesutuyar10/status/1068147644256710657>, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

Cemal Tural, <https://twitter.com/dunyaharptarihi/status/1339634265835843585/photo/2>, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

Cemal Tural, <https://twitter.com/dunyaharptarihi/status/1339634257946423298>, (Erişim Tarihi 20.10.2021).

Cemal Tural, www.yenisebinkarahisar.net., (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

Celal Bayar, https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz/celal_bayar/, (Erişim Tarihi 11.10.2020).

DÜNDAR, Can (2008), "Dokuz Subay Olayı." *Milliyet Gazetesi*, s.9, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/can-dundar/9-subay-olayi-968900>, (Erişim Tarihi 11.10.2020).

GÜRGÜR, Nuri “27 Mayıs Depreminin Artçı Sarsıntıları- 22 Şubat ve 21 Mayıs Darbe Girişimleri”, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=1573>, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

“Said-İ Nursî’nin Cenazesi Muammasının Son Şahidi de Gitti”, <https://www.haberturk.com/yazarlar/murat-bardakci/2049535-said-i-nursinin-cenazesi-muammasinin-son-sahidi-de-gitti>, (Erişim Tarihi: 25.08.2021).

İkinci Ordu, [https://tr.wikipedia.org/wiki/2._Ordu_\(T%C3%BCrkiye\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/2._Ordu_(T%C3%BCrkiye)), (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

İlhami Soysal, https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0lhami_Soysal, (Erişim Tarihi: 26.10.2021).

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural’a Açık Mektup, <https://talatturhan.com.tr/k-k-k-orgeneral-cemal-turala-acik-mektup1/>, (Erişim Tarihi: 29.01.2021)

Kanlı Pazarın Üstünden 48 Yıl Geçti, <https://www.birgun.net/haber/kanli-pazar-in-uzerinden-48-yil-gecti-147047>, (Erişim Tarihi: 30.10.2021).

Kıbrıs Sorunu, <https://add.org.tr/kibris-sorununun-kisa-tarihcesi-ve-gunumuz>, (Erişim Tarihi: 02.06.2021).

“*Köşke Bomba Koyarım*”, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/koske-bomba-koyarim-5230230>, (Erişim Tarihi: 21.11.2021).

Millet Partisi, [https://tr.wikipedia.org/wiki/Millet_Partisi_\(1962\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Millet_Partisi_(1962)), (Erişim Tarihi: 14.02.2021).

“*Said-i Nursi’nin Kabri Isparta Mezarlığında*”, <https://www.yenisafak.com/arsiv/2002/mart/23/index.html>, (Erişim Tarihi: 24.05.2020).

Süleyman Demirel, T.C.CUMHURBAŞKANLIĞI : Süleyman DEMİREL (tccb.gov.tr), (Erişim Tarihi: 25.02.2015).

Topkapı Olayları, www.ismetinonu.org.tr, (Erişim Tarihi: 19.03.2021).

Turhan Feyizoğlu: 25 Deniz Harp Okulu Öğrencisi, 69 Subay ve 5 Emekli Subay Bildirisi,

<https://www.gunlukkakis.com/turhan-feyizoglu-25-deniz-harp-okulu-ogrencisi-69-subay-ve-5-emekli-subay-bildirisi/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2021).

TUSAŞ, <https://www.tusas.com/kurumsal/hakkimizda>, (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

Tümen, <https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCmen>, (Erişim Tarihi: 29.01.2021).

Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı. (2020). <https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=CemalTural> (Erişim Tarihi: 24.07.2020).

YALÇIN, Soner (04.03. 2007), Demokrat Parti'nin 'Balans Ayarı' 6 Haziran 1950 Darbesi *Hürriyet*, <https://www.hurriyet.com.tr/demokrat-parti-nin-balans-ayari-6-haziran-1950-darbesi-6056703>, (Erişim Tarihi 18.11.2020).

Yedinci Kolordu, [https://tr.wikipedia.org/wiki/7._Kolordu_\(T%C3%BCrkiye\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/7._Kolordu_(T%C3%BCrkiye)), (Erişim Tarihi: 10.04.2021).

EKLER

Ek 1: Orgeneral Cemal Tural'ın özlük dosyasının incelenmesi hususunda Genelkurmay Başkanlığı, Personel Başkanlığına yapılan müracaatın sonucunda gönderilen yanıt.¹¹⁶⁸

T.C.
MİLLÎ SAVUNMA BAKANLIĞI
Genelkurmay Başkanlığı
Personel Başkanlığı

Sayı : 83534191-280.08-165661
Konu : Bilgi ve Belge Talebi

28 Nisan 2020

Sayın Doç.Dr. Alaaddin UCA
Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü/Karaman

İlgi : a) Doç.Dr. Alaaddin UCA'nın 10 Nisan 2020 tarihli dilekçesi.
b) 4982 Sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu.
c) Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Yönetmeliği.

1. Yüksek lisans tezi çalışmanızda kullanmak amacıyla, Em.Org. Ali Cemal TURAL'ın özlük dosyasındaki mevcut bilgi ve belgelerin tarafınıza verilmesi talebini içeren ilgi (a) dilekçeniz incelenmiştir.

2. İlgi (b) Kanun'un;
a. 8'inci maddesi "Kurum ve kuruluşlarca yayımlanmış veya yayın, broşür, ilan ve benzeri yollarla kamuya açıklanmış bilgi veya belgeler, bilgi edinme başvurularına konu olamaz. Ancak, yayımlanmış veya kamuya açıklanmış bilgi veya belgelerin ne şekilde, ne zaman ve nerede yayımlandığı veya açıklandığı başvurana bildirilir." hükmünü,
b. 21'inci maddesi "Kişinin izin verdiği haller saklı kalmak üzere, özel hayatın gizliliği kapsamında, açıklanması hâlinde kişinin sağlık bilgileri ile özel ve aile hayatına, şeref ve haysiyetine, meslekî ve ekonomik değerlerine haksız müdahale oluşturacak bilgi veya belgeler, bilgi edinme hakkı kapsamı dışındadır." hükmünü amirdir.

3. İlgi (c) Yönetmelik'in 80'inci maddesi "...Askeri kimlik kartlarında kullanılmak üzere elde edilen, şahsi dosyalarda muhafaza edilen veya personel bilgi sistemlerinde bulunan kişisel veriler ve kayıtlar gizlidir. Belirlenen amaçlar dışında kullanılamaz..." hükmünü amirdir.

4. Em.Org. Ali Cemal TURAL'ın özlük dosyasından talep ettiğiniz bilgilerden, ilgi (b) Kanun ve ilgi (c) Yönetmelik'e göre gizlilik içermeyen hususlara "https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=GenelkurmayBaskanlari" ile "http://www.kkk.tsk.tr/Komutanlarimiz/Komutalarimiz.aspx" internet adresinde ulaşılabilir. Bilgilerinize sunulur.

Orhan GÜRDAL
Tuğgeneral
Daire Başkanı

Adres:Gnkr.Per.Bşk.lığı Gnkr.Per.Pl. ve Ynt.D.Bşk.lığı General-Amiral Ş.Md.İlgü
Bakanlıklar/ANKARA
Telefon No.: +90(312)4026100
E-Posta:

Belgegeçer No: +90(312)4250813
İnternet Adresi:

Bilgi için: Vedat ÇETİNKAYA
Hv.Per. Asb.Kd.Bçvs.
Telefon No.: 95371140

¹¹⁶⁸MSB, Genelkurmay Başkanlığı Personel Başkanlığı (28.04.2020, S: 83534191-280.08-165661).

**Ek 2: Orgeneral Cemal Tural'a ait bilgi ve belgelerin incelenmesi
hususunda Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kamu Görevlileri Emeklilik
Daire Başkanlığına yapılan müracaatın sonucunda gönderilen yanıt.¹¹⁶⁹**

 T.C.
SOSYAL GÜVENLİK KURUMU BAŞKANLIĞI
Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü
Kamu Görevlileri Emeklilik Daire Başkanlığı

Sayı : Z-47739833-205.02.01-79.669.053
Konu : Bilgi/Belge Talebi

14-09-2021

Sayın Berrin Nurcan ÇAKIR
Piri Reis Mah. Namık Kemal Cad.
Şahmahal Konutları D-Blok D:8
Merkez/KARAMAN

İlgi : 30/07/2021 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz üzerine konu incelenmiştir.
Bilindiği üzere ;4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 'nın "Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı 21. maddesi ile Bilgi Edinme Hakkı Kanunun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik 'in "Özel Hayatın Gizliliği" başlıklı 32. maddesi "Kişinin izin verdiği haller saklı kalmak üzere, özel hayatın gizliliği kapsamında açıklanması halinde kişinin sağlık bilgileri ile özel ve aile hayatına, şeref ve haysiyetine, mesleki ve ekonomik değerlerine haksız müdahale oluşturacak bilgi veya belgeler, bilgi edinme hakkı kapsamı dışındadır.
Kamu yararının gerektirdiği hallerde, kişisel bilgi veya belgeler, kurum ve kuruluşlar tarafından ilgili kişiye en az yedi gün önceden haber verilerek yazılı rızası alınmak koşuluyla açıklanabilir hükmümü amir olup ilgili hüküm uyarınca bilgi talebinizin yerine getirilmesine imkan bulunmamaktadır.
Bilgi edinilmesini rica ederim.

Gülseren AKTI
Daire Başkanı a.
Şube Müdürü

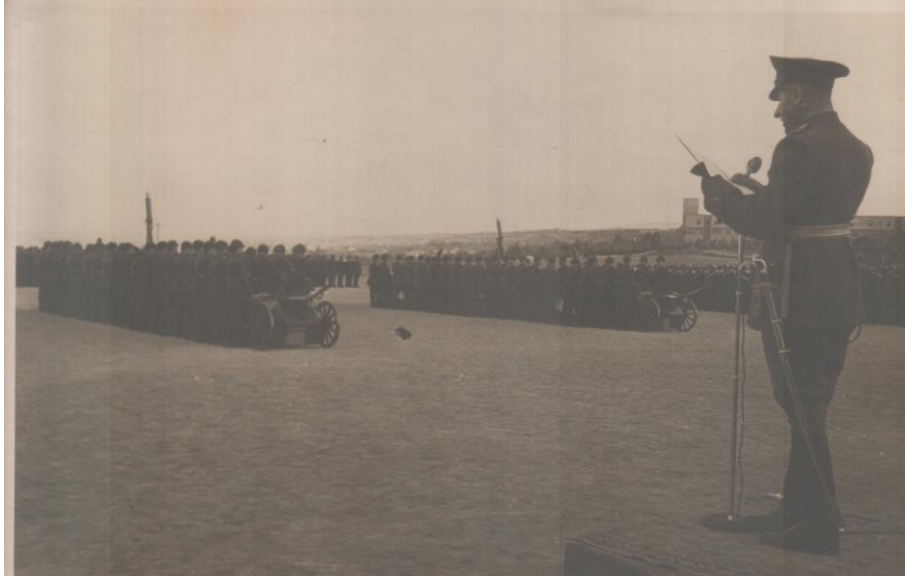
Vrd:879648-31M
Adres: Mithatpaşa Cad. No: 7 Sıhhiye-ANKARA
Telefon: 0312 458 78 85 Faks: (0312) 433 10 98
e-posta: bilgiedinme@sgk.gov.tr

Ayrıntılı bilgi için irtibat:

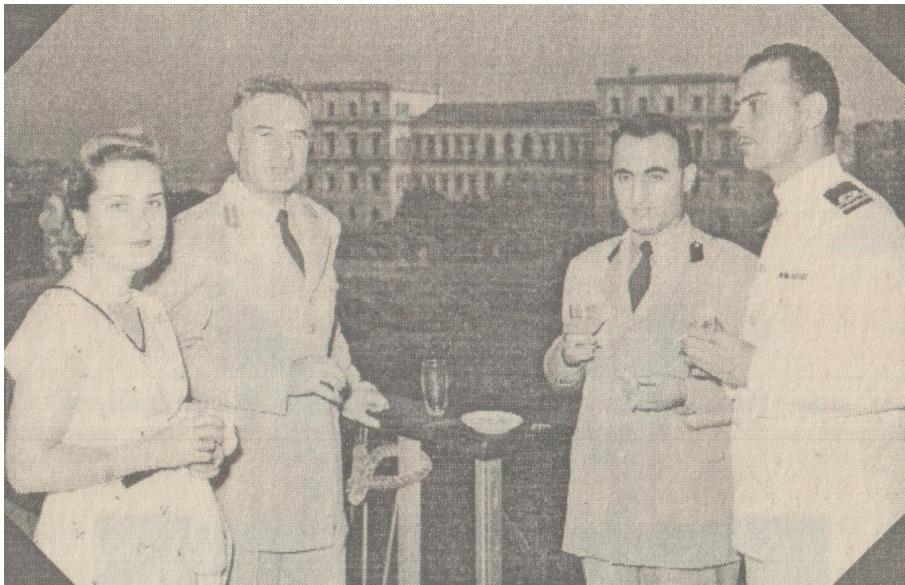
ALO 170

¹¹⁶⁹SGKB, Emeklilik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Kamu Görevlileri Emeklilik Daire Başkanlığı (14.09.2021, S: Z-47739833-205.02.01-79.669.053).

Ek 3: Harp Okulu Alayı I. Tabur Komutanlığı, Kurmay Binbaşı Cemal Tural yemin merasiminde.¹¹⁷⁰

Ek 4: Tural 1955 yılında eşi Suna Tural ve Ahmet Yıldız'la (sağdan ikinci) birlikte.¹¹⁷¹

¹¹⁷⁰Fotoğraf Koleksiyonculardan temin edilmiştir.

¹¹⁷¹Yıldız (2001: 297).

Ek 6: Orgeneral Tural, Memduh Tağmaç'la birlikte.¹¹⁷³

¹¹⁷³Aydemir (1968b: 306).

Ek 7: Orgeneral Tural, (soldan- sağı) Korgeneral Zeki İlter, Orgeneral Memduh Tağmaç ve Orgeneral Refik Yılmaz'la birlikte.¹¹⁷⁴

¹¹⁷⁴Aydemir (1968b: 342).

Ek 9: Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevine atandığına dair Bakanlar Kurulu kararı.¹¹⁷⁶

Sayı: 6/ 6095

KARARNAME

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Tural (P.341-12)'ın, Genelkurmay Başkanlığına atanması; Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 110 uncu maddesine göre, Bakanlar Kurulunca 15/3 /1966 tarihinde kararlaştırılmıştır.

[Signature]
CUMHURBAŞKANI V.

050 18 01 02 153 15 11

Dosya No:

465

Başbakan <i>S. Demirel</i>	Devlet Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Devlet Bakanı <i>K. Kaya</i>	Devlet Bakanı <i>A. Kaya</i>
Devlet Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Adalet Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Millî Savunma Bakanı <i>A. Balyaz</i>	İçişleri Bakanı <i>A. Balyaz</i>
Maliye Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Millî Eğitim Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Bayındırlık Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Ticaret Bakanı <i>A. Balyaz</i>
Sağ. ve Sos. Y. Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Gün. ve Tekel. Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Tarım Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Ulaştırma Bakanı <i>A. Balyaz</i>
Sanayi Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Enerji ve Tabii Kay. Bakanı <i>A. Balyaz</i>	Turizm ve Tanıtım Bakanı <i>A. Balyaz</i>	İmar ve İskân Bakanı <i>A. Balyaz</i>
Köy İşleri Bakanı <i>A. Balyaz</i>			

¹¹⁷⁶BCA, (050.18.01.02/193.17.11).

Ek 10: Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural¹¹⁷⁷

Ek 11: Orgeneral Tural Başbakan Demirel ve Milli Savunma Bakanı Topaloğlu ile birlikte.¹¹⁷⁸

¹¹⁷⁷<https://www.timeturk.com/turkiye-nin-genelkurmay-baskanlari/fotogaleri-39650/13>, (Erişim Tarihi: 29.01.2021).

¹¹⁷⁸Fotoğraf Koleksiyonculardan temin edilmiştir.

EK 12: Orgeneral Tural'ın, Tabii Senatör Haydar Tunçkanat'ın Senatoda sunduğu rapor hakkında basına verdiği demeci.¹¹⁷⁹

Ek 13: Orgeneral Tural'ın komünizm konusunda orduya verdiği emirnamenin basına yansıması.¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁹Yeni Gazete (11.07.1966).

¹¹⁸⁰Cumhuriyet (03.02.1967).

Ek 14: Orgeneral Cemal Tural'ın Kıbrıs Konusunda basına verdiği demeci.¹¹⁸¹

Komutanlar Mersin'de toplantı yaptı

Tural: "Kıbrıs'a çıkarız,, dedi

Trakya'daki bâzı yollar, dün gece trafiğe kapatıldı

ANKARA
(Cumhuriyet Bürosu)

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural dün Başbakanlıkta Başbakan Demirel ile bir saat kadar Kıbrıs konusunda «son durum» u görüşmüş, görüşmede Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da hazır bulunmuştur.

Görüşme için Başbakanlığa önce Tural gelmiştir. Saat 11.30 da Başbakanlığa gelen Orgeneral Tural'ı saat 11.35 de Başbakan Demirel ve saat 11.40 da Millî Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu izlemiş, bundan sonra görüşme başlamıştır.

Tural 12.35 de Başbakanlıktan ayrılırken gazetecilerin sorularına cevaplandırmıştır. Basın mensuplarıyla Orgeneral Tural arasında şu konuşma geçmiştir:

(Arkası Sa. 7, Sü. 7 de)

İstanbul

GEÇİTKALELİ MEHMET EMİN DESTANI

Ümit YAŞAR

— Rumların Geçitkalede şehit ettiği 90 lık Kahveci Mehmet Emin'in hatırasına —

Kan kokuyor kan
Boğaziçi ve Geçitkale köyleri
Acı bir duman
Tütüyor evlerin üzerinden
Ve yerlerde
Delik deşik edilmiş ölümler
Dinleyin
Vahşet buradan başladı
Burada kabpece vuruldu Türkler
Burada
Doksan yazını unutup
Tığ gibi bir delikanlı olduğuna
İnandı Mehmet Emin.

Titrek ve buruşuk elleriyle
Sarıldı mayzerine
İçinde sonsuz bir iman vardı
Doksan yılı görmüş gözlerinde
Nefret ve kin
Fakat bilmiyorduk Mehmet Emin
İnsan değildi saldıranlar
Kudurmuş birer köpekti

¹¹⁸¹Cumhuriyet (22.11.1967).

[illegible]

Ek 18: Orgeneral Tural'ın görev süresi tartışmalarında basına verdiği

demeci. 1185

JAWA haftası

tafsilat üçüncü sahifede

ÇELİK MONTAJ A.Ş.

OKUYUCULARINA BEDAVA
7 JAWA
MOTOSİKLETİ VERİYOR!

ADRES: Nuruosmaniye Caddesi
No: 45 İSTANBUL
TELEGRAF: MİLLET, İstanbul
POSTA KUTUSU: 492, İstanbul
TELEFON: 73 43 10 (Sembol)

BUGÜN
8
SAYFA
25
KURUS

YIL IV SAYI 7018

Milliyet

Halk Gazetesi

ADRES: Nuruosmaniye Caddesi
No: 45 İSTANBUL
TELEGRAF: MİLLET, İstanbul
POSTA KUTUSU: 492, İstanbul
TELEFON: 73 43 10 (Sembol)

BUGÜN
8
SAYFA
25
KURUS

YIL IV SAYI 7018

Milliyet

Halk Gazetesi

Tural sorunu bugün konusu olmaya devam ediyor

TURAL: "BEN EMEKLİLİK İSTEMEDİM"

■ Gazilerine devam eden Genelkurmay Başkanı «Kimse de bana emekli ol, demedi» dedi.

ANKARA, OZEL. GENELKURMAY Başkanı Tural, dün öğleden sonra Genelkurmay Başkanlığı'nda basın toplantısı düzenledi. Tural, basın toplantısında, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi.

SUNAY İLE DEMİREL 1 SAAT GÖRÜŞTÜLER

Genelkurmay, Tural'ın 27 Mart'ta Amerika'ya Genelkurmay Başkanı olarak gideceğini açıkladı.

ANKARA, OZEL. CUMHURBAŞKANI Sunay'la Başbakan Demirel, dün Ankara'da bir saat görüştüler. Görüşme, «Tural sorunu» ile ilgili olduğu sanılmaktadır. Demirel görüşme sonrası, «Cumhurbaşkanı ile ve başbakanla bir saat görüştim. mutlak görüşmelerden demedik. Bu görüşmelerde Tural'ın durumu için Sunay ve Demirel'in fikirleri müddetinde verilmeyecektir» dedi.

9 ŞUBAT PAZAR GÜNÜNDEN İTİBAREN TÜRKİYEDE YALNIZ MİLLİYET'İ

6. FİLO İÇİN GENİŞ EMNİYET TEDBİRİ ALINDI

ANKARA, OZEL. GENELKURMAY Başkanı Tural, dün öğleden sonra Genelkurmay Başkanlığı'nda basın toplantısı düzenledi. Tural, basın toplantısında, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi.

Bölükbaşı ateş ediyor!

■ Hakikat avucuna koyarız... İhtimam var mı, yoksa... «Ya Rıdvan» dedi. Çarın Bölükbaşı ve... «Ya Rıdvan» dedi. Çarın Bölükbaşı ve...

Özkan "Murat'ı indirirsek ilacı inceleriz, dedi"

ANKARA, OZEL. SİYASET VE İKTİSADİ YAKINLAR DERNEĞİ Başkanı Özkan, dün Ankara'da basın toplantısı düzenledi. Özkan, basın toplantısında, «Murat'ı indirirsek ilacı inceleriz» dedi. Özkan, «Murat'ı indirirsek ilacı inceleriz» dedi.

KANSER VE UMUT

HALİT ÇAPIN

İlim adamları "Olmaz böyle şey!", diyorlar

DURUM

6. Filonun ziyaretçi yaklaşırken

SÖZÜMÜZDE bir ziyaretçi yaklaşırken... 6. Filonun ziyaretçi yaklaşırken... 6. Filonun ziyaretçi yaklaşırken...

İstanbul elemeşi dün sona erdi

■ Yarışmanın ikinci etabı Cumartesi günü Bursa'da başlayacak. Ankara elemeşi 15 Şubat'ta

Özel Harp Okulu için izin istendi

ANKARA, OZEL. GENELKURMAY Başkanı Tural, dün öğleden sonra Genelkurmay Başkanlığı'nda basın toplantısı düzenledi. Tural, basın toplantısında, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi.

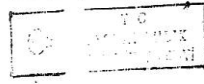
İstanbul elemeşi dün sona erdi

■ Yarışmanın ikinci etabı Cumartesi günü Bursa'da başlayacak. Ankara elemeşi 15 Şubat'ta

Özel Harp Okulu için izin istendi

ANKARA, OZEL. GENELKURMAY Başkanı Tural, dün öğleden sonra Genelkurmay Başkanlığı'nda basın toplantısı düzenledi. Tural, basın toplantısında, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi. Tural, «Ben emeklilik istemedim» dedi.

Ek 19: Genelkurmay Başkanlığı görev süresi sona eren, Orgeneral Tural'ın Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atandığına dair Bakanlar Kurulu kararı.¹¹⁸⁶

T. C.
BAŞBAKANLIK
KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ

KARARNAME

Sayı: 6/ 11473

Eki

Türk Silâhlı Kuvvetleri Personel Kanununun 66 nci maddesine göre Genelkurmay Başkanlığında üç yıllık görev süresini 15.Mart.1969 tarihinde dolduran Orgeneral Cemal Tural'ın Yüksek Askerî Şûra üyeliğine atanması; Bakanlar Kurulunca 8.3.1969 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

Başbakan
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Devlet Bakanı
Adalet Bakanı
Millî Savunma Bakanı
İçişleri Bakanı
Dışişleri Bakanı
Maliye Bakanı
Millî Eğitim Bakanı
Bayındırlık Bakanı
Ticaret Bakanı
Sağ ve Sos. Y. Bakanı
Gıda ve Tefel Bakanı
Tatın Bakanı
Ulaştırma Bakanı
Çalışma Bakanı
Sanayi Bakanı
Emerji ve Tahlil Kay. Bakanı
Turizm ve Tatilme Bakanı
İmar ve Emlak Bakanı
Köy İşleri Bakanı

Dosya No: 11-3

020	18	04	02	231	16	20
-----	----	----	----	-----	----	----

¹¹⁸⁶BCA, (6/11473).

Ek 20: Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevinin sona ermesinin basına yansıması.¹¹⁸⁷

[illegible]

Ek 21: Orgeneral Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevini devretmesiyle ilgili gazete haberi.¹¹⁸⁸

KEMAL TAHAİR
ESİR ŞEHRİN
İNSANLARI

Yıldırım Akbulut'un AKRİSİ
Mehmet Akif Ersoy, 10.12.1978

KANDİR YATILARI:
Gökhan, 10.12.1978

Çin Cumhuriyeti

KURUCUSU: YENİSİ NADİ

Yıldırım Akbulut, 10.12.1978

Perşembe 13 Mart 1989

HÂRİKÂ ÇOCUK

Türk çocukları ile birlikte...
Yıldırım Akbulut, 10.12.1978

ÇOCUKLARIN YATILARI:
Gökhan, 10.12.1978

48. yıl, sayı: 16027 Tarih: 13 Mart 1989 Sayı: 16027 Tarih: 13 Mart 1989

Eski Başkan dün veda mesajı yayınladı

Tural görevini törenle devretti

ANKARA (Cumhuriyet Halkın)

Akdemir Tural, dün (12 Mart) Ak Parti'nin 48. yıl kutlamaları kapsamında, Ankara'da düzenlenen törenle görevini devretti. Tural, törenle devrettiği görevi, Ak Parti'nin 48. yıl kutlamaları kapsamında, Ankara'da düzenlenen törenle devretti. Tural, törenle devrettiği görevi, Ak Parti'nin 48. yıl kutlamaları kapsamında, Ankara'da düzenlenen törenle devretti.

Tural, törenle devrettiği görevi, Ak Parti'nin 48. yıl kutlamaları kapsamında, Ankara'da düzenlenen törenle devretti. Tural, törenle devrettiği görevi, Ak Parti'nin 48. yıl kutlamaları kapsamında, Ankara'da düzenlenen törenle devretti.

Başbakan, Tağmaç ve Gökçin ile görüştü

Başbakan, Tağmaç ve Gökçin ile görüştü. Başbakan, Tağmaç ve Gökçin ile görüştü. Başbakan, Tağmaç ve Gökçin ile görüştü.

Başbakan, Tağmaç ve Gökçin ile görüştü. Başbakan, Tağmaç ve Gökçin ile görüştü. Başbakan, Tağmaç ve Gökçin ile görüştü.

Doğru Ama...

Doğru Ama... Doğru Ama... Doğru Ama... Doğru Ama... Doğru Ama...

Gökçin'i arayıştı

Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı.

Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı. Gökçin'i arayıştı.

Değişiklik öncesi

Değişiklik öncesi... Değişiklik öncesi... Değişiklik öncesi... Değişiklik öncesi... Değişiklik öncesi...

A. A. Grevi destek gördü

A. A. Grevi destek gördü... A. A. Grevi destek gördü... A. A. Grevi destek gördü... A. A. Grevi destek gördü... A. A. Grevi destek gördü...

ANKARA (Cumhuriyet Halkın)

ANKARA (Cumhuriyet Halkın)... ANKARA (Cumhuriyet Halkın)... ANKARA (Cumhuriyet Halkın)... ANKARA (Cumhuriyet Halkın)... ANKARA (Cumhuriyet Halkın)...

Ek 22: Emekli Orgeneral Tural, 1973 Levent parkurunda 25. Balkan Kros

Yarışmasını izlerken.¹¹⁸⁹

¹¹⁸⁹Neriman Tekil Arşivi, <http://www.atletin.org/izatletizm/tural%20cema.htm>, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

Ek 23: Emekli Orgeneral Tural'ın Millet Partisi Genel Başkanı olarak

basına verdiği bir demeci.¹¹⁹⁰

MP Genel Başkanı Cemal Tural hatıralarını yazıyor

Bir elinde parti bayrağı... Bir elinde kalem...

seçilmişti. Bayan Tural, Genel Sekreter Yardımcısı olarak, eşinin en yakın çalışma arkadaşısıydı şimdi.

1961'den sonra, sık sık gazete ve radyolara geçen Cemal Tural, İstanbul ve Ankara Sıkıyönetim Komutanlıklarında birçoklarına sert gelen tutumuyla dikkatleri üzerine çekmişti. Sunay'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra Genelkurmay Başkanı olan Tural'ın bu görevden ayrılışı da hayli heyecanlı olmuştur. Birçok devlet müessesesine veda ziyaretleri yapan Tural'ın bu hareketleri hem halk efkârında geniş yankılar yapıyor, hem de hükümeti tedirgin ediyordu. Birden Tural Genelkurmay Başkanlığından alınarak Askerî Suraya verilmişti. Sura toplanmadan bir gün önce de emekliye sevk edilmişti. Bu konuda şöyle diyor:

— Ben, mesruiyetçiyim. Görevden alınışım ve emekliye sevk edilğim belki nezaket kurallarına uymazdı. Ama, madem ki öyle uygun görülmüştü, hürmet ettim ve köşeme çekildim. Seçim Kanununa göre istifamı zamanında yapmadığım için adayığımı koymadım. Eşimi teşvik ve ilna ettim. Öğretmenliği bırakarak milletvekili oldu.

Tural'a sorduk:

— Siz, sert bir asker olarak şöhrat yapmışsınızdır. Parti işlerinde bu tutumunuzu nasıl ayarlayacaksınız?

— Tabiatında sertlik yoktur, diye cevap verdi. Fakat, kanunları uygulamada ıstisna ve imtiyaz tanımam.

Arada, sözle Suna Tural da karşılıyordu. Ama konuşmalarında karı - koca arasında bir mesafe bırakıldığı anlaşılıyordu. Bayan Tural ona hitap ederken hep «Paşam» diyordu. Ondan bahsederken tutumu değişmiyordu: «Paşam'a şöyle dedim», «Paşam'a böyle dedim.»

Politikaya atılmadan önce Tural boş durmamış, «Düşündüklerim» başlığı altında topladığı görüşlerini teype okumuş. Şimdi ilk fırsatta bunları, daha sonra da, hatıralarını yayınlamayı düşünüyor. 27 Mayıs öncesi ve sonrası birçok olayın içinde bulunan Tural, bu hatıralarıyla ilgili olarak şöyle diyor Tural:

— Bu konuda birçok eser yayımlandı. Fakat hepsinin, gerçekleri öldüğü gibi yazıldığı söylenemez. Ben, acele etmiyorum. Çünkü birçok insan hayatta iken yazılan hatıralar, belki de kırıcı olur düşüncesindeyim.

GENELKURMAY BAŞKANLIĞINDAN GENEL BAŞKANLIĞA — Cemal Tural 1969 yılında politikaya atılacaktı. Fakat Seçim Kanununa göre, vaktinde görevinden çekilmediği için adaylığını koymadı. Şimdi, parti başkanı olarak işe başlıyor...

“Birçok kimse hayatta iken hatıralarım kırıcı olabilir,, diyen eski Genelkurmay Başkanı, 27 Mayıs öncesi ve sonrası olaylarına ışık tutacak.

ANKARA'DA, Karanfil sokakta, MP Genel Merkezindeydik. Karşımızda, ak saçlarını arkaya taramış, yumuşak sesle konuşan, kelimelerin üzerine basarken, ses tonunu yükseltmemeye çalışan yeni Genel Başkan vardı:

— Türkiye'de, siyasi bir kan davası güldürmesinden endişe ediyorum. Millet, âdeta sağa, sola bölünmüş diyor.

Bir ara kapı açıldı. Elinde dosyalarla, bir hanım içeriye girip sordu:

— Paşam, partiye kaydolmak için gelen sendikacılar sizi bekliyor. Onlara birkaç dakikanızı ayırabilecek mısınız?

Yanımıza gelen Hanım, MP Ankara Milletvekili Suna Tural'dı. Hitap ettiği kimse ise eski Genelkurmay Başkanlarından olan eşi Em. Org. Cemal Tural...

Orduda, disiplinliyle ün yapan ve sert bir asker olarak tanınan Cemal Tural, kendisinden önce politikaya atılmış olan kızı Suna Tural'ın partileme, Osman Bölükbaşı'dan sonra Genel Başkan

¹¹⁹⁰Hayat (19.07.1973, S:30, s.15).

Ek 24: Cemal Tural, Millet Partisi Genel Başkanı olduktan sonra eşi Suna Tural tarafından tebrik edilirken.¹¹⁹¹

Ek 25: Tural'ın Sporcu yönüyle ilgili bir yazı.¹¹⁹²

SPORCU ASKER

CEMAL TURAL

Uzun atlamada ilk Türkiye şampiyonu olarak bilinen
Genel Kurmay Başkanı, Harbiye ve Muhafızgücü'nde
futbol oynamış, Ay - Yıldızlı formayı giymişti...

ORGENERAL TURAL

Halûk SAN

TÜRKİYE Cumhuriyetinin hâlen 61 yaşındaki 12. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural, Türk spor tarihinin önemli sporcularından biridir.

Daha 19 yaşında, o zamanlar Harbiye adıyla anılan Harbokulunda öğrenci iken, Ankara'da 1924 yılı Ağustos ayında düzenlenen ilk Türkiye Atletizm Birinciliklerinde 5.72,5 metrelik de

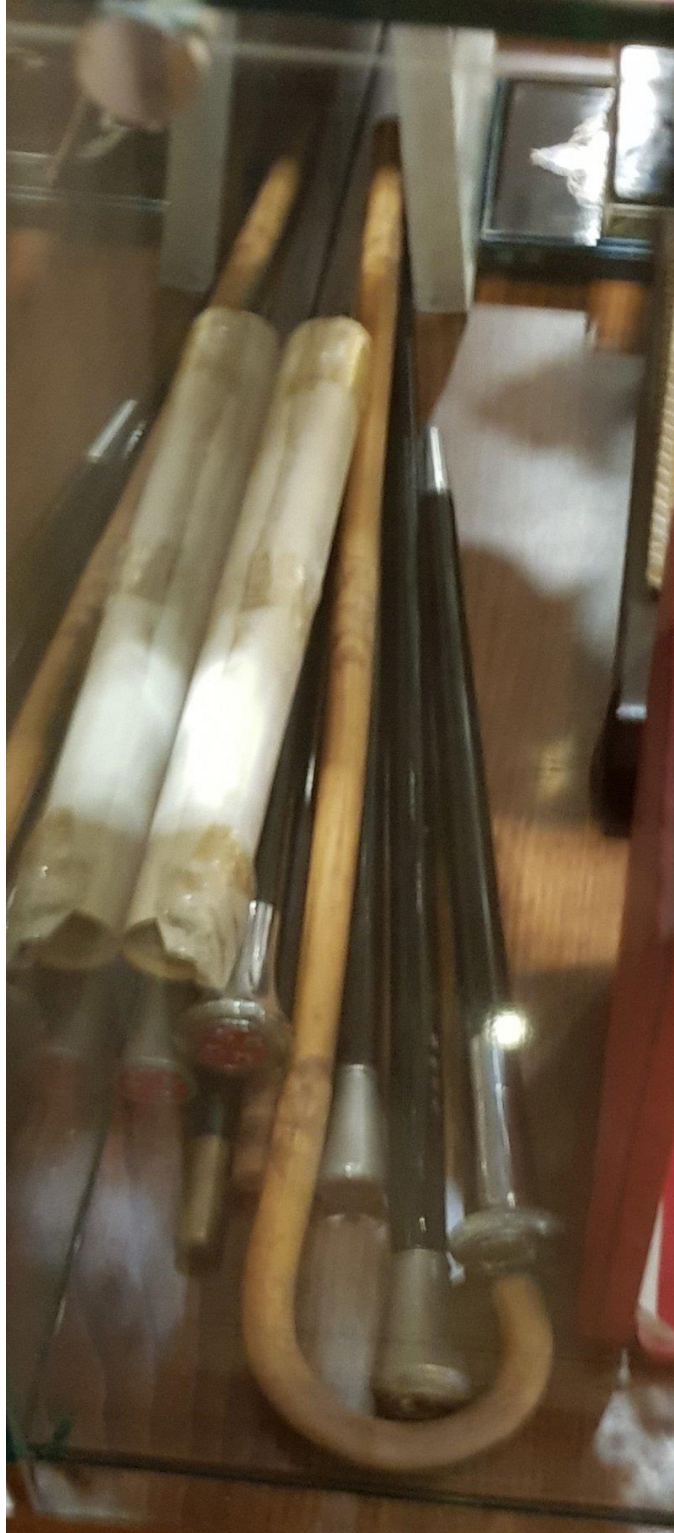
ci Türkiye Futbol Şampiyonluğunu İstanbul Birincisi Galatasaray'ı 3-2 yenerek elde eden Muhafızgücü takımlarında sağıç oynamış ve bu iki takımın Türkiye Birincisi olmasını attığı gollerle temin etmiştir.

Futboldaki kabiliyeti ve başarısı karşısında Cemal Tural, 1928 Olimpiyat oyunlarına hazırlanan Türk Millî Futbol Takımının kadrosuna çağırılarak Yugoslavya, Romanya ve Çekoslovakya'daki hazırlık maçlarına götürülmüştür.

¹¹⁹¹Cumhuriyet (22.06.1973).

¹¹⁹²Milliyet (19.03.1966: 8).

Ek 26: Cemal Tural'ın Harbiye Orduevi'nde Sergilenen Kişisel Eşyaları.¹¹⁹³

¹¹⁹³<https://twitter.com/mesutuyar10/status/1068147644256710657>, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

Ek 27: Cemal Tural'ın Harbiye Orduevi'nde Sergilenen Kişisel Eşyaları.

1194

¹¹⁹⁴<https://twitter.com/mesutuyar10/status/1068147644256710657>, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

Ek 28: Harbiye Orduevi'nde bulunan Cemal Tural'a ait sergi bölümü.¹¹⁹⁵

¹¹⁹⁵<https://twitter.com/mesutuyar10/status/1068147644256710657>, (Erişim Tarihi; 29.01.2021).

Ek 29: Tural'ın Genelkurmay Başkanlığı görevine geldikten sonra kaleme aldığı yazısı.¹¹⁹⁶

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Vazifesi:

Türk Silahlı Kuvvetlerinin vazifesi, Türk Vatanını ve Türkiye Cumhuriyeti'ni her türlü tecavüze karşı korumak ve kollamaktır.

Bu Mukaddes vazife; onun bütün mensuplarının zamanla mukayyet olmayarak, her zaman ve her yerde hizmette bulunmalarını ve askerlik yeminine sadakatle bağlı olmalarını ister. Her çeşit zorluk karşısında daha dayanıklı, daha başarılı ve daha cesur olmalarını talep eder. Vakur, terbiyeli, çalışkan, atılgan ve her hususta dosta ve düşmana göz kamaştırıcı iyi örnek vermelerini ister. Dünyanın en üstün seciyeli milleti olan Türk Milletinin sembolü Türk Ordusu, her türlü noksanlıklardan uzak, her türlü siyasi cereyanlara üstünde olarak bu mukaddes vazifeyi her an yapmaya hazır bulunacaktır. Bunun için de, erden başlayarak her rütbeli şahsın diğerinden daha çok çalışkan, daha iyi örnek veren, daha başarılı ve daha cesur olması lazımdır.

Her zaman ve her nerede olursa olsun tek veya kıta halinde askerin bir yerde görülmesi, milletimizin dikkatini çeker, heyecanını kamçılar. Milletin kadını, erkeği, çocuğu, yaşlısı ve genci geçen her askerde kendi oğlunu, kendi kocasını, kendi kardeşini, babasını, ağabeyisini ve kendisini görür. Onun askere uğurlanışını, izinli gelişini, mektuplarını, muharebe hatıralarını taşkın bir heyecanla hatırlar. Onun için de hayranlıkla bandoların, kıtaların geçişini takip eder.

Bunu her asker böyle bilerek milletine layık olmaya, onu her tehlikeden korumaya mecburdur.

¹¹⁹⁶Türk Kültürü Dergisi, Ordu Sayısı (Ağustos 1966, S:46, s.835).

Milletin her ferdi de yurdun korunmasında askeri ile beraberdir. Esasen bir yurt, silahlı, silahsız bütün yurttaşların canlarını birlikte ortaya koymaları ile korunur. Türk Milleti her zaman bu duyuş birliği ile var olmuştur ve yine bu duyuş ve davranış birliği ile var olacaktır.

Ek 30: Tural'ın “ordu” konulu şiiri.¹¹⁹⁷

Ordu Marşı

*Bayrağının üstünde, ay yıldızdan da büyük,
Ey asırlar hâkimi, tarihin hâkimi Türk.
Orduların atıyla üç kıt'ayı çiğnedi,
Zafer türkülerini yedi kat gök dinledi.*

*Asırlardır bu Ordu Türk yurdunu koruyor,
Milletin emrinde zaferlere yürüyor.
Her varlığın içinde, her sevginin üstünde,
Vatan için yaşıyor, vatan için ölüyor.*

*İstiklal destanıdır; kazandığın zaferler,
Serahatlar şehnameni, dağlar türküsünü söyler.
Sancağınla yeni bir şafak ördün atana,
Adımların mıhladı istiklali vatana.*

*Asırlardır bu Ordu Türk yurdunu koruyor,
Milletin emrinde zaferlere yürüyor.
Her varlığın içinde, her sevginin üstünde,
Vatan için yaşıyor, vatan için ölüyor.*

¹¹⁹⁷Türk Kültürü Dergisi, Ordu Sayısı (Ağustos 1966, S:46, s.844, 845).

*Bu orduyla vatanda doğdu, battı devirler,
Ey tarihe ad koyan, cihana şan veren Er!
Zaferlerle diktiğin kanından, şanlı bayrak,
Atandan emanettir sana doğduğun toprak.*

*Asırlardır bu Ordu Türk yurdunu koruyor,
Milletin emrinde zaferlere yürüyor.
Her varlığın içinde, her sevginin üstünde,
Vatan için yaşıyor, vatan için ölüyor.*

*Sende kudreti vardır cihan devirenlerin,
Zaferlerin hakani oldu bütün beşerin.
Dünyalar vuramadı sana esir damgası,
Kahraman göğüsün oldu bu toprağın kal'ası.*

*Asırlardır bu Ordu Türk yurdunu koruyor,
Milletin emrinde zaferlere yürüyor.
Her varlığın içinde, her sevginin üstünde,
Vatan için yaşıyor, vatan için ölüyor.*

*Anafarta zaferi, Afyonlar, Dumlupınar,
Senin engin bağrında fışkıran yanardağlar
İstiklaller yaratan inkılaplar yaratan,
Ordusuyla ayakta dimdik duruyor Vatan.*

*Asırlardır bu Ordu Türk yurdunu koruyor,
Milletin emrinde zaferlere yürüyor.
Her varlığın içinde, her sevginin üstünde,
Vatan için yaşıyor, vatan için ölüyor.*

*Çanakkale, Malazgirt seni tunçlaştırırken,
Sesini, düşmanların duydu Zafertepe'den,
Ufuklara yazılı şanlı destanlarından,
Yarattığın Ordu'nun kanındandır bu Vatan*

*Asırlardır bu Ordu Türk yurdunu koruyor,
Milletin emrinde zaferlere yürüyor.
Her varlığın içinde, her sevginin üstünde,
Vatan için yaşıyor, vatan için ölüyor.*

Orgeneral Cemal Tural

